

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μετά τις εκλογές

Γιά την
«Άγρια Σκέψη»
του Lévi-Strauss

Η κρίση
της ναλλικής
Αριστεράς

Η «4η
Διεθνής»
του Μαγιακόβσκη

Νίκου Αντωνάτου, 2% + 10% = πώς συγκαλύφθηκαν τα προβλήματα της Αριστεράς, Γιάννη Δρόσου, Φοβού τούς Δαναούς και δώρα φέροντες, Άγγελου Ελεφάντη, Η λαϊκή έτυμηγορία και η επιβεβαίωση των τάσεων, Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Η «Εθνική Παράταξις», Γιώργου Πάσχου, οι ένδοαστικές αντιφάσεις και η δεξιά μετά τις εκλογές. ■ Γιάννη Μηλιού, η κινέζικη επανάσταση και η καταδίκη της ομάδας των «4». Πέτρου Πιζάνια, Η κρίση της γαλλικής Αριστεράς ■ Claude Frioux, Από άφορμή την «4η Διεθνή» του Μαγιακόβσκη, Β. Μαγιακόβσκη, «Η 4η Διεθνής» ■ Κώστα Κριμπά, 1977: η έρευνα στην Ελλάδα, Θόδωρου Λιανού, Η επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα, Μαρίας Ήλιου, Πάλι για την έρευνα ■ Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Για την «Άγρια Σκέψη» του C. Lévi-Strauss, Claude Lévi-Strauss, Maurice Godellier Marc Augé, Ανθρωπολογία, Ιστορία, Ίδεολογία (συζήτηση) ■ Βιβλιοκρισίες - Σχόλια. Γενικό Εύρετήριο του Β' τόμου.

Μηνιαία επιθεώρηση ■ τεύχος 15 ■ Δεκέμβριος 1977 ■ 50 δραχ.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

μηνιαία επίθεώρηση, δεκέμβριος 1977, τεύχ. 15, δρχ. 50.
Κέκροπος 2, Αθήνα (Πλάκα), τηλ. 3245332

περιεχόμενα

Νίκος Αντωνάτος	2% + 10% = πώς συγκαλύφθηκαν τά προβλήματα της Αριστεράς	2
Γιάννης Δρόσος	Φοβού τούς Δαναούς και δώρα φέροντας	4
Άγγελος Ελεφάντης	Η λαϊκή έτυμηγορία και η έπιβεβαίωση των τάσεων	7
Παπαδημητρόπουλος Δαμιανός	Η Έθνική Παράταξη	10
Πάσχος Γιώργος	Οι ένδοαστικές αντιφάσεις και η «Δεξιά» μετά τις εκλογές	13
Claude Frioux	Απ' άφορμή την «Τέταρτη Διεθνή»	18
Μαγιακόβσκη	Η 4η Διεθνής	22
Άλκη Κυριακίδου - Νέστορος	Γιά την «Άγρια Σκέψη» του C. Lévi-Strauss	30
C. Lévi-Strauss - M. Godelier - M. Augé	Άνθρωπολογία, Ιστορία, Ίδεολογία	38
Γιάννης Μηλιός	Η κινέζικη επανάσταση και η καταδίκη των «4»	50
Πέτρος Πιζάνιας	Η κρίση της Γαλλικής Αριστεράς	55
Κώστας Κριμπάς	1977: η έρευνα στην Ελλάδα	62
Θεόδωρος Λιανός	Η έπιστημονική έρευνα στην Ελλάδα	68
Μαρία Ηλιού	Πάλι για την έρευνα	71
Δημοσθένης Αγραφιώτης	Μερικές συνέπειες του ρεμπέτικου	75
Άμπατζόγλου Γρηγόρης	«Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου»	76
Σολάρο Αντόνιο	Γιά την «Ιστορία του ΚΚΕ» (άπάντηση)	78

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: έξάμηνη 300 δρχ., έτήσια 550. ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Ευρώπης: έξάμηνη 400 δρχ., έτήσια 750. ΗΠΑ - Καναδάς (άερ): έξάμηνη 500 δρχ., έτήσια 900 ■ Γιά Όργανισμούς, Τράπεζες, Άνών. Έταιρείες: έξάμηνη 500 δρχ. έτήσια 1.000 ■ ΕΜΒΑΣΜΑΤΑ-ΤΡΑΠΕΖΙΚΕΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ: Σπύρος Δελέγκας, Κέκροπος 2, Αθήνα 119, τηλ. 3245332 ■ Γιά ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ: Ταχυδρ. Θυρίδα Νο 1762, πλ. Συντάγματος, Αθήνα.

Εκδότης: Δήμος Μαυρομάτης, Ίδιοκτήτης: Σπύρος Δελέγκας, Διευθυντής: Άγγελος Ελεφάντης ■ Φωτοστοιχειοθεσία, Φωτοσυνθετική Ε.Ε.Λουκάς Γιοβάνης & Σια, Έμμ. Μπενάκη 87α, τηλ. 36.36.896 ■ Εκτύπωση Γ. Ξανθάκης - Μ. Ζέρβας, Αχιλλέως 24, Μεταμόρφωση (Κουκουβάουνες) Αττικής, τηλ. 27.91.703.

διαγυμνουοφδαλμου

2% + 10% = ΠΩΣ ΣΥΓΚΑΛΥΦΘΗΚΑΝ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Για δεύτερη φορά μετά τη μεταπολίτευση ο κυρίαρχος ελληνικός λαός κλήθηκε στις κάλπες να εκλέξει τις πολιτικές δυνάμεις που θά τον εκπροσωπήσουν στο κοινοβούλιο και μέσα από τις όποιες θά σχηματίζονταν ή νέα κυβέρνηση για να διαχειρισθεί για λογαριασμό του τά μόνιμα και περίπλοκα έσωτερικά και έξωτερικά ζητήματα τής χώρας. Πρίν ακόμη λήξει ή θητεία τής προηγούμενης Βουλής ή κυβέρνηση τής Ν. Δημοκρατίας έκρινε αναγκαία τήν προσφυγή στη λαϊκή έτυμνηγορία μέ τό αιτιολογικό ότι τά έθνικά ζητήματα που αντιμετώπιζει ή χώρα (Αιγαίο, Κύπρος, ΕΟΚ κ.λπ.) πρόκειται να εισέλθουν σέ κρίσιμη φάση στό άμεσο μέλλον.

Ή κυβέρνηση που είχε αναδειχθεί από τις προηγούμενες εκλογές, έχοντας κερδίσει μιά από τις ισχυρότερες πλειοψηφίες τών τελευταίων δεκαετιών, ζητούσε τήν ανανέωση τής λαϊκής έντολης, στηριζόμενη άφ' ενός στό έργο που είχε επιτελέσει κατά τήν τριετία, άφ' έτέρου στην άναποτελεσματικότητα τών πολιτικών αντιπάλων της να κερδίσουν τήν εμπιστοσύνη του εκλογικού σώματος και να τής άποσπάσουν τήν έξουσία. "Άλλωστε τέτοιο ζήτημα στην ουσία δέν έτιθετο, πράγμα τό όποιο άπεδείχθη άληθές. Συνεπώς όλες οι αντίπαλες προς τή Ν. Δημοκρατία πολιτικές παρατάξεις, στην ουσία πάλεψαν μεταξύ τους για να βελτιώσουν τις θέσεις τους ή μία εις βάρος τής άλλης. Χωρίς καμιά εξαίρεση, όλα τά κόμματα, άπευθύνθηκαν στόν ελληνικό λαό, χρησιμοποιώντας, άλλα περισσότερο άλλα λιγότερο, άφειδώλευτα τά μέσα μαζικής επικοινωνίας και τή μοντέρνα διαφήμιση, ζοδεύοντας τεράστια χρηματικά ποσά. Αδτό τό φαινόμενο ήρθε να δώσει μιά νέα διάσταση στην μέχρι τώρα γνωστή σέ όλους μας συμπεριφορά του πολιτευτή τής παραδοσιακής κοινωνίας, που ψηφοθηρούσε όχι μέ πολιτικά επιχειρήματα άλλα ρουσφετολογώντας.

Έκείνο όμως που περισσότερο άπασχολεί τή σκέψη μας μετά τό πρόσφατο εκλογικό αποτέλεσμα, είναι τό συνολικό ποσοστό, που προκύπτει μέ τή βοήθεια μιάς πρόσθεσης ($2,7\% + 9,3\% = 12\%$), τό όποιο συγκέντρωσε ή κομμουνιστική άριστερά. Καί κυρίως ή σημασία αυτού του ποσοστού και ή βαρύτητά του στην εξέλιξη τών πολιτικών πραγμάτων. Γιατί ενώ εκ πρώτης όψεως παρουσιάζεται βελτιωμένο σέ σύγκριση μέ εκείνο τών εκλογών του '74, έντούτοις, δέν παύει να άποτελεί, ύστερα από σκληρούς άγώνες τόσων χρόνων, τή συνολική περιγραφή τών όριακών της δυνάμεων, παρά τις μικροδιακυμάνσεις του, λόγω ειδικών συνθηκών, άσήμαντου τελικά χαρακτήρα. Άλλά εδώ, πρίν από τήν άξιολόγηση του αποτελέσματος, προέχει ή περιγραφή του ίδιου του προβλήματος τής κομμουνιστικής άριστεράς όπως τίθεται σήμερα στην χώρα μας.

Τό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα εδώ και κάμποσα χρόνια έχει διασπασθεί. Καί δέν έννοούμε τήν διάσπαση Μόσχας - Πεκίνου, που έχει εξελιχθεί σέ συναγωνισμό για τήν ποδηγέτηση τών κομμουνιστικών κινήματων

διαγυμνουοφδαλμου

δλων τών χωρών του κόσμου και την κατανομή τους σε ζώνες επιρροής· αλλά τη διάσταση των δύο αυτών μεγάλων καθοδηγητικών κέντρων και των ευρωπαϊκών κυρίως κινήματων, που απορρίπτοντας τη στρατηγική των κέντρων και των μπλόκ, διεκδικούν την αυτοτέλειά τους και το δικαίωμα να σκέπτονται για λογαριασμό τους και να ανάζητούν άλλους δρόμους πρόσβασης προς την έξουσία. Μιά ανάλογη εικόνα σε μικρογραφία παρουσιάζει η διάσπαση του κομμουνιστικού κινήματος της χώρας μας από το 1968, εμφανίζοντας σε γενικές γραμμές τα χαρακτηριστικά της διάσπασης σε παγκόσμια κλίμακα. Όμως μέσα στα 10 περίπου χρόνια που πέρασαν από τότε, το τμήμα εκείνο της ελληνικής άριστερας που φιλοδόξησε να συσπειρώσει όλες τις αντιδογματικές δυνάμεις και να εκφράσει τα νέα ρεύματα της Εύρώπης, και κυρίως να τα ξεελληνίσει, να τα εγκλιματίσει, αποδείχτηκε άνικανο και άτελέσφορο. Γιατί όλες του οι προσπάθειες εξαντλήθηκαν με τη μηχανιστική μεταφορά και κακομετάφραση της ιδεολογικής παραγωγής των κινήματων της Εύρώπης. Ένω από την άλλη μεριά οι αγώνες του και η αγωνία του περιχαρακώθηκαν σ' ένα κλειστό οργανωτικό κέλυφος που αυτοτιτλοφορείται μαρξιστικό-λενινιστικό, και αναλώθηκαν σε αντιδικίες με το άλλο τμήμα, το δογματικό, αφήνοντας κατά μέρος το λαϊκό κίνημα. Όχι πώς έφταιξε η ιδεολογική διαπάλη ανάμεσα στα δύο ρεύματα, αλλά γιατί ήταν λήγη και λειψή. Οι κακοδαιμονίες ενός πολυτάραχου και δραματικού παρελθόντος δεν άφησαν πάλι, παρά τις διακηρύξεις για το αντίθετο, να βαδίσει η κομμουνιστική άριστερά το δρόμο μορφοποίησης του λαϊκού κινήματος, αναγωγής του σε μία νέα ποιότητα, τέλος σε μία δύναμη με εθνική ακτινοβολία. Οι ελπίδες, που αρχικά φάνηκαν να ανοίγουν το δρόμο για μία τέτοια προοπτική, δεν δικαιώθηκαν. Κι έτσι το ξεκαθάρισμα των παλαιών λογαριασμών έρχονταν, σάν φυσική συνέπεια της μέχρι τώρα πολιτικής και των δύο Κ.Κ., ν' αποτελέσει τον κεντρικό πυρήνα της έκλογικής τους διαμάχης. Το ΚΚΕ πίσω από την ακτινοβολία του τίτλου του, κάτω από το προστατευτικό κέλυφος του μύθου του και με τα πλεονεκτήματα της οργανωτικής του υπεροχής, έσυρε κυριολεκτικά το ΚΚΕ Έσωτερικού σ' ένα άνισο και έξοντωτικό αγώνα, απ' τον οποίο κανείς δεν πρόκειται να αναδειχθεί νικητής. Με αποτέλεσμα το 2 σύν 10. Αν το 2% που αναλογεί στο ΚΚΕ Έσωτερικού, αποτελεούσε ένα αγωνιστικό σκαλοπάτι μιας νέας προοπτικής, τότε τα πράγματα θά ήταν διαφορετικά. Όμως κανένα στοιχείο δεν έρχεται να επιβεβαιώσει αυτή την υπόθεση. Αντίθετα το ΚΚΕ Έσωτερικού με τις πρώτες μετεκλογικές εκτιμήσεις της Κεντρικής του Επιτροπής, αποδίδοντας την ήττα σχεδόν αποκλειστικά στις οργανωτικές αδυναμίες του κόμματος, εμφανίζεται ζηλωτής της οργανωτικής αριστερίας του ΚΚΕ.

Ακόμη ένα άλλο μετεκλογικό φαινόμενο λεκτικών αλληλοπαραχωρήσεων έρχεται να επιβεβαιώσει τις ιδεολογικές και πολιτικές ασάφειες μιας σχηματικής και μόνο διάσπασης. Η στροφή του ΚΚΕ Έσ. προς την «εργατική τάξη» και η στροφή του ΚΚΕ προς την «άνανέωση». Στην ουσία όμως και τα δύο ΚΚ, μένοντας άμετακίνητα στις αρχικές τους θέσεις, επαφίονται, καθένα από τη δική του σκοπιά, στη βεβαιότητα ότι εκφράζουν εξίσου την εξέλιξη των πραγμάτων εις το διηνεκές. Το ένα κρατώντας στο χέρι τη μονιμότητα της

διαγυμνουοφδαλμου

«νίκης», τό άλλο τήν παροδικότητα τής «ήττας». Τά φαινόμενα λοιπόν είναι παράλληλα, γίνονται ἐπάλῃλα καί τέλος ταυτόσημα. Ἄξιζει ἐδῶ νά σημειωθεῖ πῶς πολλοί κομμουνιστές - ἀριστεροί, ἀδιάφοροι γι' αὐτοῦ τοῦ εἶδους τήν ἰδεολογική διαμάχη, παρέμειναν ἀποκλεισμένοι, μαζί μέ τίς ἀπόψεις τους, κι ἀπό τά δύο σχήματα· τά ὁποῖα, ὅπως φαίνεται, ἱκανοποιημένα ἀπό τήν πληρότητα τῶν δικῶν τους ἀπόψεων δηλώνουν κατ' αὐτόν τόν τρόπο πῶς δέν ἔχουν χρεῖαν ἄλλων. Ἀφήνουν μόνο τίς πόρτες τους ἀνοιχτές καί τούς περιμένουν. Τελικά ὁμως καί αὐτοί ὁδηγήθηκαν στίς κάλπες γιά νά σχηματίζουν ἐκεῖνο τό ψυχρό 2% ἢ 10%.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς τή νύχτα τής 20 πρὸς 21 Νοέμβρη, ὅλοι μας μειωθήκαμε τόσο πολύ, ἐξαντλώντας τήν ἀγωνία μας μεταξύ τοῦ 2,20% καί 2,61%, ὥστε μοιάσαμε μέ νάνους πού βρέθηκαν ξαφνικά μπροστά σέ κανονικό καθρέφτη. Τώρα τό ἐκλογικό ἀποτέλεσμα ἔχει διαλυθεῖ μέσα στήν κοινή συμπάθεια, σάν ἓνας ἐφιάλτης τής νύχτας ἐκεῖνης. Ἡ ζωὴ ἀρχισε πάλι νά παίρνει τόν δικό της ρυθμό. Τό ἐπαναστατικό ἄλλοθι τῶν ἀνθρώπων μέ ἀριστερὴ ἰδεολογία ἀποχτᾶται μέ τήν ἐγγραφή τους σ' ἓνα ἀπό τά δύο ΚΚ, ἀδιάκριτα. Κατά τά ἄλλα θά πρέπει νά πιστέψουμε ὅτι ἡ ἐποχὴ μας δέν εἶναι ἐπανασταστική: ...Οἱ ἀνέσεις, οἱ εὐκαιρίες ἀπόκτησης χρημάτων, ἡ ἀφθονία καί ποικιλία τῶν ἀγαθῶν πού κυκλοφοροῦν πολλαπλασιάζοντας τίς ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, οἱ παράλληλες καθημερινές δραστηριότητες κλπ. γεμίζουν νικητές καί ἡττημένους μέ διεξόδους ἀπασχόλησης καί δράσης, πλὴν ὄχι καί ἰδεολογικές. Ἄλλωστε στίς ἐπόμενες ἐκλογές ὅλοι θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ζανασυζητήσουμε. Ἑλλήνες εἴμαστε ἐπιτέλους.

Νίκος Ἀντωνᾶτος

ΦΟΒΟΥ ΤΟΥΣ ΔΑΝΑΟΥΣ ΚΑΙ ΔΩΡΑ ΦΕΡΟΝΤΑΣ

(Σκέψεις πάνω σέ πλευρές τής τακτικῆς καί τής ἰδεολογίας τῶν νικητῶν τής Ἀριστερᾶς στίς πρόσφατες ἐκλογές)

Ἀπό τή μεθεπόμενη τῶν ἐκλογῶν ἄλλα πρόσωπα καλύπτουν τίς Φυσιογνωμίες τῶν μελῶν τοῦ ΚΚΕ στίς συναντήσεις πού βροχηδόν ἐπιδιώκουν μέ τοὺς χτεσινούς ἀντιπάλους τους: μειλίχια σοβαρότητα, συγκαταβατικό ὕφος, γαλήνια γλυκύτητα στίς ἐνθαρρυντικές ἀλλά καί προσεκτικές ἐκφράσεις. «Ξέρεις σύντροφε, ἐκεῖ πού εἶσαι... τί νόημα πιά,... προοπτικές... Τό κόμμα εἶναι πάντα ἀνοικτό γι' ἀγωνιστές σάν ἐσένα».

Καί στήν ἐπιχειρηματολογία τῶν «ἡττημένων» ἀκολουθεῖ, πίσω ἀπό μιά φευγαλέα λάμψη πού δύσκολα κρύβει τήν ἀτάρεσκα ὑπερχειλιζουσα αὐτοπεποίθηση, νέο μελαγχολικό εἰρωνικό χαμόγελο: «Μά τ' ἀποφάσισε τό Π. Γ.

διαγυμνουοφδαλμου

Μπορείς νά μπεις, μόνο τό καταστατικό θά δεχτείς, όχι τό πρόγραμμα. Έλα μέ τίς απόψεις σου. Συνέδριο έρχεται κι όλα συζητιούνται».

Έτσι λοιπόν πρίν, κυριολεκτικά, τρίς ό άλέκτωρ λαλήσει, οί προχτεσινοί στόχοι παντοειδών επιθέσεων, μηδέ τής «επαναστατικής» βίας εξαιρουμένης, από «άποστάτες» καί «προδότες» έγιναν σύντροφοι: Είναι ή «διά ζώσης» απόδοση τής εικόνας άρθρων του «Ριζοσπάστη», πού επισημοποίησε καί ή πρόσφατη όλομέλεια τής Κ.Ε.

Τά πολιτικά προβλήματα παραμένουν άκέραια

«... τήν επαναστατική ανανέωση...
τήν πραγματοποίησε
καί τήν πραγματοποιεί
τό ΚΚΕ (...) ανανεώνει
τίς γραμμές του
μέ τούς καλύτερους εκπροσώπους
τής νέας γενιάς (...).
Η όλομέλεια τής ΚΕ του ΚΚΕ
άπευθύνεται, άκόμα μιά φορά,
σέ όλους τούς αγωνιστές
τής Άριστεράς
(...) καί τούς καλεί μέ (...)
τήν πείρα τους,
τούς προβληματισμούς τους (...).
Τό κόμμα μας (...)
είναι άποφασισμένο
νά δεχτεί στίς γραμμές του
κάθε αγωνιστή πού
συναισθάνεται σέ τί δρόμο
τόν οδηγεί ή ήγεσία
τής αναθεωρητικής ομάδας...».

Άπό τήν τελευταία άπόφαση
τής ΚΕ του ΚΚΕ.

Οί προσεκτικές διατυπώσεις τής άπόφασης τής όλομέλειας δέν φαίνεται ν' άφήνουν μεγάλα περιθώρια συζητήσεων: Η «επαναστατική ανανέωση» αναγνωρίζεται σάν αναγκαιότητα καί ανάγεται σέ θέμα ηλικίας τών στελεχών, στή βιολογία. Οί «προβληματισμοί» τών υπό άλίευση στελεχών καί μελών γίνονται δεκτοί, αλλά μόνο άν τά στελέχη αυτά άπαρνηθούν τήν ουσία τών μέχρι τώρα προβληματισμών τους καί συναισθανθούν σέ τί δρόμο τούς οδηγεί ή ήγεσία τής «αναθεωρητικής ομάδας». Παράλληλα τά δξύτατα συζητούμενα καί άμφιλεγόμενα θέματα τής πολιτικής δημοκρατίας, του σοσιαλισμού καί τής ανεξαρτησίας τών ΚΚ εξαφανίζονται μέσα στήν περίτεχνα διατυπωμένη διαπίστωση τής ανάγκης ότι «...τό ΚΚΕ όφείλει νά αναπτύξει τίς ... ιδεολογικές θέσεις του... Ιδιαίτερα σχετικά μέ τή δημοκρατία καί τό σοσιαλισμό, νά άναιρέσει τίς λαθεμένες καί έκλεκτικές άντιλήψεις γιά τό σοσιαλισμό πού άρνιέται τόν ήγαιτικό ρόλο τής εργατικής τάξης στήν επίτευξή του, νά άποκρούσει άντισοβιετικές αιχμές...». Έκλεκτικισμός λοιπόν, καί άντισοβιετισμός μιά δλόκληρη προβληματική Κομμουνιστικών Κομμάτων, όταν μάλιστα μερικά άπ' αυτά έγγίζουν τό κατώφλι τής έξουσίας.

Τί άντίκρισμα μπορούν νά έχουν οί δελεαστικές προσκλήσεις καί τά «άνοιγματα» όταν περιχαράκωνεται ό διάλογος έτσι πού μένουν έξω τά πραγματικά ζητήματα πού πρέπει νά συζητηθούν;

Η φυγή μπροστά στά ύπαρκτά καί πολύ δδυνηρά προβλήματα πού τό ΚΚΕ ποτέ δέν μπόρεσε νά θέσει σέ υπεύθυνη συζήτηση, μπορεί βέβαια νά μίν διακρίνεται εύκολα μέσα στή λάμψη τών μετεκλογικών δαφνών, περιπλέκει όμως άκόμα περισσότερο τά άνοιχτά ζητήματα του κομμουνιστικού κινήματος στήν Ελλάδα. Τά ζητήματα αυτά, πού στή χώρα μας τόσο τραγικά άνάγλυφα ύπογραμμίζει ή διάσπαση του πρώην ενιαίου ΚΚΕ, ύφίστανται καί στή Δύση (έστω καί άν εκεί δέν υπήρξαν διασπάσεις) καί στίς χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» καί άλλου, καί γεννούν θεμελιακά έρωτήματα, πού άπ' τήν άπάντησή τους έξαρτάται τελικά ή ίδια ή πορεία τών κομμουνιστικών καί όλων τών δημοκρατικών δυνάμεων.

Ποιά είναι ή έπιλογή του διεθνούς κέντρου;

Τό ΚΚΕ ποτέ δέν θέλησε νά άρνηθεί τήν ιδεολογική καί πολιτική πρόσδεσή του στήν ΕΣΣΔ καί στό ΚΚΣΕ. Βέβαια σέ πολλά στελέχη, μέλη καί άκόμη περισσότερους ψηφοφόρους του, ζητήματα όπως ό σοσιαλισμός μέσα σέ συνθήκες έξευθερίας καί δημοκρατίας, τά ανατολικά πρότυπα, ή ανεξαρτησία

διαγυμνουοφδαλμου

στή χάραξη τής πολιτικής τών κομμουνιστών κάθε χώρας κλπ. αποτελούν ασφαλώς αντικείμενο και προβληματισμών και αμφιβολιών. Είναι αμφίβολο όμως, αν οι προβληματισμοί αυτοί μπορούν να καταξιωθούν πολιτικά. Γιατί ποῦ θά κατέληγαν; Ποιούς λόγους έχει τό «διεθνές κέντρο», αν οι προβληματισμοί και οι αμφισβητήσεις στό πειθήνιο ἑλληνικό κόμμα του προχωρήσουν επικίνδυνα, νά μήν ἀκολουθήσει ξανά τόν «δυναμικό» δρόμο, πού ἐκφράστηκε εἴτε μέ τά ἐρπυστριοφόρα -ὅπως στήν Πράγα τό 1968- εἴτε μέ πλουσιοπάροχα ἀμειβόμενες ἀποσχίσεις δογματικῶν ομάδων -ὅπως τό ΚΚ Μεγ. Βρετανίας καί τό Ἄριστερό Κόμμα Κομμουνιστῶν τής Σουηδίας φέτος τό 1977;

Ἡ γνωστή ἐμπρηστική ἀρθρογραφία, π.χ. τής τσέχικης «Ροῦντε Πράβο», ἐνάντια σέ κόμματα ὅπως τό γαλλικό, τό ἰταλικό ἢ τό βρετανικό -γιά νά μή μιλήσουμε γιά τήν πολύπλευρη βοήθεια στόν Λίστερ στήν Ἰσπανία πού συνδυάζεται μέ πονηρότατες ἀιχμές ἐνάντια στό ἰσπανικό κόμμα- δείχνουν τίς πραγματικές ἐπιδιώξεις τοῦ διεθνοῦς κέντρου, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦν νά τίς «ἀμβλύνουν» διάφορα περισσότερο ἢ λιγότερο συμβατικά χαμόγελα, ὅπως ἡ πρόσκληση τοῦ Καρίγιο στή Μόσχα, τά ἀνάλογα «ἀνοήματα» τῶν ἐδῶ ὁμοϊδεατῶν τῆς κλπ.

Ἡ ἀποτυχία τῆς μέχρι τώρα πορείας τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, ὅπως αὐτή καταγράφηκε στό τελευταῖο ἐκλογικό ἀποτέλεσμα, θέτει μέ δξύ τρόπο γιά συζήτηση μεγάλα ἰδεολογικά, πολιτικά καί ὀργανωτικά προβλήματα. Ἡ συζήτηση πάνω σ' αὐτά ἀφορᾷ κάθε κομμουνιστή-ἀριστερό πού βλέπει προβλήματα, δέν παραβλέπει κινδύνους καί προσβλέπει σέ νέες προοπτικές. Οἱ πολιτικές διαδικασίες, οἱ ζυμώσεις, οἱ ἐπανατοποθετήσεις, τόσο στό ΚΚΕ ἐσωτ. (π.χ. στό ἀναγγελλόμενο συνέδριό του) ὅσο καί γενικότερα, στό σύνολο τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων τοῦ τόπου θά καταλήξουν σέ ἐκείνες τίς ἀποφάσεις πού θά ὀδηγοῦσαν τό κομμουνιστικό-ἀριστερό κίνημα τῆς χώρας μας σέ μιᾶ νέα πορεία; Τίποτε δέν εἶναι αὐτονόητο, τίποτε δέν εἶναι ὀριστικό. Πολλά μπορούν νά γίνουν, ἀκόμη καί τό ξεπέρασμα τῆς κρίσης.

Γιάννης Δρόσος

ΘΟΥΡΙΟΣ

**ΚΕΝΤΡΙΚΟ ὄργανο τοῦ
'ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ'**

**Κάθε Σάββατο
κυκλοφορεῖ ἢ**

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ
ὄργανο Σοσιαλιστικοῦ ἀγῶνα καί προβληματισμοῦ

διαγυμνουοφδαλμου

Η ΛΑΪΚΗ ΕΤΥΜΗΓΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ

Οι εκλογές της 20ής Νοεμβρίου έδωσαν απάντηση σέ όρισμένα έρωτήματα πού έκκρεμοϋσαν στην πολιτική ζωή της χώρας από χρόνια. 'Η στρατιωτική δικτατορία, πού ανέστειλε τή «φυσιολογική» πορεία των πολιτικών πραγμάτων, ήταν ή βασική αιτία αυτής της μακροχρόνιας έκκρεμότητας. Πάντως, αν δει κανείς τά πράγματα σέ κάπως μακροιστορικότερη κλίμακα οί θεαματικές αλλαγές πού παρατηρήθηκαν στις τελευταίες εκλογές δέν είναι παρά ή επιβεβαίωση όρισμένων τάσεων, πού ήδη είχαν διαγραφεί προδικτατορικά. Φαίνεται ότι κάποιοι βαθύτεροι κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες, παραμέρισαν τούς πρόσκαιρους πολιτικοϊδεολογικούς αναβρασμούς και έβαλαν στό περιθώριο φαινόμενα πού φάνταζαν σημαντικά αλλά δέν ήταν.

Σήγουρα, τό αποτέλεσμα πού μοιάζει περισσότερο θεαματικό είναι τό 26% του ΠΑΣΟΚ, οί 93 βουλευτές του και ή συντριβή της ΕΔΗΚ. Πρόκειται γιά μιá αναδρομική νίκη της κεντροαριστεράς σέ βάρος της κεντροδεξιάς. 'Η διάσπαση της πρώην ένιαίας "Ένωσης Κέντρου του Γεώργιου Παπανδρέου, πού άρχισε μέ τά 'Ιουλιανά τό καλοκαίρι του 1965, σήμερα, διά της λαϊκής έτυμηγορίας, αποδίδει στην άνδρεοπαπανδρεϊκή τάση τή μερίδα του λέοντος. Ταυτόχρονα από πλευράς κοινωνικής σύνθεσης ή μερίδα αυτή είναι λαϊκής προέλευσης, κυρίως, αγροτική-μικροαστική. Παραμένει, βέβαια, νά δοϋμε αν στά πολιτικοϊδεολογικά της χαρακτηριστικά ή κεντροαριστερά του 1965-67 και τό σημερινό ΠΑΣΟΚ είναι τό ίδιο πράγμα, αν ή προδικτατορική κεντροδεξιά και ή σημερινή ΕΔΗΚ είναι ένα και τό αυτό. Γιατί ό επίσημος, ό προγραμματικός, πολιτικός λόγος των αντίστοιχων κομμάτων είναι μάλλον ό χειρότερος όδηγός γιά νά έξαχθούν σήγουρα συμπεράσματα. Τό ΠΑΣΟΚ και ή ΕΔΗΚ π.χ. διατείνονται ότι είναι σοσιαλιστικά κόμματα, τό ένα μέ μαρξισμό (άλά Καντάφι ή άλά Μιττεράν, άνάλογα μέ τίς περιστάσεις), τό άλλο χωρίς μαρξισμό αν τουλάχιστο πάρει κανείς υπόψη του τίς πρόσφατες δηλώσεις του άρχηγού της ΕΔΗΚ κ. Ζήδη. 'Αλλά και ή πολιτική πρακτική των αντίστοιχων κομμάτων, δεδομένου ότι ή κύρια αιχμή τους είναι ό αντιπολιτευτισμός, πάλι δέν μπορεί νά μās δώσει σήγουρη βάση. Τό ΠΑΣΟΚ γιά παράδειγμα φτιάχτηκε σάν κίνημα σοσιαλιστικής προοπτικής αλλά είδαμε τό σοσιαλισμό του, τήν ωρα πού έμπαινε στη δοκιμασία της προεκλογικής πάλης, νά λιποθυμάει κυριολεκτικά, νά χάνεται από μέρα σέ μέρα, από πόλη σέ πόλη, είδαμε τίς σοσιαλιστικές διακηρύξεις νά αντικαθίστανται από πολύ πεζότερες, τή «σοσιαλιστική αλλαγή» νά γίνεται άπλως «αλλαγή» -αλήθεια ποιός δέν μιλάει σήμερα γιά «αλλαγή»;-, άκούσαμε και άκούμε διαφορούμενες διαβεβαιώσεις έθνικοφροσύνης πρός τό Στρατό, καθησυχαστικές κουβέντες γιά οικονομική εδημερία και «κοινωνική δικαιοσύνη» μέ στόχο τόν γεμάτο προβλήματα μικροαστό και αγρότη. Στο δίλημμα λαϊκισμός ή σοσιαλισμός ή απάντηση δόθηκε έμμεσα μέ τήν άποσιώπηση του σοσιαλισμού (αν και κρατήθηκε στό συρτάρι. Ποιός ξέρει, μπορεί νά ζαναχρειαστεί). 'Ένα είναι σήγουρο ότι τό 26% δέν είναι ψήφος στό σοσιαλισμό, οϋτε εκείνον πού κατά καιρούς παιάνιζε ό άρχηγός του ΠΑΣΟΚ οϋτε κάποιον άλλο. 'Ο κόσμος αυτός ξεκινώντας από τίς πολλές άνάγκες του αναζήτησε τήν αλλαγή, τήν αλλαγή πού είχε υποσχεθεί

διαγυμνουοφδαλμου

ο «Γέρος», αλλά χάνοντας την εξουσία τό 1965 δέν επραγματοποίησε, και τώρα, ο 'Ανδρέας Παπανδρέου αναθερμαίνοντας τίς ελπίδες, τάζει ζανά.

Στό χώρο, λοιπόν του κεντρικού έκλογικού σώματος επαληθεύτηκε μιά παλιότερη τάση: ή επικράτηση τής κεντροαριστεράς. Τή θέση τής ετερόκλητης ταξικά και ιδεολογικά Ε.Κ. παίρνει τό ΠΑΣΟΚ μέ πολύ μεγαλύτερη ταξική όμοιογένεια αλλά μέ άπεραντη ιδεολογική και πολιτική ασάφεια, τήν όποία δέν μπορεί νά καλύψει ή γενική συνθηματολογία του Α.Π. Και στό βαθμό που τό κόμμα αυτό προβάλλεται ως ή μελλοντική δύναμη τής εξουσίας, ως ή μετά τόν Καραμανλή προοπτική, ή ιδεολογική ασάφεια θά μεγαλώνει. 'Η ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ δέν μπορεί παρά νά επιδιωχθεί σέ βάρος τής ΕΔΗΚ και τής Ν.Δ., αλλά γιά νά πραγματοποιηθεί προϋποθέτει άκόμη μεγαλύτερη μετριοπάθεια προγραμματικής συνθηματολογίας, άκόμη μεγαλύτερη ενίσχυση του χαρισματικού φωτοστέφανου του άρχηγού του ΠΑΣΟΚ, άκόμη μεγαλύτερη χρήση τής λαϊκιστικής ιδεολογίας. Όλα τούτα όμως δέν είναι ταυτόχρονα και μιά αντίφαση σέ σχέση μέ τήν τονισμένη ριζοσπαστικότητα των λαϊκών μαζών του ΠΑΣΟΚ;

Και στό χώρο τής Δεξιάς επαληθεύονται μέ τούτες τίς έκλογές όρισμένες παλαιότερες πολιτικοϊδεολογικές τάσεις. Πιό συγκεκριμένα, ο έκσυγχρονισμός και ή πολιτικοϊδεολογική ανανέωση τής κομματικής εκπροσώπησης τής άστικής τάξης, που ήδη είχαν διαφανεί στίς άρχές τής δεκαετίας του '60. 'Η πολιτική μέ τήν όποία κατακτήθηκε από τή Νέα Δημοκρατία τό 42%, αυτό τό νόημα έχει. 'Αν ταυτόχρονα τό κόμμα αυτό προσιωνίζει, ή είναι κιόλας, ή πολιτική δύναμη που οικοδομεί τό σύγχρονο αυταρχικό κράτος του ελληνικού καπιταλισμού, αυτό δέν αντίκειται στήν τάση του έκσυγχρονισμού. Μάλιστα, αν πάρουμε υπόψη τά αναπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη τής Δύσης, θά διαπιστώσουμε ότι ο αυταρχισμός και ή εγκατάλειψη των άρχών του φιλελεύθερου άστικού κράτους, ή συγκέντρωση των έξουσιών, ο ύψηλός κρατικός παρεμβατισμός, ο περιορισμός των πολιτικών ελευθεριών, ή εγκατάλειψη τής ιδεολογίας του φιλελευθερισμού, ή κρίση των παραδοσιακών άστικών άρχών, ο θεσμοποιημένος περιορισμός των έξουσιών του Κοινοβουλίου, αποτελούν μιά νέα πραγματικότητα που δίνει τό πραγματικό νόημα στήν τάση του έκσυγχρονισμού.

Όστόσο υπάρχει ένα δεύτερο σημαντικό σημείο. 'Η ήττα των διαχειριστών των μεταρρυθμίσεων, τίς όποιες επιδίωξε ή Ν.Δ. στήν περασμένη τριετία. Τό αποτέλεσμα αυτό -πραγματικά έκπληκτικό αν σκεφτεί κανείς ότι οι βασικοί ύπουργοί τής περασμένης περιόδου δέν βουλευτοποιήθηκαν ή κινδύνεψαν πολύ- από τό σύνολο των δυνάμεων τής αντιπολίτευσης θεωρήθηκε ως «λαϊκή άποδοκιμασία γιά τήν αντιλαϊκή κοινωνική πολιτική τής Νέας Δημοκρατίας». Νομίζουμε όμως ότι ή ήττα των «μεταρρυθμιστών» έχει άλλη αιτία. 'Αν κάποιος τούς άποδοκίμασε ήταν ή ίδια ή άστική τάξη που ένοιωσε άνασφάλεια μέ τίς μεταρρυθμίσεις. Οι ύπουργοί τής Ν.Δ., κατηγορήθηκαν γιά «σοσιαλμανία», ώστόσο τήν κατηγορία δέν τήν εκτόξευσε ο «λαός» αλλά κύκλοι του Σύνδεσμου 'Ελλήνων Βιομηχάνων και οι μεγαλοαστοί γονείς ήταν αυτοί που θορυβήθηκαν από τήν ανακατοσοúra που έφεραν τά νέα μέτρα γιά τήν εκπαίδευση. 'Ετσι λοιπόν ή οικονομική έξουσία τής χώρας και ή πατροπαράδοτη συντήρηση προειδοποίησαν ότι στίς μεταρρυθμίσεις υπάρχουν όρια, και, εν πάση περιπτώσει, όσες έγιναν έχουν γι' αυτήν νόημα μόνο αν λειτουργήσουν υπέρ της και όχι εναντίον της. 'Ετσι αναζήτησαν κάποιους άλλους νά διαχειριστούν τά σχετικά προβλήματα και όχι τούς ως τώρα πρωτεργάτες που

διαγυμνουοφδαλμου

δέν παρείχαν τή δέουσα φερεγγυότητα. Τό πράγμα γίνεται όλοφάνερο άν δεϊ κανείς ότι τή θέση τών «μεταρρυθμιστών» έπήραν άμεσοι εκπρόσωποι του κεφαλαίου (π.χ. κ.κ. Μάνος, Έβερτ) και όχι φιλόσοφοι ή ιδεολόγοι.

Τέλος στο χώρο της Δεξιάς, ενώ από τή μιá επιβεβαιώθηκε ή άρχική τάση έκσυγχρονισμού, από τήν άλλη, επειδή μέρος τής παραδοσιακής Δεξιάς συνδέθηκε με τή στρατιωτική δικτατορία, δημιουργήθηκαν οι όροι τής διάσπασης τής. Έτσι για πρώτη φορά, όπως τονίζεται και σε άλλα δημοσιεύματα του «Πολίτη», ή Δεξιά, με τή διαμόρφωση του άκροδεξιού σχήματος τής «Έθνικης Παρατάξεως», παρουσιάζεται δικέφαλη. Τά βασικά όμως χαρακτηριστικά που προκύπτουν προς τό παρόν είναι ότι ή Δεξιά κατάφερε νά βάλει τά θεμέλια του έκσυγχρονισμού τής και ή άστική τάξη νά κερδίσει μαζική βάση.

Στό χώρο τής Άριστεράς μπορούμε νά καταγράψουμε επίσης, ως κύριο συμπέρασμα, τήν επικράτηση τάσεων που είχαν φανεί και προδικτατορικά. Μόνο που έδω οι τάσεις είναι άρνητικού χαρακτήρα. Άρνητικού, έννοείται, για τήν Άριστερά.

Πραγματικά, τό κυρίαρχο πολιτικό φαινόμενο που μάς άποκαλύπτει ή 21η Νοεμβρίου είναι ή στασιμότητα τής κομμουνιστικής Άριστεράς, μιá στασιμότητα άρκετά μακρόχρονη κιόλας. Η έκλογική πορεία τής Άριστεράς τά τελευταία 20 χρόνια, είναι άρκετά εύγλωττη: 1958 (ΕΔΑ): 25%, 1961 (ως ΠΑΜΕ): 14,63 %, 1963: 1964: 13,3%, 1974 (Ε.Α.): 9,7%, 1977 (ΚΚΕ και «Συμμαχία»): 12%. Η στασιμότητα αυτή, άν και από πλευράς έντυπώσεων καλύπτεται από τήν άποτυχία τής «Συμμαχίας» και τή «νίκη» του ΚΚΕ δέν είναι παρά ή επιβεβαίωση, διά τής λαϊκής έτυμηγορίας, μιás παλαιότερης τάσης. Δέν θά άσχοληθούμε έδω με τίς αίτιες αυτού του φαινομένου. Άλλά για όσους συνδέουν τήν προοπτική τής σοσιαλιστικής άλλαγής στη χώρα μας με τήν άνάπτυξη τών πολιτικών δυνάμεων τής Άριστεράς, και μάλιστα τής κομμουνιστικής Άριστεράς, για όσους ή σοσιαλιστική άλλαγή δέν είναι συνώνυμη με τήν οργανωτική άριθμητική, για όσους τά προβλήματα του σοσιαλισμού δέν είναι συνώνυμα με τά προβλήματα που θέτει ή άνάγκη χειραγώγησης μελών και όπαδών, για όλους αυτούς –και είναι πολλοί– ή στασιμότητα τής Άριστεράς είναι φαινόμενο άνησυχητικό. Γι' αυτό, ό μικροκομματικός ιμπεριαλισμός του ΚΚΕ που πανηγυρίζει για τή συντριβή του «άναθεωρητισμού» καμιά παρηγοριά δέν προσφέρει σε κανένα, ούτε στον έαυτό του. Και άφου ό γραμματέας τής Κ.Ε. του ΚΚΕ Χ. Φλωράκης θεωρεί ότι ή ήττα του «άναθεωρητισμού» είναι γεγονός που ξεπερνά τά σύνορα τής χώρας μας δέν μπορούμε νά άποφύγουμε τή θλιβερή σκέψη ότι εκείνο που πραγματικά ξεπερνά τά σύνορα τής χώρας μας είναι τό πενιχρό 12%. Μιλάμε, βέβαια, για μιá χώρα, όχι σαν τήν Αυστρία ή τή Σουηδία που παρέχουν βολικά μέτρα σύγκρισης, αλλά για τήν Ελλάδα, όπου ή κομμουνιστική Άριστερά κάποτε είχε τεράστια άπήχηση.

Παράλληλα με τή στασιμότητα τής Άριστεράς επιβεβαιώθηκε ένα άλλο φαινόμενο: ή ήττα τών «άνανεωτικών» δυνάμεων, που εκφράστηκε με τήν έκλογική συντριβή τής «Συμμαχίας». Στην πραγματικότητα πρόκειται για ήττα του ΚΚΕ Έσωτερικού για τό όποιο οι αντίφάσεις του λειτουργήσαν καταστροφικά. Για νά εκτιμήσουμε σωστότερα τήν ήττα αυτή θά πρέπει νά ξεφύγουμε κάπως από τήν άριθμητική του 2+10=12. Τό αντικειμενικό αίτημα «άνανέωσης», τής «παραδοσιακής» Άριστεράς είχε κι αυτό εκδηλωθεί πριν

διαγυμνουοφδαλμου

ἀπό τή Δικτατορία, καί στή βάση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος ἔγινε ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τό 1968, στή βάση αὐτοῦ τοῦ αἰτήματος διαμορφώθηκε τό κόμμα πού ἔλαβε τό ὄνομα ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ. Οἱ περιπέτειες τῆς πορείας ἀπό τή διάσπαση τοῦ ΚΚΕ ὡς τό 2,7% εἶναι πολλές καί ὄχι χωρίς σημασία. Ἐδῶ, θέλουμε μόνο νά τονίσουμε ὅτι ἂν τό αἶτημα τῆς «ἀνανέωσης» στήν πραγματικότητα ἐξέφραζε τή γενική τάση ἀποσταλινοποίησης τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος, ἂν περιστράφηκε γύρω ἀπό τά προβλήματα αὐτοκριτικῆς τῆς ἱστορικής καί τραγικῆς πορείας τοῦ ΚΚΕ, ἂν κατέστησε ἐπίκαιρο τό πρόβλημα τοῦ τρόπου διαμόρφωσης σοσιαλιστικῆς ἰδεολογίας καί τοῦ εἶδους τῆς ἰδεολογίας αὐτῆς, ἂν, τέλος, σ' ὅλη αὐτή τήν πορεία τό ἀντικειμενικό πρόβλημα ἦταν τό ἂν καί κατά πόσο ἡ «παραδοσιακή» Ἀριστερά θά ἔπαυε νά εἶναι παραδοσιακή, δηλαδή σταλινική, (μήπως σταλινικά δέν ἦταν τά κατά παράδοση ἰδεολογικά, πολιτικά καί ὀργανωτικά χαρακτηριστικά τῆς ἑλληνικῆς Ἀριστερᾶς;), οἱ ἐκλογές ἀπέδειξαν ὅτι, σέ σχέση μέ ὅλα τοῦτα τά προβλήματα ὑπάρχει μιᾶ σαφέστατη ὑποχώρηση. Καί αὐτό εἶναι πιό ἀνησυχητικό καί ἀπό τή στασιμότητα τῆς Ἀριστερᾶς, καί ἀπό τήν ἥττα τῆς Συμμαχίας. Στό κάτω-κάτω ἡ Συμμαχία δέν ἦταν παρά τό χαντάκωμα μιᾶς σωστῆς ἰδέας πού «λανσαρίστηκε» χωρίς νά ὑπάρχει καμιᾶ ἀπό τίς προϋποθέσεις πού χρειάζονταν γιά τήν ἐπιτυχία της. Ἔτσι γιά νά μοιάσουμε καί μεῖς λίγο μέ τοὺς Εὐρωκομμουνιστές μιᾶ καί ἀναφωνήσαμε ὅτι εἴμαστε Εὐρωκομμουνιστές.

Οἱ δικαιολογίες γιά τή συντριβή τῆς Συμμαχίας («λασπολογία», «ἔλλειψη μέσων», «λίγος χρόνος») πού προβάλλουν τό ΚΚΕ Ἐσωτερικοῦ καί οἱ ἄλλοι Σύμμαχοι θυμίζουν τά σοφίσματα τοῦ ἀποτυχημένου δικολάβου πρὸς τόν πελάτη του πού ἔχασε τή μεγάλη δίκη.

Καί ἐπειδὴ ὁ λόγος γιά τήν Ἀριστερά, ὅπου κανεῖς δέν εἶναι παρθένος –ἰδίως ὅταν οἱ λόγοι πού τόν ἔφεραν στίς γραμμές της εἶναι πιό σκληροί ἀπό τοὺς λόγους πού ἐκφωνοῦνται σέ προεκλογικές συγκεντρώσεις ἢ ἐσωκομματικές παραμυθίες– καί ἐπειδὴ ποτέ τίποτε δέν εἶναι ὀριστικό, χρειάζεται νά ἀναρωτηθοῦμε καί νά ἀναρωτηθοῦμε μέ τρόπο πολιτικό: τί σημαίνει τέλος πάντων ἀνανέωση, καί γιατί ὁ λαός βουλώνει τ' αὐτιά του σάν ἀκούει τά κηρύγματα της;

Γιατί ἀπό τήν ἄλλη μεριά καμιᾶ λαϊκή ἐτυμηγορία, κανένα 10 ἢ 25% δέν θά μᾶς κάνει νά πιστέψουμε στό «σοσιαλισμό τῶν ψυχιατρειῶν» ἢ στό σοσιαλισμό τοῦ Καντάφι. Αὐτοὶ ὑπάρχουν καί καλά κάνουν. Εἶναι μάλιστα καί ἀναντικατάστατοι στό εἶδος τους.

Τό πρόβλημα εἶναι ἡ προοπτική τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Ἑλλάδα.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Η ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΤΑΞΗ

Ἀντικείμενο τοῦ σημειώματος αὐτοῦ εἶναι ἡ παρουσία τῆς «Ἐθνικῆς Παρατάξεως» στό Κοινοβούλιο. Ἐκτός ἀπό «βασιλοχουντική» καί ἀπαίσια τί εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ε.Π.; Ποιά τά πολιτικοἰδεολογικά της χαρακτηριστικά καί ποιός ὁ

διαγυμνουοφθαλμου

πολιτικός ρόλος πού θά διαδραματίσει; Ποιά ή σχέση της μέ τή «Νέα Δημοκρατία»;

Τά έρωτήματα αυτά θά πρέπει νά μās άπασχολήσουν σοβαρά. Καί ύπάρχει ό κίνδυνος ή πολιτική μας άποστροφή πρός τήν Ε.Π. νά πάρει τή θέση τής έρμηνείας αυτού του νέου (καί ταυτόχρονα παλαιού) πολιτικού φορέα, όποτε άλλη μιά φορά, θά περνάμε δίπλα στην πραγματικότητα.

Χωρίς κόπο θά μπορούσαμε νά δοΰμε ότι ή πολιτική ιδεολογία τών δυνάμεων πού συσπειρώθηκαν στην Ε.Π. τροφοδοτείται από τή νοσταλγία του κράτους εκτάκτου ανάγκης. Βέβαια, τό κράτος εκτάκτου ανάγκης ή εκτάκτων έξουσιών (κοινώς δικτατορία) είναι μιά μορφή πολιτικής διακυβέρνησης πού έγκυμονούν οι περίοδοι κρίσης, και μάλιστα γενικευμένης κρίσης (πολιτικής, οικονομικής, ιδεολογικής κλπ.). Η πιθανότητα (καί όχι ή αναγκαιότητα) γιά τήν επικράτηση κράτους εκτάκτου ανάγκης γίνεται σχεδόν σιγουριά όταν από τή μιά μεριά τό λαϊκό κίνημα βρίσκεται σε κατάσταση άμυνας (ή είναι άπροσανατολισμένο) και από τήν άλλη οι πολιτικές δυνάμεις του άστικού κοινοβουλευτισμού άδυνατούν νά ξεπεράσουν, μέ βάση τους δημοκρατικούς θεσμούς, τήν κρίση του συστήματος. Τό σενάριο αυτό τό είδαμε νά παίζεται πολλές φορές και άλλου και στον τόπο μας. Ωστόσο σε περιόδους ήρεμίας, όταν κρίση δέν ύπάρχει, ό θιασώτης τής δικτατορίας τήν όνειρεύεται -και δουλεύει γι' αυτήν. Αν έρωτηθεί γιά τήν πολιτική κατάσταση τής χώρας θά άπαντήσει: «άνησυχώ!». Πού πάει νά πεί βλέπει κρίση. Καί όταν κανείς βλέπει κάτι πού άντικειμενικά δέν ύπάρχει σημαίνει ότι τό δραματίζεται. Δηλαδή τό πιστεύει σάν πολιτικό του ιδανικό. Γι' αυτό μιλήσαμε γιά τήν ιδεολογία του κράτους εκτάκτου ανάγκης πού συνεχίει τήν Έθνική Παράταξη.

Η ιδεολογία αυτή είναι εξειδικεύσιμη. Μία από τίς εκδόσεις του σημερινού φιλοβασιλισμού προβάλλει, ακριβώς, τήν ανάγκη του «ισχυρού άνδρα», του έγγυητή τών θεσμών, πού όταν «κινδυνεύουν» τους καταπατά γιά νά τους σώσει. Γιά τους θιασώτες λοιπόν τής δικτατορίας, ή έλλειψη ισχυρού «άνδρα», υπεράνω «κομμάτων και πολιτικών παθών», άποτελεί ήδη άνασφάλεια, δηλαδή πολιτική κρίση.

Η προέλευση τών δυνάμεων τής Ε.Π. είναι θλιβερά γνωστή: Προδικτατορικά έδρασαν κυρίως στον κρατικό μηχανισμό, μέ σημαία τους τον άντικομμουνισμό, και όρμητήρια τον ΙΔΕΑ, τίς μυστικές ύπηρεσίες και τίς παρακρατικές όργανώσεις. Τότε είχαν βαφτιστεί «παρακράτος», εκ τών ύστέρων όμως έγιναν «τό κράτος». Τήν προδικτατορική περίοδο οι δυνάμεις αυτές συστεγάζονταν στον ίδιο πολιτικό φορέα, μέ τήν κοινοβουλευτική δεξιά, τήν ΕΡΕ, άν και τά όρια ανάμεσά τους πολλές φορές ήταν άσαφή. Τό ούσιαστικό πάντως είναι ότι κάποια στιγμή, οι δυνάμεις τής δικτατορίας, άυτονομοΰνται, δέν παρακολουθούν τίς επιλογές τής κοινοβουλευτικής δεξιάς, μάλιστα στρέφονται και έναντίον της, όπως και έναντίον όλου του πολιτικού κόσμου. Καί έκτοτε, νεμόμενες μόνες τους τήν έξουσία, καταδυνάστευσαν τον έλληνικό λαό επί 7 όλόκληρα χρόνια.

Ωστόσο, οι πολιτικές δυνάμεις τής στρατιωτικής δικτατορίας κατέρρευσαν τό καλοκαίρι του 1974 μή μπορώντας νά λύσουν τά προβλήματα πού οι ίδιες είχαν δημιουργήσει και μή έχοντας άποκτήσει λαϊκό έρεισμα, παράγοντα άπαραίτητο γιά τήν αναπαραγωγή κάθε καθεστώτος. Στη μεταπολιτευτική

διαγυμνουοφδαλμου

περίοδο, όχι μόνο (μετά τη γελοιοποίηση του Γαρουφαλιά) δέν μόρεσαν νά ανασυγκροτήσουν ένα υπολογίσιμο πολιτικό φορέα αλλά, επιπλέον, έχασαν σημαντικές θέσεις μέσα στον κρατικό μηχανισμό. 'Επιπλέον ή Νέα Δημοκρατία -ό Κ. Καραμανλής γιά νά ακριβολογοῦμε- συσπειρώνει γύρω της τίς σημαντικότερες μερίδες της άστικής τάξης και βάζει τά θεμέλια του νέου κοινοβουλευτικού (άστικού) κράτους. Παραμένει όμως πάντα ό πολιτικοϊδεολογικός συγχρωτισμός μοναρχισμού (30%) και δυνάμεων της άκρας δεξιάς. Τό στοιχείο αυτό, μαζί μέ τά έρείσματά της στον κρατικό μηχανισμό, θά αποτελέσει τήν άφετηρία γιά τή διαμόρφωση της νέας πολιτικής δύναμης πού πήρε τό όνομα « 'Εθνική Παράταξις». 'Η συστέγαση μέ τή Ν.Δ. έγινε αδύνατη. Κρίθηκε, λοιπόν, αναγκαία ή αυτόνομη πολιτική εμφάνιση του «έθνικόφρονος κόσμου». Παρόλη τήν αντιπολιτευτική «κινδυνολογία» εναντίον της Κυβέρνησης πού άνέχτηκε τά «σταγονίδια», ή αυτόνόμηση αυτή δέν ήταν παρά ή επιβεβαίωση της όριστικής ρήξης Ν.Δ. και άκροδεξιάς. Τό φαινόμενο συναντάται μέ παραλλαγές σε πολλές χώρες. Στη χώρα μας όμως είναι ή πρώτη φορά, μεταπολεμικά, πού ή δεξιά εμφανίζεται δικέφαλη.

Οί προβλεπτές συνέπειες της διάσπασης της δεξιάς δέν είναι εδκαταφρόνητες. 'Η πολιτική διαφωνία πού επί τρία χρόνια υπέβοσκε εκφράστηκε πλέον άνοιχτά. Τοῦτο σημαίνει ότι οί συγκρούσεις θά ένταθοῦν στό Κοινοβούλιο και στον κρατικό μηχανισμό. Τό Προδιδακτορικό δόγμα της δεξιάς «όσο πίο δέξιά τόσο πίο καλά» δέν μπορεί νά Ισχύει γιά τήν κυβέρνηση, δεδομένου ότι τώρα πλέον όριοθετείται και από τά δεξιά της.

'Ωστόσο θά ήταν λάθος νά θεωρήσουμε ότι τό παιχνίδι παίχτηκε όριστικά. Τά όρια των δύο παρατάξεων δέν είναι έντελώς σαφή, συμπτώσεις και συμπράξεις είναι άπόλυτα πιθανές, πράγμα πού θά επηρεάζει συνεχώς τόν μεταξύ των δύο παρατάξεων συσχετισμό δυνάμεων. 'Επιπλέον, γενικότερες ρευστοποιήσεις -άρα και άνακατατάξεις- δέν πρέπει νά αποκλείονται στην περίπτωση μάλιστα πού ή μελλοντική άποχώρηση του Καραμανλή δέν θά συνοδεύεται από Ισχυρό διάδοχο σχήμα. 'Ενα πάντως είναι σίγουρο, ότι ή άκρα δεξιά, άνακαλώντας όλα τά γνωστά θέματα της εθνικοφροσύνης, του άντικομμουνισμού, της πολυαρχίας και φαυλοκρατίας, του «πεζοδρομίου» κλπ., θά προσπαθήσει νά προσεταιριστεί τή συντηρητική και άντιδραστική μερίδα της δεξιάς, θά καλλιεργεί επίμονα και μεθοδικά τούς όρους της πολιτικής κρίσης, θά έτοιμάζει τό γνωστό σκηνικό πού θά της δώσει τή δυνατότητα νά ξαναγίνει πρωταγωνιστής. Γιά τήν ώρα ή σύγκρουση κοινοβουλευτικής δεξιάς και άκρας δεξιάς μεταφέρθηκε, χάρη στό 6,8% και τούς 5 βουλευτές της, από τά ύπόγεια των κρατικών κτιρίων στό πολιτικό προσκήνιο. Και ένα πράγμα είναι άκόμη σίγουρο: ότι μέρος της οικονομικής έξουσίας της χώρας δέν θά διστάσει νά άσκήσει τίς πιέσεις της όχρωμένο πίσω από τήν Ε.Π. 'Ηδη κάποιοι έσφυλιστές πού τή χρύσωσαν προεκλογικά δέν ήταν παρά οί προάγγελοι.

'Ας επιτραπεί λοιπόν και σε μάς νά άνησυχούμε, όχι επειδή βλέπουμε φαντάσματα.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

διαγυμνουοφθαλμου

ΟΙ ΕΝΔΟΑΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ Η «ΔΕΞΙΑ» ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Πάνω στο ψηφοδέλτιο δέν κάνει κανείς πολιτική ανάλυση, δέν παρουσιάζει τό σύνολο τών πολιτικῶν του απόψεων καί εκτιμήσεων. Γιά κάθε εκλογέα ή πολιτική πράξη περιορίστηκε στίς 20 τοῦ Νοέμβρη σ' αὐτό πού μπορεί νά κάνει ὁποιοσδήποτε αναλφάβητος: σ' ἓνα σταυρό πλάι σέ κάποιο ὄνομα. Αὐτή ή θεσμοποιημένη ὁμοιομορφία τῆς πολιτικῆς πράξης κατά τό ἴδιο 24ωρο, αποκτᾶ ὅμως μέ τά εκλογικά ἀποτελέσματα καί κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό περιεχόμενο. Οἱ συνειδησιακές μεταλλαγές δέν εκφράζονται βέβαια μόνο κατά τήν εκλογική περίοδο, ἀλλά καί κατά τίς διάφορες καθημερινές κινητοποιήσεις τῶν ἐργαζομένων (ἀπεργίες, στάσεις ἐργασίας, συγκεντρώσεις, κλπ.). Ἐντούτοις καί ή εκλογική συμπεριφορά τῶν ἐργαζομένων – παρά τά παραπάνω – εἶναι ια σημαντική στιγμή στή συνολική ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικῆς τους συνειδησης. Γιά τούς σοσιαλιστές καί κομμουνιστές, λοιπόν, πού ἔχουν γιά ἀναφορά τους τά συμφέροντα τῆς πλειοψηφίας τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἀρα καί τῶν εκλογέων, τίθεται ἔτσι ἀμεσα τό ἐρώτημα: τί ὑποδηλώνει ή εκλογική συμπεριφορά γιά τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῆς κοινωνικῆς συνειδησης τῶν λαϊκῶν μαζῶν καί ἰδιαίτερα τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν Ἑλλάδα;

Γιά τόν παραπάνω ἀκριβῶς λόγο, πρέπει νά ἐντοπισθοῦν μερικά πρῶτα στοιχεῖα ἀπό τήν ἀνατομία τῶν πολιτικῶν δυνάμεων πού χαρακτηρίζονται ὡς «δεξιά», ὅπως διαμορφώθηκαν μέ τά εκλογικά ἀποτελέσματα. Γιατί κάποιες ἀπλοϊκές εκτιμήσεις τοῦ τόπου « ὁ λαός εἶπε ὄχι στή δεξιά» ή «ὁ λαός εἶπε ναί στήν ἀλλαγή» ή «ἐπικράτησαν οἱ δυνάμεις τῆς πώλωσης» κτλ. ἀντί νά φωτίζουν τά εκλογικά ἀποτελέσματα ὀπλοποιοῦν καί συσκοτίζουν, ἀντί νά κατευθύνουν τήν πράξη δημιουργοῦν ὑπερραϊσιοδοξία ή πλασματικά ἀδιέξοδα, ἀντί νά διαπιστώνουν καί νά ἐξηγοῦν, συνθηματολογοῦν καί παρερμηνεοῦν. Ἐνα εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα βέβαιο: Ἡ δεξιά στό σύνολό της εἶχε περιορισμένη ἀπώλεια εκλογέων, κι αὐτό δέν ἐξέπληξε κανένα. Δέν ἐνδιαφέρει ἐδῶ νά ἐπαναλάβουμε τή γνωστή πλατωνική κριτική ἐνός μέρους τῆς ἀντιπολίτευσης ἐνάντια σ' ἓνα ἄλλο μέρος της γιά τό τί... θά μπορούσε νά γίνει ἀν... ἀν... ἀν. Οἱ διάφοροι πολιτικοί σχηματισμοί εἶναι αὐτό πού εἶναι, ή ἐνωτική ή ή μή ἐνωτική τακτική τους δέν εἶναι τυχαία καί γιαντό ἀπαιτεῖ κριτική ἀνάλυση κι ὄχι μυοπικές ἐπικλήσεις γιά σύμπραξη ή γιά συνεργασία ή γιά συμμαχία, ἐπικλήσεις πού ή κατάληξή τους μπορούσε νά εἶναι σέ μεγάλο βαθμό ἐκ τῶν προτέρων γνωστή!

Τί σημαίνουν λοιπόν γιά τό ἐπίπεδο ἀνάπτυξης τῆς κοινωνικῆς συνειδησης οἱ ἀνακατατάξεις στό χῶρο τῆς «δεξιᾶς»; Τί σημαίνει ή κοινοβουλευτική παρουσία τῆς Ἐθνικῆς Παράταξης γιά τίς μελλοντικές πολιτικές ἐξελίξεις; Ἐπάρχουν μιά σειρά ἐρωτήματα πού σχετίζονται μ' ἐκεῖνες τίς πολιτικές δυνάμεις πού ἀπλοϊκά καί συνοπτικά χαρακτηρίζονται ὡς «δεξιά». Ἐρωτήματα πού δέν μπορούν ὅμως νά ἀπαντηθοῦν, ἀν προηγουμένως δέν ἀπαντηθεῖ στοιχειωδῶς τό θεμελιακό ἐρώτημα: Πρόκειται γιά διάσπαση τῆς «δεξιᾶς» ή γιά κάτι ἄλλο; Μετά μπορούν ν' ἀρχίσουν τά γιαντί καί τά πῶς.

διαγυμνουφθαλμου

Πρώτα απ' όλα, γιά νά έχουμε διάσπαση ενός πολιτικού μορφώματος, έστω και γεωγραφικά προσδιορισμένου, («δεξιά», «κέντρο», «άριστερά») προϋποτίθεται ότι ο χώρος αυτός ήταν προηγούμενα ένωμένος πολιτικά. Ήταν όμως πραγματικά ένωμένη ή «δεξιά»; Γιά νά μπορέσουμε ν' απαντήσουμε σωστά πρέπει ν' άποφύγουμε άπλοποιήσεις πού άρνούνται τήν ύπαρξη αντιφάσεων στό έσωτερικό τών κυρίαρχων τάξεων, πού μιλούν γιά «τό κεφάλαιο» αντί γιά τά πολλά επιμέρους κεφάλαια, πού στηρίζονται σέ θεωρίες γιά «άλλαγή φρουράς» κλπ. Πρέπει νά θυμηθούμε ότι και κατά τήν περίοδο τής δικτατορίας, τό πιό σημαντικό μέρος τής «δεξιάς» άρνήθηκε νά συνεργαστεί πολιτικά μέ τή χούντα, έντεινοντας έτσι τήν άπομόνωσή της. Άπομόνωση πού τελικά δέν ξεπεράστηκε μετά τήν άποτυχία και του έγχειρήματος «Μαρκεζίνη». Έτσι οι «γεφυροποιοί» στην πραγματικότητα δέν πρότειναν μόνο μιά λύση στά πολιτικά άδιέξοδα πού δημιούργησε ή στρατιωτική δικτατορία. Πίσω τους στέκονταν πολύ συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Γιαυτό ή μεταπολίτευση, μέσα στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία, σημαίνει άνάμεσα στ' άλλα και άλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στό έσωτερικό τών κυρίαρχων τάξεων. Δέν σβήνει, δέν εξαφανίζει τίς δξυμένες ένδοαστικές αντιφάσεις. Άπλως, κάποιες άλλες δυνάμεις αναλαμβάνουν στό πρόσωπο του Καραμανλή τή διαχείρισή τους. Στη Νέα Δημοκρατία μοιάζει άρχικά νά άποκαθίσταται ή πολιτική ένότητα του συνόλου τών κυρίαρχων τάξεων.

Στά τρία όμως χρόνια διακυβέρνησης τής Νέας Δημοκρατίας ούτε άμβλύνεται ή ταξική πάλη ούτε καταργείται, παρά τήν επιθυμία του κ. Λάσκαρη. Άντίθετα, δξύνεται μέ τή μορφή δυναμικών ή όχι άπεργιών, αγωνιστικών διεκδικήσεων και μαχητικών συγκρούσεων μέ τόν κρατικό μηχανισμό. Ή μεταφορά τής δξυμένης αυτής ταξικής πάλης στό έσωτερικό του κρατικού μηχανισμού του κράτους συντηρεί ή και δξύνει μιά σειρά άπό ένδοαστικές συγκρούσεις πού δέν εκφράζονται όμως στό κοινοβούλιο, καθώς ή Ισχυρή κυβέρνηση εφαρμόζοντας μέ άδστηρότητα τήν κομματική πειθαρχία τίς διαχειρίζεται κατά τό δοκούν.

Ο έκσυγχρονισμός του πολιτικού άστισμού, πού επιχείρησε όμως ή Νέα Δημοκρατία, δέν συνέβαλε μόνο στην κρίση ταυτότητας τής ΕΔΗΚ - μιά κρίση πού είναι άμφίβολο άν μπορεί νά τήν ξεπεράσει, εφόσον ή Νέα Δημοκρατία δέν μεταβάλει τους βασικούς προσανατολισμούς της -, αλλά συγχρόνως δυσαρέστησε όρισμένες μερίδες του μονοπωλιακού κυρίως κεφαλαίου. Έτσι τό συμβόλαιο άνάμεσα στις δυνάμεις τής «δεξιάς», συμβόλαιο πού προέκυψε άπό τήν κατάρρευση (όχι τήν άνατροπή) τής δικτατορίας δέν μπορούσε παρά ν' αλλάξει διαρκώς μορφή και περιεχόμενο. Καθώς οι παραπάνω μερίδες του μονοπωλιακού κεφαλαίου δέν καλύπτονται άπό τίς επιλογές τής Νέας Δημοκρατίας, οι ένδοαστικές συγκρούσεις βρίσκουν μιά πιό ολοκληρωμένη πολιτικά έκφρασή τους μέ τήν εμφάνιση τής Έθνικής Παράταξης και μέ τήν κοινοβουλευτική της παρουσία. Ή άκρα δεξιά «έκσυγχρονίζεται» λοιπόν κι αυτή μέ τή σειρά της και μέ τόν τρόπο της· διεκδικεί βουλευτικές έδρες, όπως σ' όλη σχεδόν τήν Ευρώπη, και προτείνει (σ' αυτή τή φάση) όχι κάποια δικτατορία αλλά τόν έκγερμανισμό τής πολιτικής ζωής. Είναι λάθος σ' αυτό τό φαινόμενο νά βλέπουμε μόνο εθύνες τής Νέας Δημοκρατίας. Γιατί ή έκλογική δύναμη τής Έθνικής Παράταξης έρχεται άκριβώς νά επιβεβαιώσει πως

διαγυμνουοφδαλμου

Ένα μέρος του μονοπωλιακού κεφαλαίου προκρίνει διαφορετικούς εξωτερικούς προσανατολισμούς και άλλες μεθόδους διεξαγωγής της ταξικής πάλης· δεν θέλει την αστυνομία να σπάει μόνο τα κεφάλια των άπεργων, αλλά τή θέλει να σπάει τα κεφάλια όλων των άριστερών. Είναι λοιπόν οι ίδιες οι επιλογές της Νέας Δημοκρατίας που οδηγούν σταδιακά σε μία «φυσιολογική» διαφοροποίηση της κοινοβουλευτικής εικόνας της «δεξιάς». Η Νέα Δημοκρατία εξαναγκάζει στη δημιουργία της Έθνικης Παράταξης. Έτσι, τή εμπλέκει στο κοινοβουλευτικό παιχνίδι, τή ώθει να βγει από τα σκοτάδια του «παρακρατικού» συνωμοτισμού και να λειτουργήσει δημόσια σαν πολιτικό κόμμα. Τί πετυχαίνει έτσι η Νέα Δημοκρατία; Μέ τα εκλογικά άποτελέσματα σβήνει, πρώτα άπ' όλα, κάποιους μύθους και οικειοποιείται τό μεγάλο μέρος από τό 30% του δημοψηφίσματος. Συγχρόνως άνοίγει τό δρόμο για μία διασκόρπιση των άκροδεξιών δυνάμεων, καθώς είναι πολύ πιθανό (δπως έδειξαν και κάποιες προεκλογικές διαφωνίες) πώς οι αντιφάσεις των δυνάμεων αυτών δεν είναι δυνατό να άρθουν με τή Έθνική Παράταξη. Αντίθετα, είναι πίο πιθανό να δζυνοθούν και να δημοσιοποιηθούν, εξασθενίζοντας έτσι προοπτικά άκόμη περισσότερο τήν πολιτική τους ισχύ. Μία τέτοια εξέλιξη θά τόνωνε εξάλλου και τήν άφομοιωτική ικανότητα της Νέας Δημοκρατίας στο έσωτερικό του κρατικού μηχανισμού, καθώς μία διασκόρπιση της άκροδεξιάς θά οδηγούσε στην άπομόνωση ή στη διάλυση κάποιων μέχρι τώρα δυσκολομεταχειρίστων έστιών αντίστασης.

Οι πολιτικές διαδικασίες είναι όμως αντιφατικές· γιατί και τα παραπάνω είναι μόνο ή μία μεριά του νομίσματος. Διότι, ή Έθνική Παράταξη πέτυχε στις εκλογές της 20ής του Νοέμβρη διπλά: Η προπαγάνδα της όδήγησε στην 5μελή κοινοβουλευτική της εκπροσώπηση και συγχρόνως επηρέασε και τή σταυροδότηση των υποψηφίων της Νέας Δημοκρατίας. Στις πιέσεις «άπό έξω» που προτίθεται να άσκήσει ή Έθνική Παράταξη πάνω στη Νέα Δημοκρατία, υπολογίζει και στους «φίλους» που λειτουργούν στο έσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος. Η πίεση αυτή μπορεί να άποδειχτεί μερικά άποτελεσματική, καθώς ή εκλογική άποτυχία των «μεταρρυθμιστών» της Νέας Δημοκρατίας υποδηλώνει δύο κυρίως πράγματα: Πρώτο, ότι μία σοβαρή μερίδα της άστικής τάξης άποδοκίμασε τά «προοδ'ντικά» στελέχη της Νέας Δημοκρατίας και δεύτερο, ότι ή μερίδα αυτή διατεει πάντα τήν ήγεμονική ικανότητα να συμπαρασύρει στις επιλογές της ένα μεγάλο μέρος του εκλογικού σώματος.

Τί σημαίνει λοιπόν τό 42% της Νέας Δημοκρατίας πίο συγκεκριμένα; Σημαίνει, πρώτα, ότι ή Νέα Δημοκρατία πέτυχε με τους «μεταρρυθμιστές» της στην Κυβέρνηση να άποδυναμώσει αισθητά τήν ΕΔΗΚ, και να όριστικοποιήσει έτσι τήν επικυριαρχία της στο χώρο των άστικών πολιτικών κομμάτων. Σημαίνει όμως επίσης ότι οι ίδιοι «μεταρρυθμιστές» δεν ήταν... άρκετά μεταρρυθμιστές για εκείνο τόν μεγάλο άριθμό ψηφοφόρων που διαμαρτυρόμενοι ψήφισαν ΠΑΣΟΚ («διαμαρτυρόμενοι», διότι δεν είναι βέβαια ούτε σοσιαλιστές ούτε «άνδρείκοι», αλλά εκείνο τό μεγάλο άπολιτικό κομμάτι του έλληνι-

διαγυμνουοφθαλμου

κοῦ λαοῦ πού ζεῖ πλάι - πλάι μ' ἓνα ἄλλο ὑπερπολιτικοποιημένο κομμάτι), ἐνῶ ἦταν πολὺ μεταρρυθμιστές γιὰ ὅσους ψήφισαν εἴτε τὴν Ἐθνική Παράταξη εἴτε τοὺς συντηρητικότερους ὑποψήφιους τῆς Νέας Δημοκρατίας.

Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι τουλάχιστον ἀκατανόητο, ὅταν ἡ ἀντιπολίτευση κατηγορεῖ τὴν Κυβέρνηση γιὰ τὴ μὴ ριζική ἀλλαγὴ τῆς σύνθεσής της. Γιατί τό «μῆνυμα» τῶν ἐκλογῶν γιὰ τὴ Νέα Δημοκρατία ἦταν βέβαια ἀρνητικό γιὰ τοὺς «μεταρρυθμιστές» τῆς πρώτα ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα. Ἔτσι «δικαιολογημένα» ἀντιδρᾷ ὁ ἀκροδεξιός «Ἐλεύθερος Κόσμος» γιὰ τὴν παραμονὴ τους στὴν Κυβέρνηση Ἡ δημοκρατική ἀντιπολίτευση ὅμως; Αὐτὴ ἀντιδρᾷ μὲ μιὰ καθαρὰ ἀντιπολιτευτική λογική γιὰ ὅ,τι θὰ ἔπρεπε, ἔστω καὶ σιωπηρά, νὰ ἐπικροτεῖ: τὴν παραμονὴ τῶν «μεταρρυθμιστῶν» τῆς Νέας Δημοκρατίας στὴν κυβέρνηση, παρὰ τὰ ἀρνητικά γι' αὐτοὺς ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα. Γιατί ἡ παραμονὴ τους αὐτὴ σημαίνει ἀφενὸς ὅτι ὁ Καραμανλῆς δὲν μπλοφάρει ὅταν λέει πὼς θὰ συνεχίσει τὴ μέχρι τώρα πολιτικὴ του (παρὰ τὴν τόνωση τῶν πιέσεων «ἀπὸ δεξιά» του) στὶς γενικές της γραμμές, ἀφετέρου ὅμως σημαίνει πὼς ἔτσι θὰ ξεκαθαρίσει ἀναγκαστικά ἀκόμη περισσότερο τίς σχέσεις τοῦ κόμματός του πρὸς τὴν ἄκρα δεξιά. Ἐκλογικὰ αὐτό σημαίνει: Ὁ κίνδυνος νὰ χαθοῦν στὸ μέλλον ψήφοι πρὸς τὴν Ἐθνική Παράταξη ἀποτελεῖ αὐτὴ τὴ στιγμή γιὰ τὴ Νέα Δημοκρατία μόνο ἓνα «ζήτημα χειρισμῶν». Οἱ μονιμότερες ὅμως πολιτικές της ἐπιλογές στρέφονται στὴν ἐπανάκτηση τῶν ψήφων πού ἔχασε πρὸς τὸ ΠΑΣΟΚ καὶ στὴ διαφύλαξη τῶν ψήφων πού κέρδισε ἀπὸ τὴν ΕΔΗΚ.

Πάντως στὴ φάση αὐτὴ εἶναι προφανεῖς οἱ δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζει ἡ Νέα Δημοκρατία. Γιὰ νὰ διαφυλάξει τὴν πολιτικὴ της δύναμη εἶναι ἀναγκασμένη πολὺ γρήγορα νὰ μεταβάλει τὴν πολιτικὴ τῆς λιτότητας σὲ πολιτικὴ παροχῶν, πρέπει δηλ. νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ μέχρι τώρα πολιτικὴ της ἀρχίζει ἤδη νὰ ἀποδίδει μὲ τὴ μορφή κοινωνικῶν παροχῶν. Ἡ ἐπιτυχία μιᾶς τέτοιας μεταστροφῆς εἶναι ἐξαρχῆς ὅμως πολὺ ἀμφίβολη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ ἀντιπολίτευση καὶ ἰδιαίτερα τὸ ΠΑΣΟΚ θὰ προσπαθήσει νὰ ἀξιοποιήσει κάθε εἶδους λαϊκὴ δυσἀρέσκεια, μιὰ δυσἀρέσκεια πού θὰ πηγάζει στὴν παραπέρα δξυνση τῆς ταξικῆς πάλης· ἡ κρίση νομιμοποίησης τοῦ «πολιτικοῦ συστήματος» στὴν Ἑλλάδα θὰ ὀδηγοῦσε τότε στὴν ἐπαναποθέτηση τῆς «δεξιᾶς» σὲ κατάσταση ἀμυνας. Τὸ πρῶτο βῆμα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔγινε μὲ τὰ ἐκλογικὰ ἀποτελέσματα· ὁ κ. Καραμανλῆς εἶναι πιά ἀναγκασμένος νὰ ξιφουλκεῖ μὲ τὸν κ. Παπανδρέου ἐπὶ ἴσοις ὅροις, ὄχι πιά ἐθνάρχης πρὸς πολιτικό, ἀλλὰ πολιτικός πρὸς πολιτικό.

Ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐνδοαστικῶν ἀντιφάσεων σὲ μιὰ τέτοια ἐξέλιξη; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ στάση τῶν ἀστικῶν πολιτικῶν κομμάτων, ὅταν οἱ πολιτικές ἐξελίξεις θὰ κάνουν τυχόν ἐπίκαιρα ὅσα εἶπε ὁ κ. Καραμανλῆς στὶς 18 τοῦ Νοέμβρη στὴν πλατεία Συντάγματος: «Γιατί πιστεύουν (οἱ χουντικοί) ὅτι διὰ τῆς φθορᾶς τῆς Νέας Δημοκρατίας θὰ προκαλέσουν χάος. Καὶ ὅτι διὰ τοὺς χάους θὰ φθάσουν στοὺς ἀνομολόγητους σκοπούς τους. Καὶ εἶναι τόσο τυφλωμένοι ἀπὸ τὸ πάθος τους, ὥστε νὰ μὴν ἀντιλαμβάνονται

διαγυμνουφδαλμου

ὅτι ἂν δημιουργηθεῖ χάος, δέν εἶναι αὐτοῖ πού θά ἐπωφεληθοῦν. Θά ἐπωφεληθεῖ ἀσφαλῶς ἡ ἀριστερά καί πέραν αὐτῆς καί ἡ Τουρκία». Ἔνα εἶναι βέβαιο. Ἡ ἐπαλήθευση ἢ ἡ διάψευση τῶν ἐκτιμήσεων αὐτῶν δέν εἶναι οὔτε μπορεῖ νά εἶναι ἀποκλειστική ἀρμοδιότητα τῆς Νέας Δημοκρατίας καί τοῦ κ. Καραμανλῆ. Ἡ πιθανή φθορά τῆς Νέας Δημοκρατίας θέτει τεράστια ὀργανωτικά καί πολιτικά προβλήματα σ' ὅλη τήν ἀριστερά. Προβλήματα πού εἶναι ἀσχετα πρὸς τήν καθημερινή της προπαγάνδα καί τίς στατιστικές ἀναλύσεις τῶν ἐκλογικῶν ἀποτελεσμάτων. Προβλήματα πού δέν λύνονται ἀφοῦ καταλάβει τήν ἐξουσία, ἀλλά πρέπει πρῶτα νά λυθοῦν γιά νά μπορέσει νά καταλάβει τήν ἐξουσία. Γιατί στήν Ἑλλάδα οἱ κρίσεις ἐξουσίας δέν λύνονται μέ τήν καταμέτρηση τῶν ψήφων καί κάποια μικρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία.

Γιώργος Πάσχος

Η ΑΥΓΗ
κάθε πρωΐ

- ζωντανή ἐνημέρωση
- ἀδέσμευτη ἐρευνα
- ἐλεύθερη κριτική

Η ΑΥΓΗ
κάθε Κυριακή
16 σελίδες

- με πλούσιο περιεχόμενο
- με νέο ἐπιτελεῖο συνεργατῶν

Η ΑΥΓΗ
στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς πάλης
γιὰ τὴ δημοκρατία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία
τῆς Χώρας

- γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀνανέωση
τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος

**ἀγοράζετε
διαδίδετε
τὴν
ΑΥΓΗ**

Τό περιοδικό

ἀντί

κάθε δεῦτερο Σάββατο
σᾶς ἐνημερώνει γιά:

τά ἑλληνικά
πολιτικά πράγματα
τίς τάσεις
στό χῶρο τῆς Ἀριστε-
ρᾶς
τά διεθνή θέματα
τὴν πνευματικὴ
ζωὴ τοῦ τόπου

ἀντί

ἀποκαλυπτικό
ἐπίκαιρο
ἀντικειμενικό

‘Απ’ άφορμή τήν «4η Διεθνή» του Μαγιακόβσκη

του Claude Frioux*

‘Η γνωριμία μας με τον Μαγιακόβσκη σημειώνει κάποια πρόοδο. Σταμάτησαν τουλάχιστον να αντιδιαστέλλουν τον πρό του 1917 μεγάλο καλλιτέχνη από τον εκπτωτο λιβανιστή μετά την επανάσταση. Σήμερα πιά όλοι αναγνωρίζουν ότι, με την πολιτική του στράτευση, ο Μαγιακόβσκη δεν άπαρνήθηκε την τραγική, όλο άμφισβήτηση ουσία της ιδιοφυΐας του. Νά όμως που έδω άραδιάζονται ξανά οι μεγάλες άνοησίες. ‘Η τραγωδία του Μαγιακόβσκη, λένε με άφέλεια όσοι δεν μπορούν να άποφύγουν τις μηχανιστικές άναλύσεις, είναι άπλούστατα ή τραγωδία των διαψευσμένων ελπίδων. Για μερικά χρόνια έναποθέτει όλες τις ελπίδες του στην επανάσταση, και ξεχειλίζει από ένθουσιασμό. Μετά άπογοητεύεται, πέφτει σε κατάθλιψη και σωπαίνει. “Άς τον κλάψουμε, και ή άπερίσκεψία του άς μάς γίνει μάθημα.

‘Εάν παρόμοιες άφέλειες δεν συνιστούσαν από μόνες τους ύβρη για τό άνάστημα του ποιητή, τά γεγονότα και οι χρονολογίες θά έφταναν να τις διαλύσουν. Γιατί, τίποτε δεν είναι

* ‘Ο Claude Frioux είναι καθηγητής της Ρωσικής λογοτεχνίας στο Παρίσι (Vincennes). ‘Η μελέτη του «ό Μαγιακόβσκη άυτοβιογραφούμενος («Majakovsky par lui-même», Paris, Seuil 1971) άποτελεί μιά από τις καλύτερες για τή ζωή και τό έργο του σοβιετικού ποιητή. Τό άρθρο που δημοσιεύουμε «άπ’ άφορμή την Τέταρτη Διεθνή» του Claude Frioux πρωτοδημοσιεύτηκε στο γαλλικό περιοδικό *Politique Aujourd’ hui* (τεύχ. ‘Οκτωβρίου 1969).

πιο άνήσυχο, πιο ταραγμένο, από την πολιτική στράτευση του Μαγιακόβσκη *εθώς έξαρχής*, σ’ αντίθεση με πολλούς Ρώσους συγγραφείς οι όποιοι πέρασαν με τον καιρό από τό ένα άκρο στο άλλο, δηλαδή άδοξα. ‘Η άγώνια που διακατέχει όλη την ποίηση του Μαγιακόβσκη από τό 1917 έχει άναμφισβήτητα τις ρίζες της στον ίδιουσυκρασιακό του παροξυσμό, στον τρόπο του να ξεπετάγεται διαμιάς ως τις έσχατες συνέπειες των πραγμάτων, να είναι πάντοτε άνικανοποίητος για ό,τι υπάρχει, να χώνει την άνυπόμονη νοσταλγία του για τό μέλλον σ’ όλους τους πόρους του παρόντος· ή άγώνια του Μαγιακόβσκη έχει άκόμη πολύ πιο συγκεκριμένους λόγους, που τον καθιστούν συναρπαστικής διαύγειας προφήτη.

Οί φουτουριστές και ό αισθητικός κονφορισμός

‘Από τις πρώτες μέρες της επανάστασης, ταυτόχρονα με την πολιτική τους ένταξη, ό Μαγιακόβσκη και οι φίλοι του φουτουριστές εκφράζουν τις πιο ζωηρές τους άνησυχίες για έναν συγκεκριμένο τομέα: την κουλτούρα. Τό 1918 δημοσιεύουν μερικά έντυπωσιακά κείμενα όπου με την οικεία τους έκρηκτική γλώσσα, εκδηλώνουν τον μεγάλο τους φόβο: φρικιοδν μπροστά στην άπλή μηχανική ύποκατάσταση του κοινού άπέναντι σε μιά κουλτούρα που στην ουσία διατηρείται άναλλοίωτη, που σημαίνει ότι πρόκειται για άπλή κοινωνιολογική αντικατάσταση, ή όποία δεν θά άνατρέψει σε βάθος τον τρόπο με τον όποιο ζούμε, αισθανόμαστε, σκεφτόμαστε. Μιά άνησυχία αισθητική, συνάμα και πνευματική.

«Μ’ έκπληξη βλέπω ότι στις σκηνές των θεάτρων που κατακτήσατε άντηχοδν πάντοτε οι *‘Αντες* και οι *Τραβιάτες* μ’ όλους τους σπανιόλους και τους κόμητες, ότι στους στίχους που γεύεστε υπάρχουν πάντα τριαντάφυλλα των πριγκιπικών θερμοκηπίων, ότι γουρλώνετε τά μάτια μπροστά σε εικόνες που παρουσιάζουν τή λαμπρότητα του παρελθόντος. Μήπως, όταν τά στοιχεία που ξεσπάθωσαν στην επανάσταση ήμερέψουν, φορώντας άλυσίδες στα γιλέκα σας, βγειτε στην πλατεία, μπροστά στο σοβιέτ τής γειτονιάς σας για να παίξετε φρόνιμα κρίκετ;» («‘Ανοιχτή έπιστολή στους έργάτες», 1918). ‘Ο Μαγιακόβσκη κήρυττε τότε μιά «τρίτη επανάσταση» (μετά την άστική και την προλεταριακή), την όποία με τόλμη άποκαλόυσε «επανάσταση του Πνεύματος».

Σχεδόν άμέσως, οι φόβοι των φουτουριστών δικαιώνονται και γίνονται χειροπιαστοί. ‘Η έμπιστοσύνη που τους έδειξε το νέο καθεστώς λόγω της προσχώρησής τους, πολύ γρήγορα έξανεμίζεται, λιγότερο, άλλωστε, λόγω κακοπιστίας του τάδε ή δείνα διευθυντικού στελέχους και περισσότερο κάτω από την πίεση τής βάσης και των μεσαίων στελεχών. Τό μοντέρνο στυλ τής παραγωγής τους, κυβιστικό, λειτουργικό, κονστρουκτιβιστικό, έρεθίζει. Οι έργάτες διαμαρτύρονται για τις γεωμετρικές διακοσμήσεις των γιορτών τής πρώτης έπετειού τής επανάστασης τό 1918· τό 1919, ή διεύθυνση του περιοδικού *Τέχνη τής Κομμούνας*, όργάνου τής Λαϊκής ‘Επιτροπής ‘Εκπολιτισμού, άφαιρείται από τους φουτουριστές που κατηγοροδνται για μηδενιστική περιφρόνηση των άκαδημαϊκών αξιών· από τό 1920 έως τό 1922 ό Μαγιακόβσκη στάθηκε θύμα ενός άληθινού μοϊκοτάζ άπ’ τή μεριά των κρατικών εκδόσεων: τυπώνει τελικά τό ποίημά του «150.000.000» και τό θεατρικό του έργο *Μυστήριο-μπούφο* μετά από πολύμηνα διαβήματα και μιά δίκη έναντίον των κρατικών εκδόσεων, την όποία κέρδισε. ‘Από παντού εξαπολύονταν οι ίδιες κατηγορίες: μιά τέχνη μή «νατουραλιστική», στηριγμένη στην εκφραστική και λειτουργική σχηματικότητα, μιά τέχνη τής μάσκας, του φανταστικού, του ύπερβολικού και τής σύμβασης, δεν είναι κατανοητή από τις μάζες, δεν είναι παρά κληρονομιά του άστικού σνομπισμού. Τά μεσαία στελέχη τής επανάστασης, διαποτισμένα ως τό κόκαλο από μικροαστική αισθητική και γούστο

Ξεπειναν νά επιβάλουν σάν τέχνη τῆς καινούριας κοινωνίας μιά ἀκαδημαϊκή στιχοπλοκία βερνικωμένη μέ ιδεολογικό διδακτισμό: ἀποκλειστική λατρεία τῶν μεγάλων «ρεαλιστῶν» τοῦ παρελθόντος, καθαρὰ μαθητική ἀντίληψη γιά τήν κουλτούρα, κακόγουστες λιθογραφίες τῆς σειρᾶς, ὁ πιό ὀπισθοδρομικός ἠθικός κονφορμισμός, ὅλα τούτα τά χαρακτηριστικά τῆς σταλινικῆς ἐποχῆς ἀποτελοῦν ἤδη αὐθόρμητο πειρασμό γιά μεγάλο μέρος τῆς σοβιετικῆς κοινῆς γνώμης. Ἡ γενίκευσή τους δέν ἀνακόπηκε ἀπό τή δράση — ἄλλωστε, ἄρκετά τεχνητή — μιᾶς μικρῆς καλλιεργημένης ἐλίτ τοῦ Κόμματος, μέ πρῶτον πρῶτον τόν Λουνατσάρσκη, ὁ ὁποῖος ἐξάλλο περιόριζε τήν ἀντίστασή του στήν πρακτική (δέν ἔπαυσε ποτέ νά τιμᾷ τά ἔργα τοῦ Μαγιακόβσκη), δίνοντας ἔτσι πίστωση σέ θεωρητικές ἀρχές, πού ἦταν ἤδη πολύ ἀνησυχητικές.

Ξέρομε σήμερα ὅτι ὁ Λένιν ἀπεχθανόταν τήν τεχντροπία τοῦ Μαγιακόβσκη. Ὁ φανταστικός ὄραματιστής τοῦ «150.000.000», στόν ὁποῖο ὁ ποιητής εἶχε ἀφιέρωσε τό ἔργο του, ἐνοχλοῦσε τό κλασικό του γοῦστο. Ἄν καί ὁ Λένιν φρόντιζε οἱ λογοτεχνικές του κρίσεις νά μὴν ξεπερνοῦν τό χῶρο τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἄν καί ἀρνῆθηκε κάθε ἀρμολογία νομοθέτη στά θέματα αὐτά, οἱ κοντινοί του, ἀπό μιᾶ καταραμένη ρούσικη μανία, ὕφαιναν ἤδη γύρω του ἕνα εἶδος προσωπολατρίας; μάθαιναν τίς διαθέσεις του, καί ἔσπευδαν νά τίς μετατρέψουν ἐν ἀγνοία του, σέ οὐκάκια. Κάτι συνέβη μέ τόν Μαγιακόβσκη, στόν ὁποῖο ἡ *Ἰζβέστια* ἀρνιόταν νά δημοσιεύσει ὁποιοδήποτε στίχο, ὥσπου τό 1922 ὁ Λένιν — χωρίς ν' ἀλλάξει τίς ἐκτιμήσεις του γιά τόν Μαγιακόβσκη-ποιητή — διακήρυξε δημοσίᾳ ὅτι τό πολιτικό περιεχόμενο ἑνός ἀπό τά ἔργα του τοῦ φάνηκε βαθυστόχαστο.

Ἡ στράτευση τοῦ Μαγιακόβσκη

Ἔτσι ἦταν ἡ περίφημη δεκαετία τοῦ '20, τήν ὁποία συχνά ἔχουμε τήν τάση νά ἐξιδανικεύουμε κατ' ἀντιδιαστολή πρὸς τή σταλινική περίοδο. Σ' αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα ἀνοιχτοῦ πνευματικοῦ ἀναβρασμοῦ συναντοῦσε κανεῖς ἤδη τά σπέρματα τῶν κατοπινῶν κακοδαιμονιῶν — κακοδαιμονίες μάλιστα πολύ πιό φοβερές, καθώς ξεπηδοῦσαν τότε ἀπό αὐθόρμητη πρωτοβουλία τῶν πλειοψηφούντων.

Σ' αὐτό τό σκληρό καί ἄχαρο κλίμα ὁ Μαγιακόβσκη, αὐτά τά χρόνια 1919-1922, πού στάθηκαν τά πιό δύσκολα γιά τήν ἐπαναστατική ἐποποιία, θά δώσει στήν πολιτική του στράτευση τίς πιό ὀλοκληρωμένες διαστάσεις. Ὅχι δηλαδή σάν ἕνας ἀφελῆς ἐνθουσιώδης, ἀλλά σάν ἄνθρωπος πού ξέρεי κιόλας νά ξεχωρίζει τό οὐσιαστικό μεγαλεῖο, τή σημασία τῆς ἐπανάστασης πέρα ἀπό τίς σοβαρές ἀδυναμίες, πού ἀντικρίζει μέ διαύγεια τό μείγμα ἀπό φῶς καί σκιά πού τή συνθέτουν, πού πιστεύει, τέλος, ὅτι, γιά νά πλησιάσουμε στήν τρίτη, τήν πνευματική ἐπανάσταση, πρέπει νά θριαμβεύσει ἡ δευτέρα, ἡ προλεταριακή. Ἐν τούτοις ὁ Μαγιακόβσκη δέν ξαναπαίρνει στό κόμμα ὅπου ἀνήκε στά νιάτα του, κι αὐτό γιατί «οἱ κομμουνιστές, σ' ὅτι ἀφορᾷ τήν τέχνη, ἦταν συμβιβαστικοί». Ὅπως ἐπίσης, ἀφοῦ ἔληξε ἡ ἐπική φάση τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, κατά τή διάρκεια τοῦ ὁποῖου παραμέρισε κάπως τίς ἀμφισβητήσεις του, ὁ Μαγιακόβσκη βυθίζεται στίς ἀγωνιώδεις ἀναζητήσεις του. Ἡ κουλτούρα καί ὁ τρόπος ζωῆς στή νέα κοινωνία θά εἶναι ἄραγε — ὅπως μοιάζει νά εὐχονται πολλοί ἀληθινοί ἐπαναστάτες — ἐπανεκδόση τοῦ μικροαστικοῦ πολιτισμοῦ, πασαλειμμένου ἀόριστα μέ κόκκινο; Οἱ συγκρούσεις τοῦ Μαγιακόβσκη μέ τούς ἐπίσημους Σοβιετικούς παράγοντες τόν ἔπεισαν ὅτι ὁ κίνδυνος εἶναι τεράστιος, πολύ μεγαλύτερος ἀπ' ὅτι φανταζόταν τό 1918. Ὁ ποιητής, δοσμένος ὀλόψυχα στήν ἐπανάσταση, καταπιάνεται τώρα μέ τίς ἠθικές καί πνευματικές ἐπιπτώσεις τῆς «κακογουστιάς». Γιατί εἶναι προπάντων δοσμένος στόν ἀνώτατο σκοπὸ τῆς ἐπανάστασης, στήν ἀλλαγὴ ζωῆς. Ἀπὸ τήν ἄλλη δὲως μεριά, τό 1922 εἶναι ἡ

СКАЗКА

КРАСНОЙ
ШАПОЧКИ

Жил да был на свете кадет.
В красную шапочку кадет был одет.
Кроме этой шапочки, доставшейся кадету,
ни черта в нем красного не было и вето.
Услышит кадет — революция гдето
шапочка сейчас же на голову кадета.
Живая припеваючи за кадетом кадет
и отец кадеты, и кадетов дед.

Поднялся однажды преобладающий ветер —
в клочья шапочкему изорвал на кадете.

И остался он черныш, а увидевшие это,
волаки революции сцапали кадете.

Известно кадал у волаков дитя:
вместе с малявками сожрал кадете.

Когда будете девять волантку, дети,
не забудьте сказочку об этом кадете.

χρονολογία ὅπου ἀρχίζει ἡ ΝΕΠ (Νέα Οἰκονομική Πολιτική). Ἡ ἴδια ἡ κυβέρνηση τρομάζει ἐμπρός στόν κίνδυνο νά ἀστικοποιηθεῖ καί πάλι ἡ συλλογική νοοτροπία ἐξαιτίας τῶν παραχωρήσεων στό ἰδιωτικό μικρεμπόριο.

Ἡ «Τέταρτη Διεθνῆς»

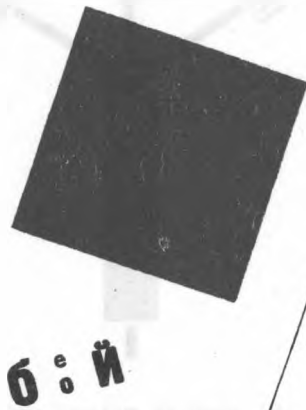
Ὁ Μαγιακόβσκη αἰσθάνεται ὅτι τό πρόβλημά του ἀρχίζει ἐπιτέλους νά ἀντιμετωπίζεται πολιτικά. Σκέφεται πῶς ἴσως γίνεται συνείδηση ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς «τρίτης ἐπανάστασης». Θέλει νά ἀφιερῶσει σ' αὐτό τό θέμα ἕνα σημαντικό ἔργο, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ φαίνεται καυτή. «Ἡ Τέταρτη Διεθνῆς» εἶναι ἡ πρώτη μορφή τοῦ ἔργου πού, σύμφωνα μέ τήν ἐπίμονη τάση τῆς μαγιακοβσκιτικῆς φαντασίας, θά ἦταν μιᾶ εἰκόνα τοῦ μέλλοντος. (Ἡ «Τέταρτη Διεθνῆς» δέν ὑπῆρχε ἀκόμη· εἶναι ἡ λογική ἀρίθμηση πού μποροῦσε νά δώσει κανεῖς τότε στό ὑλοποιημένο ἐπὶ τῆς Γῆς σοσιαλιστικό ἰδανικό). Αὐτή ἡ πρώτη μορφή, πού θά καταλήξει στό λυρικοφιλοσοφικό ἀριστούργημα» περιορίζεται σ' ἕναν πρόλογο πού συναρπάζει μέ τήν πολυπλοκότητά καί τή στυφή του εἰλικρίνεια. Ἀποτελεῖ ὀπωσδήποτε τό πιό ὀλοκληρωμένο ἀπαύγασμα τῆς βαθύτερης στάσης τοῦ Μαγιακόβσκη ἀπέναντι στήν ἐπανάσταση καί, μέσω αὐτῆς, ἀπέναντι στό κόμμα. Ὁ πρόλογος αὐτός ἔχει τή μορφή «ἐπιστολῆς πρὸς τό κόμμα, πού ἐξηγεῖ ὀρισμένες συμπεριφορές τοῦ ποιητῆ», πράγμα πού ὑπονοεῖ τήν ἐχθρότητά του γιά μιᾶ ὀρισμένη ἐπίσημη αἰσθητική καί, κατά βάθος, τήν ἀπόστασή του ἀπό τό κόμμα. Στήν ἐπιστολή αὐτή συνυ-

πάρχουν ή ένθουσιώδης θέρμη για τήν επαναστατική χειρονομία και τό ανθρωπιστικό της περιεχόμενο, συγκινησιακές αναμνήσεις τής εποποιίας πού έζησαν μαζί, μιά φωτεινή πίστη σ' ένα μακρινό μέλλον και, από τήν άλλη μεριά, οί πιό μαύροι σαρκασμοί, οί πιό άποθαρρυντικές κραυγές άγωνίας μπροστά στις έκτροπές τής επαναστατικής κουλτούρας τών όποιων είναι μάρτυρας και τίς όποιες έρμηνεύει μέ τρόπο πλατιά ήθικό. Είναι συναρπαστικό νά αναγνωρίζεις σ' αυτούς τούς ανθρώπους «πού παίζουν κρίκετ μπροστά στα σοβιέτ τους» άφου μπούχτισαν από τό *Πρίγκηπα Ίγκόρ*, τό άκριβές πορτρέτο του «φρόνιμου» ιδανικού του σταλινισμού.

Πρέπει όμως νά σκεφτούμε πώς αυτό στό σκληρό κείμενο (δπου άφθονούν τά κατάλοιπα τών εκκλήσεων του 1918 για τήν «τρίτη επανάσταση») γράφτηκε τό 1922. Έχει άκονιστεί μέ τήν άνάμνηση πολύχρονων και έπώδυνων ξριδων μέ τήν έξουσία.

Έτσι, από τό 1922 ως τό 1930, σ' δλη τή σταδιοδρομία του ως ποιητή στρατευμένο στο σοσιαλιστικό ιδανικό, ο Μαγιακόβσκη θά κυριευτεί από φόβους και έντονες άνησυχίες, και προπάντων θά νιώσει έντελώς μόνος σ' αυτές του τίς άνησυχίες. Σέ μιά έκπληκτική παρομοίωση συγκρίνει τή μοναξιά του μέ τή μοναξιά του «έξόριστου». Βλέπουμε πόσο άστείο θά ήταν νά θεωρήσουμε τό 1930 χρονολογία κάποιας ξαφνικής άπογοήτευσης: αντίθετα, αν λάβουμε ύπόψη τή διαρκή άνησυχία τής μαγιακόβσκινης στρατεύσης, τό πραγματικό πορτρέτο του γίνεται σαφέστερο. Πράγματι, ξαφνιάζει τό ότι ή γεγονοτολογική ποίηση του Μ., κάτω από ένα ένδυμα στενά πραγματιστικό, είναι κατά βάθος έλάχιστα πολιτική. Δέν συναντάμε τήν ήχώ τής πολιτικής επικαιρότητας, μέ τήν κυριολεξία του δρου, συζητήσεις τών τάσεων, τών θεωρητικών ζητημάτων πού άναστατώνουν τόν σοβιετικό κόσμο πολύ θεαματικά στά 1925-1930. Ο ποιητής περιορίζεται επίμονα σ' ένα χρονικό τής καθημερινότητας.

Πολλοί προβληματίστηκαν μ' αυτήν τήν ουσιαστική άπολιτικότητα του Μαγιακόβσκη. Μερικοί διείδαν σ' αυτήν φόβο, διπροσωπία, άδυναμία. Η πραγματικότητα είναι έντελώς διαφορετική. Ο Μαγιακόβσκη δέν ένδιαφέρεται για τήν τρέχουσα πολιτική τής επανάστασης, γιατί είναι άπορροφημένος από μιάν άλλη

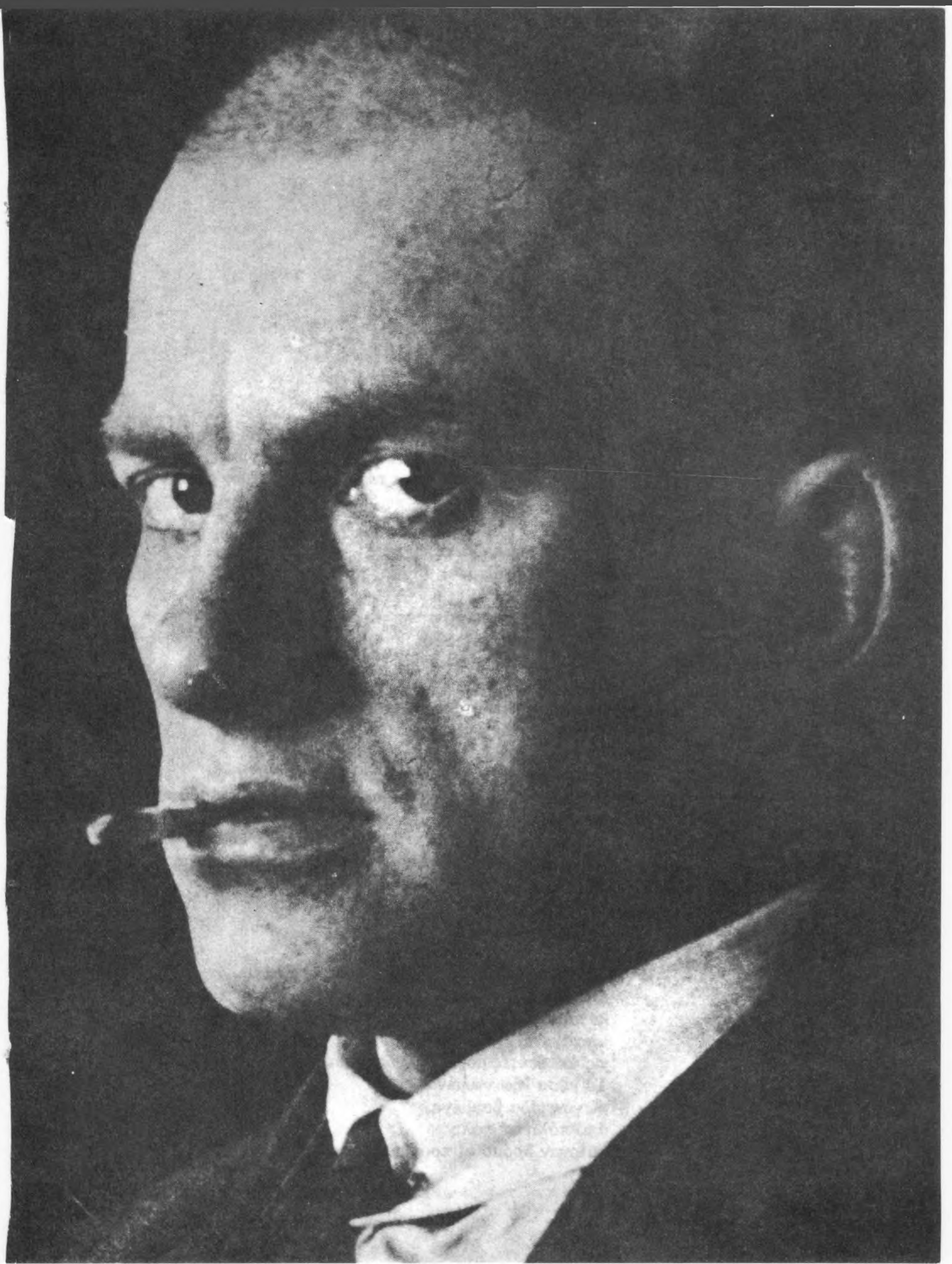
Είστε η πλοκάμη βγκτος τσουσι!
Выше гор как голос гряды!
Мы разламем стогого патла
переносим через горы.

τό δικό μας έμβατήριο

έγνοια: και τό πνευματικό μέλλον τής μεγάλης μεταμόρφωσης του ανθρώπου πού περιμένει από τήν επανάσταση, τή βασική έλπίδα πού τόν δένει μ' αυτήν. Διότι, στό τέλος τής δεκαετίας του '20, εάν όλος ο κόσμος άσχολεϊται μέ τήν πολιτική, μέ τήν τρέχουσα έννοια, τό πνευματικό μέτωπο τής επανάστασης είναι ιδιαίτερα άπογυμνωμένο και έγκαταλειμένο. Γι' αυτό και ο Μαγιακόβσκη θά επενδύσει όλη τήν άγωνιστική του ενεργητικότητα στους αισθητικούς άγώνες πού είναι στενά δεμένοι μέ τήν ήθική, άγώνες τούς όποιους θεωρεί άποφασιστικούς για τό μέλλον, και παραμελεί τολμηρά τά σκαμπανεβάσματα τής πολιτικής επικαιρότητας. Αυτό είναι τό βαθύτερο νόημα πού ένώνει τίς δύο μορφές έντονης δραστηριότητας του Μαγιακόβσκη από τό 1922 ως τό 1930: ολόψυχη υπεράσπιση τής νεωτεριστικής αισθητικής στο πλαίσιο του κινήματος του LEF) και ποιητική δημοσιογραφία, άνεκδοτολογική, πού στό βάθος είναι μιά ήθική άναζήτηση. Δύο πράγματα στα όποια οί περισσότεροι σύγχρονοι του δέν είδαν παρά ένα είδος άποσπασματικής μυωπίας, έναν τρόπο νά περνάει κανείς δίπλα άπ' αυτό πού θεωρούσαν θεμελιώδες. Κι αυτά, τήν εποχή δπου ή υπερ-πολιτικοποίηση του Μαγιακόβσκη άναδεικνυε άνάγλυφα στα *Λουτρά* και στήν *Πινέζα*

—μέ μορφή τής όποίας κανείς δέν πρόσεξε τήν τραγική ένταση— τό πιό βαθυστόχαστο, τό πιό ολοκληρωμένο και τό πιό κυριολεκτικό σχήμα του εφιάλη πού πλησίαζε. Στην πραγματικότητα, τί πιό σπουδαίο θά 'χε νά καταλάβει τό 1930 από τό ότι ένας γραφειοκράτης είναι πριν άπ' όλα ένα άθλιο, κακόγουστο πλάσμα, κι ότι όλα αυτά άποτελούν τή μεγαλύτερη άπειλή για τό ιδανικό τής κοινωνικής δικαιοσύνης; Ποιό μήνυμα, όμως, περισσότερο έπικαιρο θά μπορούσε κανείς νά περιμένει από τή σοβιετική κουλτούρα; Η τραγωδία του Μαγιακόβσκη είναι έσωτερική τραγωδία του σοσιαλισμού. Έντελώς πρώιμα άναγγέλλει τά δράματα πού άρχίζουν μέ τήν κατάληψη τής έξουσίας, και κυρίως τόν άγώνα του 'Ιακόβ μέ τόν άγγελο, άγώνα έξουθενωτικό, μοναχικό και επικίνδυνο, τόν όποιο πρέπει νά άναλαμβάνουν —στά καινούρια καθεστώτα— όσοι θέλουν νά κάνουν τόν νεωτερισμό ουσία. Κι αυτό, σέ πείσμα τής όποιασδήποτε πολιτικής λογοδιάρροιας, άφου ή πολιτιστική συντήρηση είναι μιά μορφή αντίδρασης όπως οί άλλες: μόνο πού ή αντίδραση αυτή καταστρέφει μέ τρόπο πολύ πιό επιτήδειο άπ' όσο οί άλλες.

μετάφραση: Μαριάννας Δήτσα

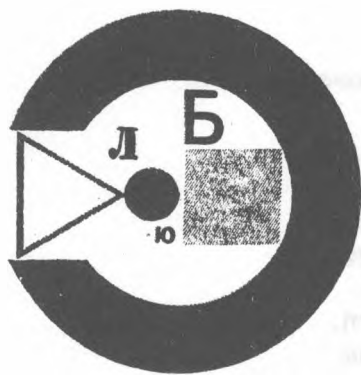

Βλαδίμηρου Μαγιακόβσκη

Ἡ 4η Διεθνής

Ἀνοιχτή ἐπιστολή τοῦ Μαγιακόβσκη πρὸς τὴν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ρωσίας, πού ἐξηγεῖ ὀρισμένα φερσίματα τοῦ ὡς ἄνω Μαγιακόβσκη.

Ἄσπρες φραντζόλες εἶχε
 κι' ἀπ' τ' ἄστρα
 πὶό μπόλικες.
 Ἄκόμα κι οἱ μικρότερες
 θά ζύγιαζαν μισό κιλό.
 Μά σεῖς,
 παράνομοι,
 ἐτοιμαζόσαστε γιά τῶν πεινασμένων τόν ξεσηκωμό.
 Ζούσανε, χάφτανε, χαχανίζανε.
 Ὁ κόσμος
 στούς οὐρανοῦς ξεπετάχτηκε μέ ξενοδοχεῖα,
 ἄσανσέρ μέ κυρίες περικομπες σέ γαλήνιους ὁρόφους βιδώνονταν
 Μά σεῖς,
 σέ κρυψῶνες χωμένοι,
 γιά τούς πολέμους πού θά ἴρχονταν ἐτοιμαζόσαστε.
 Στίς πολυθρόνες τοῦ χρόνου
 τοῦ καπιταλισμοῦ τά καπούλια
 καλοκαθισμένα.
 Ἡ ζωή
 σάν τό τσαί νά παγώνει μέσ στό πιατελάκι.
 Μά σεῖς
 κατάματα κιόλας
 κοιτάγατε
 τίς ἀκάθεκτες μέρες τῶν ἐπαναστάσεων.
 Τά μέσα ἔξω ντυμένοι,
 μέ γενειάδα βαμμένη,
 ἀπό πόλη σέ πόλη
 παίρναν δρόμο οἱ προγραμμαμένοι.

Σέ ψυχῶν κολοσσαῖα,
 σέ στάδια - κεφάλια,
 στή σοφίτα σας τήν παριζιάνικη μόλις χωρώντας τους,
 σ' ἀριθμούς συγκεντρώνετε,
 τούς ἀπόκληρους σεῖς ὀργανώνετε
 κι ἔτσι —
 ὁ χυλός ὁ ἀνθρώπινος πού ξεχυνόταν
 ἀπ' τὰ ἐργοστάσια
 κι ἀπό τίς φυτεῖες
 ξανά
 συνταγμένοι βαδίζανε
 σέ συγκροτημένες ἐργατικές μεραρχίες.
 Μάρκας Μάρξ τὰ φανάρια του
 τῆς διαλεκτικῆς τ' αὐτοκίνητο κι ὄρμησε μέσα στούς χρόνους.
 Τό μέλλον ἐσκορπίζε τὰ σκοτάδια του.

Κι ὅταν
 ὁ Ὀκτώβρης
 πλημμύρισε καί
 τοῦ καλπασμοῦ τῆς φωτιᾶς
 ἔλεγε πώς
 οὔτε ὁ καπνός δέ συγκρατεῖ τή μανία,
 ἐσεῖς
 μέσ στ' ἀτσάλινα χέρια σας
 πήρατε
 τῆς ἐπανάστασης τ' ἀνάφλογα ἡνία.
 Κι ὀλοῖσια,
 καί πλάγια
 καλπάζοντας,
 καί λοξοδρομώντας.
 Τ' ἄλογο Κροστάνδη.
 Στά πισινά του ὀρθωμένο.
 Πάνω ἀπ' τό Νέβα.
 Στοῦ Γιαροσλάβ τό κακό
 μ' ἀναμμένη τή χαιτή του καίγεται.
 Τό Τσαρίτσιον περιζώσε σέ κλοιό φλογισμένο.¹ ✽

1. Ἀναφέρεται στήν ἐξέγερση τῶν ναυτῶν τῆς Κροστάνδης κατά τῆς Σοβιετικῆς ἐξουσίας (28·2 - 18·3·1921), στό ἀντεπαναστατικό κίνημα στοῦ Γιαροσλάβ (Ἰούλιος 1918) εἶχε σάν συνέπεια νά καταστραφεῖ μεγάλο μέρος τῆς πόλης ἀπό πυρκαγιές, καί στά γεγονότα τοῦ Τσαρίτσιον (τό μετέπειτα Στάλινγκραντ) ὅπου ἔγιναν σκληρές μάχες στή διάρκεια τοῦ ἐμφύλιου πολέμου τόν Αὐγούστο - Ὀκτώβρη 1918

Βουνό.

Δρασκελάει τό βουνό —
κι άλλο ένα.

Ἡ ἄβυσσος.

Χύμηξε πάνω ἀπ' τήν ἄβυσσο —
ἄβυσσος πάλι.

Ὡς τά νύχια ματώνοντας,
γαντζωμένος
στή χαίτη τοῦ ἀλόγου του
πάει καί πάει ὁ καβαλάρης.

Παράφορος ὡς τήν κραυγή,
ἀνάστατος ὡς τήν ἀγκούσα,
κι ἐγώ

στοῦ καλπασμοῦ τό θυελλώδη ρυθμό
μέ τή γλώσσα μου ἔκρουα τῶν λέξεων τό σήμαντρο,
μέ τίς παλάμες τῆς ρίμας χαρμόσυνα χειροκροτοῦσα.

Φτάνουμε τώρα.

Ἡ φωτιά πάει νά σβήσει.

Βρωμάει μικροαστίλα.

Ἡ τσίκνα γιά τήν ὥρα.

Μά γερά

πάνω στό ζῶο πού ἔχει ἀπαυδίσει
στέκουμε,

σφηνώνοντας τά γόνατά μας στά πλευρά.

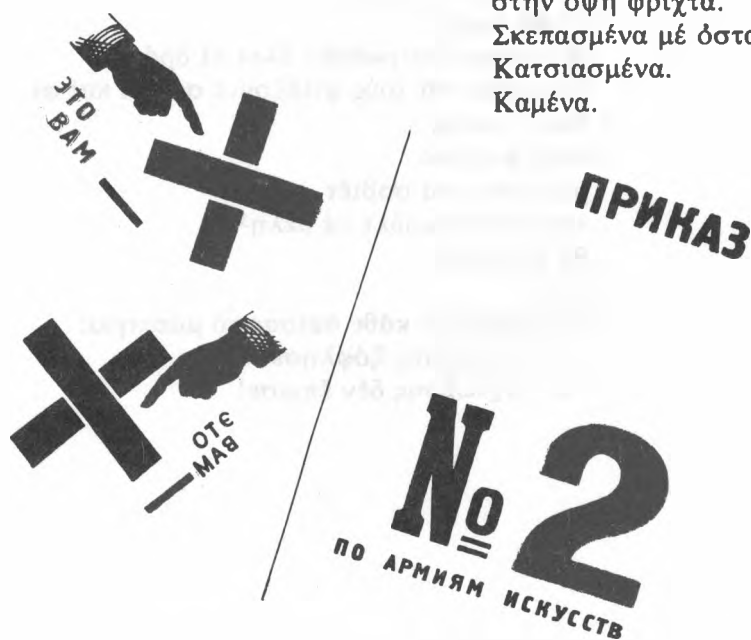

а **ВЫ** **?**
МОГЛИ
БЫ **■**

Я сразу смазала карту будня,
всколупила краску из стакана.
Я выдала на блюде студия
космы скалам оложа.
На чашку жезтовой рыбы
прочел я воам новых губ.
А вы
доктори сыграть
могли бы
на флейте водосточных труб?

Ἄλλάζει ἡ βάρδια.
 Τ' ἄλογο καματερό.
 Χωρίς ν' ἀργοῦμε,
 δίπλα στά γκρεμίσματα,
 στ' ἀποκαθια δίπλα διαβαίνοντας,
 δαυλό τό δαυλό
 θά τούς σβήσουμε,
 ἄλλους καπνοῦς ἀναδεύοντας.

Δίχως δρόμο
 στή νύχτα
 στά χαλάσματα χώνεται
 τ' ἄλογό σου ριγᾶει,
 σκουντουφλάει σκοντάφτοντας τ' ἄλογό σου.
 Μά θά 'ρθει καιρός:
 τοῦ Σατούρ²
 ὁ χιλιόμματος
 ἠλεκτρισμός θά γιομίσει τούς δρόμους μέ φῶς.
 Ἄντε τώρα
 μέ τ' ἄλογο νά μετρήσεις τή ρώσικη γῆ!
 Μά θά 'ρθει ἡ στιγμή,
 δέ θ' ἀργήσει
 τό ξέρω,
 πού κι ἐδῶ
 ἀπ' ἀτμάμαξες μιά Ἀμερική θά ὑψωθεῖ.
 Θά τρυπήσει σά σφαῖρα πεδιάδες καί ὄρη.
 Προχωρᾶμε στά μέρη τοῦ Βόλγα,
 στήν ὄψη φριχτά.
 Σκεπασμένα μέ ὀστά.
 Κατσιασμένα.
 Καμένα.

2. Τό ἔργο γιά τήν κατασκευή τοῦ ἠλεκτροπαραγωγικοῦ σταθμοῦ τοῦ Σατούρ πραγματοποιήθηκε τό 1919-1920.

Θά 'ρθει δμως ή ώρα
 μιās χορτάτης ζωής,
 μέ φραντζόλες
 καί μέ λιχουδιές.

Κι έδω τώρα
 έπάνω άπ' τής γής τήν τελεία
 καμπυλώθηκε μέγα έρωτηματικό.
 Στο μέλλον
 σφηνώνομαι
 μέ τό δάχτυλο - στίχο,
 στό μέλλον
 μέ τής εικόνας τό μάτι βυθίστηκα.
 'Η κομμούνα!

Του ποταμού της τό γάλα ποιός θά πιεί;
 Τό μέλι τής δχθης της ποιός θά γευτεί νά εύφρανηί;
 Ποιές θά 'ναι οί σκέψεις τους;
 Οί αγάπες τους ποιές;
 Ποιό τό αΐσθημά τους;
 Οί πόθοι τους ποιοί;
 'Από τώρα,
 γρυλλίσματα σέρνοντας πολιτιστικά, τά γερόντια
 στην κομμούνα παράδωσαν τή συνταγή:
 Τί θά συμβεί;
 Μέ ύπνάκο
 καί μέ φαγί
 ή ανθρώπινη άγέλη
 θά ψυχαγωγείται.
 Τί θά συμβεί;
 Θ' άσφαλτοστρωθούν δλοι οί δρόμοι.
 Τά σοβιέτ θά τούς φτιάξουνε στό πί καί φί.
 Στίς γιορτές
 στόν κηπάκο
 μπροστά στά σοβιέτ
 τής Προλετκούλτ τά μέλη³
 θά παίζουνε
 κρίκετ.
 Καί σφυρίζει κάθε άφίσας τό μαστίγιο:
 'Ο 'Οχτώβρης ξόφλησε!
 'Ο 'Οχτώβρης δέν ξπιασε!

3. 'Η πολιτιστική όργάνωση «Προλεταριακή Κουλτούρα» ιδρύθηκε τό Σεπτέμβρη 1917. 'Υποστήριζε καί προωθούσε τή δημιουργία μιās καθαρής ταξικής κουλτούρας του προλεταριάτου. Οί θέσεις της, πού προκάλεσαν τίς επικρίσεις του Λένιν, δέν ταυτίζονταν μέ τίς άπόψεις του Μαγιακόβσκη.

Μπουλούκια
 οί κομμουνιστές
 νά στριμώνχονται ξελιγωμένοι
 στόν 'Ονέγκιν,
 στη Σύλβα,
 στόν 'Ιγκόρ.⁴
 Στούς γορίλλες τραβάτε!
 Στην πνευματική τρώγλη'
 Στο ζῶο γυρνᾶτε!
 'Απ' ὄλο
 τῶν αἰώνων
 τό λεπτεπίλεπτο λυρισμό
 αὐτό θ' ἀπομείνει:
 —Πᾶμε γιά ὕπνο, ἄνθρωπέ μου χορτάτε!
 Στη μοναρχία
 ἢ στόν κομμουνισμό δέν πάει νά βάλεις τό μικροαστό.
 Στο ἐξοχικό σου, σέ πόλεις πού μ' ἄνηθ πλημμύρισαν,
 αὐτός
 τό δικό του,
 τό μυαλό του θά κόβει μονάχα
 νά λογαριάζει τά ρέστα πού φέρνει ἡ μαγείρισσα.
 Ἔφτασε κιόλας.
 Γιά κοιτάξετε —
 Νάτο!
 Γιά τά ὄσα σεῖς εἶχατε χθές ὄνειρευτεῖ,
 στούς καφενέδες,
 κατεβάζοντας ἐμετικά ἕναν περιδρομο γλυκά,
 δοξολογώντας τήν κομμούνα, καλοστρώθηκαν οἱ μικροαστοί.
 Μέ ποιόν ἔρωτα τάχα
 θά μᾶς ἐφοδιάσουν
 οἱ κοινωνικές ἀσφάλειες;
 Μπορεῖ ὁ Σεμάσκο⁵ νά συντρέξει τό σακάτη τῆς ψυχῆς;

Φτάνει πιά!

Θά τ' ἀναλάβουμε ἐμεῖς,
 ἄν ἄλλος κανεῖς
 ἀπό μᾶς
 δέν ὑπάρχει γιά νά τό σκεφτεῖ.

4. Αναφέρεται στην ὄπερα τοῦ Τσαϊκόβσκη «Εὐγένιος 'Ονέγκιν», στην ὄπερέτα τοῦ Κάλμαν «Πριγκίπισσα τῆς Τσάρδας», καί στήν ὄπερα τοῦ Μποροντίν «Πρίγκιπας Ἴγκορ»

5. Ὁ τότε Λαϊκός Ἐπίτροπος (Ἰπουργός) Ἰγνιενῆς.

Νά ξανανιώσουν δλοι!
 Νέε μου
 βιάσου
 τήν ψαρομάλλα ψυχή από μέσα σου βγάλτη.
 Κομμουνάροι!
 'Ετοιμάστε καινούργιο ξεσηκωμό
 στόν αὔριαγό
 τόν κομμουνισμό τό χορτάτο.

Γιά ὅλα τοῦτα
 χρίστε με ἀκαδημαϊκό
 ἢ καί σπίτι χαρίστε μου
 — οὔτε μ' αὐτά
 οὔτε καί δωρεάν —
 δέν πρόκειται νά γίνω ἐγώ
 οὔτε ὑπό
 οὔτε ἀντί
 οὔτε πρόεδρος
 οὔτε καί παρά τῶ
 οὔτε κάν κομισάριος γιά τόν ἐπισιτισμό.
 Φεύγω.
 Μακραίνει
 πίσω
 ἀπό μέ τόν ἐξόριστο,
 τῶν τόπων, τῶν ἀνθρώπων πού μέ διώχνουν ἢ γραμμῆ.
 Ξέρω:
 Θά 'ρθεῖ ἡ στιγμή,
 πού θά κρούσω τό τύμπανο
 καί θ' ἀντηχήσει ἐκεῖ...
 Μά τώρα
 στοῦ κεφαλιοῦ μου
 τή σοφίτα
 στριμωγμένος,
 τοὺς αὔριανούς ξεσηκωμούς δοξάζω.
 Τή μαρξική διαλεκτική
 μ' ἑκατοδύναμα
 ποιητικά μοτέρ ἐφοδιάζω.
 Γιά δέστε —
 οἱ γραμμές τῶν ἐπερχόμενων ἐτῶν κυλᾶνε.
 Μ' ἐκρήξεις σκέψης τά κεφάλια σειώντας,
 μέ τῶν καρδιῶν τό πυροβολικό βροντοχτυπώντας,
 ἀπό τοὺς χρόνους ἀναδύεται
 ἐπανάσταση καινούργια —
 ἢ τρίτη αὐτή
 τοῦ πνεύματος ἢ ἐπανάσταση.

Τρόχιζε, στίλβωνε τή γλώσσα-λόγχη!
 Τά μάτια στό στόχο!
 Προτεταμένα τ' αὐτιά!
 Βλέπε!
 Ἐφουγκράσου!
 Μή σοῦ τσακίσουν τήν ψυχή αἰφνιδιαστικά,
 ἀνάποδα μή σοῦ γυρίσουν τά μυαλά.
 Ἐσύ, ἔ!
 Προσοσοχή!
 Ἐπί δύο ζυγῶν,
 σκέψη ἐρυθροφρουρέ.
 Ἐλάτε δλοι
 ἀπ' τό Μάρξ ὡς τόν Ἰλίτς ἔσεεις,
 πού στούς αἰῶνες ἀχτινοβολεῖτε.
 Ἐπό σᾶς διδαγμένος,
 βλέπω
 κόσμους μεγαλοπρεπεῖς.
 Ὅλοι νά ῥθειτε νά διδαχτεῖτε!

1922

Μετάφραση ἀπό τά ρωσικά: Δημήτρης Σπάθης καί Χρύσα Προκοπάκη

Ἡ εἰκονογράφηση εἶναι τοῦ Ἐλ Λισσίτσκη (1923)

Ὁ Claude Lévi-Strauss εἶναι ἀπό τούς πιό ἀμφιλεγόμενους διανοητές τῆς ἐποχῆς μας. Ξεκίνησε ὡς φιλόσοφος ἀλλά γρήγορα ἐπιδόθηκε σέ ἐθνολογικές μελέτες, καί, στόν τομέα αὐτό, δημιούργησε ἕνα τεράστιο ἐρευνητικό καί κριτικό συνάμα ἔργο, πού ἀνοιξε νέους ὀρίζοντες στήν ἐθνολογία καί γενικότερα τίς ἐπιστῆμες τοῦ Ἀνθρώπου. Εἶναι, κατά κάποιον τρόπο, ὁ κατεξοχήν φιλόσοφος τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ μεθοδολογικές ἀρχές καί καινοτομίες στάθηκαν στό ἐπίκεντρο τῶν θεωρητικῶν συγκρούσεων τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καί ἀργότερα.

Τό ἔργο τοῦ L-S. εἶναι σχετικά ἄγνωστο στόν τόπο μας. Ἔχει μεταφραστεῖ μόνο Ὁ Τοτεμισμός σήμερα (ἐκδ. Ράππα, Ἀθήνα 1974, μετάφραση Ν. Βουλέλλη, ἐπιστημονική θεώρηση Ἀνδρέα Λεντάκη) καί ἡ Φυλή καί Ἱστορία (στό Ὁ Φόβος τῆς ἐλευθερίας, δοκιμές ἀνθρωπισμοῦ, ἐπιμέλεια, ἐκλογή κειμένων, εἰσαγωγή Δ. Ν. Μαρωνίτη, ἐκδ. Παπαζήση, Ἀθήνα 1971, μετάφραση Μ. Β., σελ. 171-213).

Ὁ Claude Lévi-Strauss

καί τό ἔργο του

ἀποσπάσματα ἀπό τά προλεγόμενα

στήν «Ἄγρια Σκέψη»

τῆς Ἄλκης Κυριακίδου - Νέστορος

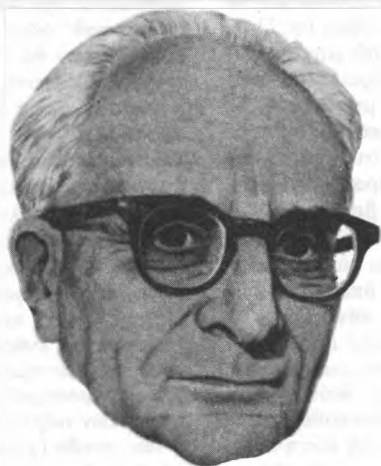
(...)Μέ τήν ἐκδοση τῆς Ἄγριας σκέψης τό 1962 ὁ LS ἔγινε καί πάλι τό πρόσωπο τῆς ἡμέρας στούς κύκλους τῶν Γάλλων διανοουμένων — ὄχι ὅμως μέ τόν ἴδιον τρόπο πού εἶχε γίνει γνωστός τό 1955 στό μεγάλο κοινό μέ τούς *Θλιμμένους Τροπικούς*. Τώρα τά πράγματα εἶναι πιό σοβαρά γιατί ἡ Ἄγρια σκέψη ἀντιπροσωπεύει μίαν ὀλοκληρωμένη ἀποψη γιά τόν ἄνθρωπο καί τή μοῖρα του· δέν εἶναι οὔτε φιλοσοφικό ὀδοιπορικό οὔτε ἀπλή ἐφαρμογή μιᾶς αὐστηρᾶ ἐπιστημονικῆς μεθόδου· εἶναι ἀναμφισβήτητη μιά φιλοσοφική ἐπιλογή. Ὅπως θά φανεῖ καθαρά στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, μέ τίτλο «Ἱστορία καί διαλεκτική», ὅπου ὁ LS ἔρχεται ἀντιμέτωπος μέ τόν Sartre, ὁ στρουκτουραλισμός ἐπιλέγει ὡς βασική ἀναλυτική του ἔννοια τήν ἀναγκαιότητα — ἐφόσον ἡ δομή καί οἱ νόμοι τῶν δομικῶν μετασχηματισμῶν ἐπιβάλλονται στό ἀνθρώπινο πνεῦμα καί

τό ἀναγκάζουν νά σκέφτεται κατά ἕνα ὀρισμένο τρόπο — καί ὄχι, ὅπως ὁ ὑπαρξισμός, τήν ἀπόλυτη ἀτομική ἐλευθερία.

Ποιά εἶναι γιά τόν LS ἡ Ἄγρια σκέψη; Δέν εἶναι ἡ σκέψη τῶν ἀγρίων, οὔτε ἡ σκέψη μιᾶς πρωτόγονης ἡ ἀρχαϊκῆς ἀνθρωπότητας. Σ' αὐτό ὁ LS εἶναι ἀπόλυτα κατηγορηματικός. Ἄγρια σκέψη εἶναι ἡ ἀνθρώπινη σκέψη πού βρίσκεται σέ ἄγρια κατάσταση καί διακρίνεται ἔτσι ἀπό τή σκέψη πού καλλιεργήθηκε ἡ ἐξημερώθηκε μέ σκοπό νά ἀποδώσει περισσότερο (σ. 321) Ἡ εἰκόνα τῆς ἄγριας σκέψης ὑποβάλλεται ἀμέσως στόν ἀναγνώστη τῆς γαλλικῆς ἐκδοσης μόλις κοιτάξει στό ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου, γιατί ὁ LS χρησιμοποιεῖ στόν τίτλο του ἕνα λογοπαίγνιο: *Pensée Sauvage* εἶναι ἡ ἄγρια σκέψη καί ὁ ἀγριοπανσές (*Viola Tricolor*), πού ἡ ζωγραφιά του κοσμεῖ τό ἐξώφυλλο. Τό λογοπαίγνιο αὐτό, πού ἔχει

Τίς μέρες αυτές κυκλοφορεί στις εκδόσεις Παπαζήση τό βασικό φιλοσοφικό ἔργο τοῦ Lévi-Strauss ἢ Ἔγγρα Σκέψη (La Pensée Sauvage), σέ μετάφραση Εὔας Καλπουρτζή. Ἡ ἐπιμέλεια τῆς μετάφρασης οφείλεται στήν Ἄλκη Κυριακίδου - Νέστορος πού πρόσθεσε στήν ἑλληνική ἐκδοση ἐκτενή εἰσαγωγή, κατατοπιστική γιά τόν Ἕλληνα ἀναγνώστη, ὅπου περιγράφεται καί ἀναλύεται διεξοδικά τό ἐπιστημονικό καί φιλοσοφικό ἔργο τοῦ Lévi-Strauss στό σύνολό του. Ἀπό τήν εἰσαγωγή αὐτή δημοσιεύουμε τό ἀκόλουθο ἀπόσπασμα πού ἀναφέρεται εἰδικά στήν «Ἔγγρα Σκέψη».

Ἐξάλλου στίς ἐπόμενες σελίδες τοῦ *Πολίτη*, στό δημοσίευμα «Ἀνθρωπολογία, Ἱστορία, Ἰδεολογία», συζήτηση μεταξύ Lévi-Strauss, Marc Augé καί Maurice Godelier (1973), ὁ ἀναγνώστης, θά βρεῖ συμπληρωματικά στοιχεῖα γενικότερων προβληματισμῶν καί τά σημεῖα τομῆς, σύγκρουσης ἢ σύμπτωσης θεωρητικῶν καί ἐπιστημονικῶν ρευμάτων πού ἀναφέρονται στίς κοινωνικές καί ἱστορικές ἐπιστῆμες.

χαρακτηριστεῖ ἀπό τούς ἀγγλόφωνους μεταφραστῆς του ὡς «ὑπέροχα ἀμετάφραστο», εἶναι χαρακτηριστικό τοῦ ὄψους τοῦ LS, ὁ ὁποῖος ἀρέσκεται στό νά εἰκονίζει καθ' ὁδόν τή νοητική διαδικασία πού περιγράφει, γιά νά δώσει ἔτσι στόν ἀναγνώστη τήν εὐκαιρία νά χρησιμοποιήσει κι αὐτός τίς δικές ἱκανότητες ἑρμηνείας, πρῖν τοῦ προσφερθεῖ ἡ ἀπάντηση στό πιάτο¹.

Τό παράδειγμα τοῦ ἀγριοπανσέ εἶναι ἀπό τά πιό ἐπιτυχημένα, γιάτί λειτουργεῖ σέ δύο ἐπίπεδα: τό πρῶτο εἶναι μᾶλλον ἐπιφανειακό, γιάτί στηρίζεται ἀπλῶς στήν ὁμωνυμία τοῦ ἀγριοπανσέ καί τῆς ἀγρίας σκέψης (pensée sauvage)· τό δεύτερο ὁμως ἐπίπεδο πάει πολύ βαθιά, «γιάτί ἡ κεντρική θέση τοῦ βιβλίου εἶναι, ἀκριβῶς, ὅτι οἱ κατηγορίες τῶν φυτῶν καί τῶν ζώων πού μεταχειρίζονται οἱ ἰθαγενεῖς μποροῦν λογικά νά μεταμορφωθοῦν σέ ἀφηρημένες ἑννοίες· καί μέσα ἀπ' αὐτό τό

πρίσμα τό λογοπαίγνιο γίνεται ἕνας ἀριστουργηματικός μικρόκοσμος ὁλόκληρου τοῦ ἔργου, καθὼς ἡ σημασία τοῦ λουλουδιοῦ μεταβαίνει στή σημασία τῆς σκέψης...»².

Ἡ ἴδια εἰκονιστική διάθεση τοῦ LS διακρίνεται καί στήν περιγραφή τῆς ἀγρίας σκέψης καί τῆ σύγκρισή της μέ τή δική μας, πού τήν ὀνομάζει ἐδῶ ἐπιστημονική. Χρησιμοποιεῖ δύο πολύ παραστατικές καί πολύ γόνιμες, ὡς πρὸς τήν ἀναφορικότητά τους, εἰκόνες: τήν εἰκόνα τῆς μαστορικῆς σέ συνδυασμό μέ τή σύγκριση μᾶστορα καί μηχανικοῦ καί τήν εἰκόνα τοῦ καλειδοσκοπίου.

1. Boon James A: From Symbolism to Structuralism: Lévi-Strauss in a Literaly Tradition. Oxford: Basil Blakwell, 1972, σελ. 8.

2. Ὁπ. π. σελ. 36.

Τὴν εἰκόνα τῆς μαστορικῆς τὴν ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν στό πρῶτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου, πού ἔχει τίτλο « Ἡ ἐπιστήμη τοῦ συγκεκριμένου » καί ἀναφέρεται στόν ἐπιστημονικό, ἀκριβῶς, χαρακτήρα τῆς ἀγρίας σκέψης. Ὅπως ἡ λογική ἔτσι καί ἡ ἐπιστήμη δέν ἀποτελοῦν, κατά τόν LS, προνόμια τῆς ἐκπολιτισμένης σκέψης· λογική καί ἐπιστημονική εἶναι καί ἡ πρωτόγονη σκέψη, ἐφόσον βέβαια ὀρίσουμε τή λογική καί τὴν ἐπιστήμη σέ ἓνα γενικότερο ἐπίπεδο, ἀδέσμευτο ἀπό τίς προκαταλήψεις τοῦ πολιτισμοῦ στόν ὁποῖο ἀνήκουμε. « *Λογική σημαίνει ἀποκατάσταση ἀναγκαίων σχέσεων* », λέει ὁ LS (σ. 131)· σημαίνει ἐπίσης ἀπαιτησιγῆ τάξη· αὐτὴ εἶναι ἡ βάση κάθε σκέψης (σ. 107). Ἐκεί τὴν ἀποψη αὐτή, ἡ ἐπιστήμη καί ἡ μαγεία λ.χ., πού χαρακτηρίζουν, ἀντίστοιχα, τὴν ἐξημερωμένη καί τὴν ἀγρία σκέψη, εἶναι, ὡς πρὸς τίς διανοητικές λειτουργίες πού προϋποθέτουν, παράλληλα φαινόμενα (σ. 111). Ἐκεῖ ὅπου διαφέρουν εἶναι ὡς πρὸς τὰ πρακτικά τους ἀποτελέσματα. Ἄλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔρχεται νά ἐνισχύσει τὴ θέση τοῦ LS, ὅτι τόσο ἡ λογική ὅσο καί ἡ ἐπιστήμη ἀνταποκρίνονται πρῶτα σέ ἀπαιτήσεις διανοητικές καί ἔπειτα ἱκανοποιοῦν συγκεκριμένες ἀνάγκες (σ. 106). Εἶναι λοιπόν φανερό ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας κεφάλαιο ὅτι γιὰ τόν LS ἡ σκέψη προηγείται τῆς πράξης.

Ὁ ὁρος τῶρα μαστορικὴ καί ἡ εἰκόνα τοῦ μάστορα μέ τὰ σύνεργά του ἐκφράζουν αὐτὸ πού ὁ LS προτιμᾷ νά ὀνομάζει « πρῶτη », ἀντὶ πρωτόγονη ἐπιστήμη (σ. 114), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ εἰκόνα τοῦ μηχανικοῦ ἐκφράζει τὴν καθιερωμένη — στόν εὐρωπαϊκό μας πολιτισμό — μορφή τῆς ἐπιστήμης. Ὁ μηχανικός, ὅπως ὅλοι ξέρουμε, δουλεῦει μέ σχέδια καί μέ ὄργανα μέτρησης καί ἀγωνίζεται νά πετύχει στό χαρτί τὴ σωστὴ δομὴ τοῦ ὕλικου του. Ὁ μάστορας, ἀντίθετα, συναρμολογεῖ τίς κατασκευές του μέ ὅ,τι βρεῖ πρόχειρο — συνήθως ὕλικό παλιό καί ξαναμεταχειρισμένο πού ἂν τὸ ἐξετάσει κανεὶς ξεχωριστὰ φαίνεται τίς περισσότερες φορές ἀσυμβίβαστο. Ὡστόσο ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἑτερόκλητο ὕλικό ὁ μάστορας φτιάχνει πάντοτε πολὺ πρακτικά πράγματα καί πολλές φορές πολὺ ὁμορφα.

Σάν τρόπος σκέψης ἡ μαστορικὴ ἔχει μιὰ βασικὴ διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Γιὰ τὴ δεύτερη, ἡ μεγαλύτερη ἀρετὴ εἶναι ἡ συνέπεια: προσπαθεῖ μέσω τῆς ἀφαίρεσης νά φτάσει στὴν οἰκονομικὴ λύση ἐνὸς μόνο κώδικα, μέ τόν ὁποῖο νά ἐξηγοῦνται τὰ πάντα. (Ἐκεί τὴν ἀποψη αὐτὴ τὸ Optimum εἶναι βέβαια ὁ φιλοσοφικός μονισμός, πού τόσο ἔχει ταλαιπωρήσει τὴν εὐρωπαϊκὴ σκέψη.) Ἡ μαστορικὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, εἶναι σκέψη συγκεκριμένη: δέν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ πράγματα τὴν ὑποτιθέμενη οὐσία τους, ἀλλὰ παρατηρεῖ προσεχτικά τὴ μορφή τους, τίς ἰδιότητές τους, καί προσέχει ἰδιαίτερα τίς σχέσεις στίς ὁποῖες βρίσκονται τὰ πράγματα μεταξύ τους· προσέχει τίς συναρτήσεις τους· γι' αὐτὸ ἡ λογικὴ τῆς μαστορικῆς κρίνεται πιο μοντέρνα ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴ λογικὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης· γιὰ τὴν πλησιάζει περισσότερο στὴ μαθηματικὴ λογικὴ τῆς συνάρτησης. Τὸ μυαλό τοῦ μάστορα δέν δουλεῦει ἀριστοτελικά, ἀλλὰ μέ τὴ λογικὴ τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν: μπορεῖ νά συνδυάσει τίς πληροφορίες μέ τίς ὁποῖες τρέφεται κατά διάφορους

τρόπους, ἀνάλογα μέ τὸ πρόγραμμα πού ἔχει, καί δέν ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὴν ἀντίφαση καί τὴν ἐπικάλυψη, γιὰ δέν ἀποβλέπει στὴ δημιουργία ἐνὸς μόνου κώδικα, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦ συγχρόνως πολλούς.

Ἡ δεύτερη εἰκόνα πού χρησιμοποιεῖ ὁ LS γιὰ νά ἐκφράσει τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖον λειτουργεῖ ἡ ἀγρία σκέψη ἀναπτύσσεται στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου μέ τίτλο « Ἡ λογικὴ τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων » καί εἶναι, εἴπαμε, τὸ καλειδοσκόπιο: « *ὄργανο πού περιέχει ἐπίσης θρύψαλα καί θραύσματα, μέ τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνονται δομικὲς διατάξεις* » (σ. 132). Μέσα στό καλειδοσκόπιο δημιουργεῖται ἓνα δν νέου τύπου πού συνίσταται σέ διατάξεις, ὅπου μέ τὸ παιχνίδι τῶν ἀντικατοπτρισμῶν τὰ εἶδωλα ἰσοδυναμοῦν μέ τὰ ἀντικείμενα... αὐτές οἱ διατάξεις ἐνεργοποιοῦν δυνατότητες τῶν ὁποῖων ὁ ἀριθμός, ἂν καί πολὺ μεγάλος, δέν εἶναι ἀπεριόριστος: περιορίζεται ἀπὸ τὴν περιστροφή τοῦ ὄργανου, δηλαδὴ ἀπὸ σύμπτωση τυχαίου περιστατικοῦ, καί ἀπὸ ἓνα νόμο, τὸ νόμο πού διέπει τὴν κατασκευὴ τοῦ καλειδοσκόπιου. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει, παρατηρεῖ ὁ LS, καί μέ τούς μετασχηματισμούς τῶν τοτεμικῶν κυρίως συστημάτων: περιορίζονται καί αὐτοὶ ἀπὸ τὴ σύμπτωση τυχαίων περιστατικῶν (τῶν ἱστορικῶν συμβάντων) καί ἀπὸ τούς νόμους πού διέπουν τὴ συμβολικὴ λειτουργία τοῦ ἀσυνείδητου.

Ἡ εἰκόνα τοῦ καλειδοσκόπιου, στὴ θέση πού βρίσκεται, εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ ὅρους πού περιγράψαμε παραπάνω: προεικονίζει μιὰ διαδικασία πού βρίσκεται ἀκόμη καθ' ὁδόν. Οἱ μετασχηματισμοὶ τῶν τοτεμικῶν συστημάτων θὰ ἐξεταστοῦν στό ἐπόμενο κεφάλαιο, τὸ τρίτο. Στό δεύτερο αὐτὸ κεφάλαιο ὁ LS εἶναι πρῶτα ὑποχρωμένος νά ἀποδείξει ὅτι πρόκειται, πράγματι, γιὰ συστήματα· ὅτι ὅπως καί τὰ σχήματα μέσα στό καλειδοσκόπιο, ἔτσι καί οἱ τοτεμικὲς ταξινομήσεις ἀποτελοῦν «δομικὰ σχήματα». Ἡ ἀπόδειξη δέν εἶναι καί τόσο εδκόλη. Πρῶτα, γιὰ τὸ ἔθνος τῶν μελέτησαν τὰ φαινόμενα αὐτὰ ὅταν ὁ πολιτισμὸς τῶν ἰθαγενῶν ἦταν ἀκόμη ἀκμαῖος, ἐπειδὴ δέν πίστευαν ὅτι κάτω ἀπὸ τὴ φαινομενικὴ ἀταξία καί τὸ παράλογο ὕψιρχε λογικὴ καί συνέπεια δέν φρόντισαν νά συγκεντρώσουν τίς ἐνθογραφικὲς πληροφορίες πού πλαισιώνουν τὰ φαινόμενα αὐτά. Σ' αὐτές ὁμως βρίσκεται, ὅπως παρατηρεῖ ὁ LS, τὸ κλειδί τῆς λογικῆς τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων: τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ζώων ἢ τῶν φυτῶν (χαρακτηριστικὰ ἐμφάνισης καί συμπεριφορᾶς) εἶναι ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ ταξινόμηση.

Οἱ πρῶτες λοιπόν δυσκολίες, γιὰ νά ἀποκατασταθεῖ ὁ συστηματικὸς χαρακτήρας τῶν τοτεμικῶν ταξινομήσεων εἶναι, θὰ λέγαμε, ἑξωτερικὲς. Ὑπάρχουν ὁμως καί ἑσωτερικὲς δυσκολίες.

« *Αὐτές δέν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀγνοία μας σχετικὰ μέ τὰ χαρακτηριστικὰ πού ἀντικειμενικά συγκράτησε ἡ σκέψη τῶν ἰθαγενῶν προκειμένου νά δημιουργήσει μιὰ σύνδεση μεταξύ δύο ἢ περισσότερων ὄρων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πολυσημαντὴ φύση τῶν μορφῶν τῆς λογικῆς, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται συγχρόνως σέ πολλοὺς μορφικούς τύπους διασυνδέσεων* » (σ. 157-158).

Ἐχοντας ὑπόψη τοῦ τούς περιορισμούς αὐτοὺς πού ἀντιμετωπίζει ἡ ἔρευνα τῶν τοτεμικῶν συστημάτων, ὁ

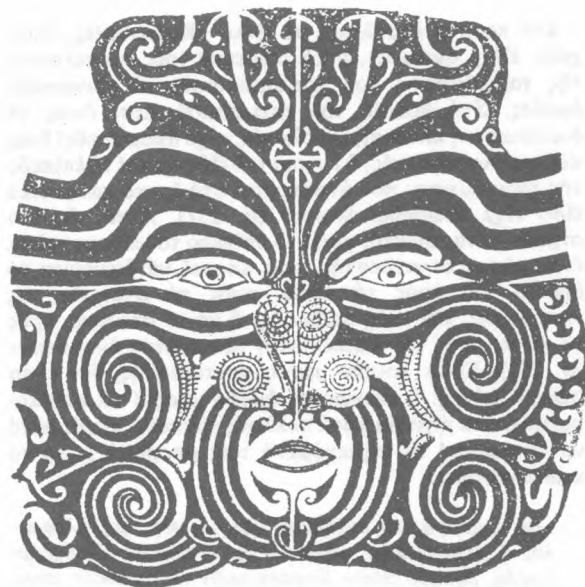
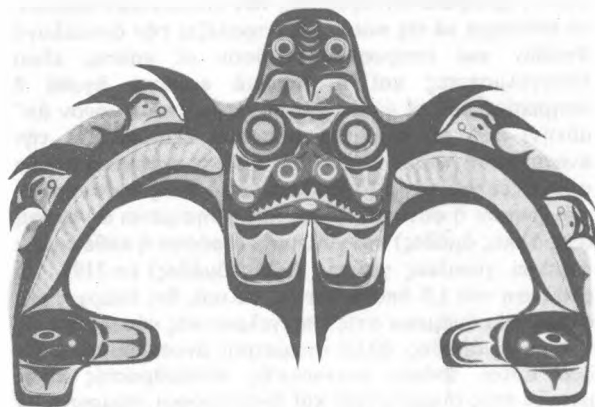
Ζωγραφιά Καρχαρία. Τό κεφάλι παριστάνεται σέ τομή από μπροστά γιά νά διακρίνονται τά χαρακτηριστικά σύμβολα τού καρχαρία. Τό σώμα, σχισμένο κατά μήκος, τοποθετείται στή ζωγραφική δεξιά καί άριστερά από τό κεφάλι.

LS άναλαμβάνει στό τρίτο κεφάλαιο νά μελετήσει «Τά συστήματα μετασχηματισμών». Έδώ προσπαθεί νά δείξει ότι μιá κοινωνία μπορεί «νά πεί τό ίδιο πράγμα» πού λέει μιá άλλη κοινωνία μέ τή βοήθεια κανόνων όμοιων από τυπολογική άποψη, πού τό περιεχόμενός τους όμως είναι αντίστροφο. Σέ σχέση συμμετρικού καί αντίστροφου περιεχόμενου βρίσκονται λ.χ. οι γαμικές ως πρós τίς τροφικές άπαγορεύσεις στά τοτεμικά συστήματα. Τό παράδειγμα πού δίνει ό LS είναι τό εξής: οι Aranda θεωρούν άπαγορευμένη τήν τροφή τών τοτέμ τους, επιτρέπουν όμως τήν τοτεμική ένδογαμία· ένώ οι Wakelbura κάνουν άκριβώς τό αντίστροφο: άπαγορεύουν τήν τοτεμική ένδογαμία, αλλά επιτρέπουν τήν τοτεμική ένδο-φαγία (σ. 200).

Δέν ύπάρχει άμφιβολία, όπως άλλωστε τό διατυπώνει ό LS στήν άρχή τού κεφαλαίου (σ. 171-2), ότι

«τά συστήματα ταξινόμησης και ονοματοθεσίας, πού καλούνται κοινώς τοτεμικά, άντλούν τήν άποτελεσματικότητα τους από τόν τυπικό τους χαρακτήρα: πρόκειται γιά κώδικες οι όποιοι μπορούν νά μεταφέρουν μηνύματα, μεταθέσιμα σέ όρους άλλων κωδίκων, όπως επίσης καί νά εκφράσουν σέ όρους τού δικού τους συστήματος μηνύματα τά όποια έλαβαν διαμέσου άλλων κωδίκων. Τό σφάλμα τών κλασικών έθνολόγων ήταν ότι θέλησαν νά πραγματοποιήσουν αυτήν τή μορφή καί νά τή συνδέσουν μ' ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο, ένώ παρουσιάζεται στόν παρατηρητή ως μιá μέθοδος, πού επιτρέπει τήν άφομοίωση κάθε είδους περιεχόμενου».

Στό τέταρτο κεφάλαιο μέ τίτλο «Τοτέμ καί κάστα» ό LS άσχολείται καί πάλι μέ τά τοτεμικά συστήματα. Άντικειμενικός του σκοπός είναι νά δείξει ότι ό τοτεμισμός δέν είναι ένας αυτόνομος θεσμός ό όποιος άνήκει σέ μιá όρισμένη γεωγραφική περιοχή — τή λεγόμενη τοτεμική περιοχή (Ricoeur³) — καί σέ όρισμένο τύπο πολιτισμού, αλλά είναι ένας modus operandi τής ανθρώπινης σκέψης, πού μπορεί κανείς νά τόν άνακαλύψει καί πίσω από κοινωνικές δομές πού ή παραδοσιακή έθνολογία τις θεωρούσε ως διαμετρικά αντίθετες πρós τόν τοτεμισμό. Τέτοιου είδους δομές είναι οι κάστες. Ό LS προσπαθεί νά δείξει ότι τά τοτεμικά συστήματα καί τά συστήματα μέ κάστες δέν είναι παρά δύο διαφορετικοί τρόποι γιά νά έξασφαλι-

Μασορί. Τατουάζ άρχηγού φυλής, 19ος αι.

Καγκουρώ. Αυστραλία. Ζωμόρφη παράσταση προγονικής θεότητας.

στεί ή άμοιβαία συνάρθρωση τών κοινωνικών ομάδων: τό σύστημα μίς τίς κάστες εξασφαλίζει τήν άνταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών (εφόσον οι κάστες είναι επαγγελματικές και ή καθεμιά παράγει αγαθά ή υπηρεσίες που οι άλλες κάστες περιμένουν μόνον άπ' αυτήν) ενώ τό τοτεμικό σύστημα εξασφαλίζει τήν άναταλλαγή τροφών (εφόσον ή κάθε τοτεμική ομάδα φροντίζει για τόν πολλαπλασιασμό ενός συγκεκριμένου ζωικού ή φυτικού είδους που χρησιμεύει ως τροφή στις άλλες ομάδες) και γυναικών (εφόσον ή κάθε ομάδα παράγει γυναίκες για τίς άλλες ομάδες) (σ.219). Η άνάλυση του LS άποκαλύπτει, τελικά, ότι υπάρχει μία συμμετρία άνάμεσα στις επαγγελματικές κάστες και τίς τοτεμικές ομάδες, αλλά συμμετρία άνεστραμμένη. Οι δύο αυτοί τρόποι κοινωνικής συνάρθρωσης είναι μεταξύ τους συμμετρικοί και άντίστροφοι, σύμφωνα μέ τή χαρακτηριστική έκφραση του στρουκτουραλισμού του LS.

Στό πέμπτο κεφάλαιο, μέ τίτλο «Κατηγορίες, στοιχεία, είδη, αριθμοί», ό LS διερευνά τούς συντελεστές τής ταξινόμησης που χρησιμοποιούν οι κοινωνικές ομάδες. Στή θεωρία του τοτεμισμού, έτσι όπως τή διατύπωσε ή κλασική έθνολογία, είχε άπομονωθεί ένας κυρίως συντελεστής, ή έννοια του είδους, και τό επίπεδο τής ταξινόμησης που αναφέρεται στα ζωικά και φυτικά είδη είχε θεωρηθεί βασικό (σ. 231). Αυτό, ως ένα σημείο, είναι σωστό, γιατί τό επίπεδο του είδους «είναι ένας μέσος συντελεστής, που μπορεί να διευρύνει τό δικτύο του προς τά πάνω, προς τά στοιχεία, τίς κατηγορίες και τούς αριθμούς, ή να τό στενώνει προς τά κάτω, προς τήν κατεύθυνση τών κυρίων ονομάτων» (σ. 253). Είναι λοιπόν μέσος συντελεστής, δέν είναι όμως ό μόνος: ή κοινωνική ομάδα μπορεί να κωδικοποιήσει ένα μήνυμα κατά πολλούς τρόπους, χωρίς αυτό να έπηρεσει τό περιεχόμενό του: μπορεί λ.χ. να τό κωδικοποιήσει

«μέ τή μορφή μιάς άντίθεσης κατηγορικής: ψηλά/χαμηλά, ή στοιχειακής: ουρανός/γή, ή ειδικής: άετός/άρκούδα, δηλαδή μέσω διαφορετικών λεξιματικών στοιχείων. Και για να εξασφαλίσει τή μεταβίβαση του μηνύματος, ή κοινωνική ομάδα έχει επίσης να εκλέξει άνάμεσα σ' αρκετές συντακτικές διαδικασίες: ονομασίες, έμβλήματα, συμπεριφορές, άπαγορεύσεις, κ.ά., που χρησιμοποιούνται μάνες τούς ή σέ συνδυασμό» (σ. 253)

«Αν τό Έργο δέν ήταν τεράστιο, θά μπορούσε κανείς να επιχειρήσει μιά ταξινόμηση τών ταξινόμήσεων», παρατηρεί ό LS. Ο ίδιος περιορίζεται στο να δώσει τίς γενικές γραμμές ενός τέτοιου προγράμματος και —σάν δείγμα — να σχεδιάσει τό μοντέλο του λεγόμενου «τοτεμικού συντελεστή», που άποτελεί ένα είδος νοητικού εργαλείου

«που φιλτράρει τήν ένότητα διαμέσου τής πολλαπλότητας, τήν πολλαπλότητα διαμέσου τής ένότητας, τή διαφορότητα διαμέσου τής ταυτότητας και τήν ταυτότητα διαμέσου τής διαφορότητας» (σ. 256).

Τά κεφάλαια έξι και έπτά, μέ τίτλους, άντίστοιχα, «Αναγωγή στο καθολικό και άναγωγή στο καθεκαστο» και «Τό άτομο ως είδος», μπορούν, νομίζω, να θεωρηθούν σάν λεπτομερέστερη έπεξεργασία του ύλικού που μάς έδωσε στο προηγούμενο, τό πέμπτο κεφάλαιο. Αναφέρονται και τά δύο σε ένα πρόβλημα που τάλαιπώρησε πολύ τούς έθνολόγους, αλλά άποτελεί και γενικότερο φιλοσοφικό πρόβλημα: τά κύρια όνόματα. Αναλύοντας τή διαδικασία τής ονοματοθεσίας σε διάφορες πρωτογονικές κοινωνίες, ό LS καταλήγει σε πολύ ένδιαφέροντα συμπεράσματα: 1ο ότι στο τελευταίο επίπεδο ταξινόμησης, δηλαδή τό επίπεδο τής εξατομίκευσης, τό κάθε άτομο κατέχει μία διακεκριμένη θέση, και υπάρχει μία όμολογία άνάμεσα στο σύστημα τών άτόμων στο πλαίσιο μιάς τάξης και στο σύστημα τών τάξεων στο πλαίσιο κατηγοριών μεγαλύτερης κλίμακας (σ. 274). 2ο ότι ή ονοματοθεσία είναι στήν ουσία ταξινόμηση που λειτουργεί προς δύο κατευθύνσεις: άν τό όνομα που δίνει ό ονομάζων είναι συνάρτηση τών χαρακτηριστικών που παρουσιάζει ό ονομαζόμενος, τότε ταξινομείται ό δεύτερος: άν τό όνομα δίνεται άνεξάρτητα από κανόνες, «ελεύθερα», πράγμα που σημαίνει ότι είναι στήν ουσία συνάρτηση τού χαρακτήρα του ονομαζόμενου, τότε μέσω του ονόματος ταξινομείται ό ονομαζόμενος: φυσικά πολύ συχνά συμβαίνουν και τά δύο μαζί — όπως συμβαίνει και στον δικό μας πολιτισμό μέ τήν ονομασία τών σκυλιών ράτσας (σ. 284-5). 3ο ότι, τελικά τό σύστημα τής ονοματοθεσίας δέν είναι παρά ένας κίνναβος άυστηρός και άσυνεχής, τόν όποιον εφαρμόζει ή κάθε κοινωνία στή ροή τών γενεών (σ. 302): τό σύστημα μπορεί να συνίσταται από «τάξεις θέσεων», όποτε είναι άρκετο να υπάρχει ένα άπόθεμα ελεύθερων θέσεων, άρκετών για να τοποθετηθούν τά παιδιά που γεννιούνται (άν οι θέσεις είναι λιγότερες, όπως συμβαίνει στους Yurok, τότε τά παιδιά «περιμένουν στον προθάλαμο», όπως λέει ό LS) ή μπορεί να συνίσταται από «τάξεις σχέσεων», όπου σημασία δέν έχουν τά άτομικά όνόματα (ως θέσεις που μπορεί να είναι γεμάτες ή άδειες) αλλά οι καθιερωμένες σχέσεις άνάμεσα στους πραγματικούς ή τούς δυνάμει νεκρούς και τούς πραγματικούς ή δυνάμει ζωντανούς: λ.χ. οι γονείς ονομαζονται μέσω τών παιδιών τους ώστόσο ό θάνατος τών δικών τους γονιών τούς επιτρέπει να ονομαστούν μέσω αυτών (σ. 301-2), και 4ο ότι, από τυπολογική άποψη, υπάρχει μεγάλη όμοιότητα άνάμεσα στον τρόπο μέ τόν όποιο ένας ζωολόγος ή ένας βοτανολόγος ονομάζει ένα καινούριο ζώο ή φυτό που ανακάλυψε και στον τρόπο μέ τόν όποιο ένας μάγος τής φυλής τών Omaha ονομάζει ένα καινούριο μέλος τής φυλής: και στή μία και στήν άλλη περίπτωση τό σύστημα είναι εκείνο που επιβάλλει, κατά κύριο λόγο, τό όνομα: εκείνο λοιπόν που προϋποτίθεται είναι ή γνώση του συστήματος: πραγματικά, και στις δύο περιπτώσεις, ό επιστήμονας ζωολόγος ή βοτανολόγος και ό μάγος τής φυλής ξέρουν πολύ καλά τί κάνουν (σ. 318).

Τό όγδοο κεφάλαιο έχει τόν αινιγματικό τίτλο «Ο χρόνος που ξαναβρέθηκε» και δέν υπάρχει άμφιβολία ότι πρόκειται πάλι για λογοπαίγνιο: είναι μία συμμετρική άντίστροφή του 'Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο του Proust. Άλλωστε, όπως έχει παρατηρηθεί, ύπάρ-

3. Βλ. Ricoeur Paul, 'Structure et herméneutique', περ. Esprit. Έτος 31, Αρ. 322 (Νοέμβριος 1963), σελ. 596- 627.

χουν πολλές αναλογίες ανάμεσα στους δύο συγγραφείς: ο LS φαίνεται αρκετά επηρεασμένος από τις απόψεις του Proust στο πεδίο των ανθρώπινων σχέσεων⁴.

Ποιός είναι ο χρόνος που ξαναβρέθηκε; Είναι ο χρόνος της άγριας σκέψης, όπου τό ύστερα άντανακλά τό πρίν, ή κάθε πράξη που γίνεται στό παρόν επαναλαμβάνει αυτό που έγινε στό παρελθόν (σ. 337): ο Ουράνος άντανακλά τή Γή και ή Γή τόν Ουράνο, τό 'Εγώ τόν Κόσμο και ο Κόσμος τό 'Εγώ, ο Πολιτισμός τή Φύση και ή Φύση τόν Πολιτισμό.

'Αλλά ο χρόνος αυτός δέν μάς ήταν ως τώρα γνωστός; Φυσικά: αλλά τόν θεωρούσαμε σάν κάτι άλλο, διαφορετικό από μάς, ξένο πρός τό χρόνο τής δικής μας σκέψης και πράξης. Και ποιός μάς βοήθησε νά τόν ξαναβρούμε; δηλαδή νά ξαναβρούμε τά κοινά σημεία που μάς συνδέουν μαζί του; Στην έρώτηση αυτή ο LS θά άπαντήσει στό επόμενο κεφάλαιο. Σ' αυτό θά προσπαθήσει νά άποκαταστήσει τήν παραλληλία των δύο χρόνων: του μυθικού χρόνου των εξωτικών κοινωνιών και του δικού μας ιστορικού χρόνου. Μέσα άπ' αυτό τό πρίσμα θά αναλύσει τίς σχέσεις θρησκείας-μαγείας, που θεωρούνται ακόμη ως φαινόμενα που άνήκουν σέ διαφορετικές βαθμίδες εξέλιξης του ανθρώπινου πνεύματος, και θά δείξει πώς είναι, αντίθετα, φαινόμενα παράλληλα και εξίσου λογικά — ή παράλογα (σ. 323): θά δείξει επίσης ότι ο άφθονος συμβολισμός που χαρακτηρίζει τήν άγρια σκέψη δέν έχει τίποτα τό πρωτογονικό ή μαγικό: άπλως έμείς δέν ξέρουμε τό νόημα των σημείων που χρησιμοποιεί — όπως άλλωστε δέν ξέρουμε (άν δέν είμαστε ειδικοί) και τό νόημα των σημείων που χρησιμοποιούν οι προγραμματιστές των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Ο παραλληλισμός θά προχωρήσει ακόμη περισσότερο, ως τό κρίσιμο σημείο, αυτό που θά αντιμετωπιστεί στό επόμενο κυρίως κεφάλαιο: τήν Ιστορία. Ο LS ξαναπιάνει έδώ τή διάκριση που είχε κάνει παλιότερα ανάμεσα στίς ψυχρές και τίς θερμές κοινωνίες (σ. 336): σ' αυτό όμως τό σημείο τόν ενδιαφέρει νά δείξει πώς οι ψυχρές κοινωνίες, στην προσπάθειά τους νά έξουδετερώσουν τήν καταστροφική για τήν Ισορροπία του συστήματός τους επίδραση των Ιστορικών συμβάντων, κατορθώνουν τό ακατόρθωτο: νά ξεπεράσουν τήν αντίθεση συγχρονίας-διαχρονίας και νά τήν ένσωματώσουν στό σύστημά τους. Τά μέσα που χρησιμοποιούν για τό σκοπό αυτό είναι είτε τά τελετουργικά τους έθιμα (σ. 338-9) είτε όρισμένα αντικείμενα, όπως τά περίφημα churinga των Ιθαγενών τής Αυστραλίας, που ο LS τά παρομοιάζει μέ τά δικά μας Ιστορικά 'Αρχεία και συγκρίνει, επίσης, τή στάση μας άπέναντί τους μέ τή στάση των Ιθαγενών άπέναντι στα δικά τους ιερά αντικείμενα (σ. 340-44).

Τό τελευταίο κεφάλαιο, μέ τίτλο «'Ιστορία και διαλεκτική», είναι ουσιαστικά άφιερωμένο στη διαμάχη ανάμεσα στα δύο γνωστότερα φιλοσοφικά ρεύματα τής μεταπολεμικής Γαλλίας: τόν ύπαρξισμό, που εκπροσωπείται από τόν Sartre, και τό στρουκτουραλισμό, που εκπροσωπείται από τόν LS. Ο LS, άπαντά έδώ στην κριτική που του έκανε ο Sartre στην *Κριτική του διαλεκτικού λόγου* (1960) και κρίνει και αυτός μέ τή

σειρά του τήν άποψη που διατυπώνει εκεί ο Sartre για τήν άνθρωπολογία.

Ο Sartre προσήψε στον LS δύο κυρίως κατηγορίες: τόν χαρακτήρισε ως «ύπερβατικό ύλιστή», γιατί άρνείται τήν ύπεροχή του διαλεκτικού λόγου, και ως esthete, γιατί μελετά τούς άνθρώπους σάν νά ήταν μυρμηγκία (σ. 348). Στην πρώτη κατηγορία ο LS άπαντά, ότι φυσικά άρνείται τήν ύπεροχή του διαλεκτικού λόγου έτσι όπως τόν όρίζει ο Sartre, δηλαδή ως συνάρτηση τής Ιστορίας, γιατί, άν παραδεχόταν κάτι τέτοιο, τότε δέν θά μπορούσε κατά κανένα τρόπο νά μελετήσει τούς «λαούς χωρίς Ιστορία». Αυτός είναι άλλωστε ο λόγος που και ο Sartre άπέτυχε στην προσπάθειά του νά τούς καταλάβει, και άπλως επανέλαβε στην *Κριτική* τίς διακρίσεις μεταξύ πρωτογόνων και πολιτισμένων λαών που είχε καθιερώσει ή παραδοσιακή άνθρωπολογία.

Η Ιστορία τήν όποια επικαλείται ο Sartre και που δέν ξέρουμε στην ουσία ποιά είναι: είναι ή Ιστορία που κάνουν οι άνθρωποι χωρίς νά τό ξέρουν, ή Ιστορία που γράφουν οι Ιστορικοί και τό ξέρουν ή ή έρμηνεία τής Ιστορίας από τούς φιλοσόφους; (σ. 352) — ή Ιστορία λοιπόν αυτή τόν έγκλωβίζει στον περιορισμένο χώρο ενός μονάχα τρόπου σκέψης, που είναι ο τρόπος του δικού μας πολιτισμού. Χρειάζεται όμως μεγάλος έγωκεντρισμός και άφέλεια, παρατηρεί ο LS (σ. 351), για νά εντάξει κανείς όλόκληρη τήν άνθρωπότητα μέσα στη δική του κοσμοθεωρία. Μιά τέτοια στάση άποκλείει, φυσικά, τήν περίπτωση νά μπορέσει ο έρευνητής νά άντιμετωπίσει «τό άλλο», τό έξω από αυτόν, μέ τίς σωστές του διαστάσεις και είναι επομένως έντελώς άκατάλληλη για τήν άνθρωπολογία. Έτσι ο Sartre, προσπαθώντας νά αναθεωρήσει τήν ιδέα τής άνθρωπολογίας, έπεσε ο ίδιος στα δίχτυα της: στό σύστημά του ή Ιστορία παίζει τόν ίδιο άκριβώς ρόλο που παίζει στους πρωτόγονους τό «αίανιο παρελθόν»: είναι κι αυτή ένας μύθος (σ. 356). Γι' αυτό και ο LS άρνείται νά κρίνει τό άνθρωπολογικό σύστημα του Sartre ως φιλοσοφία:

«'Ακριβώς επειδή ξαναβρίσκουμε όλες αυτές τίς όψεις τής άγριας σκέψης στη φιλοσοφία του Sartre, μάς φαίνεται ότι δέν μπορεί ή φιλοσοφία του νά κρίνει τήν άγρια σκέψη: από μόνο τό γεγονός ότι παρουσιάζεται ως τό Ισοδύναμό της, τήν άποκλείει. Για τόν έθνολόγο αντίθετα, ή φιλοσοφία αυτή αντιπροσωπεύει (όπως όλες οι άλλες) ένα έθνογραφικό ντοκουμέντο πρώτης τάξεως, ή μελέτη του όποιου μάς είναι άπαραίτητη αν θέλουμε νά καταλάβουμε τή μυθολογία των καιρών μας» (σημ. 84, σ. 385).

Τή δεύτερη κατηγορία που του προσάπτει ο Sartre, ότι μελετά τούς άνθρώπους σάν τά μυρμηγκία (και γι' αυτό είναι esthete) ο LS τήν άποδέχεται μέ ευχαρίστηση: πράγματι, λέει, αυτή είναι ή πρέπουσα στάση για κάθε επιστήμονα που θεωρεί και τό άνθρώπινο μυαλό ως «πράγμα», τό όποιο πρέπει νά μελετηθεί (σ. 385, σημ. 83). Τό «πιστεύω» του LS είναι καθαρά επιστημονικό — που μπορεί, βέβαια, σέ όρισμένες περιπτώσεις νά σημαίνει, όπως επιστημάνθηκε από τούς κριτικούς του, τεχνοκρατικό ή φορμαλιστικό⁵. Όπως κι άν έχει τό πράγμα, σκοπός του LS δέν είναι νά παραμείνει στό άνθρώπινο επίπεδο, αλλά «νά επανεπεντάξει τόν πολιτι-

4. Boon, όπ. κ., σελ. 182 έπ.

σμό στη φύση και, τελικά, τη ζωή στο σύνολο των φυσικοχημικών της δρών» (σ. 349). Γι' αυτό επιμένει στο χαρακτηρισμό της θεωρίας του ως «καθαρά υλιστικής» — εφόσον οι έσχατες δομές, τίς όποιες αναζητά, είναι «φύσει» δοσμένες.

Ένα μεγάλο μέρος του κεφαλαίου αυτού ο LS τό αφιερώνει στην απομυθοποίηση της Ιστορίας (σ. 358-364). Αυτό τό κάνει γιατί, όπως τό έχει και άλλοτε τονίσει, διαφωνεί ριζικά μέ την κρατούσα στή Γαλλία — ακόμη και στή δεκαετία του 1960 — φιλοσοφική άποψη, σύμφωνα μέ την οποία ή Ιστορική γνώση είναι ένα είδος γνώσης άνώτερο από τά άλλα. Θεώρησε λοιπόν τον έαυτό του ύποχρεωμένο νά άποδείξει «δτι ή Ιστορία είναι μία γνώση όπως όλες, δτι δέν μπορεί νά ύπάρξει γνώση του συνεχούς, αλλά μονάχα του άσυνχου, και δτι ή Ιστορία δέν άποτελεί κάτι τό ιδιαίτερο από την άποψη αυτή»⁵. Στην προσπάθειά του αυτή ο LS ήρθε άντιμέτωπος μέ όρισμένες βαθιά ριζωμένες στην εύρωπαϊκή μας παιδεία άντιλήψεις γιά την Ιστορία, τίς όποιες επιχείρησε νά άναιρέσει: 1ο την Ιδέα της «συνέχειας», την όποιαν ύποτίθεται δτι άποκαθιστά στο διαχρονικό επίπεδο ή παγκόσμια Ιστορία: ο LS πιστεύει δτι είναι έντελώς φανταστική και δτι άποτελεί άπλως προβολή του προσωπικού μας γίνεσθαι στή ζωή της άνθρωπότητας (σ. 358) — προβολή πού έχει άλλωστε μέ έπιτυχία καταπολεμηθεί και από έναν καθαυτό Ιστορικό, εκπρόσωπο της γαλλικής στρουκτουραλιστικής Ιστορίας, τον Fernand Braudel: 2ο την Ιδέα δτι τό Ιστορικό γεγονός άποτελεί δεδομένο της πραγματικότητας: ο LS άποδεικνύει,

5. Στόν Ιδεολογικό τομέα, όπου φούντανε ή διαμάχη μαρξισμού-στρουκτουραλισμού (Sebag Lucien, *Marxisme et Structuralisme* Παρίσι 1964) — και παρά τίς διαμαρτυρίες του LS δτι δέν είναι φιλόσοφος και έπομένως ή θεωρία του δέν δημιουργεί Ιδεολογία — ο κατεξοχήν πολέμιος του στρουκτουραλισμού, ο κοινωνιολόγος Henri Lefebvre, κατηγόρησε τον LS δτι — ούτε λίγο, ούτε πολύ — έγινε όργανο της καπιταλιστικής Ιδεολογίας: θεώρησε δτι ή άρνησή του νά παραδεχτεί την Ιστορική εξέλιξη (έτσι όπως την όρισε ο Μάρξ) άποτελεί άντεπαναστατική πράξη πού έχει σκοπό νά ύποστηρίξει τό πολιτικό status quo (Lefebvre, Henri, 'Claude Lévi-Strauss et le nouvel élitisme' περ. L' Homme et la Société, Paris 1966, άρ. τεύχ. 1). 'Από τό ίδιο στρατόπεδο, ο Lucien Goldmann είναι, νομίζω, νηφαλιότερος (Goldmann Lucien, 'Structuralisme, marxisme, existencialisme' περ. L' Homme et la Société, 1966, άρ. 2). 'Εκείνο γιά τό όποιο κατηγορεί τον LS και τό στρουκτουραλισμό, γενικότερα, δέν είναι ή άντεπαναστατική του Ιδεολογία, αλλά ή έλλειψη, άκριβώς, Ιδεολογίας: έπειδή ο LS αναζητά τίς γενικές, πανανθρώπινες δομές κάτω από τά συγκεκριμένα Ιστορικά καθέκαστα, αναγκάζεται νά παραμερίσει τό έμπειρικό, βιωματικό επίπεδο (vécu) σέ όφελος του νοητικού (conçu): παραμερίζοντας όμως τό περιεχόμενο, παραμερίζει άναγκαστικά, και τά συγκεκριμένα προβλήματα της κοινωνικής πραγματικότητας, τά όποια συνεπάγονται αξιολογικές κρίσεις: άρνούμενος νά προχωρήσει σέ τέτοιου είδους κρίσεις — παραμένοντας, δηλαδή, στο φαρμαλιστικό επίπεδο — άρνεϊται ουσιαστικά νά στρατευτεί. 'Ετσι, νομίζω, πρέπει νά τοποθετηθεί τό πρόβλημα: ο LS δέν είναι άγωνιστής: και, από την άποψη αυτή, δέν άνταποκρίνεται στόν όρισμό πού έδωσε γιά τό φιλόσοφο ο Μάρξ, δτι δέν άρκεί μόνο νά έρμηνεύσει τον κόσμο, αλλά πρέπει και νά τον αλλάξει.

6. Βλ. Lévi-Strauss, 'Réponses à quelques questions' περ. Esprit, Νοέμβρ. 1963, σελ. 628-653.

άντίθετα, δτι τό Ιστορικό γεγονός άποτελεί σύνθεση των Ιστορικών μέσω της «διαδικασίας της άφάιρησης» (σ. 359) και 3ο την Ιδέα του χρονολογικού κώδικα των Ιστορικών: ο LS Ισχυρίζεται δτι δέν άποτελεί στήν ουσία κώδικα, γιατί οι ήμερομηνίες δέν μπορούν νά διαβαστούν όπως διαβάσει λ.χ. κανείς τούς βαθμούς στο θερμόμετρο — πράγμα πού άποδεικνύει, άκριβώς, δτι στήν πραγματικότητα ο χαρακτήρας της Ιστορικής γνώσης είναι άσυνεχής και ταξινομικός (σ. 362). Τέλος, επιστρέφοντας έτσι στόν Sartre τή μορφή του υπερβατισμού, ο LS χαρακτηρίζει την Ιδέα της Ιστορίας πού προβάλλεται σάν Ισοδύναμη της άνθρωπότητας ως «τό τελευταίο καταφύγιο ενός υπερβατικού άνθρωπισμού» (σ. 364).

Πέρα όμως από τούς λεκτικούς διαξίφισμούς, στους όποιους προφανώς εξαντλείται ένα μεγάλο μέρος της διαμάχης Sartre-LS, ύπάρχει στο βάθος ένας σκληρός πυρήνας πραγματικής διαφοράς άντιλήψεων: πρόκειται, όπως γράφει ο Jean Pouillon, «για δύο εκ διαμέτρου, άντίθετες άντιλήψεις της σχέσης συνείδησης-πραγματικού. Γιά τον Sartre ή συνείδηση του έαυτού και των πραγμάτων άποκαλύπτεται στόν έαυτό της μέσα στην πράξη, και γι' αυτό τό λόγο είναι μία σύλληψη της πραγματικότητας: ή διαλεκτική είναι ή συνιστώσα, όχι ή συνιστάμενη. Γιά τον LS, ή συνείδηση, είτε είναι καθαρή νόηση ή πρακτική συνείδηση, δέν έχει κανένα τέτοιου είδους προνόμιο: νομίζει δτι συλλαμβάνει τό πραγματικό, αλλά ή αλήθεια της είναι άπλως άποτέλεσμα της λειτουργίας της: ο λόγος είναι πάντοτε συνιστάμενος και όχι συνιστώς. Στην πρώτη περίπτωση, ή σχέση μέ τό πραγματικό βρίσκεται μπροστά μου και τό πραγματικό είναι σύγχρονό μου: στή δεύτερη, αυτή ή σχέση βρίσκεται πίσω μου, και τό πραγματικό δέν είναι τό άντικείμενο πού σκέφτομαι, αλλά μάλλον ή προϋπόθεση του γεγονότος δτι σκέφτομαι. Στην πρώτη περίπτωση ή σχέση άποκαθίσταται μέ την πράξη: στή δεύτερη άποκαλύπτεται μέ τή δομή»⁶.

Γιά τή σχέση δομής και πράξης και την προτεραιότητα της πρώτης ως προς τή δεύτερη ο LS είναι κατηγορηματικός:

«Δέν άμφισβητούμε δτι ο λόγος αναπτύσσεται και μεταβάλλεται στο πρακτικό πεδίο: ο τρόπος πού ο άνθρωπος σκέπτεται, μεταφράζει τίς σχέσεις του προς τον κόσμο και τούς ανθρώπους. 'Αλλά προκειμένου ή πράξη νά βιωθεί ως σκέψη, πρέπει πρώτα (κατά μία λογική και όχι Ιστορική έννοια) νά ύπάρξει ή σκέψη: δηλαδή οι άρχικές της προϋποθέσεις νά είναι δεδομένες υπό τή μορφή μιας άντικειμενικής δομής του ψυχισμού και του έγκεφάλου, έλλείψει της όποιας δέν θά ύπήρχε ούτε πράξη ούτε σκέψη»⁷ (σ. 365).

Τό πρωταρχικό λοιπόν είναι ή δομή του πνεύματος, ή όποια μένει σταθερή: είναι τό άχρονικό, υπερ-Ιστορικό άσυνείδητο, γιά τό όποιο μάς έχει μιλήσει ο LS σέ προηγούμενες εργασίες του: αυτό επιβάλλει τούς σταθερούς, άμετάλλακτους νόμους του στή συμβολική

7. Braudel Fernand, 'Ecrits sur l' histoire', Flammarion, Paris 1969, σελ. 289 έπ.

8. Pouillon Jean, 'Sartre et Lévi-Strauss', L' Arc, άριθ. 26, σελ. 60-65.

λειτουργία του ανθρώπινου πνεύματος. Ποιοί είναι οι νόμοι αυτοί; Στόν *Τοτεμισμό σήμερα* ξμοιάζαν νά συμποσοῦνται στήν — πολύ βασική, ἀλλωστε — ἀρχή τῆς «δουαδικῆς ἀντίθεσης» (opposition binaire). Ἐδῶ, στό τελευταῖο κεφάλαιο τῆς *Ἄγριας σκέψης*, ὁ LS εἶναι πιό προσεκτικός: ὅταν φτάσει ἡ ὄρα νά ἀπαντήσῃ στό ἐρώτημα πού ἀφησε ἀνοιχτό ἀπό τό προηγούμενο κεφάλαιο, δηλαδή ποιός ἦταν ἐκεῖνος πού μᾶς βοήθησε νά ξαναβροῦμε «τόν χαμένο χρόνο» τῆς ἄγριας σκέψης, φροντίζει νά μήν ἐξειδικεύσῃ τά πράγματα, καί ἀναφέρεται γενικά στή θεωρία τῶν πληροφοριῶν:

«Αὐτός ὁ χρόνος μᾶς ἀποδόθηκε σήμερα πίσω, χάρη στήν ἀνακάλυψη ἐνός σύμπαντος πληροφοριῶν ὅπου βασιλεύουν ξανά οἱ νόμοι τῆς ἄγριας σκέψης... Ἡ ἰδέα ὅτι τό σύμπαν τῶν πρωτογόνων (ἢ τῶν ὑποτιθεμένων πρωτογόνων) συνίσταται κυρίως σέ μηνύματα, δέν εἶναι καινούρια. Ἄλλα μέχρι πρόσφατα ἀποδιδόταν μιά ἀρνητική ἀξία σ' αὐτό πού ἄδικα θεωροῦνταν σάν ἕνας διακριτικός χαρακτήρας, ὡς ἐάν ἡ διαφορά αὐτή μεταξύ τοῦ κόσμου τῶν πρωτογόνων καί τοῦ δικοῦ μᾶς νά περιεῖχε τήν ἐξήγηση τῆς πνευματικῆς καί τεχνολογικῆς κατωτερότητάς τους, ἐνῶ αὐτή μᾶλλον τοῦς ἐξισώνει μέ τοῦς σύγχρονους θεωρητικούς τῆς πληροφορίας» (σ. 369).

Μιά ἀπό τίς βασικές ἀντιρρήσεις πού διατυπώθηκαν σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο τῆς θεωρίας τοῦ LS εἶναι ὅτι δίνει ὑπερβολικά μεγάλη σημασία στήν ἀρχή τῆς «δουαδικῆς ἀντίθεσης». «Ἡ δουαδική ἀνάλυση εἶναι διαφωτιστική», γράφει ἕνας κριτικός του¹⁰ τό 1967· «ἀν ὅμως, ἀντί νά χρησιμοποιεῖται εὐριστικά, ὑψωθεί σέ μιάν ἀπόλυτη καί παγκόσμια μεταφυσική, γίνεται ἀριθμολογία καί μόδα, ὄχι ἐπιστήμη». Καί ἕνας ἄλλος, κατά τά ἄλλα πολύ εὐνοϊκά διατεθειμένος ἀπέναντι στό στρουκτουραλισμό Ἀμερικανός κριτικός του, δυσανασχετεῖ γιά τήν παράδοση πού δημιουργήσε ὁ LS, καί ἡ ὁποία βαραινει τώρα στούς ὤμους τῶν ἀνθρωπολόγων, «μέ τήν τάση του νά μεταφράσῃ ἕνα σχῆμα εὐριστικό (heuristic device) —δηλαδή τή δουαδική ἀντίθεση— σέ ὀντολογική διατύπωση μιάς ὑποτιθέμενης θεμελιακῆς δομῆς τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος¹¹».

Στίς κατηγορίες αὐτές ὁ LS ἀπαντᾷ στό «Finale» τοῦ τελευταίου του βιβλίου, *Ὁ γυμνός ἄνθρωπος* (1971), μέ ἕναν καταγισμό ἀπό βιολογικά, κυρίως, παραδείγματα, ἀλλά καί ἄλλες, ἐξω-ἀνθρώπινες περιπτώσεις ἐφαρμογῆς τῶν δουαδικῶν διακρίσεων. Δέν μπορεῖ βέβαια νά ἰρηθεῖ ὅτι, στή γλωσσολογία, ἡ θεωρία τοῦ Jacobson, πτήν ὁποῖαν ὁ ἴδιος εἶχε κατεχοχὴν στηριχτεῖ, ἔπαψε πιά νά παίζει τόν ἴδιο πρωτεύοντα ρόλο. Προειδοποιεῖ ἴμως τοῦς ἀντιπάλους του νά μή στηρίζουν πολλές ἐλπίδες στήν ἀλλαγὴ τοῦ γλωσσολογικοῦ προσανατολισμοῦ: «Ἄς μή νομίζουν, γράφει, ὅτι ἡ στροφή τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν γλωσσολόγων ἀπό τόν κώδικα τῆς γλώσσας στή διαδικασία τῆς ἐκφορᾶς σημαίνει ὅτι ἀποκαθίσταται στό βᾶθρο του ὁ ἀδριάντας ἐνός ὑποκειμένου ἐλεύθερου καί δημιουργικοῦ, πού εἶχε καθαιρεθεῖ ἀπό τοῦς ἱερόσυλους προκατόχους τους: αὐτό θά ἦταν σά νά ἔλεγε κανεῖς ὅτι ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖον κάνουν ἔρωτα οἱ ἄνθρωποι εἶναι δυνατόν νά τοῦς ἀπελευθερώσῃ ἀπό τήν ἀναγκαστική ὑποταγή τους στόν γενετικό κώδικα¹²».

Κλώστρια. (Ναμπικουάρα Ἀμαζονίου)

9. Τό σημεῖο αὐτό τῆς θεωρίας τοῦ LS ἔχει γίνει στόχος τῶν περισσότερων ἐπικριτῶν του ἀπό ὅλες τίς πλευρές. Ἐπάρχει, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ricoeur (βλ. σημ. 3 τοῦ παρόντος, σελ. 619) μιά ἀντίφαση στήν καθαρά ὀλιστική ἀποψη πού διαφαίνεται στήν παράγραφο αὐτή καί στόν διαλεκτικό ὀλισμό πού φαίνεται νά ἀποδέχεται σέ προηγούμενο κεφάλαιο τῆς *Ἄγριας σκέψης* ὁ LS, συναινώντας, ἐκεῖ, στήν προτεραιότητα τῆς πράξης καί τῆς ὑποδομῆς (σ. 228). Ὁ ἴδιος ὁ LS ἀπαντᾷ πῶς δέν βλέπει σ' αὐτό ἀντίφαση, ἀλλά μᾶλλον δύο βαθμίδες τῆς ἴδιας φιλοσοφικῆς θεώρησης, δέν ἐπιμένει ὅμως στό θέμα (Lévi-Strauss, 'Réponses...', σελ. 633, βλ. σημ. 6). Τήν ἴδια ἀντίφαση ἐπισημαίνει καί ὁ Jean Piaget (Le structuralisme, P.U.F., Paris 1968 σελ. 111-112), ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νά τή λύσει μέ τό δικό του τρόπο.

10. Worsley Peter, 'Croote Eylandt Totemisme' and 'Le Totemisme aujourd' hui', The Structural Study of Myth and Totemisme, ἐκδότης: Edmund Leach, (A.S.A. Monographs, No 8. Γενικός ἐκδότης: Michael Banton). London: Tavistock, 1967 σελ. 157.

11. Wilden Anthony. 'System and Structure: Essays in Communication and Exchange'. London: Tavistock 1972, σελ. 414.

12. Lévi-Strauss, 'Mythologique IV, L' homme nu'. Paris, Plon, 1971, σελ. 612.

' Ανθρωπολογία,
' Ιστορία,
' Ιδεολογία

Συζητούν οι Claude Lévi-Strauss,
Marc Augé και Maurice Godelier*

μετάφραση-σημειώσεις:

Νόρας Σκουτέρη-Διδασκάλου

CL. Lévi-Strauss: Maurice Godelier, πριν από μερικούς μήνες δημοσιεύσατε ένα σημαντικό βιβλίο με τίτλο «'Ορίζοντας, μαρξιστικές τροχιές στην ανθρωπολογία». Παρατηρώ ότι η λέξη «ορίζοντας» είναι στον ενικό αριθμό ενώ η λέξη «τροχιές» είναι στον πληθυντικό. Αυτό σημαίνει, κατά τη γνώμη σας, ότι υπάρχει ένας μόνον ορίζοντας, ενώ υπάρχουν περισσότερες τροχιές;

Maurice Godelier: "Ας πούμε ότι σημαίνει πώς η αναφορά στον Μάρξ είναι μία γενική αναφορά, ένας ορίζοντας εργασίας, ενώ έχω πλήρη συνείδηση ότι δεν έχω διανύσει παρά μερικές μονάχα από τις τροχιές στο πεδίο της επιστημονικής πρακτικής. Μπορώ να κρίνω τους τρόπους με τους οποίους προσπάθησα να προσεγγίσω τό θέμα μου —γι' αυτό χρησιμοποιώ πληθυντικό— αλλά σκόπιμα έβαλα τη λέξη ορίζοντας στον ενικό για να τονίσω τη γενική θεωρητική μου άποψη. 'Η πραγματική πρακτική μου νομίζω πώς είναι οι διάφορες τροχιές που διένυσσα στο διάστημα μιας δεκαετίας μέσα σε μία θεωρητική περιοχή που τήν οριοθετεί ένας ορίζοντας αναφορών στον Μάρξ.

*'Η συζήτηση έγινε με αφορμή τό βιβλίο του M. Godelier, Horizon, trajets marxistes en antropologie, Paris, éd. Maspéro, 1973. 'Οργανώθηκε από τή συντακτική επιτροπή του γαλλικού ανθρωπολογικού περιοδικού L' Homme και δημοσιεύτηκε στό τεύχος 'Ιουλίου-Δεκεμβρίου 1975 (τομ. XV, 3-4, σσ. 177-178).

CL. L-S: Μου φαίνεται, διαβάζοντας τό βιβλίο σας, ότι αυτό που ορίζετε ως μαρξιστικό όριζοντα ανάγεται τελικά, δέν θά έλεγα σε πολύ λίγα πράγματα, γιατί πρόκειται για κάτι πολύ σημαντικό, αλλά σε κάτι που μπορεί να διατυπωθεί με πολύ λίγες μόνο λέξεις. Αυτό που ονομάζετε μαρξιστικό όριζοντα —άποδιδοντάς το έτσι στον Μάρξ, όπως κάνουμε όλοι μας— είναι ή εισαγωγή στις κοινωνικές επιστήμες μιας στάσης του πνεύματος ή όποια μέχρι πρόσφατα ήταν περιορισμένη στις φυσικές επιστήμες: εννοώ τή βασική ιδέα ότι στην επιστημονική έρευνα αυτό που έχει ερμηνευτική αξία δέν είναι ό,τι προσφέρεται άμεσα στην αντίληψη ή ό,τι νομίζουμε πώς μπορούμε να συλλάβουμε και να κατανοήσουμε.

M.G.: Είναι κάτι περισσότερο. 'Από τή μία μεριά είναι τό γεγονός ότι κατά τον Μάρξ πρέπει να προχωρήσουμε πέρα από τά όρατά σχήματα, πέρα από τις σχέσεις που προσφέρονται άμεσα στην παρατήρηση και ακόμη ότι ή επιστημονική ανάλυση είναι ανάλυση που άφορα επίπεδα, και μάλιστα δομικά επίπεδα. Αυτή ή αναφορά δείχνει ότι ό Μάρξ είναι σύγχρονός μας: ότι τό έργο του στον 19ο αιώνα αποτέλεσε μία τομή σε σχέση με τις προμαρξιστικές μορφές επιστημονικής σκέψης.

'Αλλά από τήν άλλη μεριά ή συμβολή του Μαρξ, που για μένα είναι θεμελιακή, είναι ότι ήθελε να διατυπώσει μία θεωρία για τις λειτουργίες αυτού που κάνει μία κοινωνία να ύφίσταται ως κοινωνία, με τον ίδιο περίπου τρόπο που οι γλωσσολόγοι προσπαθούν να όρίσουν τό

άντικείμενο γλώσσα μέσα από την ετερογένεια των γλωσσών. "Έτσι διαμόρφωσε μιάν υπόθεση πού τό περιεχόμενό της πρέπει νά όρίζεται κάθε στιγμή έκ νέου: τήν υπόθεση σχετικά μέ τήν άρθρωση ύποδομής/ ύπερδομής, τό δομικό νόμο πού διέπει αυτήν τή σχέση. Σ' αυτό τό βιβλίο άγωνίζομαι σέ πολλά μέτωπα: Ένα άπό τά πιό ζωτικά θέματα είναι ή άμφισβήτηση τής παραδοσιακής —μπορούμε νά πούμε όρθόδοξης— έρμηνείας του μαρξισμού όπου ή οικονομία, και συνεπώς και ή σχέση οικονομία/κοινωνία, θεωρείται ως σχέση θεσμού πρός θεσμό. Κατά τή δική μου γνώμη αυτή ή υπόθεση πού διατύπωσε ό Μάρξ δέν θά έπρεπε νά έρμηνεύεται ως ιεράρχηση θεσμών, αλλά ως ιεράρχηση λειτουργιών. Αυτή ή έρμηνεία μου είναι αντίθετη τόσο στην έρμηνεία των λειτουργιστών πού βλέπουν τίς κοινωνίες ως σύνολα θεσμών, όσο και στην έρμηνεία των ψευδομαρξιστών πού άνάγουν τήν ύπερδομή σέ άπλή άντανάκλαση τής ύποδομής και καταλαβαίνουν έτσι και αυτοί τή σχέση άνάμεσα στην κοινωνία και τήν οικονομία ως σχέση άνάμεσα σέ θεσμούς. Πιστεύω ότι, άνεξάρτητα άπό τό ποιά είναι ή δομή πού λειτουργεί ως σχέση παραγωγής —άρα ως ούσιαστικό στοιχείο τής ύποδομής—, αυτή ή συγκεκριμένη κοινωνική δομή είναι πού παίξει κυρίαρχο ρόλο στή λειτουργία τής κοινωνίας. Σ' αυτό τό σημείο άκριβώς τό πραγματικό πρόβλημα είναι νά άποκαλύψουμε τό χώρο όπου έντοπίζεται αυτή ή λειτουργία, τίς μορφές πού παίρνει και τόν τρόπο εξέλιξης πού επιβάλλει στην κοινωνία. Μ' αυτήν τήν έννοια έρμηνεύω τό νόμο τής προτεραιότητας τής ύποδομής και αυτή ή έρμηνεία αντίτιθεται τόσο στον γενικά άποδεκτό λειτουργισμό, όσο και στον συνηθισμένο άπλοϊκό μαρξισμό και σέ όρισμένες μορφές στρουκτουραλισμού.

Μarc Augé: 'Η διάκριση πού κάνεις άνάμεσα σέ ιεράρχηση των λειτουργιών και ιεράρχηση των θεσμών είναι μιά πρωτότυπη προσφορά: είναι τό έπίκεντρο τής συζήτησης πού μπορεί νά γίνει μέ άφορμή τό βιβλίο σου. Ίσως αυτό πού άναφέρεται στην άρχή ό Cl. Lévi-Strauss και σύ έχει θεμελιώδη σημασία. 'Υπογραμμίσατε συγκεκριμένα μιά διάκριση άνάμεσα στό όρατό και τό άόρατο, κάτι πού έχει συχνά τονισθεί στό βιβλίο σου, σέ τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε ένας μαρξιστής άναγνώστης θά μπορούσε νά ένοχληθεί άπό τίς συχνές άναφορές στον Πλάτωνα περισσότερο παρά στον Μάρξ, άναφορές πού στηρίζονται σ' ένα παράθεμα άπό τον Cl. Lévi-Strauss: «Μελετούμε τίς σκιές στον τοίχο του σπηλαίου»¹. 'Αναρωτιέμαι άν δέν είναι αυτή ή διάκριση άνάμεσα σέ όρατό και άόρατο ή σέ συνειδητό και άσυνειδητό —άν και δέν είναι ίσως τό ίδιο άκριβώς πράγμα— πού βρίσκεται στην καρδιά τής συζήτησης πού έχεις άνοιξει ταυτόχρονα μέ τό στρουκτουραλισμό, άπό τή μιά μεριά, και μέ όρισμένες μαρξιστικές έρμηνείες, άπό τήν άλλη (σ' αυτό τό τελευταίο σημείο

1. Τό παράθεμα στό όποιο άναφέρεται ό Μ. Augé είναι άπό τό βιβλίο του Lévi-Strauss, *'Η Άγρια Σκέψη* (Παρίσι, Plon 1962, σ. 155), όπου ή μεταφορική αυτή έκφραση έντάσσεται σέ μιά συγκεκριμένη προβληματική. «'Ο μόνος λόγος γιά τόν όποιο δίνω κάποιο είδος προτεραιότητας στην ιδεολογία και τίς ύπερδομές είναι έπειδή... άποτελούν τό θέμα αυτού του βιβλίου. Δέν θέλω κατά κανένα τρόπο νά ύποστηρίξω ότι οι ιδεολογικοί μετασχηματισμοί προκαλούν τή δημιουργία των κοινωνικών μετασχηματισμών. Στην πραγματικότητα άληθεύει μόνο

σκέφτομαι τίς συζητήσεις σου μέ τόν Lucien Sève)². Στην πραγματικότητα μέ άφορμή τό πρόβλημα τής ιστορίας διαπιστώνεις ότι ό Cl. Lévi-Strauss σέ όρισμένες μελέτες του, όπως λ.χ. τό «'Από τό μέλι στις στάχτες», (*Du miel aux cendres*), συλλαμβάνει έμπειρικά τήν ιστορία ως συμπτωματικότητα πού δέν μπορεί νά άναχθεί σ' ένα λογικό σχήμα και νά έξηγηθεί, πού είναι μή-άναγώγιμη³. Σ' αυτήν τήν άποψη άντιπαραθέτεις άλλες σκέψεις —άπό τήν «'Η Άγρια σκέψη» συγκεκριμένα— όπου αντίθετα ό L-S ύποστηρίζει μέ βάσιμα έπιχειρήματα ότι άν ύπάρχει κάποια σειρά προτεραιότητας στις άλλαγές, τότε οι άλλαγές στην ιδεολογία, στην «ιδεολογική ύπερδομή», επιβάλλονται άπό τίς κοινωνικές άλλαγές. Και άναρωτιέσαι άν ή δυσκολία πηγάζει άπό τό γεγονός ότι ό στρουκτουραλισμός αυτός καθαυτόν δέν ενδιαφέρεται γιά πραγματικές κοινωνίες: δηλαδή δέν ενδιαφέρεται γιά μιά δεδομένη κοινωνία όπου οι διάφορες δομές άναφέρονται σ' ένα συγκεκριμένο σύνολο. Μ' αυτόν τόν τρόπο προσεγγίζεις τό πρόβλημα τής δομικής αίτιότητας μέσα σ' ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό, και άναρωτιέσαι άν αυτό τό πρόβλη-

τό αντίθετο. 'Η αντίληψη πού σχηματίζουν οι άνθρωποι γιά τίς σχέσεις πού ύφίστανται άνάμεσα στή φύση και τόν πολιτισμό είναι μιά λειτουργία τροποποίησης των δικών τους κοινωνικών σχέσεων. 'Όμως ό στόχος μου έδώ είναι νά σκιαγραφήσω μιά θεωρία γιά τίς ύπερδομές, και μεθοδολογικοί λόγοι επιβάλλουν νά τίς ξεχωρίσουμε ιδιαίτερα: έτσι σημαντικά φαινόμενα πού δέν χωρούν σ' αυτό τό πρόγραμμα φαίνονται νά μπαινουν σέ παρένθεση ή σέ δευτερεύουσα θέση. 'Όστόσο άπλως μελετάμε τίς σκιές στον τοίχο του Σπηλαίου, χωρίς νά ξεχνάμε πώς μόνο τό γεγονός ότι τίς προσέχουμε είναι πού τούς δανείζει μιά φαινομενική όμοιότητα μέ τήν πραγματικότητα».

2. Τό 1966 ό Godelier δημοσίευσε ένα άρθρο μέ τίτλο «*Σύστημα, δομή και αντίφαση στό Κεφάλαιο*» (*Système structure et contradiction dans le "Capital"*) στό περιοδικό *Les Temps Modernes*. Τό άρθρο αυτό προκάλεσε θύελλα άντιρρήσεων, και ένα χρόνο μετά (1966) ό Lucien Sève έγραψε ένα άρθρο γιά τό περιοδικό *La Pensée* σχεδόν έξ ολοκληρού άφιερωμένο στην κριτική των άπόψεων του Godelier: ό τίτλος ήταν «*Μέθοδος δομική και μέθοδος διαλεκτική*» (*Methode structurale et methode dialectique*). 'Ο Godelier μέ τή σειρά του άπάντησε στην κριτική μ' ένα δεύτερο του άρθρο «*Διαλεκτική λογική και άνάλυση των δομών: άπάντηση στον L. Sève*» «*Logique dialectique et analyse des structures: reponse a Lucien Sève*» (*La Pensée*: 149, 1970).

Τά κείμενα αυτά άντιπροσωπεύουν δύο χαρακτηριστικά αντίθετες θέσεις μέσα στό μαρξιστικό στρατόπεδο τόσο σχετικά μέ τή μεθοδολογία, όσο και μέ τή φιλοσοφία των κοινωνικών έπιστημών. 'Ο κριτικός αυτός διάλογος έμφανίστηκε μέ τή μορφή τής αντίθεσης άνάμεσα σέ δύο διαφορετικά μαρξιστικά ρεύματα: στον λεγόμενο όρθόδοξο μαρξισμό και τόν άνανεωτικό μαρξισμό. Σ' αυτή ή συγκεκριμένη αντίθεση άναφέρεται ό Marc Augé.

3. Στο τελευταίο κεφάλαιο του «'Από τό μέλι στις στάχτες» (*Du miel, aux cendres*), Παρίσι, Plon 1966, ό Lévi-Strauss έοικνεύει τήν άναστάτωση, μετά τήν όποία «στά όρια έλληνικής σκέψης ή μυθολογία ύποχωρεί μπροστά στή φιλοσοφία, πού γεννιέται ως προϋπόθεση γιά τήν έπιστημονική σκέψη», ως «ιστορική σύμπτωση πού δέν έχει άλλη σημασία έκτός άπό τό ότι έμφανίζεται στον συγκεκριμένο χώρο και τόν συγκεκριμένο χρόνο». Και προχωρεί στή διατύπωση τής παρατήρησης ότι γιά τούς 'Ινδιάνους τής νότιας 'Αμερικής «τό πέραςμα ήταν λιγότερο άναγκαίο» άπό ότι ήταν γιά τούς άρχαίους Έλληνες. «'Αν ή ιστορία», λέει, «διατρεεί τήν έξέχουσα θέση της, τότε ή θέση αυτή άνήκει de jure στή μη άναγώγιμη συμπτωματικότητα (*Contingence irreductible*) χωρίς τήν όποια δέν θά μπορούσαμε καν νά άγνιψηθούμε τήν άναγκαιότητα» (σελ. 407 και 408).

μα δέν είναι άπλώς καί μονον το πρόβλημα του πώς τίθεται σέ κίνηση αὐτή ἡ δομική αἰτιότητα. Σ' αὐτήν τήν περίπτωση δέν ἀπέχουμε καί πολύ ἀπό τό διάλογο πού μπόρεσε νά ἀνοίξει μέσα στό μαρξιστικό στρατόπεδο. Ὅταν μιλοῦμε γιά μὴ ἀναγώγιμη συμπτω- ματικότητα στήν ἱστορία, μήπως δέν ἐννοοῦμε τό περιστάτικό πού θέτει σέ κίνηση αὐτήν τή δομική αἰτιότητα; Ἐδῶ εἶναι ὄλο τό πρόβλημα. Τό ἰδιαίτερο βάσανο στήν ἐθνολογία ἢ τήν ἀνθρωπολογία ἐγκτεται στό γεγονός ὅτι στό δικό μας πεδίο παρατήρησης πολύ συχνά ἡ δομική αἰτιότητα φαίνεται νά τίθεται σέ κίνηση ἀπό κάποιο ἐξωτερικό περιστάτικό. Τό νά μιλοῦμε γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί γιά τή σύνδεσή τους μέ τίς σχέσεις παραγωγῆς εἶναι ἡ μία ὄψη τοῦ πράγματος· ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὅμως πάντοτε —ἢ τουλάχιστον συχνά— εἶμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἐπικα-

4. Ἀπό τά μέσα τοῦ 16ου αἰώνα, πού τέθηκαν οἱ βάσεις γιά τή συστηματική ἀποικιοκρατία στήν Ἀμερική, οἱ Εὐρωπαῖοι κατακτητές ἀρχισά νά εἰσαγῶν διάφορα ζῶα καί φυτά γιά νά ὀργανώσουν τήν παραγωγή —καί ἄρα καί τήν ἐκμετάλλευση— τῶν ἀποικιῶν. Μαζί μέ ἄλλα ζῶα εἰσήγαγαν καί τό ἄλογο καί τό μουλάρι γιά νά διευκολυνθεῖ καί νά ἐπιταχυνθεῖ ἡ μεταφορά τῶν προϊόντων ἀπό τό ἐσωτερικό τῆς ἡπείρου πρὸς τά λιμάνια τῆς ἐξαγωγῆς.

Ἡ χρήση τοῦ ἄλόγου διαδόθηκε γρήγορα στή Β. καί τή Ν. Ἀμερική καί φαίνεται νά ἔθεσε σέ κίνηση τή διαδικασία γιά μιά σειρά μετασχηματισμῶν στό ἐσωτερικό τῶν κοινωνιῶν (μετασχηματισμός τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τοῦ τρόπου παραγωγῆς, τῆς ἰδεολογίας) πού υἰοθέτησαν τή χρήση αὐτήν. Ἐδῶ ἀναφέρουμε μερικές χαρακτη- ριστικές περιπτώσεις: Οἱ Σοσόν καί οἱ Παγιούτ, ἰνδιάνικες φυλές στά Βραχώδη Ὅρη· πρὶν ἀπό τήν εἰσαγωγή τῆς χρήσης τοῦ ἄλόγου, ζοῦσαν εἰρηνικά σέ μικρές ὁμάδες καί ἀσχολοῦνταν μέ τή συλλογή καρπῶν καί τό μικρό κυνήγι· μέ τή χρήση τοῦ ἄλόγου μπόρεσαν νά ἀυξήσουν τήν κινητικότητα τους, ἀρχισαν νά κυνηγοῦν συστηματικά μεγάλα ζῶα: ἀγριοβούβαλο, μεταβλήθηκαν σέ πολεμιστές καί ἀλογοκλέφτες, καί —κυρίως— διεύρυναν τόν κύκλο τῶν κοινωνικῶν καί τῶν πολιτικῶν τους σχέσεων.

Παρόμοιες μεταβολές στήν κοινωνικο-οικονομική ὀργάνωση παρα- τηροῦμε καί σέ ἰνδιάνικες φυλές καρποσυλλεκτῶν καί κυνηγῶν στή νότια Ἀμερική, ὅπως π.χ. στοὺς Ἰνδιάνους τῆς Γῆς τοῦ Πυρός πού, μετά τήν ἀποξένωσή τους ἀπό τόν τρόπο ζωῆς πού εἶχαν, ἀφανίστηκαν ἀπό τή συστηματική γενοκτονία καί τίς ἀλλεπάλληλες ἐπιδημίες.

Ἀκόμη πῶς χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τῶν Ἰνδιάνων στίς Μεγάλες Πεδιᾶδες τῆς Β. Ἀμερικῆς (Great Plains Indians). Οἱ διάφορες φυλές τους (ὅπως, π.χ. Μπλάκφουτ, Σεγιέν, Ὁμάγα, Σιού, Ἀραπάχο, Κομάντσι, κ.ἄ.) ἦταν ἐγκατεστημένες σέ οἰκισμούς-χωριά στίς κοιλάδες πού ἀπλώνονται ἀπό τόν κόλπο τοῦ Μεξικοῦ μέχρι τόν κεντρικό Καναδά. Μέ τήν εἰσαγωγή τοῦ ἄλόγου μεταβλήθηκε ἡ δομή τῆς κοινωνίας τους καί ἡ οἰκονομική τους ὀργάνωση. Ὑπάρχουν σαφεῖς ἀρχαιολογικές ἐνδείξεις ὅτι ἐγκατέλειψαν τή γεωργία, τίς μόνιμες τους ἐγκαταστάσεις, ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τίς τελετουργίες καί τά ἔθιμά τους, καί μεταβλήθηκαν σέ νομάδες πού ζοῦσαν ἀπό τή συλλογή καρπῶν καί —κυρίως— ἀπό τό κυνήγι μεγάλων ζῶων: βουβαλιῶν. Ἀναπτύχθηκε ἡ κινητικότητά τους, μεταβλήθηκε ἡ δομή τῆς κοινωνικῆς τους ὀργάνωσης, τά συστήματα γάμου καί ἀνταλλα- γῶν, ἡ πολιτική ἱεράρχηση· ἀκόμη, παρατηρήθηκαν ἀλλαγές καί στό ἐπίπεδο τῆς ὑπερδομῆς. Ἡ τελευταία αὐτή περίπτωση παρουσιάζει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον, γιατί ἡ στροφή ἀπό τή γεωργία στή συλλογή καρπῶν καί τό κυνήγι, δηλ. ἀπό ἕνα πῶς «ἐξελιγμένο» στάδιο σέ ἕνα λιγότερο «ἐξελιγμένο» στάδιο φαίνεται νά αἶρει ἐμπειρικά τό θεωρητικό σχῆμα τοῦ δογματικοῦ ἐξελικτισμοῦ ὅπου ὑποστηρίζεται ἡ κατά διαδοχικά στάδια ἐξέλιξη: ἀπό τή συλλογή καρπῶν καί τό κυνήγι γίνεται ἡ βαθμιαία μετάβαση στή γεωργία.

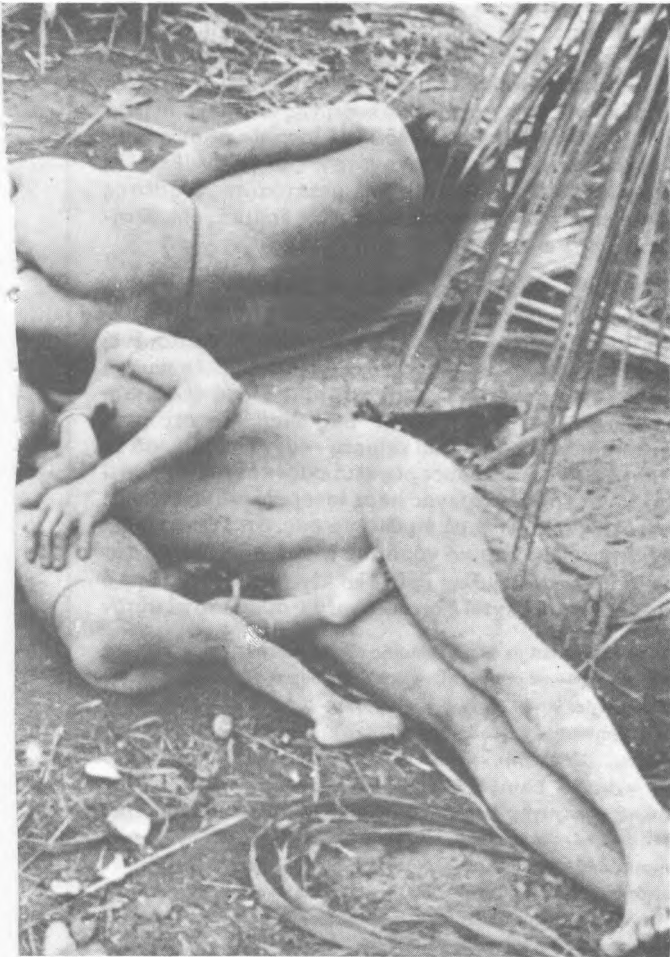

Μεσημεριανή ἀνάπαυση. (Να

λεστοῦμε ἕνα ἐξωτερικό περιστάτικό πού θέτει σέ κίνηση τήν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν παραγωγικῶν δυνά- μεων. Παράδειγμα: ἡ εἰσαγωγή τοῦ ἄλόγου στή Βόρεια Ἀμερική, κ.τ.λ. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στό ἐξωτερικό καί τό ἐσωτερικό αἶτιο πρέπει νά διευκρινιστεῖ καλύτερα.

M.G.: Ἐντοπιζῶ ἐδῶ τρία ἐρωτήματα. Τό πρῶτο σχετίζεται μέ τό τί ἐννοῶ μέ τή λέξη ἰδεολογία. Τό

Στά παραπάνω παραδείγματα ἕνα ἐπιμέρους ἐξωτερικό αἶτιο : τό ἄλογο, φαίνεται νά προκαλεῖ μιά σειρά ἀπό ἐξωτερικούς μετασχηματι- σμούς στίς κοινωνίες πού υἰοθετοῦν τή χρήση του. Συνήθως αὐτά τά φαινόμενα ἐξηγοῦνται μηχανιστικά. Εἶναι ὅμως σαφές ὅτι ὄχι μόνο πρέπει νά ἀναλυθεῖ ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο τίθεται σέ κίνηση ὁ μηχανισμός τοῦ μετασχηματισμοῦ (αὐτή εἶναι ἡ ἀνάλυση τῆς σχέσης ἀνάμεσα σέ ἐξωτερικό καί ἐσωτερικό αἶτιο), ἀλλά καί νά ἐνταχθοῦν οἱ συγκεκριμένοι μετασχηματισμοί στό γενικότερο σύστημα τῶν μετα- σχηματισμῶν πού ἐπιβάλλονται μέ τήν ἀποικιοκρατία. Στήν οὐσία δηλ. πρόκειται γιά ἐξαιρετικά σύνθετα φαινόμενα.

α περιοχής Άμαζονίου).

δεύτερο άφορά τη σχέση άνάμεσα σ' αυτό που προσπαθώ νά κάνω εγώ, στη στρουκτουραλιστική άνάλυση και τις στρουκτουραλιστικές θέσεις του Cl. Lévi-Strauss. Υπάρχει τέλος τό πρόβλημα μιās έπιστήμης τής ιστορίας και τής θέσης που έχει τό περιστατικό μέσα στην ιστορία. Θά άρχισω άπαντώντας στό πρώτο έρώτημα. Τό τελευταίο μέρος του βιβλίου μου έχει τίτλο «Περί του φαντασματικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων» (Du caractère fantasmatique des rapports sociaux). Θά ήθελα νά δείξω πώς η άνάγνωση των έργων του L-S. «Μυθολογικά» (Mythologiques)⁵ και «Άγρια σκέψη» (La pensée sauvage) μέ ύποκίνησε νά θέσω έκ νέου τό πρόβλημα του τί σημαίνει ιδεολογία. Νομίζω ότι μπορούμε νά διακρίνουμε —σέ μιá τελείως προσωρινή ταξινόμηση— τουλάχιστον δύο τύπους ιδεολογίας: Υπάρχει ή τρέχουσα σημασία, όπως, π.χ. όταν μιλούμε γιά τή διαμόρφωση τής ιδεολογίας τής εργατικής τάξης τόν 19ο αιώνα· άνθρωποι διωγμένοι από τήν

άγροτική τάξη, μπαίνουν σ' έναν κόσμο άστικό, βιομηχανικό, και άποκτούν νέες ιδέες. Η ιδεολογία έδώ όρίζεται ως ή «έπιφάνεια» των κοινωνικών σχέσεων, ή λίγο-πολύ άκριβής παράστασή τους. Όστόσο μετά τήν άνάγνωση τής διατριβής του John Murra, «Η οικονομία του κράτους των Ίνκας»⁶ (The Economy of the Inca State) και των «Μυθολογικών» και τής «Άγριας Σκέψης» που άναφέραμε πιο πάνω, άναζητήσα κάτι άλλο. Πίστεψα ότι άνακάλυψα νά λειτουργεί σ' ένα άλλο επίπεδο μιá ιδεολογία που αντί νά είναι έπιφάνεια των κοινωνικών σχέσεων άποτελούσε μέρος του έσωτερικού τους έξοπλισμού. Γιά παράδειγμα: όταν γνωρίζει κανείς ότι ό Ίνκα θεωρούνταν κύριος τής άναπαραγωγής τόσο τής φύσης όσο και τής κοινωνίας, τόσο κάθε άτομου χωριστά όσο και κάθε κοινότητας, τότε άνακαλύπτει ότι αυτή ή ιδεολογία δημιουργούσε κατά κάποιο τρόπο μιá κατάσταση γενικής έξάρτησης των ατόμων και των κοινωνικών ομάδων από τόν Ίνκα⁷. Τώρα, ή άλλη όψη τής έξάρτησης είναι ή ύποχρέωση, και δέν άρκει νά επικαλεστούμε μόνο τή φυσική και τή στρατιωτική βία γιά νά έξηγήσουμε τή δύναμη του κράτους του Ίνκα, τήν ικανότητά του γιά καταπίεση· πρέπει νά κατανοήσουμε και αυτό τό βαθύ συναίσθημα συναίνεσης (Consensus) που είναι συνάμα συνειδητό και άσυνειδητό. Έδώ ή ιδεολογία δέν λειτουργεί μόνον ως «νομιμοποίηση» των σχέσεων κυριαρχίας αλλά ως μιá έσωτερική συνιστώσα, άναγκαία γιά τή συνάρθρωση των σχέσεων παραγωγής. Πρέπει λοιπόν νά κάνουμε άνάλυση του φαντασματικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων, και τό φαντασματικό δέν είναι άπλως μιá άντανάκλαση των πράξεων των ανθρώπων στρεβλωμένη μέσα στη συνειδήσή τους. Δέν είναι άπλως ή σκιά που προβάλλεται πάνω στον τοίχο του σπηλαιίου. Είναι μιá σκιά που άποτελεί συνάμα και μέρος τής ουσίας των

5. Τά «Μυθολογικά» (Mythologiques) του Cl. Lévi-Strauss είναι τέσσερις ανεξάρτητοι τόμοι, που άποτελούν όμως παραλλαγές πάνω στο ίδιο θέμα: τη μυθική σκέψη. Οι τίτλοι τους: Mythologiques* Le Cru et le Cuit 1964, Mythologiques** Du Miel aux cendres 1966, Mythologiques*** L' Origine des manieres de table 1968 και Mythologiques**** L' Homme Nu 1971, (δλα στίς εκδόσεις PLON).

6. Άδημοσίευτη διδακτορική διατριβή που ύποβλήθηκε τό 1956 στό Πανεπιστήμιο του Chicago (άλλου παραλλάζει ό τίτλος: The economic organization of the Inca State, αλλά πρόκειται βασικά γιά τό ίδιο έργο). Ο John Murra, καθηγητής τής Άνθρωπολογίας στό Πανεπιστήμιο Yale έχει δημοσιεύσει και άλλες μελέτες σχετικά μέ τους Incas, όπως π.χ. Survey and Excavation in S.Ecuador (μαζί μέ τόν Donald Collier); "Social Structure and Economic Themes in Andean Ethnohistory" στό Anthropological Quarterly Άπρίλιος 1956, σσ. 47-59 και "On Inca Political Structure" στο Human Societies (ειδικό τεύχος: Systems of Political Control and Bureaucracy) 1958, σσ 30-41.

7. Ίνκα είναι ό θεός Ήλιος. Στο κείμενο όμως ό όρος άναφέρεται προφανώς στον αυτοκράτορα του όποιου ό πλήρης τίτλος είναι Ίνκα Σίντι, δηλ. γιός του Ήλιου. Ο Ίνκα Σίντι δέν είναι ό αντιπρόσωπος του λαού του στους θεούς (δπως συμβαίνει π.χ. στην περίπτωση του Σαμάν στους Έσκιμώους, ή του άρχηγού μιās φυλής, των Πόνυ, λ.χ. στη Β. Άμερική): αντίθετα είναι ό εκπρόσωπος του θεού στό λαό. Αδτή ή ποιοτική διαφοροποίηση, δηλαδή ή άποθέωση-κυριολεκτική της κοινωνικής δύναμης, δείχνει ότι έχουμε νά κάνουμε μέ μιá διαστρωματωμένη κοινωνία όπου ή κυρίαρχη κοινωνική ομάδα (που στην περίπτωση αυτή είναι ή έθνική ομάδα των Ίνκα) έξουσιάζει τό Κράτος στη βάση του όποιου βρίσκεται ένα σύνολον από διαφορετικές φυλετικές κοινότητες.

πραγμάτων⁸. έννοω έδω την ουσία μιας κοινωνικής σχέσης και την πηγή της εξάρτησης, πηγή της υποχρέωσης, και άκόμη της εκμετάλλευσης, της πολιτικής, πολιτιστικής κ.λπ. άλλωτρίωσης⁹. Τώρα, σχετικά με τό πρόβλημα της ιστορίας και τή συζήτηση των στρουκτουραλιστικών άπόψεων έχω θέσει στόν έαυτό μου τό έρώτημα —και τό ίδιο άκριβώς έρώτημα έθεσα στόν Cl. Lévi-Strauss από την άρχή ως τό τέλος του βιβλίου μου— άν ή στρουκτουραλιστική άνάλυση, στή μορφή πού έχει εφαρμοστεί μέχρι τώρα, μάς επιτρέπει νά συλλάβουμε την έσωτερική συνοχή των μορφών της κοινωνικής ζωής και των μορφών της σκέψης και νά άνακαλύψουμε τους κανόνες των μετασχηματισμών τους μέσα στην ιστορία. Στην εφαρμογή της στρουκτουραλιστικής άνάλυσης μου φαίνεται ότι πρέπει νά παίρνουμε ύπόψη τις λειτουργίες πού επιτελεί, άς πούμε, ή συγγένεια. Σέ όρισμένους τύπους κοινωνίας οι σχέσεις συγγένειας λειτουργούν από μέσα πρós τά έξω ως οικονομικές σχέσεις. Μου φάνηκε λοιπόν ότι θά μπορούσε κανείς νά μιλήσει καλύτερα γιά τις κοινωνίες ως πραγματικά σύνολα και γιά την πραγματική τους ιστορία, άν προσπαθούσε νά περάσει από μία δομική

8. Πρβλ. και τό εξαιρετικά σημαντικό βιβλίο των Η. Frankfort και T. Jakobson 1949 Before Philosophy (Pelican 1949) όπου έντοπίζονται και άναλύονται οι διάφορες -φανταστικές ή πραγματικές- λειτουργίες πού επιτελεί τό Κράτος ή ό εκπρόσωπος του Κράτους στην άρχαία Αίγυπτο και Μεσοποταμία. Ίδιαίτερο ένδιαφέρον παρουσιάζει τό γεγονός ότι στους μύθους πού συγκέντρωσαν οι δύο συγγραφείς οι μορφές του Κράτους άποτελούν τό μοντέλο βάσει του οποίου όργανώνεται ή παράσταση του Κόσμου.

Ή από την άλλη, ό Godelier παρατηρεί ότι στους μύθους των Ίνδιάνων -όπου δέν ύφίσταται Κράτος- ως μοντέλο γιά την όργανωση της παράστασης του Κόσμου χρησιμεύουν οι σχέσεις.

9. Στόν συγκεκριμένο κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό (αυτοκρατορία των Ίνκας στόν 15ο αιώνα), όπου κυρίαρχος είναι ό «άσιατικός τρόπος παραγωγής», ένσωματώνεται ό προηγούμενος τρόπος παραγωγής πού στηρίζεται στις άμοιβαίες σχέσεις εξάρτησης και υποχρέωσης πού ύφίστανται άνάμεσα στά μέλη της κοινότητας, της Άύλου. Τόσο ή μορφή όσο και τό περιεχόμενο αυτών των σχέσεων είναι γνωστά και κατανοητά σέ όλα τά μέλη της κοινωνίας. Μέ τή χρησιμοποίηση αυτής της μορφής εκούσιας προσφοράς εργασίας διαμορφώνονται στή φάση της κατάκτησης από τους Ίνκας καινούριες σχέσεις παραγωγής πού στηρίζονται στην καταπίεση και την κυριαρχία, άφου οι παραγωγοί έχουν χάσει ένα μεγάλο μέρος από τον έλεγχο της εργασίας τους και του προϊόντος πού παράγουν. Μέ τό νά υποχρεώνουν με ιδεολογικά μέσα -χωρίς τή χρήση φυσικής βίας- τους άγρότες των κοινοτήτων νά συγκεντρώνονται φορώντας τά γιορτινά τους, και με χορούς και τραγούδια νά δουλεύουν τή γη πού άνήκει στό Κράτος και τον Ήλιο με μοναδικό άντάλλαγμα τό φαγοπότι, οι Ίνκας δέν έκαναν τίποτε άλλο από τό νά χρησιμοποιούν τον τρόπο προσφοράς εργασίας πού είχαν οι άγροτικές κοινότητες των Άνδεων πριν από την ίδρυση της αυτοκρατορίας των Ίνκας. Έδω φαίνεται νά άποκτά ιδιαίτερη σημασία γιά την έρμηνεία, τό γεγονός ότι οι Ίνκας διατήρησαν τή λατρεία των παραδοσιακών τοπικών θεοτήτων, αλλά πρόσθεσαν και τή λατρεία του Ήλιου και του γιου του, πρós τιμήν των οποίων ό άγρότης «προσφέρει» την εργασία του με τον ίδιο άκριβώς τρόπο πού την πρόσφερε και στους δικούς του θεούς και στους συγγενείς του. Οι παλιές σχέσεις συγγένειας και οι πολιτικές σχέσεις στό επίπεδο της τοπικής κοινότητας και της φυλετικής ομάδας μετέβαλαν τή λειτουργία τους χωρίς νά μεταβάλλουν τή μορφή ή τή δομή τους. (Bl. M. Godelier, La notion du mode de production asiatique et les schémas marxistes d'evaluation des sociétés, Παρίσι CERM 1946, και έλληνική μετάφραση από τον Μπάμπη Λυκούδη «Ή όδρος "άσιατικός τρόπος παραγωγής"

μορφολογία σέ μία δομική φυσιολογία, δηλ. σέ μία θεωρία σχετικά με τις συνθήκες και τά αίτια της μετατόπισης της θέσης πού κατέχουν οι σχέσεις παραγωγής. Ή σύζευξη μιας δομικής μορφολογίας με μία δομική φυσιολογία μου φαίνεται ότι είναι μία από τις προϋποθέσεις γιά την άνάλυση της ιστορίας. Βέβαια δέν πρέπει νά έννοήσουμε έδω την ιστορία ως άναγκαία μονογραμμική διαδοχή γεγονότων¹⁰, αλλά άντίθετα ως πολλαπλές διαδοχές μετάβασης, μετατόπισης της θέσης των λειτουργιών και συνεπώς και της δομικής διευθέτησης.

GL. L-S.: Πρέπει νά παραδεχτώ ότι δέν καταλαβαίνω καθόλου τή φιλική αντίρρηση πού μου άπευθύνετε πάνω στό θέμα της ιστορίας. Αυτή ή αντίρρηση πλαισιώνει κατά κάποιον τρόπο τό βιβλίο σας μία και τή βλέπουμε νά εμφανίζεται συγχρόνως στό πρώτο και στό τελευταίο κεφάλαιο. Στό βάθος όταν σάς διαβάω και μετά ξαναδιαβάζω τά δικά μου κείμενα —αυτά τά ίδια γιά τά όποια εκφράζετε τή δυσαρέσκεια σας— αισθάνομαι ότι από τους δύο μας ό πραγματικός ιστορικός είμαι έγώ. Θά φαινόταν, σύμφωνα με τή θεωρία σας, ότι έχω παραβεί τον φημισμένο δομικό νόμο του Μάρξ —αυτόν γιά τον όποιο μιλούσατε μόλις πριν από λίγο και πού και έγώ ό ίδιος έχω παραδεχτεί επανειλημμένα: σύμφωνα με αυτόν

και τά μαρξιστικά σχήματα εξέλιξης των κοινωνιών». Περιοδικό Δύο, 1972) και «Qu' est ce que definir une formation economique et sociale: l' exemple des incas» La Pensée, 159, 1971).

«Ή θρησκευτική ιδεολογία σ' αυτό τό πλαίσιο», μάς λέει ό Godelier (Horizon...Εισαγωγή), «δέν είναι μία άπλή άντανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων. Είναι ό έσωτερικός παράγοντας στις κοινωνικές δυνάμεις παραγωγής: άποτελεί, μ' άλλα λόγια, τό συστατικό στοιχείο στόν εκμεταλλευτικό οικονομικό και πολιτικό έλεγχο πού ύφίσταται ή άγροτιά από την κυρίαρχη άριστοκρατία. Κάθε άτομο, κάθε τοπική κοινότητα Άύλου πιστεύει, ότι όφείλει την ύπαρξή του/της στην ύπερφυσική δύναμη του Ίνκα Σίντι» και γιαυτό αισθάνεται εξάρτηση από αυτόν και συνάμα και την υποχρέωση νά του προσφέρει αγαθά και υπηρεσίες. Ή Ίνκα Σίντι είναι τό θεϊκό όργανο της άναπαραγωγής της φύσης και των ανθρώπων (άτόμου και κοινωνίας) και ό μεσάζων γιά την εϋημερία. Έδω ή θρησκεία λειτουργεί στό έσωτερικό των σχέσεων παραγωγής και καθορίζει τον τύπο της πληροφορίας πού μπορούν νά έχουν στή διάθεσή τους τά μέλη της κοινωνίας σχετικά με τή φύση και τό χαρακτήρα του συστήματος στό όποίο ζούν. Ή τύπος αυτός της παροχής πληροφορίας προσδιορίζει τις πράξεις των άτόμων και των κοινωνικών ομάδων καθώς προσπαθούν νά διατηρήσουν ή νά μετασχηματίσουν τό κοινωνικό αυτό σύστημα».

10. Τό πρόβλημα της μονογραμμικής εξέλιξης άπασχολεί έδω και μία τουλάχιστον έκατονταετία τους κοινωνικούς επιστήμονες και ιδιαίτερα τους άνθρωπολόγους. Οι σημερινοί όπαδοί της εξέλικτικής θεωρίας (έβολουσιολογισμός), όπως ό J. Steuard και οι μαθητές του M. Sahlins, E. Service; M. Haggis κ.ά., δέχονται ότι ή κίνηση της εξέλιξης είναι πολυγραμμική και μιλούν γιά «μεγάλη εξέλιξη», «μικρή εξέλιξη», «παλινδρομική εξέλιξη», «ανάκκληση της εξέλιξης» κτλ. (νεο-εξελικτισμός). Πολλοί άνθρωπολόγοι, όπως π.χ. ό Lévi-Strauss, έχουν παρατηρήσει ότι άρκετές κοινωνίες καρποσυλλεκτών και κυνηγών είναι «ψευδο-άρχαικές», γιατί, αντί νά είναι οι τελευταίοι εκπρόσωποι της «πρωτογονικής βαθμίδας», στην πραγματικότητα είναι άπομεινάρια πολύ προηγμένων άγροτικών κοινωνιών πού —γιά ιστορικούς λόγους— ώθήθηκαν από τις καλλιεργημένες εκτάσεις στή στέππα και στά δάση (π.χ. οι Ίνδιάνοι Σιρίονο, Τουκούνα, Κασίμπο, κ.ά. στην τροπική ζώνη της Ν. Άμερικής; οι Ίνδιάνοι Σοσόν, Όμαχα, Σιού κ.ά. στην Β. Άμερική. Βλ. και στό Man The Hunter (De Vore και R. Lee, eds. Aldine, Prentice Hall, 1968).

τό νόμο ο τρόπος με τον οποίο ζούν οι άνθρωποι ρυθμίζει και τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται. 'Υποτίθεται λοιπόν ότι παραβαίνω αυτόν το νόμο όταν παραλληλίζω τη σκέψη των 'Ινδιάνων της Νότιας 'Αμερικής με τη σκέψη στην αρχαία 'Ελλάδα και υποστηρίζω ότι, μολονότι στη σκέψη των 'Ινδιάνων υπάρχουν όλοι οι λογικοί μηχανισμοί που θα μπορούσαν να τους επιτρέψουν να περάσουν από τη μυθολογία στη φιλοσοφία και από τη φιλοσοφία στην επιστήμη, ωστόσο αυτό το πέρασμα δεν έγινε ποτέ. Αυτό που προσπαθώ να δείξω, και σ' αυτό νομίζω θα συμφωνούσαν όλοι οι εθνολόγοι, είναι ότι δεν υπάρχει κάποιο είδος αναγκαίας εξέλιξης που θα οδηγούσε από τη μυθολογία στη φιλοσοφία, από τη φιλοσοφία στη γεωμετρία και από τη γεωμετρία στην επιστήμη, με τέτοιο τρόπο ώστε οι άγριοι θα παρουσιάζονταν ως ούραγοί των αρχαίων 'Ελλήνων. 'Η μόνη διαφορά είναι ότι σε μία ορισμένη εποχή συνέβη κάτι στην ανατολική Μεσόγειο, κάτι που μπορούμε να επιχειρήσουμε να το περιγράψουμε και να το κατανοήσουμε, αλλά που κατά κανένα τρόπο δεν μπορούμε να πιστοποιήσουμε ότι πρόκειται για μία νομοτελειακή μετάβαση.

M.G.: Στην πραγματικότητα ασκώ κριτική στην τιμή που αποδώσατε στην ιστορία θεωρώντας την ως μη αναγώγιμη συμπτωματοκότητα στο βιβλίο σας «'Από τό μέλι στις στάχτες». Νομίζω ότι αυτή η στάση σεβασμού ήταν σε τελευταία ανάλυση αρνητική, ήταν μία μορφή σεβασμού που στράφηκε ενάντια στην ιστορία.

Cl. L-S.: Καθόλου. Θέλω να πω μ' αυτό ότι δεν μπορεί κανείς να βραχυκυκλώσει την ιστορία. Στο κάτω-κάτω υπάρχει και είμαστε υποχρεωμένοι να υποκλιθούμε μπροστά της. Σεις για να αποδείξετε την ιστορική σας σκοπιά, αναλαμβάνετε να κάνετε μίαν ανάλυση —μιά κατά τ' άλλα πολύ κομψή ανάλυση— της κοινωνίας των Μ' πούτι, των Πυγμαίων του Κογκό που μελέτησε ο Turnbull¹¹. Δείχνετε | πρώτα ότι αυτή η κοινωνία υπακούει σε τρεις δεσμευτικούς κανόνες: διασπορά, συνεργασία και ρευστότητα, οι όποιοι συνεχώς επιδρούν και αντιδρούν ο ένας στον άλλο· και, μετά από 10—20 σελίδες ανάλυσης αυτού του τύπου, καταλήγετε στη σελίδα 80 συμπεράσμα: «Φτάσαμε σ' ένα χώρο όπου καταργούνται οι διακρίσεις και οι αντιθέσεις ανάμεσα στην ανθρωπολογία και στην ιστορία». 'Απλώς και μόνον αναρωτιέμαι πού βρίσκεται τελικά η ιστορία σ' ε,τι διάβασα. Πουθενά! 'Ιστορία θά ήταν να γνωρίζουμε γιατί υπάρχουν Mbuti στο δάσος του Κογκό, τότε έφτασαν εκεί, γιατί υιοθέτησαν αυτόν τον τύπο οικονομίας και όχι κάποιον άλλο. Στο κάτω-κάτω το δάσος δεν επιβάλλει τίποτε από όλα αυτά. 'Υπάρχουν κι εγώ δεν ξέρω πόσοι τύποι οικονομίας που είναι δυνατοί μέσα στο δάσος. Μου φαίνεται λοιπόν ότι από αυτό του είδους την ιστορία —αυτά τα περιστατικά για τα οποία μίλησε πριν από λίγο ο Augé, αυτά τα περιστατικά που μās αντιστέκονται— δεν μπορούμε να προχωρήσουμε με διαδοχικές αφαιρέσεις. Είμαστε υποχρεωμένοι να καταγράψουμε απλώς την ύπαρξή της. 'Αναρωτιέμαι αν δεν έχει γίνει μέσα στη σκέψη σας κάποιο είδος —καταχρηστικής νομίζω— αφομοίωσης ανάμεσα στην ιστορία ως σύνολο μη αναγώγιμων περιστατικών, την ύπαρξη των οποίων μπορούμε μόνο να πιστοποιήσουμε, και σε ένα είδος αφηρημένης

χρονικότητας μέσα στην οποία οι δομές μπορούν να συνδυαστούν και να εξελιχτούν λειτουργώντας σε άμοιβαία αλληλεξάρτηση, αν —και έδώ ακριβώς είναι τό κρίσιμο σημείο— δεν συμβεί κάτι που να τις διαταράξει. 'Ολη ή ιστορία βρίσκεται μέσα σ' αυτό τό αν.

M.G.: 'Οχι, δε θέλω καθόλου να μειώσω τη σημασία του περιστατικού· αλλά νομίζω ότι για να μπορέσουμε να τό πραγματοποιήσουμε πρέπει να προχωρήσουμε τήν ανάλυση σε τέτοιο σημείο ώστε να είναι δυνατή ή ανακατασκευή του πεδίου των πιθανοτήτων, των δυνατών παραλλαγών. Μέ αφορμή τό παράδειγμα των Μ' πούτι υπογραμμίζω ότι αυτό τό έγχειρήμα μοιάζει προς τό παρόν ανέφικτο. 'Ωστόσο, όταν αναφέρθηκα σε μία μέθοδο και σ' ένα χώρο όπου καταργούνται οι διακρίσεις ανάμεσα στην ανθρωπολογία και τήν ιστορία, δεν είχα στό μυαλό μου τήν ανάλυση της κοινωνίας των Μ' πούτι.

Cl. L-S.: 'Υπάρχουν και άλλα πράγματα εκτός από τή συγκεκριμένη όργάνωση των Μ' πούτι. Θά μπορούσαν να είχαν έγκατασταθεί κάπου άλλο, και δεν τό έκαναν. 'Εμείς δεν είμαστε σε θέση να πούμε τό γιατί· μπορούμε μόνο να πιστοποιήσουμε τό γεγονός.

M.G.: Για να μπορέσει να άπαντήσει κανείς στίς «περιστατικολογικές» έρωτήσεις σας (έρωτήσεις του

11. 'Ο Lévi-Strauss αναφέρεται στην συστηματική ανάλυση της οικονομίας και της ιδεολογίας των Mbuti που κάνει ο Godelier στο «Horizon...»

Τό παράδειγμα των Μ' πούτι χρησιμοποιείται για δύο κυρίως λόγους. 'Ο πρώτος: τό οικονομικό τους σύστημα —στηριγμένο στο κυνήγι, τό ψάρεμα και τή συλλογή καρπών— μέσα στο εκτεταμένο οικοσύστημα του τροπικού δάσους του ποταμού Κογκό, είναι σχετικά άπλο. 'Ο δεύτερος: οι έθνογραφικές μελέτες του Colin Turnbull για τους Μ' πούτι με τήν ξεχωριστή επιστημονική τους ποιότητα αποτελούν στέρεη βάση για να προχωρήσει κανείς σε συστηματική ανάλυση (The Forest People 1961, The People of Africa 1962, The Mbutti Pygmies 1965, Wayward Servants 1965 Tradition and Change in African Tribal Life 1966, Africa, Change and Us 1972).

Οι Πυγμαίοι Μ' πούτι αποτελούν σήμερα τήν πολυπληθέστερη ομάδα καρποσυλλεκτών και κυνηγών. Ζούν στα σύνορα του Κογκό Ζαίρ και της Ουγκάντα. Είναι νομάδες, ζούν κατά μικρές ομάδες σε πρόχειρες κατοικίες από κλαδιά και φύλλα, δεν χρησιμοποιούν μέταλλα και ή τεχνολογία τους είναι πολύ λίγο άναπτυγμένη. Κάθε ομάδα αποτελείται από 7-30 οικογένειες των 4-5 άτόμων, και κινείται σε μία περιορισμένη περιοχή που άναγνωρίζεται ως «δική της» από τους γείτονες. 'Η έσωτερική σύνθεση της ομάδας είναι εξαιρετικά ρευστή: κάθε οικογένεια, κάθε άτομο έχει πάντα τό δικαίωμα να μείνει ή να φύγει σε άλλη ομάδα, όπου θά βρει συγγενείς ή φίλους έτοιμους να τόν δεχτούν. Καμία οικογένεια, κανένα άτομο δεν έχει δικαίωμα άτομικής κυριότητας στη γή. 'Ωστόσο καθένas τους πρέπει να άνήκει σε μία ομάδα, αν θέλει να άναπαραχθεί βιολογικά και κοινωνικά. Τά άτομα συνεργάζονται στην παραγωγική διαδικασία της ομάδας (πού έλέγχει και έκμεταλλεύεται τίς φυσικές πηγές) ανάλογα με τήν ηλικία και τό φύλο τους. Δεν υπάρχει άτομική έξουσία· κάθε άτομο που επιχειρεί να μετατρέψει τό κοινωνικό γόητρο σε κοινωνική δύναμη, κατακρίνεται και γελοιοποιείται. Τό κυνήγι άποτελεί τήν κατεξοχήν συλλογική παρωγή: όλοι παίρνουν μέρος και τό θήραμα διωνέμεται σε όλα τά μέλη της ομάδας. 'Αντίθετα ή συλλογή καρπών γίνεται άτομικά και τό προϊόν αυτής της δραστηριότητας καταναλώνεται στο επίπεδο της «πυρηνικής» οικογένειας.

τύπου: «Γιατί ήλθαν σ' αυτό τό μέρος;» κ.λπ.), θά 'πρεπε νά επικαλεστεί τή βοήθεια τής ἀρχαιολογίας καί ἄλλων μή-ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλά κυρίως πρέπει νά ἀναπτύξει μιά θεωρία γιά τούς δομικούς μετασχηματισμούς. Δέν θέλω νά ἀναγάγω τό περιστατικό στίς δομές, οὔτε τό χρόνο στίς συνθήκες ἀρμονικῆς συνύπαρξης τῶν δομῶν. Ὡστόσο θά 'πρεπε ἴσως νά μή δεχτοῦμε ἀβασάνιστα τή λέξη περιστατικό μέ τήν ἔννοια ἀκριβές γεγονός, γεγονός πού ποτέ δέν ἀναπαράγεται, πού εἶναι μοναδικό. Ἴσως ἡ ἀρχαιολογία, ἡ γλωσσολογία, ἡ γλωσσοχρονολογία, ἡ ἔθνοβιολογία μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἐντάξουμε τούς Μ' πούτι μέσα σ' ἕνα πλαίσιο περιστατικῶν. Γιά τήν ὥρα ὅμως κανεῖς δέν ξέρει ἀπό πού ἤλθαν· τό μόνο πού ξέρουμε εἶναι ὅτι βρίσκονται ἐκεῖ, στό δάσος τοῦ Κογκό, ἐδῶ καί ἀρκετές χιλιετίες σύμφωνα μέ μαρτυρίες πού ἔχουμε ἀπό μιάν αἰγυπτιακή ἐκστρατεία γύρω στό 2.500 π.Χ.

Cl. L-S.: Συμφωνῶ...

M.G.: Εἶναι ἀκόμη γνωστό ὅτι μεταχειρίζονται τό δίχτυ καί ἄλλες τεχνικές, πράγμα πού ἀνταποκρίνεται σ' ἕνα ὀρισμένο ἐπίπεδο τεχνολογικῆς ἐξέλιξης. Ὑπάρχουν βέβαια οἱ συνθήκες μετάβασης ἀπό ἕναν τύπο οἰκονομίας σ' ἕναν ἄλλο, ἀλλά ξέρουμε ἐλάχιστα πράγματα γι' αὐτές. Τό περιστατικό ἀποκτᾶ σημασία μόνο μετά ἀπό μιά δομική ἀνάλυση —μιά ἀνάλυση, μ' ἄλλα λόγια, τῶν δομικῶν μετασχηματισμῶν.

M.A.: Μοῦ φαίνεται ὡστόσο ὅτι τό πρόβλημα πού προσεγγίζετε εἶναι τό πρόβλημα τής μετάβασης ἀπό τήν κατάσταση Α στήν κατάσταση Β· καί γι' αὐτό τό πρόβλημα μιλάει ὁ E. Leach στό βιβλίο του «*Πολιτικά συστήματα τῆς ὀρεινῆς Βιρμανίας*» (Political Systems of Highland Burma). Βλέπω καθαρά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο περιγράφεις σέ σχέση μέ τό Α τούς μετασχηματισμούς πού συμβαίνουν στό Β, πῶς λειτουργοῦν ἀκριβῶς σέ ἀνταπόκριση μέ τή δομική αἰτιότητα, γιά νά ξαναχρησιμοποιήσω αὐτήν τήν ἐκφραση...

M.G.: Αὐτοί οἱ μετασχηματισμοί μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν.

M.A.: Θά ὑποστήριζες ὡστόσο ὅτι ἡ μεταβολή ἀπό Α σέ Β ἀποτελεῖ αὐτή καθαυτή ἀντικείμενο ἐπιστήμης, ἢ ὄχι; Θά ὑποστήριζες ἀκόμη ὅτι εἶναι δυνατό νά ἐξηγηθεῖ τό πῶς συμβαίνει αὐτή ἡ μεταβολή, καί —ἡ ἄλλη πλευρά τῆς ἐρώτησης— ἂν ὀφείλεται ἐνδεχόμενα σέ ἄλλες ἐπιδράσεις καί ὄχι σέ ἐξωτερική πίεση;

M.G.: Εἴτε πρόκειται γιά ἐξωτερική εἴτε γιά ἐσωτερική αἰτία, νομίζω πῶς αὐτό πού ἔχει σημασία εἶναι ὅτι καί οἱ δύο ἀναφέρονται στίς ἴδιες ιδιότητες τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Γιά παράδειγμα: Οἱ Μπαντού ἔφτασαν —τό ξέρουμε— στόν Ἰσημερινό πρὶν ἀπό 300 ἢ 400 χρόνια περίπου. Εἰσέβαλαν στό δάσος καί ἀρχισαν νά ἐπιβάλλουν οικονομικούς, οικολογικούς καί ἄλλους περιορισμούς στούς Πυγμαίους. Ὁ Turnbull ὑποστηρίζει ὅτι μιά ἀπό τίς ἀντιδράσεις τῶν Μ' πούτι σ' αὐτήν τήν ἐξωτερική περιοριστική δύναμη ἦταν νά ἐπιτείνουν τήν κινητικότητα τους, δηλ. τή μετακίνηση τῶν ἐγκαταστάσεών τους, πού χαρακτήριζε τήν κοινωνικο-οικονομική τους ὀργάνωση ἤδη πρὶν φτάσουν οἱ

Στοχασμός. Γυναίκα τῆς φυλῆς Ναμπικουάρα. Ἄμα ζόνιος

Μπαντού. Οἱ Μ' πούτι λοιπόν ἀνταποκρίθηκαν σέ μιάν ἐξωτερική αἰτία θέτοντας σέ κίνηση τίς ἴδιες τίς ιδιότητες τῶν κοινωνικῶν τους σχέσεων, δηλ. ἀυξάνοντας τή συχνότητα μετακίνησης τῶν ἐγκαταστάσεών τους. Μ' αὐτόν τόν τρόπο κατάφεραν σχεδόν νά ξεφύγουν ἀπό τούς Μπαντού πού ἤθελαν νά τούς μεταβάλουν σέ σκλάβους. Τό ἱστορικό περιστατικό, πού δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν καθαυτή ἐξέλιξη τῶν Μ' πούτι, εἶναι ἡ ἀφιξη τῶν Μπαντού, πού πιθανόν ὀφείλεται μέ τή σειρά τῆς ἐξάπλωσης τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ σιδήρου στήν Ἀφρική.

Cl. L-S.: Νά την ἡ «μὴ ἀναγώγιμη συμπτωματοκότητα».

M.G.: Παρέβαλα ὅσα εἶπατε στό βιβλίο σας «*Ἀπό τό μέλι στίς στάχτες*» γιά τή μὴ ἀναγώγιμη συμπτωματοκότητα τῆς ἱστορίας μέ ὅσα διακηρύξατε σχετικά μέ τή θέση τοῦ Leach, ὅτι δηλ. εἶναι ἀδύνατο νά ἀναλύσουμε ἐπιστημονικά τό πέρασμα μιᾶς κοινωνίας ἀπό τήν κατάσταση Α στήν κατάσταση Β¹³. Ὁ μετασχηματισμός τῶν δομῶν, ἡ χρονικότητα —λέτε— παραμένει ἔξω ἀπό τό πεδίο τῆς ἀνάλυσης¹⁴. Αὐτό σήμαινε, μοῦ φαίνεται, ὅτι ἀποδίνετε στήν ἱστορία ἕνα Status, θά ἔλεγα, ἀδύνατο, ὅτι τή μεταβάλλατε σέ ἀδιέξοδο.

Cl. L-S.: Δέν ξέρω τί εἶναι αὐτό πού σεῖς ἀποκαλεῖτε ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας. Θά μοῦ ἀρκοῦσε νά λέω ἀπλῶς: ἱστορία. Καί αὐτή ἡ ἱστορία εἶναι κάτι χωρίς τό ὁποῖο δέν μποροῦμε νά κάνουμε, ἀκριβῶς ἐπειδή αὐτή ἡ ἱστορία μᾶς φέρνει συνεχῶς ἀντιμέτωπος μέ μὴ ἀναγώγιμα φαινόμενα, μέ φαινόμενα πού δέν τά συνδέει κάποια νομοτελειακή σχέση. Ἐπιτρέψτε μου νά πάρω ἕνα παράδειγμα. Ὑπάρχει μιά θεωρία πού σήμερα εἶναι πολύ τῆς μόδας ἀνάμεσα στούς εἰδικούς πού ἀσχο-

λούνται με τον αμερικάνικο πολιτισμό· έννοω τη θεωρία που υποστηρίζει ότι η αμερικάνικη γεωργία στο σύνολό της προήλθε από την εξημέρωση, ή μάλλον τη χρήση ενός ήδη εξημερωμένου φυτού: της νεροκολοκύθας που ανήκει στο γένος *Lagenaria*. Φαίνεται ότι πατρίδα αυτού του φυτού ήταν η 'Αφρική και όχι η 'Αμερική, και συνεπώς θα πρέπει να ξφτασε στην 'Αμερική στην «εξημερωμένη» του μορφή πριν από 10.000 χρόνια περίπου. Για να εξηγήσουμε αυτήν τη διάδοση πρέπει να υποθέσουμε ότι δίχτυα 'Αφρικανών ψαράδων που είχαν τέτοιες νεροκολοκύθες για να επιπλέουν παρασύρθηκαν από θαλάσσια ρεύματα και βγήκαν σε κάποια παραλία της βορειοανατολικής Βραζιλίας· και ακόμη, ότι βρέθηκαν μερικοί Ιθαγενείς αρκετά περίεργοι που μάζεψαν τις νεροκολοκύθες και φύτεψαν τους σπόρους τους. Μιά άλλη πιθανότητα είναι να υποθέσουμε ότι σε μία τόσο μακρινή εποχή έγιναν εκστρατείες με πλεούμενα που διέσχισαν τον 'Ατλαντικό ώκεανό και ότι πάνω στα πλεούμενα υπήρχαν τέτοιες νεροκολοκύθες. Όλα τούτα πιθανώς έγιναν, μολονότι, αν υποθέσουμε ότι αυτή η θεωρία αληθεύει, δεν ξέρω ποιά είναι τελικά η αξία της. Από την άλλη πάλι θα μπορούσαν εξίσου καλά να μην έχουν γίνει έτσι τα πράγματα, αλλά να έχουν εξελιχτεί μ' έναν τελείως διαφορετικό τρόπο. Αυτό είναι που ονομάζω μη αναγώγιμη συμπτωματικότητα· της ιστορίας.

M.A.: Θα θέσω μία ερώτηση που, αν την προχωρήσουμε στα άκρα, είναι ίσως αδιάρρητη. **Maurice Gode-**

12. Στους Κασίν της Βιρμανίας υπάρχουν δύο μοντέλα κοινωνικής οργάνωσης: η κοινωνία τύπου Γκούμσα (Ιεραρχημένη κοινωνία με μονάρχη) και η κοινωνία τύπου Γκουμλάο (κοινωνία χωρίς Ιεράρχηση και χωρίς μονάρχη). Ο Leach πιστεύει ότι οι διαδοχικές επιλογές που υποστηρίζουν ότι κάνουν οι Κασίν ανάμεσα στα δύο αυτά μοντέλα που τους προσφέρει το σύστημα αξιών της κοινωνίας τους, γίνονται μόνο με τα λόγια, δηλαδή ύφιστανται μόνο στο επίπεδο της ιδεολογίας· στην πραγματικότητα, μάς λέει, οι Κασίν βρίσκονται πάντοτε σε «δυναμική έκκρεμότητα» ανάμεσα στους δύο αυτούς ιδανικούς τύπους.

lier, έχει συλλάβει ένα είδος ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων —μέ τη μαρξιστική σημασία του όρου— που είναι ανεξάρτητη από κάποιον εξωτερικό παράγοντα που (άρχικά) την προξενεί; Μ' άλλα λόγια, θα μπορούσε να είναι δυνατή η ιστορία σε μία κοινωνία δόλοτελα απομονωμένη;

M.G.: Έτσι νομίζω.

13. «'Ας ξαναγυρίσουμε όμως στην έθνολογία. Ένας από εμάς, ο E.R. Leach, παρατήρησε ότι οι εξελικτιστές έβολουσιονιστές ποτέ δεν διαπραγματεύθηκαν λεπτομερώς —και πολύ λιγότερο τό πρόσεξαν— τό τί πραγματικά συνέβαινε όταν μία κοινωνία στο στάδιο Α μεταβάλλονταν σε κοινωνία στο στάδιο Β: απλώς υποστήριζαν ότι όλες οι κοινωνίες στο στάδιο Β πρέπει να προήλθαν κατά κάποιο τρόπο από κοινωνίες που ανήκαν στο στάδιο Α» (Lévi-Strauss, «Les Limites De La Notion De Structure En Ethnologie» στο *Sens Et Usage Du Terme Structure*, Roger Rastide, ed. Mouton 1962).

14. Όμως ακριβώς αυτή η χρονικότητα —η διαδικασία μετασχηματισμού των δομών— είναι τό αντίκειμενο της επιστήμης, εφόσον βέβαια τό ζητούμενο είναι οι νόμοι που διέπουν την αλλαγή της κοινωνικής δομής. Αυτό που πρέπει να δειχτεί με την ανάλυση είναι τό σύστημα των μετασχηματισμών: οι μορφές, τό περιεχόμενό και οι νόμοι που διέπουν τή λειτουργία του. Σ' αυτήν την περίπτωση η ανάλυση της δυναμικής του κοινωνικού συστήματος των Κασίν —και άλλων ανάλογων περιπτώσεων «παλινδρομικής εξέλιξης»— παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Πρβλ., π.χ., την —σε διαφορετική βάση και με διαφορετικό στόχο από τον Leach— ανάλυση του συστήματος Κασίν που έκανε ο J.Friedman, ο οποίος προσπαθεί να δείξει τον τρόπο με τον οποίο η επιστημονική θεμελίωση της ύπαρξης ενός δυναμικού συστήματος μετασχηματιστών φανερώνει πόσο ανεπιστημονική —και αντιεπιστημονική— είναι η ταξινόμηση των κοινωνιών σε στατικά μοντέλα. Παράλληλα δείχνει ότι δεν υπάρχει εξέλιξη χωρίς παλινδρόμηση· ότι δεν υπάρχει εξέλιξη μονογραμμική, όπου απορρίπτεται έξ όρισμού η δυνατότητα μίας άλλης ή πολλών άλλων κατευθύνσεων· και —κυρίως— δείχνει ότι δεν υπάρχει έτσι γενικά και άοριστα «εξέλιξη», αλλά υπάρχουν συγκεκριμένοι ιστορικοί μετασχηματισμοί (System, Structure and Contradiction in the Evolution of «Asiatic» Social Formation, Phd Columbia Univ., mns., 1972).

Θηλασμός

Cl. L-S.: Μά, ακόμη και σέ μιά τελείως άπομονωμένη κοινωνία θά μπορούσαν νά υπάρχουν περιστατικά.

M.A.: Αυτό του είδους ή κοινωνία θά δημιουργούσε μόνη της τό δικό της έξωτερικό περιβάλλον.

M.G.: Πράγματι· θά μπορούσε νά συμβεί μιά δημογραφική αύξηση πού δέν θά επέτρεπε στίς υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις νά αναπαραχθούν. Δέν είναι άπλως και μόνο τό δίχτυ πού τό φέρνει ή θάλασσα· είναι ή έσωτερική δυναμική πού παιζει ρόλο, και δέν υπάρχει καμιά κοινωνία πού νά μήν κινείται, νά μή στηρίζεται και νά μή σταθμίζεται πάνω στίς δικές της δομές.

Cl. L-S.: Αυτό έννοείται· άλλωστε οί γλωσσολόγοι μās τό δίδαξαν. Κάθε σύστημα —γλωσσικό ή άλλο— βρίσκεται σέ κατάσταση συνεχούς ανισοροπίας· αυτός είναι ό κινητήρας του έσωτερικού τους δυναμισμού. 'Αλλά γιά μένα ή Ιστορία δέν βρίσκεται σ' αυτό άκριβώς τό σημείο —ή έν πάση περιπτώση όχι όλη ή Ιστορία. Πρόκειται γιά τή διάσταση πού στό δικό μας επιστημονικό ίδίωμα τήν όνομάζουμε διαχρονική, δηλ. διάσταση πού άφορά στήν εξέλιξη τών δομών και πού κανένας δέν τήν άμφισβητεί. 'Αλλά πέρα και πάνω άπό αυτό υπάρχει κάτι άλλο πού δέν μπορούμε ποτέ νά τό συναγάγουμε μέ λογική έπαγωγή, δηλ. δέν μπορούμε νά τό αναλύσουμε σύμφωνα μέ τή διαχρονική διάσταση. 'Η Ιστορία βρίσκεται έδω μπροστά μας σάν κάτι άπόλυτο στό όποιο όφείλουμε νά ύποκλιθούμε.

M.G.: Δέν υπάρχει γραμμική Ιστορία. 'Υπάρχουν πολλαπλές Ιστορίες.

Cl. L-S.: Συμφωνώ άπόλυτα μαζί σας όταν λέτε: υπάρχουν —ή πρέπει νά υπάρχουν— νόμοι του μετασχηματισμού τών κοινωνικών σχέσεων και αυτούς τούς νόμους τούς γνωρίζουμε πολύ λίγο και θά 'πρεπε νά τούς ανακαλύψουμε. Σκέφτομαι ότι πράγματι υπάρχουν τέτοιου είδους νόμοι, αλλά δέ νομίζω ότι πρέπει νά ύπαρchoύν αυτοί οί νόμοι σ' ένα γενικό νόμο κοινωνικής εξέλιξης. Σ' αυτόν ή εκείνον τόν τομέα, πού ανάμεσα τους παρεμβάλλονται άλλωστε άλλα έπίπεδα πού έξαρτώνται άπό τήν καθαρή πιθανότητα, θά 'πρεπε νά είναι δυνατό νά καθορίσουμε νόμους μετασχηματισμού. Μόνον όταν ένα φαινόμενο συμβαίνει μιά μόνο φορά στήν Ιστορία και σ' ένα μόνο μέρος τής γής πιστεύω ότι δέν είναι δυνατό νά ανακαλύψουμε τό νόμο πού τό διέπει. Γι' αυτόν τό λόγο πήρα τό παράδειγμα τής γένεσης τής έλληνικής σκέψης· γιατί είναι ένα μοναδικό φαινόμενο και μου φαίνεται ότι είναι ή καλύτερη άπεικόνιση πού μπορεί νά δώσει κανείς γι' αυτήν τή συμπτωματοκότητα, ακόμη και άν προσπαθήσει νά τό καταλάβει σέ σχέση μέ τήν ανάπτυξη και τήν εξέλιξη τής Ιωνικής φιλοσοφίας —όπως έκανε ό J-P Vernant και οί συνεργάτες του!— ή σέ σχέση μέ τήν ανάπτυξη τής νομικής σκέψης στήν 'Ελλάδα στήν ίδια αυτή έποχή —όπως έκαναν μερικοί μελετητές στήν 'Αμερική. Τό περιστατικό μπορούμε νά τό καταλάβουμε μόνο άφού συμβεί, αλλά δέν μπορούμε νά ανακαλύψουμε ένα νόμο, δηλ. νά βεβαιωθούμε ότι κάτω άπό τίς ίδιες συνθήκες τό ίδιο πράγμα μπορεί νά

αναπαραχθεί κάπου άλλο.

M.G.: "Αν μέ τό νόμο καταλαβαίνετε τήν ύπόθεση ότι κάτω άπό τίς ίδιες συνθήκες θά έχουμε πάντοτε τό ίδιο άποτέλεσμα, νομίζω ότι κανένας άνθρωπολόγος σήμερα δέν κυνηγάει αυτό τό θεωρητικό φάντασμα. "Όσον άφορά τά προβλήματα μεθόδου, έχω προσπαθήσει νά μελετήσω τίς δομικές έπιπτώσεις πού έχουν όρισμένες κοινωνικές σχέσεις πάνω σέ άλλες κοινωνικές σχέσεις. Αυτό είναι πού τό όνόμασα πρόβλημα τής αιτιότητας μιάς δομής. Προσπαθώ νά προσδιορίσω κάτι πού σεις έχετε ήδη ύπαινηχθεί: τό πρόβλημα τών ιδιοτήτων του συναρμοσίμου τών κοινωνικών σχέσεων. "Αρχισα νά άσχολούμαι μ' αυτό τό είδος τής δουλειάς όταν προχώρησα άπό τή μελέτη τής οικονομίας στή μελέτη τής θρησκείας, ένα τομέα πού μ' ένδιαφέρει όλο και περισσότερο.

M.A.: Πρέπει νά πούμε ότι άπό αυτήν τήν άποψη ό Godelier παίρνει μιά πρωτότυπη θέση άπέναντι στίς δυσκολίες πού ή άνθρωπολογία γνωρίζει σέ γενικές μόνο γραμμές. Σκέφτομαι πού είδικά τήν άνανέωση πού επιχείρησε ή μαρξιστική —ή μαρξιστικής έμπνευσης— άνθρωπολογία· αλλά κι αυτή ή άνθρωπολογία άφήνοντας καταμέρος τό όλο πρόβλημα τών ιδεολογιών, τών παραστάσεων, αφήνεται μερικές φορές στό νά θεωρήσει τίς ιδεολογίες ως ένα είδος άντιστροφής τών πραγματικών κοινωνικών σχέσεων. 'Από τήν άλλη πάλι μεριά, τουλάχιστον στήν παράδοση τών έρευνητών τής άφρικανικής άνθρωπολογίας, τά συστήματα παράστασης έχουν μελετηθεί σάν όλότητες μέ τίς διασυνδέσεις τους έντοπισμένες μόνο στό πνευματικό κατά κάποιον τρόπο έπίπεδο· έτσι δέν έντάχθηκαν αυτά τά συστήματα στή συγκεκριμένη μελέτη τών κοινωνιών πού τά παρήγαγαν, αλλά μελετήθηκαν ξεχωρα άπό αυτές.

Cl. L-S.: Αυτά τά παραπάνω άντιστοιχοϋν άναμφισβήτητα σέ δύο περιόδους τής εξέλιξης τής έπιστήμης μας, άν τολμήσω νά τήν άποκαλέσω έπιστήμη, και ύπήρξαν και οί δύο τους —δηλαδή και ή δική σας και ή άλλη— άπαραίτητες. 'Η γενιά στήν όποία άνήκω συγκέντρωσε όλες σχεδόν τίς δυνάμεις της στήν προσπάθεια νά εισαγάγει μιά κάπως άυστηρότερη μέθοδο στή δουλειά μας. "Έτσι ήμασταν άναγκασμένοι, κάθε φορά πού μελετούσαμε διάφορα φαινόμενα, νά περιορίζουμε τόν αριθμό τών παραλλαγών πού έπρεπε νά λάβουμε ύπόψη: λ.χ. ή μελέτη τής συγγένειας περιορίστηκε στους κανόνες γάμου και στήν όρολογία γιά τή συγγένεια· ή μελέτη πάλι τών παραστάσεων περιορίστηκε —τό είπατε πριν άπό ένα λεπτό— στή μελέτη τών σχέσεων πού ύφίστανται άνάμεσα στίς παραστά-

15. «Les origines de la pensée Grecque», Παρίσι 1962, PUF, (β' έκδοση 1969). Τό βιβλίο αυτό μεταφράστηκε και έλληνικά μέ τόν τίτλο: «'Η καταγωγή τής έλληνικής σκέψης», εκδόσεις Δίπτυχο, 'Αθήνα 1966. 'Επίσης «Mythe et pensée chez les Grecs», Παρίσι 1965, Maspero, μεταφράστηκε έλληνικά άπό τή Στέλλα Γεωργούδη μέ τίτλο «Μύθος και σκέψη στήν 'Αρχαία 'Ελλάδα», 'Ολκός 1975. Βασικοί συνεργάτες του J. P. Vernant στό πλαίσιο τών έργασιών του Κέντρου Συγκριτικών 'Ερευνών γιά τίς 'Αρχαίες Κοινωνίες (Centre des Recherches Comparées sur les Sociétés Anciennes) είναι ό P. Vitale-Nacquet και ό Marcel D' E-tienne.

σεις αυτές. Σήμερα —και αυτό οφείλεται ίσως στη δική μας προσπάθεια— τὰ πράγματα έχουν προχωρήσει σέ τέτοιο σημείο ώστε να είστε σεις σέ θέση να εντάξετε στίς μελέτες σας έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό παραλλαγών. Ένα βιβλίο —δπως αυτό του Godelier— και όχι μόνον αυτό τό τελευταίο αλλά και τὰ προηγούμενά του— στρέφεται σ' ένα ουσιαστικά νέο πεδίο: τό πεδίο τής οικονομικής ανθρωπολογίας, τό οποίο άναμφίβολα έχει ένα όρισμένο παρελθόν, παρελθόν όμως πού χαρακτηρίζεται από πολύ μεγάλη σύγχυση τόσο θεωρητική όσο και πρακτική. Άλλωστε τό πιό ενδιαφέρον του σημείο είναι ότι προσπαθεί να συσχετίσει όρισμένους μηχανισμούς συγγένειας, όρισμένους μηχανισμούς τής οικονομικής ζωής, όρισμένους μηχανισμούς τής θρησκευτικής ζωής κ.τ.λ. με μεγαλύτερη ακρίβεια άπ' ό,τι θά μπορούσαμε να τό κάνουμε έμείς: γιατί φυσικά τό ξέραμε ότι ή οικονομία, ή συγγένεια, ή θρησκεία σχετίζονται —τό ξέρουμε από τότε πού ό Mauss μάς τό διεκήρυξε και μάς τό δίδαξε μαζί με τόν Malinowski¹⁶. Μοῦ φαίνεται ότι αυτό ακριβώς είναι πού άποτελεί τήν προσφορά τής δικής σας γενιάς. Θά μπορούσε όμως να δώσεις ένα παράδειγμα; Πώς ξεκινάει κανείς από τή φιλοσοφία για να καταλήξει στήν οικονομική ανθρωπολογία;

M.G.: Μοῦ θέτετε μιά ερώτηση σχετικά με τήν πνευματική και θεωρητική μου πορεία. Ξεκίνησα σάν φιλόσοφος και έθεσα ό ίδιος στόν έαυτό μου ένα τελειώς άφηρημένο ερώτημα: να καταλάβω κάπως τήν έσωτερική διευθέτηση και λογικότητα διαφόρων τύπων κοινωνίας, τό λόγο τής ύπαρξής τους, αλλά και τή λογική τών μετασχηματισμών τους και άκόμη και τής εξαφάνισής τους. Θεώρησα ότι αυτό τό πρόβλημα δέν μπορούσε να βρει άπάντηση μέσα στή φιλοσοφία, και αυτό είχε σάν συνέπεια τήν άπόφασή μου να καταπιαστώ με μιάν άλλη επιστήμη. Για να βάλω σέ δοκιμασία τή μαρξιστική μου προοπτική, άποφάσισα να μελετήσω για πολλά χρόνια πολιτική οικονομία έτσι ώστε να είμαι σέ θέση να συλλάβω τίσ σχέσεις αιτιότητας πού μπορούσαν να ύφίστανται άνάμεσα σέ μιά συγκεκριμένη μορφή οικονομίας και σέ μιά συγκεκριμένη μορφή κοινωνικής όργάνωσης. Άναρωτήθηκα τί έννοούν οι οικονομολόγοι όταν μιλούν για οικονομικό όρθολογισμό (ρασιοναλισμό). Πολύ γρήγορα διαπίστωνα ότι αυτή ή έννοια ήταν τελειώς έθνοκεντρική. Αυτό πιά έχει γίνει κοινότυπο από τήν εποχή του Μάξ Βέμπερ αλλά και του Μάρξ. Γιατί ό Μάρξ, για παράδειγμα, έδειξε στό Grundrisse ότι ή λογική, ό τελικός στόχος ενός Έλληνα ή Ρωμαίου πολίτη ήταν πάνω άπ' όλα όχι να συσσωρεύσει αγαθά, αλλά να άναπαραχθεί ως έλεύθερος άνθρωπος· μ' αυτόν τόν τρόπο ό Μάρξ καθόρισε μιάν άλλη λογικότητα πού άναποκρίνεται στήν ίδια τή φύση —τήν πολιτική φύση— τών σχέσεων παραγωγής σ' αυτό του τύπου τήν κοινωνία. Ό Μάξ Βέμπερ θά μιλούσε άργότερα για «ουσιαστική» λογικότητα, τή λογικότητα δηλαδή πού προσιδιάζει σέ κάθε κοινωνικό σύστημα¹⁷. Η σκέψη ώστόσο του Μάρξ δέν οδήγησε σέ τέτοιον πολιτιστικό σχετικισμό γιατί έδειξε πως σ' όλες τίσ κοινωνίες αυτό πού καθορίζει τή λογική του συνόλου τής κοινωνίας, τή σφαιρική λογικότητα τής λειτουργίας και τής εξέλιξής της, είναι ή ειδική μορφή πού περιβάλλονται οι σχέσεις παραγωγής. Νομίζω ότι πρέπει να συνεχίσουμε

τή μαρξιστική κριτική τής πολιτικής οικονομίας και κατά κάποιο τρόπο να αφαιρέσουμε από τούς οικονομολόγους τήν κυριότητα τής πολιτικής οικονομίας. Ξεκινώντας από αυτό τό πρόβλημα και ξεπερνώντας το σιγά σιγά στράφηκα στήν ανθρωπολογία, και νομίζω ότι στό έξής ό χώρος τής ανθρωπολογίας είναι ό χώρος τής θεωρητικής μου δουλειάς, ό χώρος τής σκέψης μου. Τώρα, τό πρόβλημα τών σχέσεων άνάμεσα στήν οικονομία και τήν κοινωνία έχει θεθεί και σ' αυτόν τό χώρο, και ύπήρξαν διάφορες άπαντήσεις πού μπορούμε να τίσ όργανώσουμε σέ μιά ομάδα κάτω από τόν διφορούμενο τίτλο: οικονομική ανθρωπολογία. Διαπίστωσα πολύ γρήγορα ότι ή διαμάχη άνάμεσα στους ύποστηρικτές ενός «τυπικού» («φορμαλιστικού») όρισμού τής οικονομίας και στους ύποστηρικτές ενός «ουσιαστικού» και θεσμικού όρισμού της κατέληγε σέ άδιέξοδο¹⁸. Έχω εξηγήσει τό γιατί.

Στήν πραγματικότητα ή λειτουργία τών σχέσεων παραγωγής και πιό γενικά ή λειτουργία τής ύποδομής

16. Ό Marcel Mauss, μαθητής και συνεργάτης-του Emile Durkheim, στή μελέτη του «Essai Sur Le Don: Forme Et Raison De L' Échange, Dans Les Sociétés Archaïques» (Δοκίμιο για τό δώρο: μορφή και λόγοι τής άναλλαγής στίς άρχαϊκές Κοινωνίες), στό Annpée Sociologique N.S. 1923—24, τόμ.1, διετύπωσε τή θεωρία ότι ή κοινωνία είναι ένα σύνθετο φαινόμενο από τό όποιο δέν μπορούμε να άπομονώσουμε τα έπιμέρους οικονομικά, κοινωνικά ή θρησκευτικά φαινόμενα. Βασικές έννοιες στή θεωρία του είναι τό *συνολικό κοινωνικό γεγονός* (Le Fait Social Total) και ή *αμοιβαίτητα* (Réciprocité), δηλ. ό νόμος πού ρυθμίζει κάθε σύστημα άναλλαγών σέ κάθε κοινωνία. (Τίσ δύο αυτές έννοιες τίσ ξαναβρίσκουμε στόν γαλλικό στρουκτουραλισμό, και ιδίως στόν Lévi-Strauss.)

Ό Bronislaw Malinowski από τήν άλλη, ό κατεξοχην εκπρόσωπος του άγγλικού λειτουργισμού, τόνισε τή σημασία πού έχουν οι συναρτησιακές σχέσεις πού ύφίστανται άνάμεσα στα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα, άνάμεσα στα φαινόμενα έπιμέρους και στό σύνολο πού συναποτελούν (δπου τό σύνολο είναι κάτι περισσότερο από τό άπλό άθροισμα τών μελών του), και τέλος άνάμεσα στό σύνολο και τό έξωτερικό του περιβάλλον (βλ. τίσ μελέτες του The Argonauts of Western Pacific, London Routledge 1922 και A Scientific Theory of Culture, O.U.P., 1960, 1944).

17. Για τόν Μάξ Βέμπερ ή έννοια *λογικότητα* είναι ίσως ή πιό βασική έννοια στίς κοινωνικές επιστήμες. Διακρίνει δύο τύπους λογικής συμπεριφοράς. Πρώτα, τήν *ουσιαστική λογικότητα* (Substantative Rationality), πού σχετίζεται με τήν έφαρμογή ενός δεδομένου συστήματος αξιών· τά άτομα στήν κοινωνία χρησιμοποιούν αυτού του είδους τή λογικότητα όταν, εφοδιασμένα με περιορισμένη γνώση και πληροφορία, ενεργούν για να άποκομίσουν από τή συγκεκριμένη περίπτωση τό μεγαλύτερο δυνατό «κέρδος», με πλαίσιο άναφορής πάντοτε τό σύστημα αξιών τής κοινωνίας. Και δεύτερο, τήν *τυπική λογικότητα* (Formal Rationality), τό συνδυασμό δηλ. μέσων και σκοπών για ένα άφηρημένο και μακροπρόθεσμο στόχο.

Κατά τόν Weber ή ουσιαστική λογικότητα χαρακτηρίζει όλες τίσ κοινωνίες. Μερικές κοινωνίες διαθέτουν όρισμένες τεχνικές πού μάς επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι κάνουν χρήση τής τυπικής λογικότητας. Και, τέλος, ένας ελάχιστος αριθμός κοινωνιών έχει καθιερώσει θεσμούς πού επιτρέπουν τή συμπεριφορά πού χαρακτηρίζεται βασικά από τυπική λογικότητα, (π.χ. ή κοινωνική φόρμα πού θεσμοθετεί τήν ίδια τήν τυπική λογικότητα τόν 19ο αιώνα είναι ό θεσμός τής αγοράς). Βλ. Wirtschaft und Gesellschaft, άγγλ. μεταφρ. του πρώτου μέρους άπό τόν T. Parsons με τόν τίτλο «Social and Economic Organization» O.U.P. 1947.

δέν έχουν τήν ἴδια μορφή, δέν κατέχουν τήν ἴδια θέση, οὔτε ἔχουν τόν ἴδιο τρόπο εξέλιξης σ' ὅλες τίς κοινωνίες. Πρέπει συνεπῶς νά ἀνακαλύψουμε τούς λόγους γιά τούς ὁποίους οἱ κοινωνικές σχέσεις πού ἀποτελοῦν τήν ὑποδομή τῶν διαφορῶν τύπων κοινωνίας μεταβάλλουν τό περιεχόμενό τους, τή μορφή καί τόν τρόπο εξέλιξής τους. Ἱστορικοί, ἀνθρωπολόγοι, οἰκονομολόγοι βρίσκονται μπροστά σέ μιά τεράστια σκοτεινή περιοχή ὅπου πρέπει νά διεισδύσουν. Λοιπόν, ἀπό μιάν ὀρισμένη σκοπιά ἡ δική μου πορεία ἦταν μιά ἀργή μετανάστευση ἀπό τή φιλοσοφία — πού θέτει ἀφηρημένα ἐρωτήματα— στήν οἰκονομία καί μετά στήν ἀνθρωπολογία, γιά νά καταλήξει σέ μιά προβληματική πού τίς ξεπερνᾷ ὅλες: μιά προβληματική πού στόχο της ἔχει νά ἐρμηνεύσει τούς λόγους τῆς μετατόπισης στό χῶρο, τῆς μεταβολῆς τῶν μορφῶν καί τῆς σημασίας τῶν τρόπων εξέλιξης τῆς οἰκονομίας στίς διαφορές κοινωνίες. Βλέπετε πού βρίσκομαι...

CL.L-S: Αὐτό πηγαινεῖ λίγο μακρύτερα: στίς βδομάδες πού πέρασαν γιά νά φτιάξεις τό κτηματολόγιο μιᾶς ομάδας ὀρεσίβιων στή Νέα Γουινέα¹⁹.

M.G.: Ἡ ἀνθρωπολογία εἶναι μιά πρακτική καί πρῶτα ἀπ' ὅλα μιά πρακτική ἐπιτόπια. Ὅσο βρίσκωμουν σέ ἐπιτόπια ἐρευνα οἱ θεωρητικές μου προκαταλήψεις μέ ἐμπόδιζαν ὄχι μόνο νά μελετήσω ὅσο πιά πιστά γινόταν τίς κοινωνικές σχέσεις τῆς συγγένειας, τίς πολιτικές σχέσεις τῆς ὀργάνωσης τοῦ χωριοῦ, τούς μύθους καί τήν τελετουργική ὀργάνωση, ἀλλά ἀκόμη καί νά καταγράψω τά κτήματα, νά ὑπολογίσω τό χρόνο ἐργασίας, νά μελετήσω τή λογική τῆς ὑλικῆς ὑποδομῆς καί τίς ἐπιπτώσεις πού ἔχει στίς παραστάσεις. Ἔτσι ἔπαιξα τό παιχνίδι τοῦ οἰκονομολόγου πού ἀσχολεῖται μέ τήν ἐφαρμοσμένη πρακτική στό χῶρο τῆς ἐπιτόπιας ἐρευνας ἴσως τό ἔπαιξα περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἄλλοι ἀνθρωπολόγοι πού δέν θεωροῦν πολύ σημαντικό αὐτό τό πεδίο ἐρευνας μέ ἀποτέλεσμα νά μήν εἶναι κατάλληλα προετοιμασμένοι γιά τέτοιου εἴδους μελέτη.

M.A.: Εἶναι ὄντως πολύ σημαντικό κάθε θεωρητική σκέψη σχετικά μέ μιά κοινωνία νά εἶναι θεμελιωμένη σέ μιά προσεκτική μελέτη τῶν διαφορῶν μορφῶν πρακτικῆς πού ὑπάρχουν σ' αὐτήν τήν κοινωνία. Θά ἤθελα ὠστόσο νά προχωρήσω λίγο παραπέρα καί νά ἔλθω σέ πιά τεχνικά -καί ἴσως πιά σημαντικά- θέματα. Ἄναρωτιέμαι ἂν, στό τέρμα αὐτῆς τῆς πορείας, ἡ χρήση μιᾶς γλώσσας πού ἔχει ὡς ἐργαλεῖα ἀνάλυσης τούς ὄρους ὑποδομή, διάφορα ἐπίπεδα καί «ἐποικοδόμημα», δέν μᾶς γίνεται βάσανο ἕνα εἶδος θεωρητικοῦ πιστεύω πού περισσότερο δυσχεραίνει παρά ἐξυπηρετεῖ. Θέτω τό πρόβλημα λίγο ὠμά καί βέβαια θά μπορούσε κανεῖς νά θέσει μέ τόν ἴδιο τρόπο τό πρόβλημα σχετικά μέ τό πῶς ἀκριβῶς ἀντιλαμβάνεται τό Status τῆς ἰδεολογίας σέ μιά δεδομένη κοινωνία ἢ ἀκόμη καλύτερα- θά ρωτοῦσα γιά τόν ὄρο ἰδεολογία, ἀφοῦ, ὅπως τώρα μόλις εἶπες, μπορεῖ κανεῖς νά καταλαβαίνει μέ αὐτή τή λέξη ἕνα πλῆθος πράγματα.

Τώρα, -περνῶ σέ μιά δευτέρα ἐρώτηση πού σχετίζεται μέ τήν προηγούμενη- μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ σκέψη σου, σ' αὐτό τό σημεῖο συγκεκριμένα, δημιουργεῖ μερικές

Οἰκογενειακή οἰκειότητα

φορές προβλήματα, ἴσως ἐπειδή τό βιβλίο σου ἀποτελεῖται ἀπό κείμενα διαφορετικῆς ἐμπνευσης καί διαφορετικῶν περιόδων: Χρησιμοποιεῖς τούς ὄρους φετιχισμός καί ἀντιστροφή, ἐνῶ παράλληλα διαβεβαιώνεις ὅτι οἱ παραστάσεις (representations) καί ἡ θρησκεία εἶναι καί αὐτές μορφές πρακτικῆς, ὅτι δηλ. ἡ παράσταση καί ἡ ὀργάνωση εἶναι κατά κάποιον τρόπο ἕνα καί τό αὐτό. Ὑποστηρίζεις μέ δύο λόγια -καί εἶναι πολύ ἀληθινό- ὅτι μιά σχέση συγγένειας εἶναι ἐξαρχῆς φορτισμένη μέ συνείδηση καί αὐθαιρεσία ὅσο καί μιά θρησκευτική παράσταση. Τώρα, δέν εἶμαι καθόλου σίγουρος ὅτι θά ἦταν εὐκολο νά τά κρατήσουμε ὅλα αὐτά μαζί -οὔτε καί σὺ ὁ ἴδιος θά τό πετύχαινες πάντοτε. Τελειώνω μέ ἕνα παράδειγμα πού ἔχει τή μορφή μιᾶς τρίτης ἐρώτησης. Ὑποστηρίζεις ὅτι ἡ ἰδεολογία, ὁ ἰδεολογικός μηχανισμός, ἐξηγεῖται ἀπό μιά ἐπίδραση στή συνείδηση καί ἀπό μιά ἐπίδραση τῆς συνείδησης. Αὐτή ἡ ἐπίδραση στή συνείδηση ὀφείλεται εἴτε στίς φυσικές δυνάμεις πού οἱ ἄνθρωποι τίς ἐρμηνεύουν προσωποποιώντας τες, εἴτε ἀκόμη στίς σχέσεις ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους. Ἄλλά καί οἱ ἐνλόγω σχέσεις ὀφείλονται μέ τή σειρά τους στή λειτουργία τῆς συνείδησης. Καί ἐγώ βασικά ἀναρωτιέμαι τί εἶναι αὐτό πού διαφοροποιεῖ τόν ἕνα τύπο παράστασης ἀπό τόν ἄλλο. Ἀπό αὐτή τήν ἄποψη εἶναι πιά εὐκολο νά μιᾶμε γιά μῦθο (καί ὄχι πάντοτε γιά παράσταση). Ἄν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ κοινωνική ἢ ἡ οἰκονομική ὀργάνωση εἶναι ταυτόχρονα καί παράσταση, τότε ὁ μῦθος τί εἶναι; Παράσταση τῆς παράστασης;

M.G.: Θά ἀπαντήσω μολονότι δέν ἔχω μιά συγκεκριμένη θεωρία πού νά τά ἐνοποιεῖ καί νά τά συσχετίζει ὅλα αὐτά. Ἀπό τή μιά μεριά ἡ ἐννοια τῆς ἀντιστροφῆς μπορεῖ νά ἀναγνωριστεῖ πολύ ἀπλά: Ὅταν π.χ. οἱ Μ'πούτι προσεύχονται πρῖν ἀπό τό κυνήγι ἢ δταν γιορτάζουν μέ προσευχές τήν ἐπιστροφή τους ἀπό τό

κυνήγι και τό θήραμα πού έπιασαν, σκέφτονται τή δράση τους αντίστραμμένα -ό Colin Turnbull έχει δικίο πού τό υπογραμμίζει. Οί Μ' πούτι πιστεύουν ότι δέν είναι αυτοί οί ίδιοι πού «έπιασαν» τό θήραμα· είναι τό δάσος, ή καλοπροαίρετη θεότητα, πού τούς τό «έδωσε».

Μ.Α.: Πάντοτε μέ μπερδεύει αυτό του είδους ή επιχειρηματολογία. Μά, δέν πρόκειται για ένα σχήμα λόγου; Σίγουρα οί Μ' πούτι ξέρουν πολύ καλά ότι αυτοί έπιασαν τό θήραμα.

Μ.Γ.: Δέν είναι τόσο άπλό. Πρέπει όμως να προχωρήσουμε παραπέρα, γιατί δέν άρκει μόνο να έντοπίσουμε τά φαινόμενα τής «αντιστροφής» στην παράσταση μιās άλυσιδωτής συσχέτισης αίτιών/αίτια-τών. Κάθε τύπος κοινωνίας όρίζει, ανάλογα μέ τήν ύπόστασή της ένα ειδικό τρόπο διαφάνειας και άδιαφάνειας για τά άτομα πού ζούν και δρουν μέσα σ' αυτήν. Σε μιá κοινωνία όπου οί σχέσεις παραγωγής λειτουργούν μέσα από τίς σχέσεις συγγένειας, δηλ ή κοινωνική ζωή χρωματίζεται από τή συγγένεια. 'Η συγγένεια γίνεται τό ίδίωμα τής κοινωνικής ζωής, ή γενική γλώσσα τής κοινωνικής παράστασης (représentation sociale). 'Όταν πάλι οί σχέσεις παραγωγής και ή οικονομία λειτουργούν μέσα από τήν πολιτική-δπως στην άρχαία ελληνική Πόλη- τότε όλα παίρνουν τή μορφή πολιτικού προβλήματος. Θέλω να πώ μ' αυτό πώς ή μορφή τής παράστασης και ή μορφή τής άπόκρυψης, δηλ. τής άδιαφάνειας, των κοινωνικών σχέσεων -στό σημείο αυτό δέν χρησιμοποιώ άκόμη τον όρο αντιστροφή- είναι άποτέλεσμα τής θέσης πού καταλαμβάνουν και τής μορφής πού παίρνουν οί σχέσεις παραγωγής σε μιá κοινωνία. 'Υπάρχουν ειδικές ικανότητες για να παρέχονται ή για να άποκρύπτονται πληροφορίες, ικανότητες πού σχετίζονται άκριβώς μέ τή θέση και τή μορφή των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Τώρα, μπορεί κανείς να έπενεργήσει σ' ένα σύστημα μόνο μέσα από τίς παραστάσεις πού έχει φτιάξει για αυτό, και αυτές οί παραστάσεις σχετίζονται μέ τή μορφή των κοινωνικών δομών και τήν κυριαρχία πού μπορούν να άσκήσουν οί δομές αυτές, ή συγγένεια, για παράδειγμα, ή ή πολιτική πάνω σ' ένα κοινωνικό σύστημα. 'Ωστόσο ή συγγένεια ή ή πολιτική μπορεί να είναι κυρίαρχες δομές μόνον όταν λειτουργούν ως ύποδομές. Δέν είμαι ύποστηρικτής μιās θεωρίας «έπιπέδων» (théorie des instances), όπου τά επίπεδα θεωρούνται σαν μιá άλληλουχία επάλληλων στρωμάτων μέ τήν ιδεολογία στην κορυφή του γλυκού. Αυτό πού πρέπει να άπορρίψουμε είναι όχι άπαραίτητα ή έννοια του «έπιπέδου», αλλά κάθε πραγματιστική, μηχανιστική έρμηνεία. Για να άπαντήσουμε όμως στην έρώτησή σου χρειάζεται να προχωρήσουμε σε σύνθετη άνάλυση.

Μ.Α.: 'Η έρώτησή μου δέν ήταν σαφής. Μπορώ βέβαια να τή διατυπώσω καλύτερα αν αναφερθώ στο πρόβλημα πού ήδη ανακινήθηκε: τό πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα σε όρατό/άόρατο. Θυμάσαι ότι, όπως τό είπε και ό Μάρξ, οί σχέσεις πού παριστάνονται ως σχέσεις ανάμεσα σε πράγματα, στην πραγματικότητα κρύβουν σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους. Μου φαίνεται ότι στην ιδεολογία των κοινωνιών πού μελετάμε οί σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους εκ-

φράζονται άμεσα μέ τήν παράσταση πού έχουν οί άνθρωποι για τίς σχέσεις αυτές. 'Ακόμη, ότι όλες οί ανθρωπολογικές θεωρίες για τή δύναμη, για τή μαγεία, για τό Πρόσωπο είναι ή άμεση έκφραση των ανθρώπινων σχέσεων, αφού δέν είναι ό όποιοσδήποτε πού μπορεί να δράσει εις βάρος ή υπέρ όποιοσδήποτε άλλου κ.λπ.' και άρα, μέ δυό λόγια, υπάρχει ένα είδος μή άναστραμμένης άμεσης παραγωγής τής παράστασης μέ τήν πράξη.

18. Στην οικονομική ανθρωπολογία έχουν προβληθεί βασικά τρεις όρισμοί τής οικονομίας: 1) Για τούς φορμαλιστές (Μ. Harskovits, E. Leclair, H. Schneider, R. Burling κ.ά.) στόχος τής οικονομικής έπιστήμης είναι ή μελέτη τής «ανθρώπινης συμπεριφοράς πού θεωρείται ως σχέση ανάμεσα στους οικονομικούς στόχους και σε περιορισμένα μέσα τά όποία χρησιμοποιούνται εναλλακτικά» (L. Robbins, The Subject Matter of Economics, Macmillan 1952) 'Ο όρισμός αυτός ξεκινάει από τήν άνάλυση τής οικονομικής δραστηριότητας του άτόμου και στηρίζεται στη θεωρία τής «όριακής χρησιμότητας» (Marginal Utility) πού χαρακτηρίζει τό σύνολο σχεδόν των μη μαρξιστών δυτικών οικονομολόγων. 'Ο φορμαλιστικός όρισμός άποκόπτει τήν οικονομία από τίς κοινωνικές σχέσεις και άρα άποκλείει κάθε ιστορική θεώρηση. 'Η οικονομιστική αντίληψη τής κοινωνίας είναι συνέπεια τής προβολής και χρήσης όρων, έννοιών και μοντέλων από τή δυτική καπιταλιστική κοινωνία για τή μελέτη διαφορετικών στο χώρο και τό χρόνο κοινωνιών. Στηρίζεται στην άπολιθωμένη μυθολογία του Homo Economicus πού έκφράζει και νομιμοποιεί μιάν έθνοκεντρική αντίληψη τής οικονομίας, όπου ή μεγιστοποίηση του άτομικού κέρδους γίνεται πάντοτε μέσα από άναγωνιστικές σχέσεις σε μιάν κοινωνία πού λειτουργεί σαν μιá τέλεια άγορά (άγορά αγαθών, δύναμης, αξιών κτλ.). Ατή τήν άλλοτε φανερή, άλλοτε κρυφή «μερκαντιλιστική» ιδεολογία στον φορμαλιστικό όρισμό τής οικονομίας (μιá άποψη πού κατακρίνεται μέ συνέπεια σε όλα τά έργα του Μάρξ) άρνήθηκε και καταπολέμησε έντονα ό Κ. Polanyi.

M.G.: Γιά μένα ή αντίστροφη δέν ύπρξε ποτέ ή κεντρική δση τής ιδεολογίας. 'Αντίθετα μάλιστα όσα μόλις τώρα είπα δείχνουν ότι ανάλογα μέ τή θέση και τή μορφή πού παίρνουν οι σχέσεις παραγωγής ύπάρχει μέσα στην παράσταση μιά παραγωγή επιπτώσεων (έπιφαινόμενων) πού όδηγοϋν κατευθειάν προς τίς κοινωνικές σχέσεις. Οι επιπτώσεις (τά έπιφαινόμενα) τής αντίστροφης είναι ίσως μιά έλάσσων δση τής ιδεολογίας. 'Αλλά πιστεύω ότι έμεις, οι ανθρωπολόγοι, τίς συναντάμε όλη τήν ώρα. 'Αρκεί νά γυρίσουμε πίσω στόν Malinowski και στό πρόβλημα τής κυκλοφορίας των πολύτιμων αντικειμένων πού έχουν εμπλακεί στό Kula. Αύτά τά αντικείμενα είναι πολύτιμα και φαίνονται νά έχουν αξία αύτά καθαυτά: στην πραγματικότητα όμως ή αξία τους είναι φαντασματική: παριστάνει πολιτικές, θρησκευτικές και άλλες σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Συνακόλουθα θά έπρεπε νά προσεγγίσουμε μέ τόν τρόπο αυτόν όχι μόνο τό πρόβλημα τής μαγείας και τής πρακτικής πού σχετίζεται μ' αυτήν, αλλά και τό πρόβλημα των «πρωτόγονων χρημάτων» και των πολύτιμων αγαθών (τά αγαθά πού τά όνομάζουμε αγαθά γοήτρου).

CL.L-S: Δέν θά πρέπει ώστόσο νά προχωρήσουμε περισσότερο προς αύτή τήν κατεύθυνση, γιατί, αν φτάσουμε στά άκρα, ό,τιδήποτε θά μπορούσε νά χρησιμεύσει σε ό,τιδήποτε. Παίρνετε τό παράδειγμα των χρημάτων. Ξέρουμε πολύ καλά ότι χρήματα είναι και τά κοχύλια, οι πέτρες, οι πλάκες χαλκού, ή και διάφορα άλλα πράγματα, αλλά ξέρουμε επίσης ότι υπάρχουν περιοδικά επανερχόμενοι λόγοι πού έξηγοϋν τή συγκεκριμένη κάθε φορά έπιλογή του ενός ή του άλλου πράγματος.

M.G.: Σίγoupa. Δέν θά ήθελα όμως νά παρασυρθώ σε μιά συζήτηση πάνω στα «πρωτόγονα χρήματα» και πάνω στό πρόβλημα περιοδικά επανερχόμενης έπιλογής

όρισμένων αντικειμένων' έπιλογής πού γίνεται μέ σκοπό νά συμβολιστούν κοινωνικές σχέσεις. 'Αλλά συμφωνώ μ' αύτό πού μόλις είπε ό Marc Augé, ότι δηλ. ή κοινωνική «δύναμη» είναι μιά άμεση έκφραση των κοινωνικών σχέσεων.

M.A.: 'Αναρωτιέμαι, όταν μάλιστα πρόκειται για φαινόμενα αύτης τής τάξης, αν οι έννοιες σαφές/ύπονοούμενο δέν θά ήταν πιο άκριβείς από τίς έννοιες όρατό/άόρατο, στό μέτρο βέβαια πού οι κοινωνικοί φορείς έχουν μιά όρισμένη συνείδηση των καταστάσεων -άκόμη και όταν πρόκειται για θρησκευτικές ή τελετουργικές καταστάσεις- ή των σχέσεων δύναμης στις όποιες έχουν εμπλακεί. 'Αλλά δέν μπορούν νά είπω δέν βλα. "Όλα δέν λέγονται.

2) Μαζί μέ τους μαθητές και συνεργάτες του (G.Dalton, Pearson κ.ά.) ό Polanyi διατύπωσε και θεμελίωσε μέ τήν επιστημονική έρευνα έναν «οϋσιαστικό» ή «θεσμικό» όρισμό τής οικονομίας. Αύτό πού όρίζουν ως οικονομία μιάς κοινωνίας είναι οι κοινωνικές φόρμες και δομές τής παραγωγής, τής κατανομής και τής κυκλοφορίας -δηλ. μ' άλλα λόγια τό κύκλωμα παραγωγή/κατανάλωση- των υλικών αγαθών- φόρμες και δομές πού χαρακτηρίζουν μιά συγκεκριμένη κοινωνία σε συγκεκριμένη ιστορική «στιγμή» τής ύπαρξής της. 'Η επίδραση από τόν «κλασικό» όρισμό τής οικονομίας του Adam Smith και του Ricardo είναι σαφής. 'Η οικονομία είναι ένταγμένη στην κοινωνία: άκόμη και ή θρησκεία και οι πολιτικοί θεσμοί έχουν οικονομική πλευρά. 'Η θέση του Polanyi προκάλεσε επανάσταση στην οικονομική ανθρωπολογία. 'Ωστόσο ήδη και ό M.Mauss και ό B.Malinowski είχαν καταλήξει στό ίδιο συμπέρασμα, ξεκινώντας από διαφορετικό δρόμο βέβαια.

3) 'Η έναλλακτική θεωρία ύποστηρίζεται από μιά τρίτη ομάδα ανθρωπολόγων (E.Terray, Cl. Meillassoux, M.Sahlins, J.Friedman, M. Harris, M. Godelier, κ.ά.). Αύτοι άπορρίπτουν έξ όρισμού τίς θέσεις των ορμολιστών. Παράλληλα θεωροϋν τόν «οϋσιαστικό» όρισμό τής οικονομίας όχι βέβαια λανθασμένο, αλλά βασικά άνεπαρκή. 'Υποστηρίζουν ότι ή άνάλυση και έρμηνεία των μορφών και των δομών τής διαδικασίας τής υλικής (οικονομικής) ζωής σε μιά κοινωνία μπορεί νά γίνει άποτελεσματικά μόνον αν χρησιμοποιηθούν οι μαρξιστικές έννοιες τρόπος παραγωγής και ό κοινωνικο-οικονομικός σχηματισμός του ιστορικού ύλισμού.

19. Οι Μπαρούλια, φυλή καλλιερητών (μ' ένα σύστημα όρεινης άπομιλωτικής γεωργίας) στην κεντρική Νέα Γουινέα. 'Η έπιτόπια έρευνα του Godelier έγινε από τό 1967-1969. Χαρακτηριστικό είναι ότι ή πρώτη επαφή τής φυλής μέ τή δυτική τεχνολογία και τους λευκούς έγινε μόλις τό 1951, ενώ ή περιοχή προσαρτήθηκε στην Αύστραλία λίγο άργότερα, τό 1960.

20. Κούλα είναι μιά μορφή τελετουργικής άνταλλαγής δώρων πού κάνουν οι κάτοικοι των νησιών Τρομπριάν μέ τά γειτονικά τους νησιά στό δ.Ειρηνικό. Στο Κούλα ανταλλάσσονται μόνο δύο είδη αντικειμένων: περιδέραια από κόκκινα κοχύλια και βραχιόλια από λευκά κοχύλια. Τά αντικείμενα αύτά -πού δέν είναι κατασκευασμένα από σπάνια υλικά- είναι φορτισμένα μέ συμβολική αξία και γιαυτό είναι πολύτιμα: Vay' gua. Αύστηροί κανόνες και ένα σύνολο από έθιμα και τελετουργίες ρυθμίζουν τή διεξαγωγή του Κούλα. Οι άνταλλαγές γίνονται συστηματικά έτσι ώστε σχηματίζεται ένα κλειστό κύκλωμα, ένας δακτύλιος: Kula Ring, όπου τό κάθε είδος από τά πολύτιμα αντικείμενα κυκλοφορεί πάντοτε σε αντίθετη φορά από τό άλλο. 'Η τελετουργική αύτή άνταλλαγή δώρων συνοδεύεται όμως και από οικονομικές συναλλαγές (Wasi), πού διεξάγονται άπλά, σχεδόν κρυφά.

Τό Κούλα άποτελεί τυπικό παράδειγμα στις περισσότερες ανθρωπολογικές μελέτες, αλλά οι κλασικές αναλύσεις έγιναν από τους Malinowski (The Argonauts...., όπ.παρ.), πού είναι και ό πρώτος πού διέκρινε σαφώς τήν οικονομική συναλλαγή από τήν κοινωνική ή τελετουργική, άνταλλαγή Mauss (Essai Sur Le Don...., όπ.παρ.), και άλλους.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»*

Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α. Ε.

Βιβλιοπωλείο και έκδοτικός οίκος.
 Ἀπὸ τὸ 1885 στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἑλληνικοῦ βιβλίου
 καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ.
 Στὶς ἐκδόσεις μας οἱ μεγαλύτεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς.
 Τὰ καλύτερα νεοελληνικὰ ἔργα.

ΠΡΟΣΕΧΕΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Βιτσαξή Β. : Πλάτων καὶ Οὐπανισάντ
 Μέξη Δ. : Ἡ Μάνη καὶ οἱ Μανιάτες
 Γερουλάνου Δ. : Θ. Κολοκοτρώνης
 Ἰορδανίδου Μ. : Διακοπὲς στὸν Καύκασο
 Κόντογλου Φ. : Θάλασσες - Καΐκια - Καραβοκύρηδες
 Κούκου Ε. : Ι. Καποδίστριας - Ὁ Ἀγωνιστὴς τῆς Ἐλευθερίας
 Κουλουμπή Θ. : Ἀντιμετωπίζοντας τὴν ἐξάρτηση
 Μότσιου Ι. : Ἀπολογία Ρωσικῆς Λογοτεχνίας 1830 - 1976
 Ἀθανασιάδη Τ. : Ὁ Γυῖς τοῦ ἡλίου
 Μάτσα Ν. : Ἑλληνικὸς Λαϊκὸς Πολιτισμὸς καὶ Παράδοση -
 Τὸ Δισκάκι τοῦ Ἀσκητῆ

ΓΙΑ ΝΕΕΣ ΚΟΠΕΛΕΣ

Pitray D. A. : Ἡ ἄγνωστη τοῦ ἑλληνικοῦ νησιοῦ

Οἱ πρὸ ἐπιτυχημένες σειρὲς στὴν ἑλληνικὴ τηλεόραση

Ἀθανασιάδη Τ. : Οἱ Πανθέοι
 Ἀσημακόπουλου Κ. : Ὁ Βασιλιάς καὶ τὸ Ἄγαλμα
 Βενέζη Η. : Γαλήνη
 Καραγάτση Μ. : Γιούγκερμαν
 Περάνθη Μ. : Δαίμονας
 Παπαδιαμάντη Ἀ. : Ἡ Γυφτοπούλα
 Ρώμα Δ. : Ὁ Περίπλους - 1970 - 1870
 Τερζάκη Α. : Ἡ Μενεξεδένια Πολιτεία

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

Τερζάκη Α. : Ἡ Πριγκηπέσσα Ἰζαμπὴ
 Κυριαζή Κ. : Ρωμανὸς ὁ Δ' Διογένης
 Πετσάλη Θ. : Μαρία Πάρνη

* ΝΕΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Ἀπὸ 1ης Φεβρουαρίου 1978, Σόλωνος 60 - Ἀθῆναι 135

Η ΚΙΝΕΖΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΤΩΝ «4»

Οι εξελίξεις στην Κίνα βρίσκονται τόν τελευταίο καιρό στό επίκεντρο τής διεθνούς επικαιρότητας. Ο θάνατος του Μάο, ή ήττα καί ή καταδίκη τής «συμμορίας τών 4», τό 11ο συνέδριο του ΚΚΚ, ή 5η λαϊκή έθνοσυνέλευση, καί οι ειδήσεις γύρω από τίς αλλαγές πού συντελούνται σήμερα στην κινεζική κοινωνία προβληματίζουν όχι μόνο τούς «κινεζολόγους» ή τίς πολιτικές οργανώσεις φιλοκινεζικών πολιτικών άποχρώσεων, αλλά όλους όσους ενδιαφέρονται γιά τή μοίρα του σοσιαλισμού στη μακρινή Ανατολή αλλά καί στόν τόπο τους.

Στό σημείωμα αυτό θά προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιά εικόνα τής κατάστασης, πού ίσως δώσει λαβή σέ γενικότερες σκέψεις σχετικά μέ τό σοσιαλισμό στην Κίνα. Τονίζουμε, όμως, προκαταβολικά ότι ή έλλειψη στοιχείων γιά τή συγκεκριμένη πολιτική καί κοινωνική κατάσταση στην Κίνα καθιστά πολύ προβληματική τή συναγωγή σίγουρων συμπερασμάτων. Καί άπ' αυτή τήν άποψη κάθε κατηγορηματική κρίση κινδυνεύει από πραγματολογική άθαιρεσία καί ιδεολογικές προκαταλήψεις.

Μετά τήν πολιτιστική επανάσταση

Καταρχήν θεωρούμε σκόπιμη μιά σύντομη ιστορική αναδρομή. Στα μέσα τής δεκαετίας του '60 στην Κίνα, μέ πρωτοβουλία ήγετικών στελεχών του κόμματος ξεσπάει ή πολιτιστική επανάσταση. Πρόκειται γιά μιά πλατύτατη καί άμεση παρέμβαση τών λαϊκών μαζών στό πολιτικό προσκήνιο, παρέμβαση πού συγκλονίζει καί φέρνει βαθιές ανακατατάξεις σ' όλο τόν κοινωνικό κορμό. Διακηρυγμένος στόχος τής ήταν τό στέριωμα καί ή ανάπτυξη τής έξουσίας τής εργατικής τάξης ενάντια στίς νέες μορφές μέ τίς όποτες εμφανίζεται καί άγωνίζεται ή άστική τάξη κατά τή μεταβατική περίοδο στό σοσιαλισμό.

Κατά τήν πολιτιστική επανάσταση καθαιρείται, ως εκπρόσωπος τής δεξιάς γραμμής μέσα στό κόμμα, δίπλα στόν παλαιό ήγέτη Λί Σάο Σί καί ό σημερινός αντιπρόεδρος Τένγκ Χσιάο Πίνγκ. Η τάση πού ήττήθηκε δέν δεχόταν τήν προτεραιότητα τής ταξικής πολιτικής πάλης σέ σχέση μέ τήν οικονομία καί, στη θέση τής βασικής αντίφασης μεταξύ προλεταριάτου καί άστικής τάξης, τοποθετούσε τήν αντίφαση άναπτυγμένου σοσιαλιστικού συστήματος καί καθυστερημένων κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων» (10ο Συνέδριο του ΚΚΚ-1973).

Οί συσχετισμοί πού παγιώθηκαν κατά τήν πολιτιστική επανάσταση καταγράφηκαν στό 9ο Συνέδριο του ΚΚΚ τό 1969. Μεγάλες ήγετικές προσωπικότητες τής πολιτιστικής επανάστασης καταξιώθηκαν ό Τσέν Μπό Τά, ό Λίν Πιάο καί ή Τσιάνγκ Τσίγκ (γυναίκα του Μάο).

Τό 1970 καθαιρείται ό Τσέν Μπό Τά, μέλος ως τότε του Πολιτικού Γραφείου τής Κεντρικής Έπιτροπής, αλλά τό ζήτημα δέν παίρνει διαστάσεις έξω από τά κομματικά πλαίσια. Αργότερα, στό 10ο Συνέδριο (1973) ό Τσου Έν Λάι θά τόν χαρακτηρίσει «άντικομμουνιστικό στοιχείο τής Κουόμιτανγκ, τροτσικιστή, προδότη, μυστικό πράκτορα καί ρεβιζιονιστή».

Τό 1971 καθαιρείται ό Λίν Πιάο, μέχρι τότε ύπουργός Άμύνης καί διάδοχος του Μάο, καί άλλα πέντε μέλη του Πολιτικού Γραφείου. Οί καθαιρέσεις είναι τό άποτέλεσμα τών έντονων συγκρούσεων πού προηγήθηκαν μέ επίκεντρο τόν κομματικό μηχανισμό, τό στρατό καί τά εργοστάσια. Ο Λίν Πιάο κατηγορείται ως όπαδός τής δεξιάς γραμμής του Λί Σάο Σί καί ως οργανωτής πραξικοπήματος γιά τήν κατάληψη τής έξουσίας πού, όμως, δέν πρόφτασε νά εκδηλωθει.

Τό 1973 νέος συσχετισμός δυνάμεων εμφανίζεται στό 10ο Συνέδριο του ΚΚΚ. Έμφανής καί δυναμική θά είναι ή παρουσία τών «4» τής Σαγκάης (Τσιάνγκ Τσίγκ, Βάν Χούγκ Βέν, εισηγητής του νέου καταστατικού του ΚΚΚ στό 10ο Συνέδριο, Γιάο Βέν Γιάν, θεωρητικός τών «4» καί Τσιάνγκ Τσουν Τζιάο) πού είναι μέλη του Πολιτικού Γραφείου ήδη από τό 9ο συνέδριο. Μετά από τό 10ο Συνέδριο (1973) καί τό θάνατο του

Τσου Έν Λάι (1975) αποκαθίσταται ως μέλος της Κεντρικής Έπιτροπής ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, αλλά τόν Άπρίλιο του 1976 καθαιρείται εκ νέου ύστερα από βίαιες συγκρούσεις μέσα κι έξω από τό κόμμα. Χαρακτηριστικά, ή απόφαση της Κεντρικής Έπιτροπής μετά τό θάνατο του Μάο αναφέρει: «Θά παραμένουμε πιστοί στις τελευταίες θελήσεις του προέδρου Μάο (...) φέρνοντας σε βάθος τήν κριτική έναντιον του Τένγκ Χσιάο Πίνγκ και εξακολουθώντας τήν πάλη έναντιον της δεξιάς παρέκκλισης πού άμφισβητούσε τά σωστά συμπεράσματα της πολιτιστικής επανάστασης, ισχυροποιώντας και αναπτύσσοντας τίς κατακτήσεις της μεγάλης προλεταριακής πολιτιστικής επανάστασης».

Τόν Οκτώβρη του 1976, σ' ένα κλίμα συγκρούσεων και άναταραχής πού επακολούθησε τό θάνατο του Μάο (Σεπτέμβριος), καθαιρούνται οί «4» της Σαγκάης ως εκπρόσωποι της άστικής τάξης στό κόμμα, και διάδοχος του Μάο ανακηρύσσεται ο Χούα Κούο Φένγκ, ύπουργός Δημοσίας Ασφαλείας από τό 1975. Οί άναταραχές συνεχίζονται και τούς επόμενους μήνες, όπου πάντως ο Χούα καταφέρει νά σταθεροποιηθεί στην έξουσία. Σ' αυτές τίς συνθήκες συνέρχεται τό 11ο Συνέδριο του ΚΚΚ. Ήγετική φυσιογνωμία δίπλα στον Χούα άναδεικνύεται ο Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, πού έχει εν τώ μεταξύ άποκατασταθεί εκ νέου.

Τό 11ο Συνέδριο διακηρύσσει τό νικηφόρο τέλος της πρώτης πολιτιστικής επανάστασης και τήν έξόντωση των «4» των οποίων «τά εγκλήματα έχουν διαβρώσει τό κόμμα σάν οργανισμό και τά μυαλά των μελών». Στο 11ο Συνέδριο προβάλλονται οί ακόλουθοι στόχοι: συνέχιση της πάλης έναντι στους «4», ενίσχυση του κρατικού και κομματικού μηχανισμού, «νά γίνει ή Κίνα μιά ισχυρή σοσιαλιστική χώρα μέ σύγχρονη γεωργία, βιομηχανία, έθνική άμυνα, επιστήμη και τεχνολογία, ως τό τέλος του αιώνα». Οί έννοιες τάξη και πειθαρχία παίρνουν τό πάνω χέρι, ενώ σέ επίπεδο προσώπων ή Κεντρική Έπιτροπή άνανεώνεται κατά 40%.

Σέ ό,τι άφορά τήν οργανωτική λειτουργία του κόμματος παρατηρείται ένα είδος κλεισίματος προς τίς μάζες: γιά νά γίνει κάποιος μέλος χρειάζεται νά δοκιμασθεί επί ένα χρόνο. Παράλληλα συγκροτούνται παντού επιτροπές έλέγχου της πειθαρχικότητας των μελών πού «δέν άγωνίζονται έναντι σε όλες τίς παραβιάσεις της κομματικής πειθαρχίας».

Οί έρμηνείες των εξελίξεων στην Κίνα

Ένδιαφέρον είναι νά δούμε ποιές έρμηνείες προτάθηκαν ως τώρα γιά τίς εξελίξεις στην Κίνα. Σχηματικά μπορεί νά καταταχτούν σε τέσσερις κατηγορίες.

1. "Οτι πρόκειται γιά φατριαστικές συγκρούσεις ήγετικών ομάδων γιά τή νομή της έξουσίας.

2. "Οτι πρόκειται γιά σύγκρουση του πολιτικού ρεαλισμού μέ τόν έξτρεμισμό, και νίκη του πρώτου.

3. "Άλλοι παραδέχονται τήν κυρίαρχη άποψη της κινεζικής ήγείας, μέ βάση τό επιχείρημα ότι μόνο αυτή είναι άρμόδια νά κρίνει.

4. "Ορισμένοι, τέλος, πιστεύουν ότι τή φάση της πολιτιστικής επανάστασης τή διαδέχεται μιά δεξιά φάση όπου εκκαθαρίζονται σταδιακά -και μάλιστα μέ τή ρετινιά του «δεξιού»- όλοι οί ήγέτες πού άνέδειξε ή πολιτιστική επανάσταση.

Οί τέσσερις αυτές εκδοχές είναι λίγο πολύ εκτός πραγματικότητας, και δέν καταφέρνουν νά έρμηνεύσουν πειστικά τή συνολική πορεία των ταξικών συγκρούσεων και των πολιτικών άνακατατάξεων στην Κίνα.

Ή πρώτη εκδοχή δέν είναι παρά ή κλασική άστική έρμηνεία πού, έχοντας άπορρίψει τό κοινωνικό καθεστώς της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, θέλει άπλώς νά έπαληθεύσει τή δική της πολιτική τοποθέτηση. Άηλαδή: κομμουνισμός=φατριαστικές συγκρούσεις=πολιτική άνωριμότητα κλπ. Άστισμός=δημοκρατία=πολιτική ώριμότητα=ευρωπαϊκό πνεύμα, κλπ.

Ή δεύτερη εκδοχή βασικά προέρχεται από τόν προοδευτικό άστικό τύπο της Δύσης. Τήν ίδια όμως περίπου άποψη άποδέχονται και τά ΚΚ της Δυτ. Ευρώπης. Χαρακτηριστικά ή γαλλική εφημερίδα «Ούμανιτέ» έγραφε: τό 11ο συνέδριο πιστοποιεί ότι (οί

Κινέζοι) απομακρύνονται από τη βολонταριστική πρακτική γιά νά προσχωρήσουν στόν πολιτικό ρεαλισμό πού έλειπε από χρόνια». Καί έδω τό πρόβλημα αντιμετωπίζεται μέ ήθικά κριτήρια, καί αποφεύγεται τό ζήτημα τών ταξικών σχέσεων. Τά αξιολογικά αντιθετικά ζεύγη ρεαλισμός/υπερεπαναστατισμός, τάξη/χάος, πρόοδος/πολιτολογία, ανάπτυξη/δπανάπτυξη, αντικαθιστούν τή συγκεκριμένη ανάλυση τών προβλημάτων καί υιοθετούνται διάφορα άπριόρι.

Ή τρίτη έκδοχή δέν είναι παρά ή άρνηση κάθε προσπάθειας νά έρμηνευτούν οί αλλαγές στό όνομα μιås, σχεδόν θεοκρατικής, παραδοχής τού νέου παγκόσμιου επαναστατικού κέντρου.

Ή τέταρτη έκδοχή έχει τά πιό πολλά στοιχεία μέ τό μέρος της. "Ετσι, όσοι δέν ανακάλυψαν πρόσφατα τήν κινεζική επανάσταση, ξέρουν ότι ένw ό Λί Σάο Σί καί ό Τένγκ βρίσκονταν πάντα «δεξιά», ό Τσέν Μπό Τά καί ό Λίν Πιάο βρίσκονταν πάντα «άριστερά», ότι δέν σαμποτάρισαν τήν πολιτιστική επανάσταση αλλά πρωτοστάτησαν σ' αυτήν κλπ. Είναι γνωστό επίσης ότι, από τά 15 ζώντα μέλη τού Πολιτικού Γραφείου πού εκλέχτηκαν στό 9ο Συνέδριο, τά 10 έχουν καθαιρεθεί. Ώστόσο καί αυτή ή άποψη βασίζεται σέ μιá, επίσης αξιολογική δυαδική αντίθεση, πού δέν μπορεί νά κρύψει τόν έμπειρισμό της: από τή μιá «ή επαναστατική άριστερά» (έδw άθροίζονται οί ήγέτες πού εκκαθαρίστηκαν wς τό 10 συνέδριο), από τήν άλλη ή «ρεβιζιονιστική άριστερά» (έδw κατατάσσεται ή σημερινή ήγεσία τού ΚΚΚ). Οί «4» σ' αυτή τήν αντίληψη χαρακτηρίζονται σαν άριστεροί «κεντριστες», μιá καί πριν από τήν εκκαθάρισή τους είχαν συμμαχήσει μέ τούς «ρεβιζιονιστές» ένάντια στόν Λίν Πιάο.

Ή κινεζική επανάσταση, τομή στό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα

"Ένα από τά ιδιότυπα χαρακτηριστικά τής κινεζικής επανάστασης είναι ότι άρνήθηκε τή γραμμή καί τήν ιδεολογία πού προοδευτικά επικρατεί μετά τό θάνατο τού Λένιν στό ΚΚΣΕ καί τήν Γ' Διεθνή (άλλά καί στίς αντιπολιτευτικές άριστερές ομάδες, τροτσκιστικής συνήθως απόχρωσης). Ή κινεζική επανάσταση άρνήθηκε τήν ιδεολογία πού βασιζόταν στόν οικονομισμό καί τήν υποτίμηση τής πολιτικής ταξικής πάλης, τήν ιδεολογία πού θεωρούσε τίς παραγωγικές δυνάμεις κινητήρια δύναμη τής Ιστορίας καί πού άπόπλιζε πολιτικά τούς κομμουνιστές στόν άγώνα τους «για νά αλλάξουν τόν κόσμο».

"Ήδη λοιπόν πριν άκόμη ή εργατική τάξη στήν Κίνα κατακτήσει τήν έξουσία, τήν εποχή πού μεσουρανούσε ή «θεωρία» ότι τό πán εξαρτάται από τήν ανάπτυξη τών «παραγωγικών δυνάμεων» καί πού όλα τά σοβιετικά έγχειρίδια «άποδεικνυαν» ότι «πρώτα αλλάζουν οί παραγωγικές δυνάμεις τής κοινωνίας, στή συνέχεια καί σέ άντιστοιχία μ' αυτές αλλάζουν καί οί παραγωγικές σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους» (Στάλιν), ή κινεζική επανάσταση διακήρυξε θαρραλέα: «Πρώτα μετασχηματίζεται τό έποικοδόμημα καί ό κρατικός μηχανισμός καί επικρατούν, χωρίς άκόμη νά έχουν διαδοθεί οί ιδέες πού επιτρέπουν νά κατακτηθεί ή πραγματική έξουσία. Ή μεγάλη ανάπτυξη τών παραγωγικών δυνάμεων έρχεται πάντοτε μετά από τό μετασχηματισμό τών σχέσεων παραγωγής» (Μάο). Ή διαφορά είναι θεμελιακή. Είναι ή διαφορά τού οικονομισμού (τής κυρίαρχης μορφής πού παίρνει ή άστική ιδεολογία μέσα στό μαρξισμό) καί μαρξισμού-λενινισμού. Καί τά άποτελέσματα από κεί καί πέρα διαφέρουν θεμελιακά, άν καί είναι άμεσα συγκρίσιμα. Θα αναφέρουμε ένα μόνο παράδειγμα. "Όταν ή Διεθνή, βασισμένη στόν καταστροφισμό τής οικονομιστικής αντίληψης (πού θεωρεί ότι ό καπιταλισμός, λόγω τής οικονομικής κρίσης καί τών έσωτερικών του αντιφάσεων, καταρρέει) χρεοκοπεί μπροστά στόν άνερχόμενο φασισμό, δηλώνοντας ότι ή ταξική πάλη τού προλεταριάτου γνωρίζει μόνο φάση επιθετικής ανόδου πριν από τήν επανάσταση, ή κινεζική επανάσταση καθόριζε τήν τακτική της μέσα από τήν έπιστημονική μελέτη τής συγκυρίας καί τόν διαρκή έντοπισμό τών διαφορετικών φάσεων επίθεσης-άμυνας-σταθεροποίησης τού ταξικού άγώνα.

Καί ένα τελευταίο σημείο. Ή κινεζική επανάσταση, καί κυρίως ή πολιτιστική, κατέδειξε μέ τόν πιό ξεκάθαρο τρόπο τή βαρύτητα τών θεωρητικών διατυπώσεων τού Λένιν πώς «ή δικτατορία τού προλεταριάτου», ή Ιστορική δηλαδή περίοδος τού σοσιαλισμού, δέν είναι τακτική ή φάση πού οδηγεί σέ κάποιους ένδιάμεσους σταθμούς, αλλά είναι ή φάση μετάβασης στήν άταξική κομμουνιστική κοινωνία μέσα από δρόμο γεμάτο άντιφάσεις καί συγκρούσεις, δρόμο τελικά διπλής κατευθύνσεως. Ή λενινιστική άποψη

«ή ταξική πάλη δέν εξαφανίζεται κάτω από τή δικτατορία του προλεταριάτου, παίρνει μόνο άλλες μορφές» δέν ήταν κενό γράμμα ή θεωρητική διαπίστωση αλλά θεμελιακή θέση γιά τήν οργάνωση τής πολιτικής παρέμβασης τής εργατικής τάξης.

Έτσι, γιά πρώτη φορά ύστερα από δεκαετίες μπορέσαμε νά θυμηθούμε πώς σοσιαλιστική σχεδιοποίηση τής παραγωγής δέν είναι κάποιες διοικητικές αποφάσεις, αλλά, μιά ταξική σχέση πού εγγυάται τήν κρατική κυριότητα στά μέσα παραγωγής χάρη στή λαϊκή πολιτική παρέμβαση. Η παρέμβαση αυτή καταπολεμά καί περιορίζει τίς τάσεις αυτονόμησης των επιχειρήσεων, τάσεις ένυπαρκτες στις παραγωγικές μονάδες πού διατηρούν, άναγκαστικά, τήν εργασιακή διαδικασία καί τίς εργασιακές σχέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Πού σημαίνει ότι τό προχώρημα του σοσιαλισμού συνεπάγεται τήν ποιοτική άλλαγή των παραγωγικών δυνάμεων κάτω από τίς νέες (σοσιαλιστικές) σχέσεις παραγωγής πού συνεχώς θά εδραιώνονται καί θά ένοποιούνται σέ μιά επίπονη πορεία «μαρασμού του κράτους».

Είδαμε έτσι στήν Κίνα τίς επιχειρήσεις νά έπαναστατικοποιούνται, είδαμε νά προκύπτει μιά νέα κοινωνική δομή, ή «λαϊκή κομμούνα» σάν παραγωγική μονάδα, κέντρο άσκησης τής πολιτικής έξουσίας καί χώρος ιδεολογικής δουλειάς. Κατάλαβα τελικά πώς οι καπιταλιστικές σχέσεις όχι μόνο είναι παρούσες όλη αυτή τήν περίοδο αλλά κι ότι αποτελούν τό αντίπαλο δέος πού συνεχώς άπειλεί τό σοσιαλισμό. Καί πώς ή εξάλειψή τους, ή κατάργηση κάθε σχέσης κυριαρχίας-ύποταγής μπορεί νά είναι άποτέλεσμα ενός συνειδητού πολιτικού άγώνα ένάντια στον καπιταλιστικό τύπου κοινωνικό καταμερισμό τής εργασίας καί τίς άστικές σχέσεις πού άναπόφευκτα έξακολουθούν νά υπάρχουν στον κρατικό καί τον οικονομικό μηχανισμό.

Φυσικά όλα αυτά δέν άναδείχτηκαν σάν μιά ολοκληρωμένη κατάφαση ή, επί τό χεικελιανότερο, σάν ή άρνηση τής άρνησης του μαρξισμού. Όλα αυτά άναδεικνύονται καί άποκρύβονται, κατακτώνται καί χάνονται στή διάρκεια μιάς άντιφατικής διαδικασίας όπου ο μαρξισμός συνυάρχει καί συγκρούεται με τον οικονομισμό, ο οικονομισμός καί ο εμπειρισμός οδηγούν στό ρεφορμισμό ή τον άριστερισμό, ο ρεφορμισμός συγκρούεται με τον άριστερισμό καί οι δύο μαζί με τό μαρξισμό, ή πρωτοπόρα λαϊκή παρέμβαση άντιπαλεύει τον πατερναλισμό καί τον αυθωρητισμό, τό σχέδιο άντιπαλεύει τίς έξουσίες αυτοδιεύθυνσης των επιχειρήσεων καί ή σοσιαλιστική ιδεολογία τον έλιτισμό τής έξειδίκευσης.

Όλα αυτά «μαζί καί ταυτοχρόνως» κάνουν τή διαχωριστική γραμμή των «δύο δρόμων» δυσδιάκριτη διά γυμνού οφθαλμού.

Η πολιτική σημασία των άνακατατάξεων

Στήν πολιτιστική επανάσταση συντρίβεται ή δεξιά άπόκλιση πού, ως τό 9ο συνέδριο, συγκροτούν με τή «γραμμή Μάο». Η πολιτική καί θεωρητική παρουσία του Μάο άποτελοΰσε σ' όλη σχεδόν τή ζωή τής κινεζικής επανάστασης, ως τό 11ο συνέδριο, σημαντικότατο παράγοντα γιά τήν έπιβολή τής μαρξιστικής γραμμής. Μετά, όμως, από τή συντριβή τής δεξιάς άπόκλισης γίνεται φανερό ότι ή οίκοδόμηση του σοσιαλισμού δέν κινδυνεύει μόνο άπ' τά «δεξιά» αλλά καί από τά «άριστερά». Η ύποκλιση μπροστά στό αυθόρμητο καί ή ύποτίμηση τής καθοδηγητικής επέμβασης του κόμματος, ο εμπειρισμός καί ο άντιθεωρητισμός, τό δόγμα «ό,τι πούν οι μάζες είναι πάντα σωστό», ή συγκέντρωση τής κριτικής στά πρόσωπα καί ή ύποτίμηση των βαθύτερων αιτιών ήταν βασικά χαρακτηριστικά τής γραμμής Τσέν Μπό Τά καί Λίν Πιάο. Ο κίνδυνος διάλυσης τής καθοδηγητικής λειτουργίας του κόμματος μέσα στό αυθόρμητο ήταν ύπαρκτός.

Η ήττα τής άριστεριστικής παρέκλισης οφείλεται στήν συμμαχία των «4» τής Σαγκάης (πού είχαν καθιερωθεί σάν οι πιο πιστοί εκφραστές τής γραμμής Μάο) καί τής «μετριοπαθούς» τάσης Τσου Έν Λάι (γύρω από τον οποίο άθροίζονται όλα τά παλιά ήγετικά στελέχη του κόμματος πού στο παρελθόν είχαν δείξει άρκετή διστακτικότητα στο άνοιγμα τής πολιτιστικής επανάστασης ή είχαν κατηγορηθεί γιά γραφειοκρατία, δογματισμό, ύποστήριξη τής «θεωρίας των παραγωγικών δυνάμεων»). Φυσικά ή συμμαχία αυτή δέν είναι ούτε άμοιρη αντίφάσεων ούτε ισότιμη. Ο τύπος τής κριτικής στον Λίν Πιάο ως τό 10ο συνέδριο (άφορισμός χωρίς συγκεκριμένη κριτική θέσεων) δείχνει πώς πρόκειται γιά συμβιβασμό σέ μιά κοινά άποδεχτή φόρμουλα. Πολύ γρήγορα όμως γίνεται έμφανές ότι ή ιδεολογική ήγεμονία κατακτιέται από τους «4». Τό 11ο συνέδριο τό άναγνωρίζει άλλωστε, επισημαίνοντας ότι οι «4» έλέγχανε τά μέσα

ενημέρωσης, τήν προπαγάνδα, τὰ πανεπιστήμια, «έδιναν γραμμή» γιά τήν τέχνη κλπ. Οί «μετριοπαθείς», αντίθετα, έλέγχουν τίς άνώτερες θέσεις τής κομματικής ήραρχίας και τὰ νευραλικά σημεία τοῦ κρατικού μηχανισμού και τοῦ στρατοῦ.

Ο συσχετισμός στόν κομματικό μηχανισμό είναι πάντως ρευστός. Στό 10ο συνέδριο οί «4» καταφέρνουν νά επιβάλουν τό «άνοιγμα» τοῦ κόμματος γιά νά υπάρξει στενότερη σύνδεση μέ τίς μάξες άλλά και γιά νά άποδυναμώσουν τοῦς «μετριοπαθείς».

Σπάνια -άν έξαιρέσει κανείς τόν Μάο- συμπυκνώνονται μέ τόση σαφήνεια και καθαρότητα τὰ πολιτικά συμπεράσματα τής πολιτιστικής επανάστασης όσο στά θεωρητικά και καθοδηγητικά κείμενα τών «4» αὐτῆς τής περιόδου. Άλλά άς δοῦμε τὰ ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά τών άπόψεών τους. Ἡ τάση παλινόρθωσης τοῦ καπιταλισμοῦ δέν χρεώνεται στίς πολιτικές προθέσεις προσώπων άλλά αναλύεται σάν άποτέλεσμα τής (άναπόφευκτης) ύπαρξης τών κανόνων και εφαρμογών τοῦ άστικού δικαίου. «Τό άστικό δίκαιο πού συνεχίζει νά διέπει τήν κατονομή και τήν άνταλλαγή τών άγαθών και στό σοσιαλισμό πρέπει νά περιορίζεται κάτω άπό τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ώστε κατά τή διάρκεια τής μακρόχρονης σοσιαλιστικής επανάστασης νά περιοριστοῦν βήμα πρὸς βήμα οί τρεῖς μεγάλες διαφορές (μεταξύ εργατῶν και άγροτῶν), πόλης και ύπαιθρου, χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας) ώστε νά δημιουργηθοῦν σταδιακά οί προϋποθέσεις γιά τήν κατάργηση αὐτῶν τών διαφορῶν», έγραφε ὁ Γιάο Βέν Γιάν. Οί άναλύσεις τοῦ Γιάο ἦτι τό άστικό δίκαιο και οί εφαρμογές του πού τό προωθοῦν άνασυγκροτοῦν τήν άστική τάξη άν και ήγεμονομένη σάν τάξη) στόν κρατικό μηχανισμό και τό μηχανισμό παραγωγῆς. Καί αὐτό πού λέγεται ρεβιζιονισμός μέσα στό κομμαί αποτελεί τή γραμμή ένίσχυσης τοῦ άστικού δικαίου, τήν ιδεολογικοπολιτική άνασυγκρότηση τής άστικής τάξης.

Τά συμπεράσματά τους προσπάθησαν νά τὰ ὑλοποιήσουν μέ τὰ έξῆς μέτρα: έδωσαν προτεραιότητα στήν επαναστατικοποίηση και άλλαγή τοῦ χαρακτήρα τών επιχειρήσεων και όχι στόν τεχνικό έκσυγχρονισμό τους μέ μέσα παραγωγῆς πού προσιδιάζουν στόν κοινωνικό καταμερισμό εργασίας τοῦ άναπτυγμένου καπιταλισμοῦ. Προτιμήθηκε ἡ έπιλογή φοιτητῶν και διευθυντῶν προερχόμενων άπό τήν εργατική τάξη στή βάση πολιτικῶν κριτηρίων, έπιλογή πού άφέθηκε στοῦς ίδιους τοῦς εργάτες, ένῶ θεσμοθετήθηκε ἡ κατά διαστήματα έπιστροφή στήν εργατική δουλειά. Στήν παιδεία έπιδίωξαν τόν «περιορισμό τής διαίρεσης διδάσκοντων-διδασκομένων και έπιζήτησαν τή στράτευση τών διανοομένων γιά τή συνάρθρωση τής διαδικασίας παραγωγῆς και εκπαίδευσης. Τέλος, σ' ὅ,τι άφορᾶ τήν ιδεολογική ταξική πάλη δήλωναν: «Ο κύριος εχθρός είναι ὁ έμπειρισμός». Ὅλα αὐτά, είναι προφανές, άμφισβητοῦσαν τοῦς ὑλικούς και ιδεολογικούς ὅρους ύπαρξης τών μετριοπαθῶν πού έλέγχανε τίς διευθυντικές θέσεις τοῦ κρατικού και οικονομικού μηχανισμού. Τό γεγονός αὐτό, και ταυτόχρονα ἡ άποδυνάμωσή τους μετά τό θάνατο τοῦ Τσου Ἐν Λάι, ὡθεῖ τοῦς μετριοπαθείς στό νά συμμαχήσουν μέ τήν παλαιά δεξιά πού μετά τήν άυτοκριτική της ἦταν διαθέσιμη. Ἐτσι, άποκαθίσταται ὁ Τένγκ.

Οί «4» άντεπιτίθενται προσπαθώντας νά κινητοποιήσουν τίς μάξες γιά μια νεα φάση τής πολιτιστικής επανάστασης. Πρόκειται γιά τήν έκστρατεία πού ὀνομάστηκε «άγῶνας ενάντια στόν Κομφούκιο». Οί έλλιπείς προσβάσεις στόν κρατικό μηχανισμό και, ἴσως, κάποιες ὑπέρ τό δέον προχωρημένες επιθέσεις ενάντια στά «προνομιούχα στρώματα» είχαν σάν άποτέλεσμα τόν σχετικά περιορισμένο χαρακτήρα τοῦ άγῶνα «ενάντια στόν Κομφούκιο». Παρ' ὅλα αὐτά όμως ἡ δεξιά ἠττάται, πράγμα πού έπισημοποιεῖται μέ τήν καθαίρεση τοῦ Τένγκ. Οί μετριοπαθείς όμως άποκρούουν τήν έπίθεση και διατηροῦν τίς θέσεις τους.

Σ' αὐτή τή φάση, και ένῶ οί δυνάμεις τών δύο ρευμάτων άνασυγκροτοῦνται, πεθαίνει ὁ Μάο. Ἐτσι εξαφανίζεται ὁ βασικότερος παράγοντας πού έγγυόταν τήν ίσορροπία δυνάμεων ἡ μάλλον τήν ιδεολογική πολιτική ήγεμονία τών «4» μολονότι οί «μετριοπαθείς» έλέγχουν τόν κρατικό μηχανισμό. Ἡ σύγκρουση μεταξύ τών δύο ρευμάτων ὀξύνεται. Χῶρος τής σύγκρουσης, πέρα άπό τό κόμμα, άποβαίνει ὁ στρατός, ὅπου οί «4» προσπαθοῦν νά κινητοποιήσουν τή βάση του ενάντια στήν «άστική τάξη τοῦ στρατοῦ».

Μετά άπό λίγες βδομάδες ἡ σύγκρουση θά τελειώσει μέ τή συντριβή τής «όμάδας τών 4». Οί μετριοπαθείς οικοδομοῦν τήν έξουσία τους χτίζοντας πάλι τίς γέφυρες μέ τή δεξιά. Ὁ Τένγκ άποκαθίσταται και πάλι.

Ο νέος συνασπισμός, μετά τη σταθεροποίησή του στην εξουσία, σπεύδει να καλύψει το χαμένο έδαφος στο ιδεολογικό επίπεδο. Η «άντεπαναστατικότητα» της ομάδας των «4» αποδεικνύεται από τις θέσεις που υποστήριξαν. Οι θέσεις της νέας ηγεσίας είναι ακριβώς αντίθετες: «Στό έσωτερικό του Κόμματος του προλεταριάτου εμφανίζονται αναπόφευκτα εκπρόσωποι της αστικής τάξης αλλά σίγουρα όχι μιά αστική τάξη» (...) «Πήγαιναν (οί «4») ενάντια στη διδασκαλία του προέδρου Μάο, ότι ο ρεβιζιονισμός αποτελεί σήμερα τόν κύριο κίνδυνο» (...) «Στό όνομα της κριτικής του έμπειρισμού θέλησαν να πολεμήσουν και να απομακρύνουν τά καθοδηγητικά στελέχη του κόμματός μας» (Pekin Information).

Η ιδεολογία της νέας ηγετικής ομάδας είναι ένα άμάλγαμα έμπειρισμού και ιδιότυπου οικονομισμού. Ο κλασικός οικονομισμός που αποδίδει τήν προτεραιότητα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων εξακολουθεί να είναι άπορριπτός, άπορρίπτεται όμως ή συγκαλύπτεται και ή θέση της ανάγκης να αλλάξουν ποιοτικά οι παραγωγικές δυνάμεις κάτω από τις νέες σχέσεις παραγωγής. «Τό να εναντιωθούμε στη θεωρία των παραγωγικών δυνάμεων δέν σημαίνει ότι άπορρίπτουμε τόν έκσυγχρονισμό της παραγωγής» (Pekin Information). Άλλά και ό κλασικός οικονομισμός αρχίζει δειλά δειλά να εμφανίζεται. «Οί παραγωγικές δυνάμεις αποτελούν τόν πιο έπαναστατικό παράγοντα. Είναι άναγκαίο να συνεχίσει κανείς τήν έπανάσταση στόν τομέα των σχέσεων παραγωγής έτσι ώστε να μπορούν να αντίστοιχούν καλύτερα στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων» (Χούα Κούο Φένγκ στό 11ο συνέδριο). Η έπαναστατικοποίηση του σχολείου, ή χειρωνακτική εργασία των διανοουμένων, ή κυριαρχία των πολιτικών κριτηρίων για τήν επιλογή, σάν στοιχείο του συνειδητού πολιτικού άγώνα, ανακόπτονται. Η Pekin Information θά γράψει για τούς «4»: «Η δήθεν εξέλιξη του αστικού δικαίου και ή δήθεν πραγματοποίηση του κομμουνισμού δέν ήταν παρά μόνο άπάτη». Πάντως όλα τά στοιχεία δείχνουν ότι ύάρχον ισχυρότατες αντίστάσεις στη νέα ηγετική γραμμή. Η άγωνία για τήν άπήχηση της ομάδας των «4» είναι μόνιμη στις καθοδηγητικές αποφάσεις. Γι' αυτό και ή νέα ηγεσία αναγκάζεται να θεσπίσει οργανωτικά μέτρα σχεδόν πρωτοφανή για τό ΚΚΚ.

Κανείς δέν μπορεί να προδικάσει τή μελλοντική πορεία του σοσιαλισμού στην Κίνα. Άλλωστε, και τό τονίσαμε στην αρχή, λείπουν τά στοιχεία. Ώστόσο ή συμβολική ρήση του Μάο άποκτά μιά παράδοση επικαιρότητα: «Είμαι πεισμένος ότι αν λάβει χώρα στην Κίνα ένα άντικομμουνιστικό πραξικόπημα σκηνοθετημένο από τούς δεξιούς τότε αυτοί δέν πρόκειται ποτέ να βρούν ήσυχία, και ή κυριαρχία τους θά είναι πιθανότατα βραχύβια, γιατί δέν θά τό επιτρέψουν όλοι οι έπαναστάτες που εκπροσωπούν τό 90% του πληθυσμού.»

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΗΛΙΟΣ

Η ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ

Τόν Μάρτιο του 1977 ή άνοδος των δυνάμεων της γαλλικής άριστερας, και ιδιαίτερα ύστερα από τις δημοτικές εκλογές, γίνεται πραγματικότητα. Οί εκτιμήσεις που γίνονταν τότε τοποθετούσαν τήν πλειοψηφία των Γάλλων στό πλευρό της άριστερας και προδίκαν τή νίκη της στις κοινοβουλευτικές εκλογές που προβλέπονται για τόν Μάρτιο του 1978. Όμως, από τότε μέχρι σήμερα, τά γεγονότα δέν εξέλιχτηκαν όπως έλπριζε και ήθελε ό πολύς κόσμος.

Όπως είναι γνωστό από τήν τρέχουσα ειδησεογραφία, τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα ήδη από τόν Μάιο του 1977 προσπαθεί να προσαρμόσει όρισμένα σημεία του Κοινού Προγράμματος (που είχε συμφωνηθεί μεταξύ ΓΚΚ, Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος και Ριζοσπαστών της Άριστερας, τό 1972) στα σημερινά δεδομένα της γαλλικής κοινωνίας. Γιατί, πραγματικά, όταν είχε ύπογραφεϊ τό Κοινό Πρόγραμμα, ή κρίση που συγκλονίζει σήμερα τόν καπιταλιστικό κόσμο και ιδιαίτερα τις ευρωπαϊκές κοινωνίες δέν είχε ακόμη ζεσπάσει. Τό αντικειμενικό δίλημμα που ανέδειξε ή κρίση θά

μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: ή πρόκειται για μία διαδικασία μετάβασης στο σοσιαλισμό ή για διαδικασία βαθιών αναδιαρθρώσεων του καπιταλιστικού συστήματος πάνω σε νέες βάσεις και σε βάρος του εργατικού κινήματος. Οι αναπροσαρμογές του Κοινού Προγράμματος που πρότεινε το ΓΚΚ αυτή την έννοια είχαν.

Οι διαφωνίες σοσιαλιστών — κομμουνιστών

Τό Σοσιαλιστικό Κόμμα ήταν υποχρεωμένο να απαντήσει. "Αν αποδέχονταν τις προτάσεις του ΓΚΚ θά σήμαινε υποχώρηση, άρα κρίση στο έσωτερικό του, αν άρνιόταν τις προτεινόμενες αναπροσαρμογές του Κ.Π., θά προκαλούσε κρίση και ένδεχόμενα διάλυση της συμμαχίας. "Η συνέχεια είναι περίπου γνωστή. Τό ΓΣΚ δέν άπαντάει άμεσα, και ό Μιττεράν καλύπτει τις διαφορές με ύπεκφυγές. Τό ΓΚΚ δζύνει τις πιέσεις επιδιώκοντας την άποδοχή των προτάσεών του, ενώ τό Συνέδριο του ΣΚ, στις 17 'Ιουνίου (βλ. Πολίτη τεύχ. 12) δίνει έμμεσα άρνητική άπάντηση σ' αυτές τις προτάσεις. Συγχρόνως τό ΣΚ συσφίγγει την οργανωτική του διάταξη προετοιμαζόμενο, μεταξύ των άλλων, για την πολεμική που έτοιμάζεται να εξαπολύσει τό ΓΚΚ. Πραγματικά, ή πολεμική αρχίζει πάνω σε δευτερεύοντα σημεία του Κοινού Προγράμματος, όπως τό κατώτερο όριο μισθών, περνάει στις έθνικοποιήσεις μερικών άκόμη μονοπωλίων και των θυγατρικών τους εταιρειών, την έθνική άμυνα, για να κορυφωθεί με την κριτική για την ταξική φύση και τον ιδεολογικό χαρακτήρα του Σοσιαλιστικού Κόμματος. "Η έθνικοποίηση όρισμένων άκόμη μονοπωλίων, εκτός από τά καταρχήν συμφωνημένα στο Κοινό Πρόγραμμα, μαζί με την έθνικοποίηση του συνόλου των μετοχών των θυγατρικών τους εταιρειών, θά είναι στή συνέχεια τό λάιτ-μοτίβ της πολεμικής.

Τό ΓΚΚ προτείνει να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα έθνικοποιήσεων μερικά άκόμη μονοπώλια όπως και τό σύνολο των θυγατρικών τους εταιρειών (1.450 περίπου). Στή συνέχεια, και όταν ή πολεμική έχει δζυνθεί, υποχωρεί στις 700 θυγατρικές άλλά διατηρεί πάντα την άποψη της πλήρους (100%) άπορρόφησης των μετοχών τους από τον κρατικό τομέα της οικονομίας. Τό ΓΣΚ, προσπαθώντας να διατηρήσει κάποια περιθώρια έλιγμών, επιμένει αρχικά στήν παλαιά συμφωνία για τις έθνικοποιήσεις, άλλά άργότερα ανεβάζει τον αριθμό των προς έθνικοποίηση θυγατρικών σε 200 περίπου έναντι των 80 που δεχόταν αρχικά. Διατηρεί όμως πάντα την άποψη της κατά 50% εξαγοράς των μετοχών των θυγατρικών, δηλαδή έμμένει (σε αριθμούς εταιρειών και ποσοστό κεφαλαίων) στήν περιορισμένη επέκταση του κρατικού τομέα της οικονομίας. "Η πολεμική διαρκώς δζύνεται. Στή συνάντηση κορυφής, στις 13 του Σεπτέμβριου, ή κρίση μετατρέπεται σε ρήξη. Οι 'Αριστεροί Ριζοσπάστες διακόπτουν τις διαπραγματεύσεις δηλώνοντας: «'Ενωμένη άριστερά και διευρυνόμενη δημοκρατία, ναί! Κρατικό καπιταλισμό και κολεκτιβισμό, όχι!». Με την πίεση όρισμένων στρωμάτων του κέντρου που μετακινούνται προς τά άριστερά, άλλά και της δικής τους βάσης, οι Ριζοσπάστες αναγκάστηκαν να αντιδράσουν στις προτάσεις του ΓΚΚ, εκμεταλλευόμενοι την ήδη υπάρχουσα κρίση μεταξύ ΓΚΚ και ΣΚ. "Έτσι κατάφεραν να δείξουν ότι υπάρχουν. Τό περιεχόμενο των δηλώσεων των Ριζοσπαστών της 'Αριστεράς υπογραμμίζει με σαφήνεια τό νόημα της διαφωνίας μεταξύ κομμουνιστών και των συμμάχων τους, και ιδιαίτερα τή διαφωνία με τις συντηρητικότερες τάσεις που εδράζουν στο ΣΚ και τους Ριζοσπάστες.

Οι έθνικοποιήσεις των μονοπωλιακών συγκροτημάτων, και κυρίως ό αριθμός και τό ποσοστό κεφαλαίου των προς έθνικοποίηση θυγατρικών εταιρειών, θά αποτελέσουν και στήν επόμενη συνάντηση (ή όποια με τή σειρά της θά αναβληθεί, άλλά αυτή τή φορά επ' άόριστον) τό κεντρικό σημείο της διαφωνίας. "Η βασική διαφορά έγκειται στήν επέκταση του κρατικού τομέα της οικονομίας και στο ρόλο των εργαζομένων σ' αυτές τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με την άποψη των σοσιαλιστών ένα μέρος των μονοπωλίων και σημαντικότερο τμήμα των θυγατρικών τους εταιρειών παραμένει άθικτο, όπως άθικτο παραμένει και τό 50% του κεφαλαίου θυγατρικών εταιρειών για τις όποιες δέχεται μερική μόνο έθνικοποίηση. Οι σοσιαλιστές δηλαδή και οι ριζοσπάστες της άριστεράς δέν δέχονται τά μέτρα εκείνα που θά επέκτειναν τον κρατικό τομέα της έθνικής οικονομίας, θά περιόριζαν ή θά συνέτριβαν την οικονομική δύναμη των μονοπωλίων (γαλλικών και ξένων) και θά δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις για μία ριζική αναδιάρθρωση της

οικονομικής ζωής. Βασικό επιχείρημα πού πρόβαλαν ήταν ότι δεν θα ήθελαν να καταλήξουν στον κρατικό καπιταλισμό πού άφενός αναπτύσσει τή γραφειοκρατία και άφετέρου μειώνει τήν άποδοτικότητα τής οικονομίας και, συνεπώς, θίγει τό βιοτικό επίπεδο του λαού. Στην πραγματικότητα όμως δεν ήθελαν να ξεκόψουν από τά συντηρητικά κεντρικά άστικά τμήματα πού τούς άκολουθούν. Παράλληλα δεν ήθελαν να άδξηθεί ή δύναμη τής CGT (ή μεγαλύτερη εργατική συνδικαλιστική άμοσπονδία τής Γαλλίας, προσκείμενη στο ΓΚΚ) ή όποια είναι Ισχυρότατη στους προς έθνικοποίηση τομείς τής οικονομίας και Ιδίως στη μεταλλουργία. Τό ΣΚ δηλαδή δεν ήθελε να έχει μετά τίς εκλογές (άφου τό κόμμα αυτό θά είχε τήν πλειοψηφία τής κυβέρνησης και ίσως, άργότερα, τήν προεδρία του κράτους), στον ίδιο τον κρατικό τομέα τήν εργατική άντιπολίτευση τής CGT, πράγμα πού θά του μείωνε τίς δυνατότητες έλιγμών. Έτσι, κύριο πρόβλημα άναδεικνύεται ή κατοχή από Ιδιώτες μεγάλου μέρους του κεφαλαίου. Οί πιέσεις των εν λόγω κεφαλαιούχων (και όχι μόνο αυτών) στο συνέταιρο κράτος μπορεί να κάνουν ώστε να μετασπιστεί σοβαρά ό στόχος του Κοινού Προγράμματος. 'Η εφαρμογή του, αντί να συντελέσει στο άνοιγμα μιάς διαδικασίας μετάβασης στο σοσιαλισμό, αντίθετα, μπορεί να συντελέσει ώστε τό ίδιο και τά κόμματα πού τό πραγματοποιούν να μετατραπούν σε διαχειριστές τής κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος. Και οι υπόλοιπες διαφωνίες έμπεριέχουν τίς ίδιες επιφυλάξεις από τήν πλευρά του ΓΚΚ. Στο θέμα τής εθνικής άμυνας τό ΣΚ άρνεϊται τή σχετικά αυτόνομη άμυνα με τή χρήση και άρα τήν παραγωγή άτομικών όπλων πού προτείνει τό ΓΚΚ. Οί σοσιαλιστές άρχικά στηρίχτηκαν σε επιχειρήματα προβλημάτων περιβάλλοντος (βλ. ψηφοφόρους κινήματος ενάντια στη μόλυνση του περιβάλλοντος) και παρέπεμψαν τό πρόβλημα σε δημοψήφισμα και τή λαϊκή έτυμηγορία. Γρήγορα όμως τό ΣΚ πέρασε στην πρόταση τής πανευρωπαϊκής άμυνας. Στην προκειμένη περίπτωση ένα γλιόστρημα προς τό άμυντικό σύστημα του ΝΑΤΟ ήταν πολύ πιθανό, μιά πού αυτό καλύπτει τήν «πανευρωπαϊκή» άμυνα με τήν άτομική του άμπρέλα.

Ο συσχετισμός δυνάμεων τής συμμαχίας

Είναι λοιπόν φανερό πώς οι διαφορές ΣΚ και ΓΚΚ είναι διαφορές πού άφορούν τή στρατηγική του κινήματος. 'Ο συσχετισμός των δυνάμεων στην κοινωνική βάση αυτών των κομμάτων, θά καθορίσει κυρίως ποιά κατεύθυνση θά πάρει ή συμμαχία τής άριστεράς. 'Αλλά, ό συσχετισμός δυνάμεων καιτοι βαραίνει όπερ του ΣΚ, σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά, ρευστοποιείται διαρκώς.

Τό Σοσιαλιστικό κόμμα δυνάμωσε και έφτασε σήμερα να άποτελεί τό μεγαλύτερο κόμμα τής άριστεράς και ίσως τό μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα τής Γαλλίας. 'Η επιτυχία του αυτή όφείλεται στο ό τι κατάφερε να άπαλλαγεί από τή σοσιαλδημοκρατική παράδοση τής παλαιάς SFIO και να συναντήσει τήν ένωτική λογική του ΓΚΚ πού όδήγησε στη συμφωνία για τό Κοινό Πρόγραμμα τό 1972. 'Ομως από τή στιγμή πού υιοθέτησε τή στρατηγική του Κ.Π. προσπάθησε να μετασπίσει όσο γίνονταν τό κέντρο βάρους τής άριστεράς, άρα και τίς επιμέρους συμφωνίες, στη δική του στρατηγική κατεύθυνση. Πρόκειται για μιά προσπάθεια πού επιδιώκει να άγκαλιάσει εργατικά στρώματα, άγροτικά, μικροαστικά και μεσοαστικά, παραδοσιακούς σοσιαλιστές και ριζοσπαστικοποιημένους πού προσέγγισαν τό ΣΚ μετά τό Μάη 1968, άθθεντικούς σοσιαλδημοκράτες προπολεμικών άποχρώσεων και άριστερούς σοσιαλιστές, όπαδούς των άυτοδιαχειριστικών ρευμάτων ιδιαίτερα αισθητών στο CERES (άριστερή τάση του ΣΚ) και τήν CFDT (ή μεγαλύτερη, μετά τήν κομμουνιστική CGT, εργατική συνδικαλιστική άμοσπονδία). Έτσι, εξαιτίας όλων αυτών των πολιτικών, ιστορικών και κοινωνιολογικών προσδιορισμών, τό ΣΚ κυμαίνεται άνάμεσα σε μιά άντικαπιταλιστική πολιτική έως τή διαχείριση τής κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος, συνοδευμένη, στο πολιτικο-θεσμικό επίπεδο, από προτάσεις για μιά διευρυνμένη δημοκρατία. Γι' αυτό άλλωστε και ή άοριστία των προτάσεων και ή ρευστότητα των τάσεων.

'Ομως παρά τήν κοινωνική και τήν ιδεολογική πολυχρωμία του ΣΚ μπορούμε άνετα να διακρίνουμε τίς δύο βασικές του συνιστώσες. 'Η μιά είναι αυτή πού θά προτιμούσε μιά στροφή προς κάποιο λαϊκισμό, άνασύροντας γκολικές μνήμες, πού θά συνεπάγονταν τήν εγκατάλειψη του ταξικού προγράμματος και τή διάρρηξη τής συμμαχίας με τούς κομμουνιστές. 'Η τάση αυτή θέλει ένα κόμμα για «όλους τούς Γάλλους» και

εκφράζεται με την καθιέρωση του Μιττεράν ως ηγέτη μεγάλης εμβέλειας. *Ἡ ἄλλη τάση τῶν ἀριστερῶν σοσιαλιστῶν τοῦ CERES (βλ. «Πολίτης» τεύχ. 12), θεωρεῖ ὄρο ἀπαράβατο τῆς συμμαχίας με τοὺς κομμουνιστὲς στὰ πλαίσια τοῦ Κοινοῦ Προγράμματος ὡς μόνη δυνατότητα γιὰ τὴν ἀντικαπιταλιστικὴ τομὴ καὶ μιὰ πορεία μετάβασης στοῦ σοσιαλισμοῦ. Φυσικὰ οἱ διαφορὲς τοῦ CERES με τοὺς κομμουνιστὲς εἶναι πολλές καὶ σημαντικὲς: Ἰδιαιτέρα πάνω στοῦ πρόβλημα τῆς αὐτοδιαχείρισης καὶ τοῦ ρόλου τοῦ κράτους γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.*

Εἶπαμε στὴν ἀρχὴ ὅτι ὁ συσχετισμὸς δυνάμεων στὰ πλαίσια τῆς γαλλικῆς ἀριστερᾶς θὰ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἀποφασίσει, τελικὰ, γιὰ τὴν τύχη τῆς συμμαχίας. Στὴν προκειμένη περίπτωση δὲν θὰ πρέπει νὰ δεῖ κανεὶς ἓνα ἀρραγὲς μπλόκ σοσιαλιστῶν καὶ ριζοσπαστῶν ἀπὸ τὴ μιὰ, τοὺς κομμουνιστὲς ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ νὰ ὀρίσει τὸ ὄλο θέμα με ὄρους δυαδικῆς ἀντίθεσης. Ἡ συγκεκριμένη πολιτικὴ πραγματικότης δείχνει μιὰ ἄλλη εἰκόνα, ὅπου π.χ. ἡ ἐργατικὴ βάση καὶ τῶν δύο κομμάτων, ὅπως ἐκφράζεται στοῦ συνδικαλιστικὸ ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν CFDT καὶ τὴν CGT, τάσσεται ὑπὲρ τῶν διευρυνόμενων ἐθνικοποιήσεων καὶ τοῦ αὐξημένου ρόλου τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων. Ἐδῶ οἱ ἐνωτικὲς τάσεις ὑπερισχύουν καὶ διαβλέπει κανεὶς μιὰ ντε φάκτο σύγκλιση κομμουνιστῶν καὶ σοσιαλιστῶν τοῦ CERES. Ἀντίθετα φιλοσοβιετικὲς τάσεις μέσα στοῦ ΚΚ κατακρίνοντας ἀπὸ τὰ «ἀριστερά» τὴν ὑποχωρητικότητα τοῦ Μαρσαί ἐναντι τοῦ Μιττεράν, τὸν ὁποῖο ἐξομοιώνουν με τὸν Μπλούμ, ἀνακαλοῦν τὴν ἱστορικὴ παρασπονδία τῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἐπὶ Λαϊκοῦ Μετώπου τὸ 1936-37. Ἐτσι καλλιεργοῦν τὶς ἀθροιστικὲς τάσεις ποὺ με τὴ σειρά τους, καὶ ἀπὸ ἄλλη ἐντελῶς σκοπιὰ, προβάλλουν τόσο οἱ ριζοσπάστες ὅσο καὶ οἱ παλαιοὶ τῆς SFIO μέσα στοῦ ΣΚ, ὅπως ὁ Δήμαρχος τῆς Μασσαλίας Ντεφέρ, στέλεχος με μεγάλη ἐπιρροή. Ἐξἄλλου ἡ ἀπήχηση τῶν διαφορετικῶν τάσεων ἐκφράζεται ὄχι μόνο στοῦ ἐπίπεδο τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος ἀλλὰ στὰ δημοτικὰ συμβούλια, τὰ ἐργατικὰ συνδικάτα καὶ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη τῶν κομμάτων καὶ τῶν τάσεων τους. Γι' αὐτὸ τόσο οἱ κομμουνιστὲς ὅσο καὶ οἱ σοσιαλιστὲς ἔχουν ἐπιδοθεῖ σὲ μιὰ ἐκστρατεία ἰσχυροποίησης τῶν κομματικῶν τους θέσεων καὶ τὴν αὐξηση τοῦ κομματικοῦ τους δυναμικοῦ.

Οἱ διαφοροποιήσεις στοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ΓΚΚ

Μετὰ τὸ ξέσπασμα τῆς κρίσης, τὸν περασμένο Σεπτέμβριο, οἱ κομμουνιστὲς προσπάθησαν νὰ καταδείξουν ὄχι μόνο τί σημαίνει καὶ τί εἶναι τὸ Κοινὸ Πρόγραμμα ἀλλὰ, πολὺ περισσότερο, τί σημαίνει ἓνα πρόγραμμα πρὸς τὴν κατεύθυνση ἀλλαγῆς τῆς κοινωνίας. Βασικὸ πρόβλημα γιὰ τὸ ΚΚ εἶναι πῶς, μειώνοντας τὰ περιθώρια ἐλιγμών τῶν σοσιαλιστῶν, θὰ προσανατολίσουν τὴ συμμαχία σὲ μιὰ προοπτικὴ μετάβασης στοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν ὁποία, φυσικὰ δὲν βλέπουν νὰ πραγματοποιεῖται τὴν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν. Γι' αὐτὸ θεωροῦν βασικὲς προϋποθέσεις ἀφενὸς τὸ ὀργανωτικὸ καὶ πολιτικὸ δυνάμωμα τοῦ κόμματος, ἀφετέρου τὴν ἀπομόνωση τῶν συντηρητικῶν τάσεων τῆς συμμαχίας. Ἐπιδιώκουν τὴν «ἐνότητα τοῦ λαοῦ τῆς Γαλλίας», δηλαδή τὴν ἐνότητα τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς, καὶ ὄχι ἀπλῶς τὴν κομματικὴ συμμαχία τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων. Ἡ θέση αὐτὴ ἔχει μιὰ σοβαρὴ ἀντικειμενικὴ βάση. Πραγματικὰ, λόγω τῆς ὀξύτατης κρίσης τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος παρατηρεῖται ὀξυνση τῆς ταξικῆς πάλης καὶ ἐνταξὴ σ' αὐτὴν, με προωθημένες θέσεις, νέων στρωμάτων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ. Χαρακτηριστικὴ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι ἡ κίνηση οἰκολογιστῶν ποὺ ἀπέσπασε στὶς τελευταῖες δημοτικὲς ἐκλογὲς 12% τῶν ψήφων στοῦ Παρίσι καίτοι δὲν ἔχει ἐνιαῖα ἰδεολογικὰ καὶ κομματικὰ χαρακτηριστικὰ. Ὑπάρχει συνεπῶς μιὰ γενικὴ τάση πρὸς τὰ ἀριστερά, τὴν ὁποία ἐπισήμανε καὶ τὸ 22ο συνέδριο τοῦ ΓΚΚ τὸν Μάρτιο τοῦ 1976 (βλ. «Πολίτης» ἀριθ. 1). Ἐτσι τὸ ΓΚΚ υἱοθετεῖ μιὰ πολιτικὴ ποὺ προσπαθεῖ νὰ καταργήσει τὸν σχεδόν πατροπαράδοτο σεκταρισμὸ του τοῦ ὁποίου τὰ τεῖχη δὲν εἶχαν πέσει οὔτε με τὴ μεγάλη ἐργατικὴ ἐξέγερση τοῦ Μάη τοῦ '68. Οἱ σημαντικὲς ἀλλαγὲς ποὺ παρατηρήθηκαν στοῦ ΓΚΚ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὄχι χωρὶς σοβαρότατες ἀντιστάσεις βέβαια, πρέπει νὰ ἰδωθοῦν μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸ πρίσμα.

Πραγματικὰ τὸ ΓΚΚ ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θέλει νὰ σπάσει τὸν πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἀπομονωτισμὸ του, στὸν ὁποῖο τὸ εἶχαν καταδικάσει ἡ μακρὰ σταλινικὴ του παράδοση καὶ ὁ σύμφυτος ἐργατισμὸς του, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν νέων κοινωνικῶν ἀγώνων καὶ

των νέων ιδεολογικών ρευμάτων, έσπασε τό ένα μετά τό άλλο τά ταμπού πού τό κρατούσαν άπολιθωμένο. Προάγγελιο τής τάσης αυτής μπορούν να θεωρηθούν οι έκλογικές συνεργασίες του ΓΚΚ με τους σοσιαλιστές μετά τό 1965, ή προσέγγιση στην πράξη CFDT και CGT, τό μανιφέστο του Champigny τό 1968 πού άνοιξε τό δρόμο γιά ένα δημιουργικό ρόλο των διανοούμενων, ή κριτική στάση του κόμματος άπέναντι στη Σοβιετική Ένωση, ή καταδίκη τής σοβιετικής εισβολής στην Τσεχοσλοβακία, οι πρώτες έπεξεργασίες γιά τόν δημοκρατικό δρόμο στό σοσιαλισμό, ή υιθέτηση του πλουραλισμού, τό Κοινό Πρόγραμμα τό 1972, ή άπάλειψη τής άρχής τής δικτατορίας του προλεταριάτου κλπ. Κορυφαίο σημείο όλων αυτών των επανεκτιμήσεων και άνακατατάξεων άποτέλεσε τό 22ο Συνέδριο τό 1976, πού στάθηκε συνέδριο ιστορικής σημασίας γιά τήν πορεία του γαλλικού κομμουνισμού.

Έκτοτε οι πόρτες του κόμματος άνοίγουν προς όλες τις κατευθύνσεις. Τό κόμμα άπό 400 περίπου χιλιάδες μέλη τό 1976 βάζει στόχο τό ένα εκατομμύριο και σήμερα έφτασε τις 600 περίπου χιλιάδες μέλη. Τό μαζικό κόμμα θεωρείται άναγκαίο μέσο γιά τήν επίτευξη του στρατηγικού στόχου τής άντικαπιταλιστικής τομής. Τό σημαντικότερο όμως είναι ότι τό κόμμα καταργεί τή μονολιθική ιδεολογική του άκίνησια. Γιά πρώτη φορά, στην ιδεολογική επανασυγκρότηση του ΓΚΚ, συμμετέχει ή οργανωμένη του βάση, ή ιδεολογική διαπάλη στό έσωτερικό του κόμματος άναζωογονείται, τά ιδεολογικά θέματα δέν άποκρύπτονται άλλά προβάλλονται και συζητούνται δημόσια. 'Ο κομμουνιστικός τύπος, άπ' αυτή τήν άποψη είναι πολύ χαρακτηριστικός. Τόσο ό ήμερήσιος όσο και ό θεωρητικός, ό έπιστημονικός ή ό έκλαϊκευτικός τύπος του κόμματος παύουν να είναι οι προπαγανδιστές τής γραμμής και άπέκτησαν μιά έκπληκτική ζωντάνια. Θα μπορούσαμε να πούμε, ότι μιά πολιτική έπιλογή, τό Κοινό Πρόγραμμα πού θέτει θέμα άντικαπιταλιστικής τομής και συμμετοχής των κομμουνιστών στην έξουσία, προκαλεί μιά γενική άνακατάταξη στό έσωτερικό του κόμματος και ένα γενικό ξεμπλοκάρισμα τής πολιτικής ζωής. 'Εξού άλλωστε και οι κίνδυνοι: τό ΓΚΚ, και τό σύνολο τής γαλλικής άριστεράς δέν ήταν άπόλυτα ώριμο να άντιμετωπίσει τά νέα προβλήματα πού θέτει ή άντικαπιταλιστική τομή και ή προοπτική μετάβασης στό σοσιαλισμό. Τά μέλη του πού σήμερα, μέσα και έξω άπό τό κόμμα δρούν γιά τήν έκλαϊκευση και τήν έπιτυχία του Κοινού Προγράμματος, κινδυνεύουν να άποπροσανατολιστούν. 'Αν δηλαδή ή ένότητα τής άριστεράς βασιστεί στην έκλογική τής έπιτυχία μπορεί να καταλήξει σε άποτυχία, πράγμα πολύ πιθανό μετά τήν τελευταία κρίση ή μπορεί ή άριστερά να μετατραπεί σε διαχειριστή τής κρίσης του καπιταλισμού. Κάτω άπό αυτό τό πρίσμα θα πρέπει κανείς να δει και τή «σκλήρυνση» των θέσεων των κομμουνιστών στην τελευταία φάση και τήν πολεμική πού διεξάγεται μεταξύ ΣΚ και ΓΚΚ. Δέν πρόκειται γιά στροφή στα παλιά καλά χρόνια του σταλινισμού όπως πολλοί βιάστηκαν να πούν. Τό πέρασμα άπό τήν κοινωνική και πολιτική άπομόνωση του ΓΚΚ σε μιά πολιτική πού προσπαθεί να άνοίξει τά σημερινά δεδομένα τής ταξικής πάλης δέν είναι άπλό. 'Η στρατηγική μετάβασης στό σοσιαλισμό, με βάση τό δημοκρατικό δρόμο δέν είναι δυνατό να γίνει χωρίς ιδεολογικούς τριγμούς και άντιστάσεις ούτε σημαίνει ύποχώρηση στις κλασικές θέσεις τής σοσιαλδημοκρατικής ψευδαίσθησης. Τά ζητήματα αυτά γίνονται στην Γαλλία άκόμη πιο περίπλοκα γιατί τό ΓΚΚ είναι τό μόνο κομμουνιστικό κόμμα καπιταλιστικής χώρας πού θέτει άμεσα θέμα έξουσίας και ή Γαλλία είναι ή μόνη καπιταλιστική χώρα όπου με βάση τήν ένωμένη άριστερά, διαφαίνεται ή προοπτική, γιά τό άμεσο μέλλον, να προχωρήσει στην άντικαπιταλιστική τομή. Και ή χιλιανο-πορτογαλική έμπειρία είναι περισσότερο πικρή παρά διδακτική...

Τό πρόβλημα πού πάντα παραμένει κείριο και άποφασιστικό είναι ή σύγκληση σε ένα άντικαπιταλιστικό μέτωπο όλων των άντικαπιταλιστικών κινημάτων, όλων των κοινωνικών κινημάτων και άγώνων, όλων των στρωμάτων και τάξεων του γαλλικού λαού πού δυνάμει έντάσσονται στό μέτωπο αυτό, όλων των πολιτικών δυνάμεων, κομμουνιστών, σοσιαλιστών, ριζοσπαστών, οικολογιστών, άριστεριστών, πού άντιτίθενται στην πολιτική τής γαλλικής δεξιάς. 'Η πορεία αυτή είναι γεμάτη άντιφάσεις. 'Οχι όμως καταδικασμένη. Γι' αυτό και οι εδαίσθητες κεραίες του γαλλικού άστισμού έχουν πανικοβληθεί. Χαρακτηριστικό είναι ότι μόλις ξεέσπασε ή κρίση τής γαλλικής άριστεράς μετά τις διαπραγματεύσεις κορυφής μεταξύ 15-18 Σεπτέμβρη, οι μετοχές στό χρηματιστήριο του Παρισιού άνέβηκαν κατά 4-6%. Τό βαρόμετρο αυτό έδειξε τή σχετική άνακούφιση πού αισθάνθηκε ή οικονομική έξουσία τής Γαλλίας.

«Όσο παρά την τραυματική κατάσταση που δημιούργησε η κρίση υπνονομούοντας σταθερά την ενωτική δυναμική της άριστερας, η συμμαχία δεν έπαυσε να υπάρχει και τα σημάδια της ανάρρωσης είναι παρήγορα. Ήδη στά μέσα του Νοέμβρη ο Ζ. Μαρσαί δήλωνε: «ο καιρός πιέζει για την αλλαγή που ο λαός και η χώρα μας έχουν ανάγκη. Δεν πρέπει να χαθεί η ευκαιρία που μας προσφέρουν οι εκλογές του '78».

Στό βάθος όμως παραμένει πάντα η διαφορετική ταξική λογική των δύο βασικών κομμάτων της γαλλικής άριστερας. Αυτή η λογική κάτω από την πίεση των πραγμάτων, τό συσχετισμό δυνάμεων και τούς κοινωνικούς αγώνες, υποχρεώνει τά δύο μεγάλα κόμματα τότε να συγκλίνουν και τότε να αποκλίνουν. Τη στιγμή αυτή οι δυνάμεις της σύγκλισης είναι ισχυρότερες. Θά καταφέρουν να αποτρέψουν τίς κεντρόφυγες τάσεις;

Ευρωκομμουνισμός και ΓΚΚ

Και για να γενικεύσουμε κάπως: «Η κρίση της γαλλικής άριστερας αποτελεί τή σημαντικότερη στίς μέρες μας καμπή του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος. Έφαρμοσμένος, για πρώτη φορά, ο ευρωκομμουνισμός αγγίζει τά προβλήματα της συγκεκριμένης πολιτικής και τίς περιπέτειες που έχει η πολιτική πραγματικότητα. Έδώ δηλαδή δεν έχουμε να κάνουμε με άφηρημένες ιδεολογικές διακηρύξεις ούτε με προκαταρκτικά στάδια μιās στρατηγικής, όπως στην Ίταλία του «ιστορικού συμβιβασμού», ή την Ίσπανία της «εθνικής ενότητας». Τό ζήτημα δεν είναι μόνο ενδοκομμουνιστικό ούτε ούνο γαλλικό. Η επιτυχία της γαλλικής άριστερας θά σημάνει μιιά αποφασιστική ανατροπή στην παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων που βγήκε από τόν Δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Αυτό δεν ξεφεύγει από την προσοχή κανενός. Ούτε τών ΗΠΑ που τήν καταπολεμούν λυσσαλέα, κυρίως μέσω Δυτικής Γερμανίας προβάλλοντας τόν μαμπούλα του οικονομικού αποκλεισμού, ούτε της ΕΣΣΔ. Η τελευταία αντιδρά και αυτή μέ τόν τρόπο της στό ένδεχόμενο αλλαγής φρουράς στη Γαλλία και ο Μπρέζνιεφ στό τελευταίο του ταξίδι στό Παρίσι έδωσε όλα τά εχέγγνα ύποστήριξης στόν σημερινό πρόεδρο της Γαλλίας Ζισκάρ ντ' Έσταίν. Δεν είναι παράδοξο άλλωστε ότι η κριτική τών Σοβιετικών βασίζεται στό κλασικό πιά θεώρημα του «αντισοβιετισμός = αντικομμουνισμός» που έμμέσως πλήν σαφώς έκσφενδονίζεται έναντίον τών Γάλλων κομμουνιστών. Άλλωστε τό ΚΚΣΕ θεωρεί άπαράδεκτες υποχωρήσεις άπέναντι στους σοσιαλιστές τίς προσπάθειες τών Γάλλων κομμουνιστών να ξεπεράσουν τά έπιμαχα σημεία της κρίσης. Και η ΕΣΣΔ δεν θά μασήσει τά λόγια της προκειμένου να κατακρίνει τό ΓΚΚ, όταν τό τελευταίο επιδίδεται σε μιιά συγκρατημένη αλλά σαφή κριτική του «σοσιαλισμού τών ψυχιατρείων» και της καταπάτησης τών πολιτικών ελευθεριών. Η κριτική της ΕΣΣΔ θά χρησιμεύσει για να καλύψει μιιά σοβαρή άνησυχία: τό ένδεχόμενο ανατροπής του συσχετισμού δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο που μοιραία συνεπάγεται ή νίκη της γαλλικής άριστερας.

Ο ευρωκομμουνισμός λοιπόν, μέ τή γαλλική έμπειρία, περνάει μιιά κρίση ανάπτυξης. Προϊόν και ο ίδιος μιās διπλής κρίσης, του καπιταλιστικού συστήματος σε όρισμένες προηγμένες χώρες της Ευρώπης και της κρίσης του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος που προσπαθεί να ξεφύγει από τήν πολιτική του άκνησία, έρευνά άκόμη τούς δρόμους του. Τό ΓΚΚ δεν είναι λιγότερο «ευρωκομμουνιστικό» από τό Ίταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα ή τό ΚΚ Ίσπανίας. Άλλά υπάρχουν πολλοί δρόμοι έξόδου από τό σταλινικό βάλτωμα, όπως και πολλοί δρόμοι στό μεσοπόλεμο όδήγησαν σ' αυτό. Μπορεί κανείς να βγει από τήν άριστερή ή από τή δεξιά πόρτα. Γι' αυτό και η μεγάλη σημασία της σύγκρουσης που διεξάγεται σήμερα στη Γαλλία. Βρισκόμαστε εμπρός σε μιιά υπαναχώρηση της άριστερας που θά ύπονομεύσει τήν επιτυχία της στίς εκλογές του Μάρτη του 1978; Η, αντίθετα, βρισκόμαστε εμπρός στίς ύποκειμενικές και άντικειμενικές δυσκολίες ενός Ιδιότυπου και άνένδοτου δρόμου προς τό σοσιαλισμό;

Η διαδικασία σταλινοποίησης και έκρωσισμού τών κομμουνιστικών κομμάτων της Ευρώπης κράτησε πολλές δεκαετίες. Η διαδικασία άποσταλινοποίησής τους δεν τελείωσε μέ τό 20ό συνέδριο του ΚΚΣΕ. Θά πάρει κι αυτή καιρό. Και μορφές διάφορες.

ΠΙΕΤΡΟΣ ΠΙΖΑΝΙΑΣ

13-20 Μαρτίου '77

Δημοτικές εκλογές: Η ενωμένη άριστερά κερδίζει 55 πόλεις πάνω από 30 χιλ. κατοίκους, έκ τών όποιών 39 τό ΓΣΚ και 16 τό ΓΚΚ.

9 Απριλίου '77

Αρχή της συζήτησης για τήν επαναπροσαρμογή του Κοινού Προγράμματος.

10 Μαΐου '77

Τήν παραμονή της τηλεοπτικής συζήτησης Μιττεράν και πρωθυπουργού Μπάρ ή «Humanité» δημοσιεύει άναλυτικά τά «λογιστικά του κοινού προγράμματος».

17 Μαΐου '77

Συνέρχονται σε επίπεδο ήγεσιών τά τρία κόμματα της άριστερας για να συζητήσουν τίς προτάσεις του ΓΚΚ. Καμία συμφωνία.

17-19 Ιουνίου '77

Αρνητική άπάντηση στίς προτάσεις του ΓΚΚ. Διάλυση της οργανωτικής αυτόνομίας της μειοψηφίας. (CERES).

Ίούλιος-Αύγουστος '77

Εσπάζει ή πολεμική μεταξύ ΓΚΚ και ΓΣΚ. Σημεία σύγκρουσης: ή άτομική θόμβα, τό άμυντικό σύστημα, ή ιεραρχία τών μισθών και οι έθνικοποιήσεις.

15 Σεπτεμβρη '77

Συνέρχονται σε επίπεδο ήγεσιών τά τρία κόμματα. Διαφωνία ΓΚΚ - Ριζοσπαστών. Η συγκέντρωση αναβάλλεται.

23 Σεπτεμβρίου '77

Δεύτερη σύνοδος τών ήγεσιών τών τριών κομμάτων της άριστερας. Κύρια διαφωνία οι έθνικοποιήσεις. Η συγκέντρωση αναβάλλεται έπ' άόριστον.

Οκτώβριος '77

Όξέυατη πολεμική του ΓΚΚ προς τό ΣΚΓ που άφορά όλα τά θέματα.

10 Νοεμβρίου '77

Συνάντηση άντιπροσώπων τών τριών κομμάτων. Καμία πρόοδος. Κύρια διαφωνία οι έθνικοποιήσεις. Δηλώσεις και από τά τρία κόμματα ότι είναι πάντα ύπέρ του κοινού προγράμματος.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ
ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ

ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 23 • ΤΗΛ. 3627318, ΑΘΗΝΑ-143

Α' ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥΜΠΝΕΡ - ΛΕΙΨΙΑΣ

• Έξασφαλίσαντες τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα επανεκδίδομε τὴ γνωστὴ σειρά τῶν

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΟΥΜΠΝΕΡ - ΛΕΙΨΙΑΣ

• Πραγματοποιώντας μιὰ ἀκόμη προσφορὰ γιὰ ἄλλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους, γιὰ νὰ γνωρίσουν τὴν πνευματικὴ κληρονομιά τῶν προγόνων μας.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ (δεμένοι)

- **ΕΥΡΙΠΙΔΗ** .: Τραγωδίες (Ed. Augusti Nauckii)
 Τόμος 1ος, δρχ. 280, 2ος δρχ. 270, 3ος δρχ. 270
- **ΙΣΟΚΡΑΤΗ** : Λόγοι (Ed. Frider. Blass), τόμοι δύο, καθένας Δρχ. 270
- **ΛΥΣΙΑ** : Λόγοι (Ed. Th. Thalheim) Δρχ. 280
- **ΣΟΦΟΚΛΗ** : Τραγωδίες (Ed. Gutleimi Dindorfii-S. Mekler), Δρχ. 280
- **ΗΡΟΔΟΤΟΥ**: Ἱστορία (Ed. Henr. Rudolph. Dietch-Hude, Kallenberg, τόμος 1ος 280, 2ος 280
- **ΘΟΥΚΥΔΙΔΗ**: Ἱστορία (Ed. Carolus Hude) τόμοι δύο καθένας δρχ. 27
- **ΠΛΑΤΩΝΑ** : Ἄπαντα (Ed. C.F. Hermann), τόμοι 1-6
 Τόμος 1ος Δρχ. 300, 2ος Δρχ. 270, 3ος Δρχ. 290,
 4ος Δρχ. 280, 5ος Δρχ. 280, 6ος Δρχ. 280

ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ

- **ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ** : Λόγοι (Ed. Dindorf-Blass), τόμοι 1 - 3
- **ΟΜΗΡΟΥ** : Ἰλιάδα (Ed. A. Ludwig), τόμοι 1 - 2
- **ΟΜΗΡΟΥ** : Οδύσσεια (Ed. A. Ludwig), τόμοι 1 - 2

Β' ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΑΝΔΡΕΑ** : Φυσιογνωμίες. Τόμ. Α', χαρτ. 300 - δεμ. 360. Τόμ. Β' χαρτ. 450, δεμ. 510
- ΚΩΤΣΑΔΑΜ ΓΙΑΝΝΗ** : Ἡροδότου Ἱστορία (βοήθημα γιὰ τὴ διδασκαλία : τοῦ Ἡροδότου ἀπὸ μετάφραση), χαρτ. 250, δεμ. 310
- FLACELIER R.**: Ὁ Ἔρωτας στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα (μετ. Ἀνδρέα Καραντώνη). Χαρτ. 240, δεμ. 300
- DELVOYE CH.**: Βυζαντινὴ Τέχνη (μετ. Μ. Παπαδάκη) - Τόμος Α' χαρτ. 450 - δεμ. 510. Τόμος Β', χαρτ. 500, δεμ. 510
- ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ ΑΝΔΡΕΑ** : Πεζογράφοι καὶ Πεζογραφήματα τῆς Γενιᾶς τοῦ 30 (συμπληρωμένο). Χαρτ. 230, δεμ. 290

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΤΟ ΝΕΟ ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟ ΜΑΣ

1977: 'Η έρευνα στην 'Ελλάδα

του Κώστα Κριμπα

Είναι δύσκολο νά περιγραφεί ή κατάσταση τής έρευνητικής δραστηριότητας στην 'Ελλάδα, πρώτα γιατί τά δημοσιευμένα στατιστικά στοιχεία είναι λιγοστά και άφοροϋν κυρίως ποσά πού δαπανοϋνται για τήν έρευνα, και άριθμό έρευνητών, και μετά γιατί δέν ύπάρχουν αξιόλογες μελέτες πάνω στό θέμα. 'Η 'Υπηρεσία τής 'Επιστημονικής 'Ερευνας και 'Ανατύξεως του 'Υπουργείου Πολιτισμού και 'Επιστημών (τώρα στό 'Υπουργείο Συντονισμού) από καιρό έτοιμάζει έναν κατάλογο έρευνητικών 'Εργασιών, ομάδων, Κέντρων κ.λπ. πού, άπ' όσο ξέρω, δέν κυκλοφόρησε άκόμα. Όμως αυτός ό κατάλογος κάθε άλλο παρά κριτικός θά είναι, κάθε άλλο παρά ένας κατάλογος *raisonné*. Αυτό πού κυρίως μās ενδιαφέρει είναι μιά έκτίμηση τής άπόδοσης των έρευνητών, τής ποιότητας δηλαδή και τής ποσότητας του έργου πού παράγουν και σέ ποιούς τομείς. Τολμώ νά καταπιαστώ μέ κάτι τέτοιο, ζωγραφίζοντας μέ πολύ άδρές γραμμές τήν κατάσταση. Χρησιμοποιώ πηγές πού δέν είναι προσιτές σέ όλους (όπως λ.χ. εκθέσεις ή μελέτες κρατικές μέ περιορισμένη κυκλοφορία, δεδομένα από 'Υπηρεσίες πού συλλέχτηκαν μέ πολύ κόπο) και όσα γνωρίζω από τήν προσωπική μου πείρα (πάνω από 16 χρόνια είμαι καθηγητής σέ Α.Ε.Ι. και επί τρία χρόνια μέλος διοικητικού συμβουλίου του μεγαλύτερου έρευνητικού 'Ιδρύματος τής χώρας). Παρ' όλα αυτά όριοθετώ και περιορίζω τό πεδίο εξέτασης μόνο στις θετικές και εφαρμοσμένες επιστήμες (τεχνολογικές, ιατρικές, γεωπονικές) μέ έμφαση στις θετικές και στις γεωπονικές επιστήμες.

'Η έρευνα, βασική κι εφαρμοσμένη, διεξάγεται στην 'Ελλάδα μέσα και έξω από τά πανεπιστήμια και άλλα ΑΕΙ. Βασική έρευνα έννοω εκείνη πού δέν έχει άμεσα προσδιορισμένο στόχο για εφαρμογή αλλά πού διεξάγεται γιατί τά άποτελέσματά της θά μās επιτρέψουν νά σχηματίσουμε μιά πληρέστερη εικόνα του κοσμοειδώλου (έναν περίπου παραπλήσιο όρισμό δίνει κι ό Jordan). Γιατί αυτή είναι ή σημαντική διαφορά μεταξύ

βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας: ή πρώτη στοχεύει στην καλύτερη άναπαράσταση του κοσμοειδώλου, ή δεύτερη σέ άμεσότερη πρακτική εφαρμογή. Περιττό είναι νά ειπωθεί πώς ό διαχωρισμός βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας δέν είναι πάντα εύκολος, όλα τά ένδιάμεσα ύπάρχουν.

Συχνά διατυπώνεται ή γνώμη πώς στά ΑΕΙ στην 'Ελλάδα δέν διεξάγεται όποιοϋδήποτε είδους έρευνα. 'Η γνώμη αυτή εκφράζει μιά λαθεμένη ύπεραπλοποίηση. Αυτό πού θά μπορούσε νά ειπωθεί είναι ότι στά ΑΕΙ στην 'Ελλάδα διεξάγεται πολύ λιγότερη έρευνα, άπ' ό,τι θά έπρεπε, θά επιθυμούσαμε νά διεξάγεται. Γιατί ύπάρχουν όντως αξιόλογες, αλλά λιγοστές, έρευνητικές έστιες στά ΑΕΙ, διεθνούς κύρους και επιπέδου. 'Αναφέρω ένδεικτικά, για νά δείξω του λόγου μου τό άσφαλές, μερικές τέτοιες έστιες, επαναλαμβάνοντας πώς ό κατάλογος άσφαλώς δέν είναι έξαντλητικός: ή ομάδα Κοντόπουλου στη Φυσικομαθηματική 'Αθηνών, Φέσσα στην 'Ιατρική 'Αθηνών, Θεοχάρη στό ΕΜΠ, Γούναρη στη Φυσικομαθηματική 'Ιωαννίνων. 'Υπάρχουν λοιπόν σοβαρές έστιες έρευνας πού από καιρό δουλεύουν, και ύπάρχει έλπίδα νά δημιουργηθοϋν και νέες έστιες από καθηγητές πού διορίστηκαν πριν από λίγα χρόνια και δέν πρόφτασαν άκόμα νά προσαρμοστοϋν και νά δημιουργήσουν τήν κατάλληλη δομή τής έρευνητικής ομάδας. "Αν όμως έξαιρέσει κανείς τις λαμπρές αυτές έστιες [(α) πρώτη κατηγορία] ή κατάσταση είναι όντως θλιβερή. Θά μπορούσαμε νά κατατάξουμε τις ύπόλοιπες ομάδες των καθηγητών και ΕΔΠ του εργαστηρίου τους στις άκόλουθες κατηγορίες:

(β) σ' αυτούς πού δέν κάνουν διόλου έρευνα — μερικοί από αυτούς δέν κρύβονται και τό δηλώνουν ξεκάθαρα:

(γ) σ' αυτούς πού κάνουν κάποια έρευνα ή πού στά εργαστήριά τους παρουσιάζεται κάποια έρευνητική δραστηριότητα λιγοστή ή πολύ περιορισμένης σημασίας, είτε γιατί άναφέρεται σέ θέματα πού δέν προσελκύουν πιά τό ενδιαφέρον (είναι ξεπερασμένα) είτε γιατί γίνεται μέ ξεπερασμένη μεθοδολογία και προσπέλαση του προβλήματος. Αυτή ή δεύτερη κατηγορία είναι έξαιρετικά άνομοιογενής και από άποψη ποιοτικής άπόδοσης και από άποψη ποσοτικής. Περιλαμβάνει καθηγητές πού είναι ίκανοί νά κάνουν έρευνα αλλά τροχιοδρομοϋν άποκλειστικά στό έξωτερικό τήν έρευνητική τους δραστηριότητα, χωρίς νά οικοδομοϋν ντόπια παράδοση, μέχρις εκείνους πού δέχονται παθητικά τις έξωτερικά του εργαστηρίου τους έκπονημένες διατριβές και τις εισηγοϋνται.

Εισήγηση στό διήμερο μελέτης τό αφιερωμένο στην όργάνωση τής 'Επιστημονικής 'Ερευνας σέ χώρες τής Δυτικής Εϋρώπης και στην 'Ελλάδα πού διοργάνωσε στις 1-2 Σεπτεμβρίου στην 'Αθήνα ή "Ένωση 'Ελλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Εϋρώπης.

"Όλο τό ύλικό του διήμερου πρόκειται νά κυκλοφορήσει σέ ένιαίο τόμο στις εκδόσεις ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ μέ επιμέλεια του Μάριου Νικολινάκου.

Είναι δύσκολο νά προβεί κανείς σέ ποσοτικές εκτιμήσεις. Προσπάθησα, μέ καθαρά υποκειμενικά κριτήρια, νά εκτιμήσω τή συχνότητα τῶν τριῶν αὐτῶν κατηγοριῶν. Οἱ διεθνοῦς ἐπιπέδου δέν ὑπερβαίνουν τούς 15%, ἴσως μάλιστα νά βρίσκονται πιο κοντά στό 5%. Ἄν τά κριτήριά μας εἶναι πιο ἐλαστικά, στήν κατηγορία πού εἶναι δέν πρέπει νά ὀνομάσουμε «διεθνῶν κύρους» ἔρευνῶν ἀλλά «καλῶν» ἔρευνῶν, θά μπορούσαμε νά φτάσουμε νά κατατάξουμε ἕνα 20% ὡς 25% τῶν σημερινῶν καθηγητῶν. Ἡ δ. ἄτερη ὁμάδα, αὐτῶν πού δέν κάνουν διόλου ἢ σχεδόν διόλου ἔρευνα, φοβοῦμαι ὅτι θά μπορούσε σέ ὀρισμένες Σχολές νά ἀποτελέσει σχεδόν τήν πλειοψηφία φτάνοντας μέχρι καί 50%. Ἡ τρίτη λοιπόν ὁμάδα, ἀνάλογα μέ τίς προδιαγραφές πού κάνουμε, κυμαίνεται μεταξύ 45% καί 25%.

Δέν θά ἔπρεπε νά πάρει κανείς τίς ἐκτιμήσεις αὐτές σάν ἀπόλυτα ἀκριβεῖς ἀλλά σάν προσδιοριστικές τῆς τάξης μεγέθους τῶν συχνοτήτων τῶν τριῶν κατηγοριῶν.

Γιά τή θλιβερή αὐτή κατάσταση οἱ καθηγητές προ-

βάλλουν διάφορους λόγους, ἐν πολλοῖς σωστούς: μεγάλο φόρτο διδακτικῆς καί διοικητικῆς δουλειᾶς (ἡ ἀναλογία φοιτητῶν - καθηγητῶν εἶναι πολύ μεγάλη), μικρές πιστώσεις γιά λειτουργικές δαπάνες καί ἀνυπαρξία μέσων (ὀργάνων, βιβλιοθηκῶν), ἀποθαρρυντική διαδικασία τοῦ δημόσιου λογιστικοῦ γιά τήν ἀνάλωση τῶν πιστώσεων. Θά μπορούσαμε νά προσθέσουμε πῶς πολλοί ἐξασκοῦν ἐπάγγελμα ἢ ἐπιδίδονται σέ ἄλλες ἀπασχολήσεις πού τούς προσπορίζουν οἰκονομικά, πολιτικά, κοινωνικά κέρδη ἢ γόητρο, ὅτι σέ μερικά ΑΕΙ (λ.χ. στό ΕΜΠ) τό ἴδιο συμβαίνει μέ τήν πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ ΕΔΠ (πού εἶναι ὠρομίσθιοι!), πῶς ἡ ἔρευνῆτική δραστηριότητα οὐδέποτε ἐπιβραβεύτηκε ὅπως ἡ διοικητική ἢ ἄλλη, ὅτι ἡ ἐπιστημονική παράδοση λείπει σέ μεγάλο βαθμό — ἀλλά καί τό ἐπιστημονικό κοινό μέ τό ὁποῖο θά ἀντιπαραθέσει καί θά συζητήσει τίς ἰδέες του ἢ τά πορίσματα τοῦ ἔρευνῆτης —, ὅτι ἡ ἀμοιβή τῶν μελῶν τοῦ ΕΔΠ δέν εἶναι ἱκανοποιητική γιά νά στρέψει τοῦς περισσότερους σέ μὴ κερδοσκοπικούς τομεῖς, ὅτι

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατάλογος Ἰδρυμάτων Ἑρένης Ὑπηρεσίας Γεωργικῶν Ἑρευνῶν Ὑπουργείου Γεωργίας

1. Ἰνστιτοῦτο Σιτηρῶν Θεσσαλονίκης	ἀγρόκτημα	1173	στρ.	σέ	4	τοποθεσίες
2. Ἰνστιτοῦτο Βάμβακος Σίνδου Θεσσαλονίκης	"	548	στρ.	σέ	2	"
3. Ἰνστιτοῦτο Κτηνοτροφικῶν Φυτῶν Λαρίσης	"	1244	στρ.	σέ	5	"
4. Ἰνστιτοῦτο Κηπευτικῶν Φυτῶν Χαλανδρίου Ἀττικῆς	"	44	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
5. Ἰνστιτοῦτο Ἀμπέλου Αἰκ. βρύσης Ἀττικῆς	"	99	στρ.	σέ	1	"
6. Ἰνστιτοῦτο Ἐλαίας Κερκυρας	"	86	στρ.	σέ	3	τοποθεσίες
7. Ἰνστιτοῦτο Δενδροκομίας Ναούσης	"	198	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
8. Ἰνστιτοῦτο Ἐδαφολογίας-Αἰσθηματολογίας καί Κλιματολογίας Αἰκ. βρύσης Ἀττικῆς	"	-	-	-	-	-
9. Ἰνστιτοῦτο Τεχνολογίας Φυτικῶν Προϊόντων Λυκάβρυσης Ἀττικῆς	"	-	-	-	-	-
10. Ἰνστιτοῦτο Οἴνου Λυκάβρυσης Ἀττικῆς	"	-	-	-	-	-
11. Ἰνστιτοῦτο Μηχανολογίας Ἁγίων Ἀναργύρων Ἀττικῆς	"	54	στρ.	σέ	1	"
12. Ἰνστιτοῦτο Βελτιώσεως καί Διατροφῆς Ζῶων Γιαννιτσῶν	"	4037	στρ.	σέ	3	τοποθεσίες
13. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ἀλιάρτου-Βοιωτίας	"	1033	στρ.	σέ	3	"
14. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Βαρδατιῶν-Φθιώτιδος	"	281	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
15. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Πτολεμαῖδος	"	269	στρ.	σέ	1	"
16. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ἡρακλείου Κρήτης	"	65	στρ.	σέ	1	"
17. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Χανίων Κρήτης	"	600	στρ.	σέ	1	"
18. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ρόδου	"	920	στρ.	σέ	1	"
19. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Χαλκιδικῆς	"	1396	στρ.	σέ	1	"
20. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ἄρτας	"	474	στρ.	σέ	1	"
21. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Λέσβου	"	93	στρ.	σέ	1	"
22. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ξάνθης	"	284	στρ.	σέ	1	"
23. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Β. Δ. Πελοποννήσου (Κόροιβος, Ἄμυλιάδας)	"	533	στρ.	σέ	1	"
24. Σταθμός Γεωργικῆς Ἑρένης Ἐδαφολογίας-Αἰσθηματολογίας Θεσσαλονίκης	"	7	στρ.	σέ	1	"
25. Σταθμός Ἑρένης Ἐδαφολογίας καί Αἰπάνσεων Θεσσαλίας	"	:	στρ.	σέ	:	"
26. Σταθμός Ἑρένης Ἐδαφολογίας καί Αἰπάνσεων Ἰωαννίνων	"	:	στρ.	σέ	:	"
27. Σταθμός Ἑρένης Ἐδαφολογίας καί Αἰπάνσεων Ἡρακλείου	"	:	στρ.	σέ	:	"
28. Σταθμός Ἑρένης Προστασίας Φυτῶν Θεσσαλονίκης	"	10	στρ.	σέ	1	"
29. Σταθμός Ἑρένης Προστασίας Φυτῶν Βόλου	"	8	στρ.	σέ	1	"
30. Σταθμός Ἑρένης Προστασίας Φυτῶν Πατρῶν	"	20	στρ.	σέ	1	"
31. Σταθμός Προστασίας Φυτῶν Ἡρακλείου Κρήτης	"	:	στρ.	σέ	:	"
32. Σταθμός Ἑγγείων Βελτιώσεων Σίνδου Θεσσαλονίκης	"	350	στρ.	σέ	1	"
33. Σταθμός Γεωργοκτηνοτροφικῆς Ἑρένης Σερρών	"	1485	στρ.	σέ	1	"
34. Σταθμός Ἑρένης Κτηνοτροφίας Διαβατῶν Θεσσαλονίκης	"	267	στρ.	σέ	1	"
35. Σταθμός Ἑρένης Κτηνοτροφίας Κομοτηνῆς	"	558	στρ.	σέ	1	"
36. Σταθμός Γεωργοκτηνοτροφικῆς Ἑρένης Ἰωαννίνων	"	932	στρ.	σέ	1	"
37. Σταθμός Ἑρένης Κτηνοτροφίας Ἀθηνῶν	"	160	στρ.	σέ	1	"
38. Ὑποσταθμός Καλυτερεύσεως Φυτῶν ἐπὶ Τρίπολιν (ὑπάγεται στό 1)	"	38	στρ.	ἐνοικιαζόμενα		"
39. Ὑποσταθμός Καλυτερεύσεως Φυτῶν ἐπὶ Δουροῦτην Ἰωαννίνων	"	286	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
40. Ὑποσταθμός Ἑγγείων Βελτιώσεων Ἄρτας (ὑπάγεται στό 32)	"	200	στρ.	σέ	1	"
41. Ὑποσταθμός Ἑγγείων Βελτιώσεων Ἀλιάρτου - Βοιωτίας (ὑπάγεται στό 32)	"	302	στρ.	σέ	1	"
42. Παράρτημα Ἰνστιτοῦτο Δενδροκομίας ἐπὶ Σκῦδρα Ἐδέσης	"	392	στρ.	σέ	1	"
43. Παράρτημα Ἰνστιτοῦτο Δενδροκομίας ἐπὶ Μακροχώρι Βέροιας	"	496	στρ.	σέ	1	"
44. Παράρτημα Ἰνστιτοῦτο Κτηνοτροφικῶν Φυτῶν ἐπὶ Παλαμῶν Καρδίτσας	"	307	στρ.	σέ	1	"
45. Παράρτημα Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἑρένης Πτολεμαῖδος ἐπὶ Ἀριδαίαν	"	100	στρ.	σέ	1	"
46. Παράρτημα Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἑρένης Ἡρακλείου ἐπὶ Μεσσαρά καί Ἱεράπετρα	"	71	στρ.	σέ	2	τοποθεσίες
47. Παράρτημα Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἑρένης Χανίων ἐπὶ Μεσσαρά	"	1330	στρ.	σέ	1	τοποθεσία
48. Παράρτημα Σταθμοῦ Ἑρένης Ρόδου ἐπὶ Κῶ	"	29	στρ.	σέ	1	"

Σύνολο: 20.779 στρ.

πολλοί από τούς ίδιους τούς καθηγητές είναι ακατάλληλοι και σάν επιστήμονες και σάν έρευνητές, και τέλος ότι η ελληνική γλώσσα δέν παρέχει μέσο διάδοσης επιστημονικών πορισμάτων, αφού μιλιέται από πολύ λίγους έρευνητές τού ίδιου κλάδου. Αυτός ό τελευταίος λόγος είναι τόσο σημαντικός ώστε, κι όταν ακόμα ή έρευνα συντελείται στον τόπο μας από ντόπια έρευνητική ομάδα, στή δημοσίευση τών πορισμάτων νά συμπεριφερόμαστε σάν περιφέρεια τής καπιταλιστικής μητρόπολης ή τών δευτερογενών κέντρων της: τά αξιόλογα συμπεράσματα δημοσιεύονται σέ ξένη γλώσσα σέ ξενόγλωσσα επιστημονικά περιοδικά. Είναι τόση ή αίγλη από τήν ξένη αυθεντία ώστε κάθε τίτλος, κάθε δημοσίευση στά ξένα, κάθε σπουδή στά ξένα, κάθε ξένο σύστημα εκπαίδευσης, νά θεωρείται όχι μόνο καλό (πού θά ταν πολλές φορές μιά λογική εκτίμηση) αλλά άνευ εξέτασης υπέροχο και μη δυνάμενο νά συγκριθεί μ' ότιδήποτε ντόπιο. Αυτό αποτελεί ένα γενικό χαρακτηριστικό.

Υπάρχει βέβαια και ή εκτός τών ΑΕΙ έρευνα, ή extra muros. Σ' αυτήν συναντάμε μιά άνισομερή ανάπτυξη όσο άφορά τούς τομείς. Έτσι είναι σχεδόν άνύπαρκτη ή βιομηχανική έρευνα — πάντως άνύπαρκτη κρατικά και σχεδόν άνύπαρκτη σάν χρηματοδοτούμενη από βιομηχανίες. Τό κρατικό Ίδρυμα Βιομηχανικών Έρευνών έμεινε μόνο στά χαρτιά, τό Έδαφολογικό Ίνστιτούτο Κανελλόπουλος τών Λιπασμάτων έπαψε ουσιαστικά νά υπάρχει από τότε πού έφυγε ό Ζβορύνκιν. Μόνη εξαίρεση αποτελεί τό όντως εκπληκτικό έργαστήριο τής ΒΙΟΡΥΛ πού όφείλεται στην πρωτοβουλία τού Καθηγητή Σταυρόπουλου. Γενικά παρουσιάζεται ή πρόθεση νά φορτώσουν οι βιομήχανοι στό Κράτος τά έξοδα τής έρευνας, τήν όποία θά 'πρεπε νά χρηματοδοτούν οι ίδιοι. Μιά πρώτη άπόπειρα έγινε επί χούντας μ' ένα νομοσχέδιο τού Υπουργείου Βιομηχανίας, αλλά και σήμερα έξακολουθεί αυτή ή προσπάθεια. Όταν άκούγονται εξαγγελίες για ένίσχυση έρευνας ή στροφής της κατ' αποκλειστικότητα πρós τομείς εφαρμοσμένους πρέπει νά προσέχουμε ποιός πρόκειται νά χρηματοδοτήσει τήν ανάπτυξη τών επιχειρήσεων και τών κερδών ποιού. Υπάρχει και μιά νομική δυσκολία νά χρηματοδοτηθούν τά πανεπιστημιακά έργαστήρια για εφαρμοσμένη έρευνα, μιά πού ή χρησιμοποίηση κρατικών μέσων άπαγορεύει, θεωρητικά τουλάχιστον, τήν κατοχύρωση πατέντων ιδιωτών. Αυτός ό κανόνας είναι θεωρητικός, μιά πού και στό Δημόκριτο άντιλήφθηκα ότι δέν έχει πάντα άκολουθηθεί.

Περισσότερο άναπτυγμένη είναι ή Ίατρική έρευνα, ξεκινώντας από τά πανεπιστημιακά νοσοκομεία και έργαστήρια και όρισμένα άνεξάρτητα ιδρύματα. Τό Θεαγένειο τής Θεσσαλονίκης, τό Ίνστιτούτο Υγείας τού Παιδιού, άκόμα κι ό Άγιος Σάββας, τό Ίνστιτούτο Pasteur ή ό Εδαγγελισμός δείχνουν μιά κάποια, συνήθως εφαρμοσμένη, έρευνητική δραστηριότητα. Είναι όμως άναμφίβολο πώς ή extra muros ιατρική έρευνα δέν έχει άνδρωθεί, και πολλά έναπόκινται νά γίνουν πού θά 'πρεπε από καιρό νά είχαν επιτελεσθεί.

Αντίθετα μέ τούς δύο προηγούμενους τομείς, ή γεωργική έρευνα δείχνει μιά εκπληκτική ανάπτυξη σέ αριθμό επιστημόνων και ιδρύματα, ανάπτυξη πού όφείλεται άποκλειστικά σέ κρατική χρηματοδότηση και έλάχιστες ιδιωτικές δωρεές (δπως τού Μπενάκη). Τό 1954 ύπήρ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Έτος ίδρυσης Ίδρυμάτων Γεωργικής Έρευνας πού είναι τώρα Ίνστιτούτα

1.	Ίνστιτούτο Σιτηρών Θεσσαλονίκης	1926
2.	» Βάμβακος Σίνδου	1931
3.	» Κτηνοτροφικών Φυτών Λαρίσης	1933
4.	» Κηπευτικών Φυτών και Έλέγχου Σπόρων	1938
5.	» Δενδροκομίας	1954
6.	» Έλαιας	1957
7.	» Άμπέλου	1961
8.	» Έδαφολογίας, Λιπασματολογίας και Κλιματολογίας	1901
9.	» Τεχνολογίας Φυτικών Προϊόντων	1933
10.	» Οίνου	1937
11.	» Γεωργικής Μηχανολογίας	1937
12.	» Διατροφής Ζώων	1954

πήρχαν στή Διεύθυνση Γεωργικών Έρευνών τού Υπ. Γεωργίας 3 Ίνστιτούτα και 5 σταθμοί στους όποιους δούλευαν 70 επιστήμονες. Τό 1959 οι επιστήμονες αύξηθηκαν σέ 100, σέ 182 τό 1963. Όντως μεταξύ τού 1959 και 1963 παρατηρείται μιά εκπληκτική αύξηση τού αριθμού τών Ίδρυμάτων: τό 1963 έχουμε 12 Ίνστιτούτα και 20 σταθμούς, πού τό 1976 γίνονται 12 και 25 αντίστοιχα μέ 324 επιστήμονες. Δυστυχώς μόνο 11% (=35) από αυτούς είναι διδάκτορες και άλλοι 7% (=23) έχουν κάνει μεταπτυχιακές σπουδές. Ό συνολικός αριθμός Ίδρυμάτων Γεωργικής Έρευνας στή χώρα μας τό 1976 περιλάμβανε 73 Ίδρύματα, άν εξαίρεσουμε δύο έργαστήρια στό Δημόκριτο και όσα άνήκουν στά ΑΕΙ. Στην Υπηρεσία τώρα Γεωργικών Έρευνών υπάγονται 48 Ίδρύματα (12 Ίνστιτούτα, 25 σταθμοί, 4 ύποσταθμοί και 7 Παραρτήματα), στή Δ/ση Δασικής Άναπτύξεως και Έρευνών 6 Ίδρύματα (1 Ίνστιτούτο, 2 κέντρα και 3 σταθμοί), στή Δ/ση Κτηνιατρικής 7 Ίδρύματα (2 Ίνστιτούτα και 5 έργαστήρια). Έκτός από αυτά τά Ίδρύματα τού Υπουργείου Γεωργίας υπάρχουν και ένα άνεξάρτητο Ίνστιτούτο (τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό), 10 Ίδρύματα στό Υπ. Έμπορίου (Καπνού: 1 Ίνστιτούτο και 4 σταθμοί: Σταφίδος: 1 Ίνστιτούτο και 4 σταθμοί), και τέλος τό ΙΩΚΑΕ στό Υπ. Πολιτισμού. [Σήμερα, μέ τόν καινούριο κανονισμό τού Υπ. Γεωργίας πολλαπλασιάστηκαν τά κέντρα και Ίνστιτούτα, αλλά πρόκειται για μιά πρós τό παρόν τακτοποίηση στά χαρτιά κι όχι περιγραφή τής πραγματικότητας πού καλύτερα καθρεφτίζεται από τά πιά πάνω δεδομένα.]

Βέβαια ή άνθιση, του αριθμού τουλάχιστον, τών Ίδρυμάτων τής Γεωργικής Έρευνας όφείλεται σέ μιά προπολεμική προσπάθεια τού Κράτους!: από τά 12 υπάρχοντα Ίνστιτούτα στό Υπ. Γεωργίας (Υπ. Γεωργικών Έρευνών) και από τά τρία εκτός (Σταφίδας, Καπνού και Μπενάκειο), Ίδρύθηκαν σάν σταθμοί ή άνεξάρτητες μονάδες ή και σάν Ίνστιτούτα ένα στην πρώτη δεκαετία τού αιώνα μας, δύο στην τρίτη, 8 μεταξύ

1930-1940, 3 στη δεκαετία 50 και ένα στη δεκαετία 60. Θά 'ταν δύσκολο να αξιολογηθεί πόσο απέδωσαν τα χρήματα που επένδυσε τό Δημόσιο στη γεωργική έρευνα. Τά χρήματα γιά μισθούς και λειτουργικές δαπάνες ενός τουλάχιστον Ινστιτούτου τήν περασμένη δεκαετία ξεπερνούσαν τά λειτουργικά έξοδα μιάς δλόκληρης αντίστοιχης σχολής ΑΕΙ. Οί δαπάνες σέ εγκαταστάσεις και γή ήταν επίσης σημαντικές (21.000 στρέμ. περίπου γής έχουν μόνο τά Ιδρύματα τής 'Υπηρεσίας Γεωργικών 'Ερευνών). Παρ' όλα αυτά, τά χρήματα που επενδύονται και έδω δέν είναι άρκετά.

Σέ μιά προσπάθεια προβολής του έργου τους² μαζεύτηκαν και δημοσιεύτηκαν πάνω από 800 εργασίες σέ περιληπτική μάλλον μορφή σ' ένα Συνέδριο πρίν από λίγα χρόνια (1973). Οί εργασίες αυτές είναι άρκετά άνισες, λίγες ενδιαφέρουσες, πάρα πολλές άσήμαντες. 'Ο πολύ μικρός αριθμός επιστημόνων που είναι διδάκτορες δέν βοηθά τήν παραγωγή ύψηλης ποιότητας επιστημονικού έργου. Και ή γεωργική έρευνα δέν ξεφεύγει από τόν κανόνα: ένα μικρό ποσοστό της είναι αξιόλογο. Πάντως ένα επιστημονικό περιοδικό δίγλωσσο, δηλαδή πού τό ελληνικό του κείμενο μεταφράζεται και άγγλικά κυρίως, βγαίνει από χρόνια, τά *Χρονικά του Μπενάκειου Φυτοπαθολογικού 'Ινστιτούτου* πού τελευταία αποδελτιώνεται και στό Citation Index. Τοúτο άποτελεί πολύ σχετικό κριτήριο βέβαια (και τά *Χημικά Χρονικά* αποδελτιώνονται στό Citation Index, και νομίζω πώς μέ σιγουριά θά μπορούσαμε νά πούμε ότι στίς πειραματικές επιστήμες ή Χημεία ξεχώρισε στήν προηγούμενη γενιά γιά τήν έρευνητική δραστηριότητα πού διεξήχθη σ' αυτήν. Είναι σημαδιακή ή παρουσία του Καθηγητή Ζέρβα και τής ομάδας του). 'Η μεγαλύτερη πάντως προσφορά δέν μετριέται μέ δημοσιεύσεις άλλα μέ τήν επίδραση πού άσκησε ή γεωργική έρευνα στή γεωργία του τόπου. Νομίζω πώς ή επίδραση αυτή είναι άναμφισβήτητη, και τό άλλα τής μεταπολεμικής γεωργίας δέν είναι άσχετο μέ τήν άνθιση του αριθμού των 'Ιδρυμάτων Γεωργικής 'Ερευνας και μέ τίς δυό Γεωπονικές Σχολές.

Τά extra muros μεγάλα 'Ιδρύματα 'Ερευνας στόν τόπο μας, λόγω όγκου έρευνητικού προσωπικού, παράδοσης, σοβαρότητας και αρχαιότητας ιδρύματος, είναι τά ακόλουθα έξι:

- (α) τά 'Ινστιτούτα και 'Ιδρύματα τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών,
- (β) τό 'Εθνικό 'Ιδρυμα 'Ερευνών,
- (γ) τό ΚΠΕ Δημόκριτος τής ΕΕΑΕ,
- (δ) τό ΚΕΠΕ,
- (ε) τό ΕΚΚΕ,
- (στ) τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό 'Ινστιτούτο.

1. (α) *Μελέτη 'Οργανώσεως Γεωργικών 'Ερευνών εν 'Ελλάδι*, τόμ. 1, σελ. 334, τόμ. 2, σελ. 170. 'Υπουργείο Συντονισμού και Γεωργίας — Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη 1963 (πολυγραφημένο) (Κείμενο DOX - EA 107).

(β) Θ.Α. Μητακίδου (1964), *Σχόλια επί τής έκθέσεως τής πρώτης φάσεως τής Μελέτης 'Οργανώσεως Γεωργικών 'Ερευνών εν 'Ελλάδι* (Κείμενο DOX - EA 107. 22-12-63), σελ. 59 (πολυγραφημένο).

(γ) *Άγροτικοί θεσμοί*, Έκθεσις ομάδος εργασίας. Πρόγραμμα 'Αναπτύξεως 1976-1980. Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών 'Ερευνών, Αύγουστος 1976, σελ. 119.

2. Γ. Βουδούρη και Κ.Κριμπα (1977), « Τό επάγγελμα του βοηθού Πανεπιστημίου », *Τό Βήμα*, 18.6.1977, σ. 4.

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟ ΓΡΗΓΟΡΗ

για κάθε καλό βιβλίο

Σόλωνος 71 — 'Αθήνα

- Γιανναρά Χρ., 'Αλήθεια και ενότητα τής 'Εκκλησίας
- 'Η σπολογητική στά όρια τής ορθόδοξης Θεολογίας
- Τό πρόνιομο τής άπελπισίας (σημειώσεις γιά μιά κριτική άνάμετρηση μέ τό άδιέξοδο του δικτικού ή καταναλωτικού πολιτισμού)
- Πείνα και δίψα (3η έκδοση)
- Μουτσοπούλου Εύ., Αί ήδοναι. Φαινομενολογική έρευνα προνομιάχων συνειδησιακών καταστάσεων
- Μπαρτζελιώτη Α., Συνοπτική ιστορία τής Φιλοσοφίας
- Θεολογία και όντολογία του Ρ. Tillich
- Πάνου Σ., Πολιτική και ιδεολογία (παιδεία και ιδεολογία - ιδεολογία και άναγκαιότητα - πολιτική συνείδηση και ιδεολογία - τέχνη και ιδεολογία - δημοκρατία και σοσιαλισμός)
- Ποιητική του χώρου (προαιθητικές κατηγορίες και τό νόημα τής τέχνης - γιά μιά φαινομενολογία του ώραιου - διαλεκτική του τραγικού - μιά έκδοχή γιά τήν τέχνη κ.ά.)
- Φληντ Γκ., (Μετ. Α. Σακελλαρίου), 'Ο Πλάτων και ή έποχή του
- Λαναρά Β., 'Ηρωισμός και νοσηλευτική (φιλοσοφική θεώρηση)
- Φάρμπερ Μ., (Μετ. Α. Μπαρτζελιώτης), Φαινομενολογία: οι σημερινές της διαστάσεις και ή σχέση σιωπής πρός τήν ψυχολογία, τήν ψυχιατρική, τόν ύπαρξισμό και άλλες φιλοσοφικές κινήσεις
- Λέ Καρρέ Τζών, Μιά μικρή πόλη στή Γερμανία (μυθιστόρημα κατασκοπείας και πολιτικής φαντασίας)
- Ντάρρελ Α., 'Αλεξανδρινό Κουαρτέτο (ή περίφημη τετραλογία σέ δημιουργική μετάφραση του Αίμ. Χουρμούζιου)
- Χάλξειύ Α., Γενναίος νέος κόσμος (τό περίφημο μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας)
- Κρουσταλάκη Γ., Ψυχοπαιδαγωγική τής σχολικής διαγνώσεως
- Παρασκευά - Σακκά Σ., Σύγχρονες τάσεις στήν ψυχολογία τής προσωπικότητας
- Σακκά Δ., Παιδαγωγική Ψυχολογία: προσωπικότητα - προσαρμογή - μάθηση
- Δημητροκάλη Γ., Οί δικοχοι χριστιανικοί Ναοί
- Παλιούρα 'ΑΒ., 'Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλώντζας και αι μικρογραφίες του κώδικας αυτού
- Παπαρούνη Π. Ν., Τουρκοκρατία (πτώση, γενοκτονία, διοίκηση, δικαιοσύνη, οικονομία κ.λπ.)
- Κύρ., 'Ωχ!!
- Πύρ

Τό ΚΕΠΕ και τό ΕΚΚΕ δέν πρόκειται ἐδῶ νά μάς ἀπασχολήσουν, ἀφοῦ ὁ τομέας ἐρεῦνης τους εἶναι ἐξῶ ἀπό αὐτόν πού ἐξετάζουμε.

Εἶναι βέβαια ἐνδιαφέρον νά εἰπωθεῖ ὅτι τό ΕΚΚΕ τουλάχιστον παρόλο πού ἀσχολεῖται μέ κοινωνιολογικές ἐρευνες, ἀντιμετωπίζει προβλήματα ἀνελαστικότητας προσωπικοῦ σάν αὐτά πού περιγράφουμε παρακάτω καί πού ἀποτελοῦν γενικό χαρακτηριστικό τῆς δομῆς τῶν Μονάδων Ἐρευνας στόν τόπο μας. Γιά τό Μπενάκειο Φυτοπαθολογικό Ἰνστιτούτο δέν θά πούμε πιά πολλά, γιατί ἀσχοληθήκαμε ἴσως ἰδιαίτερα μέ τή γεωργική ἔρευνα. Τά περισσότερα ἰνστιτούτα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀναφέρονται σέ ἐπιστήμες οὐμανιστικές, καί ἡ δραστηριότητα στίς φυσικές ἐπιστήμες περιορίζεται πρὸς τό παρόν στά μαθηματικά καί τήν ἀστρονομία. Καί τά Ἐργαστήρια τοῦ Ε.Ι.Ε. εἶναι περιορισμένα στή Χημεία καί Φυσικοχημεία. Μιά σημαντική προσφορά τοῦ Ε.Ι.Ε. στόν τόπο μας εἶναι ἡ βιβλιοθήκη ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν· του, ἡ χρηματοδότηση τῆς ἔρευνας στά ΑΕΙ καί οἱ εὐκολίες πού προσφέρει ἀπό τή σύνδεσή του μέ τά ἀντίστοιχα εὐρωπαϊκά ἰδρύματα. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ δικτατορία κυριολεκτικά προσπάθησε νά ξεχαρβαλώσει τό Ε.Ι.Ε., καί εἶναι δύσκολη ἡ ἀνασύνταξή του γιατί τά χρήματα εἶναι λίγα, καί δημιουργήθηκαν ἀνελαστικές καταστάσεις προσωπικοῦ σάν αὐτές ἄλλωστε πού ἀντιμετωπίζει καί τό μεγαλύτερο Κέντρο βασικῆς ἔρευνας στή χώρα μας, τό ΚΠΕ Δημόκριτος.

Ὁ Δημόκριτος πού ἔχει πᾶν ἀπό 15 χρόνια ζωῆς ὑπῆρξε στή χώρα μας τό ἀμφιλεγόμενο σημεῖο: κατόρθωσε σέ λίγο χρόνο μετά τήν ἴδρυσή του νά συγκεντρώσει ἀπ' τή μιά μεριά τήν ἔχθρα τοῦ κατεστημένου τῶν ΑΕΙ (ἔχθρα τήν ὅποια ἄλλωστε, πολλές φορές, προκλητικά αὐξήσε) κι ἀπό τήν ἄλλη τόν ἐνθουσιασμό καί τήν ἐλπίδα τῆς μεταπολεμικῆς γενιᾶς τῶν ἐκπαιδευμένων στό ἐξωτερικό ἐπιστημόνων. Συγχρόνως, χάρις σέ ὑψηλή προστασία, ἔτυχε ἰδιαίτερης μεταχείρισης καί ἀόλαυσε ἰδιαίτερες εὐνοϊκές συνθήκες στόν οἰκονομικό καί διοικητικό τομέα, καί ἔτυχε μεγάλης διαφήμισης³. Τό πείραμα τοῦ Δημόκριτου θά 'ταν ἐνδιαφέρον ἂν περιοριζόταν σ' ἓνα παιχνίδι ἐξουσίας ἢ ἀνταγωνισμοῦ γιά ἀνανέωση. Δυστυχῶς τό πείραμα ἄρχισε στραβά. Σημαντικό μέρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ του προσλήφθηκε στήν ἀρχή χωρίς αὐστηρά κριτήρια: εἰδικά ἐκεῖ ὅπου οἱ προσλήψεις ὀφείλονταν σέ δύο, τώρα πεθαμένους, καθηγητές ΑΕΙ τά πράγματα πῆγαν κακά, καί ἀκόμα τώρα αἰσθάνεται κανεῖς τό βᾶρος. Στόν Δημόκριτο δουλεύουν τώρα 193 ἐπιστήμονες. Μέ τό τεχνικό προσωπικό (εἶναι τό μόνο κέντρο πού ἔχει ἄρτια σχεδόν ὑπόδομή καί ὑπηρεσίες) καί μέ τό διοικητικό προσωπικό ξεπερνᾶ τοὺς 500 ὑπαλλήλους. Τρεῖς τουλάχιστον διευθύνσεις, ἡ Φυσική, ἡ Χημεία καί ἡ Βιολογία (107 ἐπιστήμονες) σέ μεγάλο βαθμό ἀναφέρονται σέ βασική ἔρευνα, μερικά ἢ Δ/ση Ἡλεκτρονικῶν. Ἀλλά ἐπίσης σημαντικό μέρος του ἀσχολεῖται μέ ἐφαρμοσμένη ἔρευνα (ἀπό ραδιενεργά φάρμακα μέχρι ὑδρολογία,

ἐδαφολογία, τεχνολογικές ἐφαρμογές ἀκτινοβολιῶν, ἔρευνα γιά κοιτάσματα οὐρανίου, τράπεζα ὀστών κ.ἀ.). Τό κέντρο, ἐκτός ἀπό τόν ἀντιδραστήρα, διαθέτει ἐπιταχυντική tandem, ἠλεκτρονικό ὑπολογιστή, βιβλιοθήκη.

Ἡ δικτατορία ἄφησε καί ἐδῶ τά ἴχνη της. Οἱ προαγωγές τῶν ἐπιστημόνων σέ δευτεροβάθμιο (καί τελεσίδικο) στάδιο κρίνονται ἀπό δικαστές ἐργατικῶν διαφορῶν. Κανεῖς δέν μπορεῖ νά ἀπομακρυνθεῖ εὐκολα, λόγω ἀνεπάρκειας ἐρευνητικῆς. Ἐνα σημαντικό μέρος τῶν ἐπιστημόνων δέν ἀποδίδει ὅσο θά περίμενε κανεῖς, μέ τίς παρεχόμενες εὐκολίες, ἐνῶ ὀρισμένοι ἄλλοι ἔχουν ἐξαιρετική παραγωγή ἀπό ποσοτική καί ποιοτική ἀποψη. Ἀπό τά 39 προγράμματα ἐρευνῶν πού ἐγκρίθηκαν τό τέλος τοῦ 1974, τά 9 καταργήθηκαν μετά ἀπό δύο χρόνια, γιατί ἀπέδωσαν πολύ λίγο, ἐνῶ ἄλλα 6 συγχωνεύθηκαν μέ τά 24 πού ἐξακολούθησαν γιατί εἶχαν μειωμένη ἀπόδοση. Ἴσως ἀκριβῶς ἓνα 60% τοῦ προσωπικοῦ νά ἀνῆκε στίς δύο πρῶτες κατηγορίες αὐτῶν πού κάνουν ἐξαιρετική ἔρευνα ἢ αὐτῶν πού κάτι κάνουν, ἐνῶ ἓνα 40% θά ἦταν σκόπιμο νά ἐξασκήσει ἄλλοι τίς ἱκανότητές του. Τό Κέντρο ἔχει ἀρχίσει νά γερνά: φαίνεται νά 'χει φτάσει ἀπό χρόνια σέ μιά ὀροφή ἀπόδοσης. Ἡ ἀνανέωση τοῦ προσωπικοῦ γίνεται μέ πολύ ἀργό ρυθμό, καί κυρίως φεύγουν πρὸς τά ΑΕΙ πολλοί ἱκανοί ἐρευνητές πού δύσκολα ἀναπληρώνονται. Ὑπάρχει στό ἔπακρο ἀνελαστικότητα προσωπικοῦ: δέν μπορεῖ νά μετακινηθεῖ ἐπιστήμονας ἀκόμα κι ἂν δέν ἀποδίδει στήν ἔρευνα. Ἐτσι, λιγότεροι ἀπό 10 ὄντως διεθνούς στάθμης ἐπιστήμονες καί οἱ ὀμάδες τους καθῶς καί μερικοί ἄλλοι πού ὄντως ἀντιπροσωπεύουν ἓνα ποσοστό μικρότερο ἀπό 40% καλύπτουν ἓνα ἄλλο 40% πού ἀποτελοῦν βᾶρος γιά τό Κέντρο. Παρά τίς ἀρνητικές του πλευρές ὁ Δημόκριτος ἀποτελεῖ ἓνα ζωντανό ἀκόμα ἐρευνητικό Κέντρο, μοναδικό γιά τόν τόπο, καί μερικές ἐρευνητικές του ὀμάδες εἶναι καθ' ὅλα ἀξιόλογες.

Δέν θά 'πρεπε νά τελειώσει αὐτή ἡ ἀνασκόπηση χωρίς νά εἰπωθοῦν λίγα λόγια γιά τό Κέντρο τῆς Ἐφαρμοσμένης Γεωλογίας, τό ὀνομαζόμενο πρῖν ΙΓΕΥ, μετά ΕΘΙΓΜΕ, καί ἀκόλουθα ΙΓΜΕ. Τό σημαντικό καί ἐνδιαφέρον Κρατικό αὐτό Ἰδρυμα, μετά τή νομική μετατροπή του σέ Ν.Π. Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, ἔπαψε νά 'χει τήν ἐπιστημονική ἀγγλη πού τό συνόδευε παλαιά. Σημαντικοί γεωλόγοι, γιά πολιτικούς λόγους, ἔμειναν στό περιθώριο (ὅπως καί στήν περίπτωση πολλῶν κλάδων), ἐνῶ ἦταν ἀπό τά ἱκανότερα στελέχη καί μπορούσαν νά προσφέρουν πολλά.

Τελειώνοντας αὐτή τήν ἐπισκόπηση, εἶναι σκόπιμο νά ἐπισημάνουμε μερικά γενικά χαρακτηριστικά τῆς ἔρευνας στόν τόπο μας.

(α) Ἡ ἀνελαστικότητα προσωπικοῦ. Σ' ὀλόκληρο τό ΕΚΚΕ μόνο 7 ἐπιστήμονες ἀποτελοῦν αὐθῦπαρκτους ἐρευνητές ἀπό τοὺς 100 ὑπαλλήλους του (ἀπό τοὺς ὁποῖους 60 εἶναι διοικητικοί). Τό ἴδιο περίπου συμβαίνει στόν Δημόκριτο ὅπου 40% τῶν ἐπιστημόνων ἀποτελοῦν ἄχρηστο βᾶρος. Ὅμως οἱ θεσμικές καί κοινωνικές συνθήκες εἶναι ἀπαγορευτικές γιά τήν ἀνανέωση τοῦ προσωπικοῦ. Καί ἐνῶ ἓνα πάγιο μεγάλο κονδύλι χρησιμοποιεῖται γιά μισθοῦς, δέν καθίσταται δυνατό, νά προσληφθοῦν ἐξαιρετοί ἐπιστήμονες (ὅταν βρεθοῦν), γιατί τίς θέσεις αὐτές τίς κατέχουν ἄχρηστοι. Κάτι ἀνάλογο

3. (α) P. Dimotakis (1968), The Democritus Nuclear Research Center. Nature 220: 861-862.

(β) Anonymous (1969) Greece: Much to be done. Nature 222: 832-833.

παρατηρείται στά ΑΕΙ. Η πρόταση όμως συναδέλφω να καταστούν κινητές οι θέσεις του ΕΔΠ που να αποτελούνται από ποτρόφους δεν με βρίσκει σύμφωνο: στό κοινωνικό σύστημα που υμεί, τό μόνο (άπό τήν άλλη μεριά) άνελαστικό και μη συμπιεζόμενο είναι τό κονδύλι τών μισθών, ένώ στήν πρώτη κρίση κυβερνητικής λιτότητας τό πρώτο που περικόπτεται είναι οί ύποτροφίες⁴.

Αυτή ή κατάσταση δέν προάγει τή δημιουργία ομάδων και τό σχηματισμό ντόπιας παράδοσης σ' όρισμένους τομείς Έρευνας.

(β) *Υπάρχουν λιγοστοί* (τό ποσοστό δέν υπερβαίνει τό 20%) πραγματικά αυτοδύναμοι έρευνητές. Οί άλλοι, όσοι κάνουν άκόμα κάποια έρευνα, είτε έξακολουθούν τή διδακτορική διατριβή τους σέ μιά φθίνουσα πορεία ή άποτελούν βοηθούς - συνεργάτες ή άπλώς έπιστημονικούς παρασκευαστές αυτοδύναμων έρευνητών.

Τό ποσοστό τών αυτοδύναμων έρευνητών είναι όντως μικρό. Οί έρευνητές γιά νά έπιζήσουν και νά άνδρωθούν σ' ένα περιφερικό και μερικά τουλάχιστον άφιλόξενο έρευνητικό περιβάλλον, περιβάλλον μόνωσης και άποχής άπό συνθήκες άλληλοερεθισμού, πρέπει νά διαθέτουν ιδιαίτερα προσόντα. Δέν άρκει ή έπιμονή, ούτε ή καλή κατάρτιση στόν στενό τους τομέα, αλλά ή καλή εδύρτερη μόρφωση και παιδεία τους.

Ο Γιάννης Σαρεγιάννης, που χάρισε στό Ίδρυμα αυτό που μās φιλοξενεί άρκετές χιλιάδες τόμους τής φιλολογικής του βιβλιοθήκης, ύπήρξε γιά μένα μιά παραδειγματική προσωπικότητα που άκριβώς φανερώνει τί θά 'θελα νά πώ. Πρώτα παραιτήθηκε, όταν ήρθε έδω, άπό τό είδος τής θεωρητικής Έρευνας που Έκανε στό Παρίσι, και άφιερώθηκε σέ άχαρα και λιγότερο ένδιαφέροντα άπό άποψη συρμού, ζωτικά όμως άπό τοπική άποψη, προβλήματα τής πατρίδας μας. "Αν θέλει κανείς νά ύπηρετεί τήν έπιστήμη στόν τόπο αυτό, πρέπει νά προσαρμόζεται και στίς ντόπιες συνθήκες. Κατόπιν διαμόρφωσε μαθητές, και σήμερα ή Φυτοπαθολογία στήν Έλλάδα είναι κατά κάποιο έντροπο δεμένη μέ τόν Σαρεγιάννη, άκόμα κι άν ή άμεση φωλιά τής δραστηριότητάς του ύπέστη μιά καθίζηση. Τέλος, στά μαθήματά του και στό δοκίμιό του γιά τήν ασθένεια φάνέρωσε μιά πρωτότυπη σκέψη, που άκόμα και σήμερα δέν ξεπεράστηκε άπό τόυς πιό ειδικούς στίς ΗΠΑ. Θα 'πρεπε νά προσθέσω πώς ή πρωτότυπη σκέψη του δέν είναι άσχετη άπό τή βαθιά φιλοσοφική αλλά και φιλολογική του μόρφωση. Είναι γνωστό πώς ύπήρξε άπό τούς πιό βαθείς κριτικούς του Καβάφη, όπως κι ό Σφέρης άναγνώρισε⁵.

Η γενικότερη παιδεία, ή φαντασία, ή έπιμονή κι ή προθυμία νά παραιτηθεί κανείς άπό τό φανταχτερό διεθνές προσκήνιο πρós όφελος μονιμότερου τοπικού έρ-

γου, είναι τά χαρακτηριστικά που πρέπει νά 'χουν οί αυτοδύναμοι έρευνητές στόν τόπο μας ύπό συνθήκες σχετικής μόνωσης.

Δυστυχώς ή πλειοψηφία τών έπιστημόνων τόσο στά ΑΕΙ όσο και στά Κέντρα Έρευνας προσβλέπει στίς θέσεις που κατέχει σάν άποκούμπι, ένα είδος άποκατάστασης, ή (οί νεότεροι κυρίως) νιώθει άπόλυτα έξαρτημένη άπό τά μεγάλα κέντρα του έξωτερικού.

(γ) *Η έξάρτηση είναι άναπόφευκτη*. Τά καλά δημοσιεύματα θά γίνονται πάντοτε στά ξενόγλωσσα περιοδικά του καπιταλιστικού κέντρου ή τών δευτερογενών έστιών του. Τό ίδιο άλλωστε φαινόμενο έξάρτησης φανερώνεται και στίς δευτερογενείς αυτές έστιές και στά μικρότερα προηγμένα ευρωπαϊκά κράτη. "Άλλο όμως έξάρτηση, κι άλλο πλήρης ύποταγή.

Άλλωστε ή προσαρμογή στίς ντόπιες συνθήκες και ή μόνωση έχουν και τά καλά τους και προωθούν τήν πρωτοτυπία. Η δημιουργία ντόπιας παράδοσης και ή παροχή και ύλιστικότερων κινήτρων νομίζω πώς θά δελεάσει και θά ένισχύσει όρισμένους. Γιατί ή έρευνητική δραστηριότητα στόν τόπο μας πρέπει νά θεωρηθεί άκόμα άποστολή. Ο συνδικαλισμός τών έρευνητών είναι περιορισμένος. Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις, στόν Δημόκριτο και τό ΕΙΕ, δέν διαδραμάτισε θετικό ρόλο όσον άφορά τήν προαγωγή τής ποιότητας τής έπιστημονικής Έρευνας, γιατί έβαλε στόχος τήν προστασία εκείνων τών έρευνητών που είχαν μικρή ποιοτική άπόδοση και που γι' αυτό θεωρήθηκε πώς κινδύνευαν.

(δ) Έκτός άπό τίς κοινοτοπίες ότι πρέπει νά δοθούν περισσότερα χρήματα στήν έρευνα, θά 'πρεπε νά τονιστούν δύο πλευρές άκόμα.

Πρώτα, ότι πρέπει κυρίως νά δοθούν *χρήματα γιά λειτουργικές δαπάνες και δαπάνες λειτουργικής ύποδομής*. Σ' όλες τίς ύπανάπτυκτες χώρες παρατηρείται νά κατασκευάζονται πολυτελή έρευνητικά έργαστήρια μέ άκριβά όργανα, που σέ λίγο καταρρέουν κι άχρηστεύονται⁶. Η τεχνική ύποδομή είναι άπαραίτητη, και ή εύκαιριακή άπόκτηση μεγάλων ποσών χρημάτων δέν προωθεί τήν έρευνα άν δέν συνοδεύεται άπό έπαρκή κονδύλια γιά λειτουργικές και τεχνικές δαπάνες. Στόν Δημόκριτο, μόνο 12% του προϋπολογισμού άφορά καθαρά λειτουργικές δαπάνες.

Μετά, *πρέπει όρισμένες δυσχέρειες του Δημόσιου Λογιστικού γιά τήν άνάλωση χρημάτων νά αρθούν*, ώστε τό θεσμικό πλαίσιο νά επιτρέψει τήν εύκολη και έγκαιρη άνάλωσή τους. Μέχρι στιγμής δύο λύσεις έχουν προταθεί: Η μιά είναι ή έκ συστήματος χρήση τής γνωστής κατά παρέκκλιση του Δημόσιου Λογιστικού διαδικασίας, ή δεύτερη ή ίδρυση Νομικών προσώπων Ίδιωτικού Δικαίου που θά έπιχορηγούνται άπό τό Κράτος. Μόνον έτσι θά καταστεί δυνατή ή θεσμοθέτηση και λειτουργία μεταπτυχιακών σπουδών.

Άκριβώς ή θεσμοθέτηση μεταπτυχιακών σπουδών άποτελεί (μαζί μέ τήν καραμέλα τής οικονομικής άνάπτυξης) τό έναυσμα γιά τήν ύπαγωγή σέ κεντρικό συντονιστικό όργανο όλων τών έρευνητικών προσπαθειών. Αυτό όμως είναι μιά άλλη ιστορία.

6. W.W. Umbreit (1974), «Education and training in Applied Microbiology», in *Advances in Applied Microbiology*, 17: 1-17 Academic Press, N. York and London.

4. (α) *Πεπραγμένα Α' Συμποσίου Γεωτεχνικών Έρευνών*, Β' *Έπιστημονικά Άνακοινώσεις*, σ. 517. Ύπουργείο Γεωργίας, Άθήνα 1976.

(β) *Α' Συμπόσιο Γεωτεχνικών Έρευνών - Όμιλίοι επί του έρευνητικού Έργου τών Ίδρυμάτων Γεωργοτεχνικής Έρεύνης*, σ. 496. Ύπουργείο Γεωργίας, Άθήνα 1973.

(γ) *Περίληψις έκδοθεισών έρευνητικών έργασιών Ίδρυμάτων Γεωργοτεχνικής Έρευνας*, σ. 629. Ύπουργείο Γεωργίας, Άθήνα 1973 (περίληψις 830 έργασιών).

5. Ι.Α. Σαρεγιάννη (1964), *Σχόλια στόν Καβάφη*. Ίκαρος, Άθήνα, σελ. 141, Πρόλογος Γιώργου Σφέρη, σ. 7-10.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

‘Η επιστημονική έρευνα στην ‘Ελλάδα

μερικές πρόχειρες σκέψεις

του Θεόδωρου Λιανού

Σέ προηγούμενο τεύχος του *Πολίτη* (‘Οκτώβριος 1977) δημοσιεύτηκε άρθρο τής Μαρίας ‘Ηλιοῦ μέ τόν μάλλον φιλόδοξο τίτλο «Γιά νά υπάρξει έρευνα». Τό άρθρο αὐτό εἶχε παρουσιασθεῖ καί στό διήμερο σεμινάριο πού εἶχε ὀργανώσει ἡ ‘Ενωση ‘Ελλήνων Πανεπιστημιακῶν Δυτικῆς Εὐρώπης στίς ἀρχές τοῦ Σεπτεμβρίου στήν ‘Αθήνα μέ θέμα τήν επιστημονική έρευνα σέ χώρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καί στήν ‘Ελλάδα. Στίς εἰσηγήσεις πού παρουσιάστηκαν στό σεμινάριο καθώς ἐπίσης καί στό άρθρο τῆς Μ. ‘Ηλιοῦ ὑπάρχουν πολλές χρήσιμες πληροφορίες καί σοβαρές σκέψεις πάνω σέ θέματα σχετιζόμενα μέ τήν επιστημονική έρευνα. Δέν μπορῶ ὅμως νά κρύψω τήν ἀπογοήτευσή μου ὅταν, μετά ἀπό συζητήσεις δύο ἡμερῶν, τό πρόβλημα τῆς έρευνας στήν ‘Ελλάδα ἦταν γιά μένα τόσο σκοτεινό καί ἀκατανόητο ὅσο καί πρίν τό σεμινάριο. Τό βασικό ἐρώτημα εἶναι: γιατί δέν ὑπάρχει έρευνα στήν ‘Ελλάδα; ‘Ο ἐντυπωσιακός καί μάλλον ὑπερβολικός τίτλος τῆς Μ. ‘Ηλιοῦ προϋποθέτει μιᾶ πλήρη ἀπάντηση στό παραπάνω ἐρώτημα καί ἀναπόφευκτα ἡ δημοσίευσή του στόν *Πολίτη* τράβηξε τήν προσοχή μου καί μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία μιᾶς πιό ἀνετής μελέτης. ‘Αλλά καί πάλι ἡ ἐντύπωσή μου εἶναι ὅτι ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος δέν ἔχει πλήρως ἐντοπισθεῖ καί εἶναι ἀνάγκη, πρίν μπορέσουμε νά βροῦμε τί χρειάζεται γιά νά υπάρξει έρευνα, νά καταλάβουμε γιατί δέν γίνεται έρευνα στή χώρα μας.

Πρίν διατυπώσω μερικές σκέψεις πού μπορεῖ νά βοηθήσουν στήν κατανόηση τοῦ προβλήματος τῆς ἔλλειψης έρευνας στήν ‘Ελλάδα πρέπει νά τονίσω ὅτι ἡ συζήτηση ἀναφέρεται (α) στήν ἔλλειψη ὀργανωμένης καί συστηματικῆς έρευνας καί ὄχι στήν έρευνα μεμονωμένων ἀτόμων, (β) στήν έρευνα στήν περιοχή τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, καί (γ) στήν έρευνα τῆς ὁποίας τό οἰκονομικό βάρος φέρει ὁ κρατικός προϋπολογισμός.

‘Η επιστημονική έρευνα εἶναι μιᾶ διαδικασία παραγωγῆς ὅπου χρησιμοποιοῦνται παραγωγικοί συντελε-

στές καί λαμβάνεται κάποιον προϊόν. ‘Αντίθετα πρὸς τίς περισσότερες διαδικασίες παραγωγῆς, στήν περίπτωση τῆς έρευνας, ἐνῶ εἶναι σχετικά εὐκόλο νά ἐντοπίσουμε καί νά μετρήσουμε τούς παραγωγικούς συντελεστές, εἶναι δύσκολο νά προσδιορίσουμε καί νά μετρήσουμε τό προϊόν. Στήν κοινωνική έρευνα ἡ δυσκολία προσδιορισμοῦ τοῦ προϊόντος εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη. Μ’ αὐτή τήν προσέγγιση τό βασικό ἐρώτημα «γιατί δέν ὑπάρχει έρευνα» χωρίζεται σέ δύο ἐρωτήματα: (1) γιατί ἡ ὑπάρχουσα παραγωγική διαδικασία επιστημονικῆς έρευνας δέν παράγει τό ἀναμενόμενο προϊόν; καί (2) γιατί ἡ παραγωγική διαδικασία επιστημονικῆς έρευνας εἶναι τόσο περιορισμένη; Παρά τό γεγονός ὅτι τελικά ἡ ἀπάντηση στά δύο ἐρωτήματα εἶναι σέ πολλά σημεία κοινή, ἡ ξεχωριστή ἀνάλυσή τους φωτίζει διαφορετικούς μηχανισμούς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας πού βέβαια καταλήγουν στό ἴδιο ἀποτέλεσμα.

Πρίν προσπαθήσουμε νά δώσουμε μιᾶ (ἀναγκαστικά μερική) ἀπάντηση στά παραπάνω ἐρωτήματα, εἶναι σκόπιμο νά προσδιορίσουμε τούς συντελεστές τῆς επιστημονικῆς έρευνας καί τό προϊόν της. Στούς συντελεστές τῆς έρευνας πρέπει νά συμπεριλάβουμε: (α) τούς ἐρευνητές καί τό ἀνθρώπινο κεφάλαιο πού κατέχουν (βασικά, σπουδές καί ἐμπειρία), (β) τό βοηθητικό προσωπικό (δακτυλογράφοι, διοικητικό προσωπικό κλπ.), (γ) τόν τεχνικό ἐξοπλισμό (βιβλιοθήκες, στατιστικό ὕλικό, ὑπολογιστικές μηχανές, κλπ.), καί (δ) τή χρησιμοποιούμενη τεχνολογία πού συμπεριλαμβάνει καί τήν ὀργάνωση τῶν διοικητικῶν μονάδων ὅπου γίνεται ἡ έρευνα. Τό προϊόν τῆς έρευνας μποροῦμε, γιά τό σκοπό τοῦ άρθρου αὐτοῦ, νά τό ὀρίσουμε σάν τό σύνολο τῶν νέων γνώσεων πού προκύπτουν ἀπό τήν έρευνα μέ τή μορφή εἴτε νέων συμπερασμάτων, εἴτε νέων ἐρωτημάτων, εἴτε νέων προσεγγίσεων στά ἐρευνούμενα προβλήματα.

Τό ἐρώτημα «γιατί ἡ παραγωγική διαδικασία επιστη-

μονικής έρευνας είναι περιορισμένη;» μπορεί τώρα να διατυπωθεί ως εξής: «γιατί τόσο λίγοι συντελεστές παραγωγής αφιερώνονται στη διαδικασία τής έρευνας;», που σημαίνει «γιατί τόσες λίγες δαπάνες γίνονται για τους παραγωγικούς συντελεστές τής έρευνας;». Μ' αυτή τή διατύπωση γίνεται φανερό ότι ή έμμεσα διατυπούμενη θέση τής Μ. Ήλιου και πολλών άλλων ότι δέν γίνεται έρευνα γιατί δέν γίνονται δαπάνες για έρευνα, είναι στην πραγματικότητα ταυτολογία. Είναι σαν να λέμε ότι έχουμε βροχή γιατί βρέχει. Τό ουσιαστικό έρώτημα είναι άκριβώς γιατί δέν γίνονται μεγαλύτερες δαπάνες για έρευνα. Στο έρώτημα αυτό δίνεται συχνά ή άπάντηση ότι ή άντοχή τού κρατικού προϋπολογισμού δέν επιτρέπει περισσότερες δαπάνες. Ή άπάντηση όμως αυτή παρακάμπτει τό πραγματικό πρόβλημα. Κάθε κοινωνία μέ οποιοδήποτε άπόλυτο μέγεθος εισοδήματος και κρατικών δαπανών έχει πάντα τήν εύχέρεια να ιεραρχήσει κατά σπουδαιότητα τίς δαπάνες στίς όποιες πρέπει να ύποβληθεί. Και είναι πάντοτε δυνατόν να αλλάξει και τό άπόλυτο ύψος τών δαπανών αυτών συνολικά και τήν ιεράρχηση τών δαπανών κατά σπουδαιότητα. Ή άπόφαση και για τό άπόλυτο μέγεθος τών δαπανών, αλλά και για τή σχετική σπουδαιότητα κάθε ιδιαίτερης δαπάνης είναι ουσιαστικά άποτέλεσμα άμεσης ή έμμεσης έπιλογής. Τό έρώτημα, λοιπόν, παίρνει τήν εξής μορφή: γιατί στην έλληνική κοινωνία οι έπιλογές είναι τέτοιες πού ή έπιστημονική έρευνα μπαίνει τελευταία στη λίστα τών προτεραιοτήτων; Είναι ή έπιλογή αυτή άποτέλεσμα μιās διαδικασίας άποφάσεων στίς όποιες συμμετέχει ή έλληνική κοινωνία στό σύνολό της (δηλαδή ό έλληνικός λαός μέ τούς φορείς του) και στίς όποιες εκφράζεται ή θέλησή της ή είναι άποτέλεσμα άποφάσεων πού βασίζονται στα συμφέροντα όρισμένων ομάδων ή τάξεων πού έχουν τή δύναμη να επιβάλλουν άμεσα ή έμμεσα τή θέλησή τους; Είναι φανερό ότι συμβαίνει τό δεύτερο. Ή έπιλογή γίνεται άπό νομικά κατοχυρωμένους μηχανισμούς πού έλέγχονται άπό άτομα ή ομάδες ατόμων, τών όποιων τά άτομικά ή ταξικά συμφέροντα υπαγορεύουν τόν περιορισμό τής έρευνας στό ελάχιστο δυνατό. Κι ό βασικός λόγος γι' αυτό είναι ότι οι νέες γνώσεις πού προκύπτουν σαν άποτέλεσμα τής διαδικασίας τής έπιστημονικής έρευνας, ιδιαίτερα στίς κοινωνικές έπιστήμες, ύποδεικνύουν πολύ συχνά λύσεις πού είναι αντίθετες πρός τά συμφέροντα τού κατεστημένου πού προασπίζουν οι εκπρόσωποί του, ή φωτίζουν πλευρές τών προβλημάτων τής έλληνικής κοινωνίας πού οι δυνάμεις τής συντήρησης έχουν κάθε συμφέρον να άποκρύπτουν. Και οι έρευνες πού γίνονται άπό έπιστημους φορείς (τά ελάχιστα κέντρα έρευνών, πανεπιστήμια, Τράπεζες, κλπ.) είναι έρευνες ρουτίνας και άπογυμνωμένες άπό τό κοινωνικό τους περιεχόμενο. Ή άνυπαρκτες ή ελάχιστες είναι οι έρευνες για τή φτώχεια, τήν άνεργία, τήν έγκληματικότητα, τήν πορνεία, τή διανομή τού εισοδήματος, τά κέρδη τών μεγάλων επιχειρήσεων, τό φορολογικό βάρος κλπ. Ήπιλέον οι κρατικοί μηχανισμοί δέν συλλέγουν τό στατιστικό ύλικό πού είναι άπαραίτητο για τέτοιες μελέτες, ενώ αντίθετα ύπάρχει άρκετό ύλικό πάνω σε ελάχιστα χρήσιμα θέματα. Έτσι, ενώ ή Στατιστική Ήπηρεσία συλλέγει πληροφορίες για τούς γάμους κατά ήλικία τής νύφης και τού γαμβρού και κατά νομό, δέν μπορεί να ύπολογίσει τούς άνεργους τής χώρας. Μ' αυτό τόν τρόπο ή έρευνα γί-

νεται δύσκολη ή και άδύνατη. Νομίζω πώς μπορεί εύκολα να βγει τό συμπέρασμα ότι ό λόγος για τήν ελάχιστη κρατική χρηματοδότηση τής έπιστημονικής έρευνας στη χώρα μας είναι ότι τό προϊόν τής διαδικασίας αυτής δέν ζητείται άπό τούς φορείς τής έξουσίας. Πέρα όμως άπ' αυτή τήν ένσυνείδητη άρνηση στην προώθηση τής έρευνας, ύπάρχει και ή αντίδραση τών ατόμων πού, μη έχοντας δεί ή κατανοήσει τή σημασία τής έρευνας, τή θεωρούν άχρηστη ή περιττή πολυτέλεια. Πολλά άτομα πού έχουν μιá τέτοια έντύπωση για τήν έρευνα βρίσκονται σε θέσεις-κλειδιά τού κρατικού μηχανισμού και συμμετέχουν στη λήψη σχετικών άποφάσεων, και φυσικά αυτό δέν βοηθάει τήν προώθηση τής έρευνας.

Έρχομαι τώρα στό δεύτερο έρώτημα, δηλαδή γιατί ή ύπάρχουσα παραγωγική διαδικασία έπιστημονικής έρευνας δέν παράγει τό άναμενόμενο προϊόν. Τό έρώτημα τούτο δέν έχει τεθεί ούτε άπό τή Μ. Ήλιου ούτε άπό τούς άλλους όμιλητές τού σεμινάριου, είτε άπό λόγους άβρότητας είτε γιατί πιστεύουν ότι ή έρευνα πού γίνεται είναι άποδοτική. Ή δική μου γνώμη είναι αντίθετη. Πιστεύω ότι ή έρευνα πού γίνεται στα ελάχιστα έρευνητικά κέντρα τής χώρας άποδίδει προϊόν πού μπορεί να χαρακτηριστεί ως προϊόν ρουτίνας, μπαγιατικό, άσήμαντο, και στην καλύτερη περίπτωση άνεκτό. Οι εξαιρέσεις πού είναι πιθανό να ύπάρχουν δέν μπορούν ν' αλλάξουν τήν εικόνα τής άπογοητευτικής κατάστασης πού επικρατεί στη χώρα μας. Δυστυχώς, οι Έλληνες έπιστήμονες δέν μπορέσαμε να δημιουργήσουμε έπιστήμη και έρευνα έμπνευσμένες άπό τά τεράστια προβλήματα τού τόπου μας, και παραμένουμε μιμητές, συχνά κομικοί, τών ξένων. Πού μπορούμε να άποδώσουμε τήν άποτυχία αυτή όταν μάλιστα ύπάρχουν άνάμεσα στους έρευνητές ικανότατοι έπιστήμονες άρκετοί άπό τούς όποιους έχουν διακριθεί για έρευνες πού έκαναν όταν εργάζονταν σε χώρες τού έξωτερικού; Τρεις, νομίζω, είναι οι βασικοί παράγοντες πού σε μεγάλο βαθμό μπορούν να εξηγήσουν τήν άποτυχία πού άνέφερα πιο πάνω:

1. Ή μεγάλη εξάρτηση τών έρευνητικών κέντρων άπό κάποια πολιτική έξουσία, συνήθως κάποιο ύπουργείο, και σε δεύτερο στάδιο ή σχεδόν άπόλυτη εξάρτηση τού έρευνητή άπό τό οποιοδήποτε διοικητικό συμβούλιο ή τόν οποιοδήποτε έπιστημονικό διευθυντή. Ή εξάρτηση αυτή συνθλίβει τήν προσωπικότητα τού έρευνητή, περιορίζει τή δραστηριότητά του και τελικά πνίγει τήν έμπνευσή του. Για όσους έχουν εργασθεί σε έρευνητικό ίδρυμα είναι φανερό ότι, για τήν άνθιση τής έρευνας, χρειάζονται (α) ή άνεξαρτητοποίηση τών κέντρων έρευνών άπό οποιαδήποτε άρχή, και (β) ή έγκατάλειψη τής συνήθειας τού διορισμού διοικητικού συμβουλίου και έπιστημονικού διευθυντή άπό τήν οποιαδήποτε προϊσταμένη άρχή. Ή διοίκηση ένός έρευνητικού κέντρου δέν μπορεί να άσκειται παρά μόνο άπό τούς ίδιους τούς έρευνητές. Ή συγκεκριμένη διαδικασία έπιλογής τής διοίκησης δέν θά μās άπασχολήσει σ' αυτό τό άρθρο, αλλά μπορεί να τονισθεί ότι δέν μπορεί παρά να εκλέγεται άπό τούς ίδιους τούς έρευνητές τού κέντρου.

2. Δεύτερος παράγοντας τής άποτυχίας τών κέντρων έρευνών είναι ή άποξένωσή τους άπό τά ουσιαστικά προ-

βλήματα του τόπου. Δέν υπάρχει αποδοτικός μηχανισμός που νά φέρνει τή διοίκηση των έρευνητικών κέντρων και τούς έρευνητές σέ επαφή μέ τά προβλήματα που αντιμετώπιζει ή ελληνική κοινωνία. Τά προβλήματα του τόπου αξιολογούνται και φθάνουν στους έρευνητές μέ τά κριτήρια και τήν ιεράρχηση τής προϊσταμένης άρχης. "Ετσι, άλλα διογκώνονται και άλλα σμικρύνονται, άλλων ή προτεραιότητα αυξάνει ή άλλων μειώνεται, ανάλογα μέ τά συμφέροντα, τίς επιθυμίες ή τίς πιέσεις τής προϊσταμένης άρχης.

3. "Ο τρίτος παράγοντας είναι ή έλλειψη ενός συστήματος άμοιβών και ποινών που νά άμείβει τήν προσπάθεια, τήν επιστημονική δραστηριότητα και τήν ικανότητα, και νά αποθαρρύνει τή μίμηση, τή ρουτίνα, τόν παραγοντισμό και άλλα παρόμοια. "Η σημερινή οργάνωση των έρευνητικών κέντρων δέν παρέχει στους έρευνητές κανένα κίνητρο για δουλειά, και ταυτόχρονα δέν προβλέπει κανένα αντικίνητρο για τόν έρευνητή που άσχολεϊται μέ άλλότρια και παραμελεί τήν έρευνά του. Μιλώντας γιά άμοιβές και ποινές έννοοϋμε φυσικά χρηματικές άμοιβές (ή ποινές) αλλά και κάθε άλλο είδους ανταμοιβή (ή τό αντίθετό της) όπως π.χ. άναγνώριση και προβολή του έργου του. Τά βασικά κριτήρια στην αξιολόγηση του έρευνητή (όχι του έργου του) είναι τά χρόνια τής προϋπηρεσίας και οί γνωριμίες του μέ ισχυρά πρόσωπα. "Ετσι ή ηλικία και τό γνωστό «μέσον» είναι οί βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες τής εξέλιξης του έρευνητή. Τό έργο του έρευνητή έλάχιστη σημασία έχει για τήν προώθησή του. "Επειδή όμως τό έργο του έρευνητή χιζεί σιγά-σιγά και τό επιστημονικό του κύρος και τόν προβάλλει σάν προσωπικότητα, γίνεται, κατά τή γνώμη μου, ένσυνειδητη και έντονη προσπάθεια από τό κάθε μορφής κατεστημένο νά μήν υπάρχει εύκολη διέξοδος και προβολή του επιστημονικού έργου του έρευνητή. "Ετσι ικανότατοι έρευνητές μένουν άγνωστοι και άναξιοποίητοι ένω μετριότητες και άσήμαντα πρόσωπα προβάλλονται στή δημόσια και στην επιστημονική ζωή του τόπου και τούς δίνεται κύρος τό όποιο δέν μπορούν νά στηρίξουν μέ ούσιαστική επιστημονική δουλειά. "Η έλλειψη επιστημονικών περιοδικών πρέπει νά αποδοθεϊ βασικά σ' αυτή τήν ένσυνειδητη προσπάθεια του άποκλεισμού των ούσιαστικών και σχετικά αντικειμενικών κριτηρίων στην έξιολόγηση και προώθηση των έρευνητών. Παρατηρούμε έτσι τό λυπηρό φαινόμενο δημοσίευσης αξιόλογων αλλά άναγκαστικά παραμορφωμένων μελετών σέ κάθε λογής έντυπα (ήμερήσιο, περιοδικό Τύπο, διάφορα δελτία κλπ.), τά όποια χωρίς δυσκολία θά μπορούσε κανείς νά τά χαρακτηρίσει «φυλλάδες».

Σχετικά μέ τή συμπεριφορά και τήν προσωπικότητα του έρευνητή, ή εμπειρία μου μέ κάνει νά πιστεύω ότι τό σημερινό σύστημα κινήτρων και άντικινήτρων που ισχύει στά επιστημονικά κέντρα έρευνών έννοει τόν καθωσπρεπισμό που σημαίνει άνοχή, σιωπή, ύποκρισία, παρασκηνιο κλπ. "Αντίθετα ή κριτική, ή διαμαρτυρία, ή διεκδίκηση, ή ειλικρίνεια, ή άνεπιθύμητη ιδεολογική τοποθέτηση, θεωρούνται επικίνδυνα χαρακτηριστικά, και, συνεπώς, τό άτομο που τά φέρει, επικίνδυνο και άνεπιθύμητο.

Μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον είναι φυσικό, όπως λέει ένας συνάδελφος, «νά επιπλέουν οί φελλοί» και νά κυριαρχεί ό παραγοντισμός και τό παρασκηνιο. Οί

αξιοί έρευνητές απομονώνονται, ύποαπασχολούνται και όσοι μπορούν άποχωρούν για άναζήτηση καλύτερης επιστημονικής σταδιοδρομίας. Γράφοντας τά παραπάνω δέν θέλω νά άποπροσανατολίσω τόν άναγνώστη, στρέφοντας τήν προσοχή του σέ λυπηρές αλλά όχι προσδιοριστικές καταστάσεις. Θέλω άπλούστατα νά τονίσω τή σημασία που έχει ή ύπαρξη επιστημονικών αντικειμενικών κριτηρίων έπιλογής δείχνοντας που μπορεί νά οδηγήσει ή άνυπαρξία τους.

Χωρίς άμφιβολία, άν ξεετάσει κανείς τίς ιδιαίτερες συνθήκες λειτουργίας κάθε έρευνητικού κέντρου θά βρει κι άλλους πολλούς παράγοντες, για τούς όποιους δέν γίνεται σωστά ή έρευνα. Τέτοιοι παράγοντες είναι συνήθως ή επιστημονική και διοικητική άνικανότητα του προϊσταμένου, ή άσχετοσύνη του ή και τά δύο, τό σαμποτάρισμα τής δουλειάς από όσους έχουν συμφέροντα γι' αυτό, ό άνταγωνισμός των κλικών που μοιραία δημιουργούνται μέσα στις συνθήκες που άναφέραμε πιο πάνω, κλπ. Πιστεύω όμως ότι όλα αυτά κι άλλα κακά ξεκινούν βασικά από τούς τρεις παράγοντες που μέ συντομία ανέλυσα παραπάνω.

Πώς μπορούμε όμως νά εξηγήσουμε τήν ύπαρξη τής κατάστασης αυτής στά επιστημονικά έρευνητικά ιδρύματα; Ποιοί είναι οί γενεσιουργοί λόγοι των παραγόντων που έχουμε άναφέρει; "Εδώ παίζουμε σέ πρόβλημα που ξεπερνά τά όρια του άρθρου αυτού όπως τό είχα σκεφθεί στην άρχή, αλλά μπορούμε νά άναφέρουμε μερικές γενικές σκέψεις. "Η κατάσταση που έπικρατεί στά έρευνητικά κέντρα μπορεί τελικά νά αποδοθεϊ στους εξής γενικότερους λόγους:

1. Στην γραφειοκρατία που χαρακτηρίζει τή δημόσια διοίκηση, από τήν όποία δέν μπορούν νά ξεφύγουν τά έρευνητικά κέντρα έφόσον συνεχίζεται ή εξάρτησή τους από τήν κρατική έξουσία.

2. Στο συγκεντρωτισμό που χαρακτηρίζει τήν οργάνωση τής ελληνικής κοινωνίας γενικά, και ό όποιος άνατακλάται και στον τρόπο διοίκησης των έρευνητικών κέντρων.

3. Στη μικρή έμπειρία που έχουμε στή διοίκηση των επιστημονικών ιδρυμάτων.

4. Στην άντίληψη που κυριαρχεί στην ελληνική κοινωνία, ότι ή ζωή είναι ένα παιχνίδι τράπουλας όπου τό κέρδος του ενός είναι άναγκαστικά ζημιά του άλλου. "Ετσι δέν μπορείς νά κερδίσεις παρά μόνο άν χάσει ό άλλος. Στην καθημερινή ζωή αυτό εκφράζεται όχι μέ τήν προσπάθεια νά κερδίσεις αλλά μέ τήν προσπάθεια νά κάνεις τόν άλλο νά χάσει ώστε νά κερδίσεις. "Ετσι δημιουργούνται όξύτερες προσωπικές άντιθέσεις που μπορούν νά οδηγήσουν σέ ούσιαστική παράλυση των οργανισμών μέσα στους όποιους έμφανίζονται. "Η άντίληψη αυτή χαρακτηρίζει συνήθως στάσιμες και ύπανάπτυκτες κοινωνίες που δέν έχουν έμπειρίες για τό πώς είναι δυνατό νά ύπάρχει κέρδος χωρίς κανείς νά ζημιώνεται.

5. Τέλος, πρέπει νά άναφέρουμε ό,τι είπαμε και στην άρχή, ότι δηλαδή τό προϊόν τής έρευνας δέν ζητείται από τό κατεστημένο τής ελληνικής κοινωνίας. "Ο ένας ή ό άλλος παράγοντας που καθυστερεί τήν έρευνα είναι σέ τελική άνάλυση τό άποτέλεσμα τής άμεσης ή έμμεσης προσπάθειας των δυνάμεων τής συντήρησης που δέν βλέπει έννοϊκά τούς νέους όρίζοντες που άνοίγει ή

Έρευνα και τούς νεους προβληματισμούς στους οποίους αναπόφευκτα οδηγεί.

"Αν όμως είναι σωστό ότι τό προϊόν τής έρευνας στίς κοινωνικές επιστήμες δέν ζητείται, τότε γιατί τά έστω και λίγα επιστημονικά κέντρα έρευνών δημιουργήθηκαν και εξακολουθούν νά υπάρχουν; Μιάν άπάντηση έχουμε κιόλας δώσει: δηλαδή τά κέντρα έρευνών πού υπάρχουν δέν είναι στήν πραγματικότητα κέντρα έρευνών μέ τήν ούσιαστική έννοια τού όρου. Ή έντύπωση μου είναι ότι εκφυλίζονται σιγά-σιγά σέ παραρτήματα ή ιδιαίτερες υπηρεσίες διαφόρων ύπουργείων. Μιά άλλη άπάντηση είναι ότι ή ύπαρξη έρευνητικών κέντρων και ή συντήρηση επιστημόνων μέσα σ' αυτά άποτελεί στοιχείο γοήτρου γιά τή χώρα, δίνει επιστημονικό κύρος στίς κυβερνητικές αποφάσεις, οι όποιες υποτίθεται ότι είναι άποτέλεσμα βαθιάς μελέτης, και δίνει χρώμα πολιτισμού και έπιστήμης στή δημόσια ζωή. Είναι δηλαδή στοιχείο έξωραϊσμού, τό make-up τής έλληνικής επιστημονικής ζωής.

Στήν παραπάνω άνάλυση δέν αναφέρθηκα καθόλου στά "Ανώτατα Έκπαιδευτικά Ίδρύματα, γιατί ή έρευνα στά ιδρύματα αυτά στό χώρο τών κοινωνικών επιστη-

μών είναι στην κυριολεξία άνύπαρκτη. Οί δυνατότητες πού μπορούν νά παρουσιάσουν γιά τήν ανάπτυξη επιστημονικής έρευνας είναι θέμα γιά μελέτη. "Αν λάβει όμως κανείς ύπόψη του τίς δυσκολίες πού αντιμετώπιζουν άκόμη και στήν εκπλήρωση τού βασικού τους καθήκοντος, δηλαδή στό διδακτικό τους έργο, φαίνεται μάλλον δύσκολο νά μπορέσουν τά εκπαιδευτικά ιδρύματα νά αναλάβουν τήν εϋθύνη τής διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας χωρίς σοβαρές διαρθρωτικές αλλαγές στόν τρόπο λειτουργίας τους.

Μετά τήν άνάλυση μερικών από τίς αίτίες γιά τίς όποιες ή επιστημονική έρευνα στό χώρο τών κοινωνικών επιστημών βρίσκεται στή θλιβερή κατάσταση πού περιγράψαμε μέ συντομία στά προηγούμενα, τό επόμενο βήμα είναι νά δείξουμε τί πρέπει και τί μπορούμε νά κάνουμε γιά τή βελτίωση τής κατάστασης. Αϋτά όμως, πιθανώς, σέ κάποιο άλλο άρθρο. Τελειώνοντας, πρέπει νά πώ ότι βρίσκομαι στήν αντιφατική κατάσταση νά θέλω νά είναι σωστή ή προηγούμενη άνάλυση και ταυτόχρονα νά εϋχομαι νά είναι έσφαλμένη. Καί τούτο γιατί αν είναι σωστή δέν προβλέπω σημαντική βελτίωση στό άμεσο μέλλον. Στήν πνευματική έρημο τής χώρας δέν μπορεί εύκολα νά άνθίσει ή επιστημονική έρευνα.

Πάλι γιά τήν έρευνα

τής Μαρίας Ήλιού

Είναι κρίμα πού ο κ. Θ. Λιανός δέν θέλησε νά μάς δώσει παρά μόνο «μερικές πρόχειρες σκέψεις». Πολλές άλλωστε από τίς καταστάσεις στίς όποιες αναφέρεται (γραφειοκρατικές διαδικασίες και κρατικός συγκεντρωτισμός, τρόπος διοίκησης τών έρευνητικών ιδρυμάτων, έπισημής θέση τών έρευνητών δεσμευτική γιά τήν ελευθερία τής σκέψης τους, έλλειψη κριτηρίων έπιλογής και εξέλιξης τών έρευνητών) είχαν έπισημανθεί, τόσο στό διήμερο τής "Ένωσης Έλλήνων Πανεπιστημιακών Δυτικής Εϋρώπης, όσο και στό άρθρο στόν *Πολίτη* πού δέν τόν ίκανοποίησε.

Θά ήθελα νά σημειώσω, ότι ο καλύτερος τρόπος γιά νά προωθηθεί ή διερεύνηση τών προβλημάτων και τών δυνατών λύσεων τους δέν είναι νά προσάπτουμε σέ αυτόν πού κάτι είπε ή έγραψε τήν έπιλογή τού θέματός του. Οί άνησυχίες μας θά ήταν πιά χρήσιμο νά εκφράζονται μέ συγκεκριμένο έλεγχο τών θέσεων πού διατυ-

πώθηκαν και, κυρίως, μέ μία συστηματικότερη προσωπική συμβολή. Ή προσέγγιση ενός γνωστικού αντικείμενου και, άκόμα πιά πολύ, ή διεκδίκηση δημιουργικών προσαρμογών στήν κοινωνική πρακτική, χτίζονται λιθάρι τό λιθάρι. Αϋτή είναι ή έννοια τής κάπως ξεφτισμένης έκφρασης «έποικοδομητική κριτική».

Θυμίζω λοιπόν, ότι τό άρθρο μου στόν *Πολίτη* ("Οχτώβρης 1977) θέλησε, σέ περιορισμένο χρόνο (όμιλία 15'), α) νά σκιαγραφήσει τήν κατάσταση τής έρευνας στόν τομέα τών κοινωνικών επιστημών στή χώρα μας και, β) νά έπισημάνει τίς απαραίτητες προϋποθέσεις γιά νά υπάρξει κάποτε οργανωμένη, ελευθερη και γόνιμη έρευνα. Καί βέβαια, πολλά είναι τά συναφή θέματα: αίτίες αϋτής τής κατάστασης, τρόποι και μέσα πίεσης τών διαφόρων κοινωνικών ομάδων γιά νά εδραιωθεί ή νά έξουδετερωθεί ή λειτουργία τής έρευνας, έκφραση τών κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων στόν πολιτικό

καί τόν ιδεολογικό χώρο, αλλά και ένδεχόμενη διάσταση ανάμεσα σ' αὐτή τήν ἔκφραση καί στόν οικονομικό τους ρόλο, ἰδιοποίηση τῆς ἔρευνας ἀπό τήν κρατική ἐξουσία, σχέση ἔρευνας καί ἐκπαίδευσης, σχέση ἔρευνας καί μηχανισμῶν ἐξάρτησης... Δέν πιστεύω πάντως ὅτι οἱ ἀπλές μου διαπιστώσεις «προϋποθέτουν μιά πλήρη ἀπάντηση» στό ἕνα ἢ στό ἄλλο ἀπό τήν ἀπειρία τῶν ἐρωτημάτων πού τίθενται γύρω ἀπό τήν ἔρευνα.

Θά ἔλεγα ἀκόμα, ὅτι καλό θά ἦταν νά ἀποφεύγαμε τή σχηματοποίηση καί τήν εὐκολή γενίκευση. Τόσο ἡ ἀσάφεια τῆς ἔννοιας «ἐλληνική κοινωνία», ὅσο καί οἱ ἐπιφανειακές ἀναφορές στήν ταξική συγκρότησή της, ἐλάχιστα βοηθοῦν στήν κατανόηση τῶν συγκεκριμένων διαδικασιῶν καί τῶν ἀντιθέσεων πού περικλείουν καί κατὰ συνέπεια τῶν δυνατοτήτων πού προσφέρονται στή δραστηριοποίηση τῶν φορέων κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. (Γιατί δέν μᾶς προβληματίζει τό γεγονός ὅτι στίς καπιταλιστικές ἐκβιομηχανισμένες χώρες ὑπάρχει καί ἔρευνα πού ἀσκεῖται πρὸς ὄφελος τῶν τάξεων καί ὁμάδων πού δέν ἔχουν ἀκόμα πρόσβαση στήν ἐξουσία;). Στή συγκεκριμένη περίπτωση, πιστεύω ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ἔρευνας στήν Ἑλλάδα —τό χάλι της— δέν ἔχει πλήρη ἀντιστοιχία μέ τά συμφέροντα ὀρισμένης κοινωνικῆς τάξης ἢ ὁμάδας (Δέν φαντάζομαι, π.χ., ὅτι μπορεῖ κανεῖς στά σοβαρά νά ὑποστηρίξει, ὅτι συμφέρει τήν κρατική μηχανή νά μήν μπορεῖ νά ὑπολογίσει τοὺς ἀνεργούς τῆς χώρας...). Ἔτσι, ἐνῶ οἱ διαπιστώσεις πού μπορεῖ κανεῖς νά κάνει εἶναι ζοφερές, οἱ προοπτικές παρουσιάζονται, γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο, εὐνοϊκότερες. Τό πῶς θά ἐξελιχθοῦν θά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τό συσχετισμό τῶν δυνάμεων σέ πολλά επίπεδα —καί στό ιδεολογικό επίπεδο οἱ ἐπιστήμονες, οἱ ἐρευνητές, ἔχουν ἕνα ἰδιαίτερα σημαντικό ρόλο νά παίξουν.

Σχετικά θυμίζω ὅτι ὁ Κώστας Σοφούλης, στήν οὐσιαστική του ὁμιλία στό διήμερο τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων πανεπιστημιακῶν Δυτικῆς Εὐρώπης, ἐπισήμανε τή σημασία τῆς ζήτησης ἐρευνητικῶν ὑπηρεσιῶν ἀπό συλλογικούς, μή κρατικούς, φορεῖς (δήμους, συνδικάτα κ.λπ.) καί τήν πλήρη ἔλλειψη μιάς τέτοιας ζήτησης στήν Ἑλλάδα. Παράλληλα λοιπόν μέ τήν πίεση πού μπορεῖ πολύπλευρα νά ἀσκηθεῖ στοὺς «φορεῖς τῆς ἐξουσίας», καί στό «κατεστημένο», ὑπάρχουν ὀλόκληροι χώροι πού προσφέρονται γιά δραστηριοποίηση, στά πλαίσια τῆς διεκδίκησης τοῦ προϊόντος τῆς ἔρευνας ἀπό τοὺς δυνάμει καταναλωτές του.

Στίς «σκέψεις» πού διατύπωσε ὁ κ. Θ. Λιανός θίγονται διάφορα θέματα, πάνω στά ὁποῖα θά εἶχε κανεῖς πολλά νά πεῖ. Μερικές σύντομες παρατηρήσεις:

— Ἀπλῆ ἀνάγνωση τοῦ ἄρθρου μου (ἢ καί μόνο τῶν ὑπότιτλων) στόν *Πολίτη* ἀρκεῖ γιά νά καταλάβει κανεῖς πῶς οἱ δαπάνες γιά τήν ἔρευνα ἀντιμετωπίζονται μόνο σάν μιά ἀπό τίς προϋποθέσεις λειτουργίας της καί σάν δείκτης ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικός γιά τήν κρατική πολιτική σ' αὐτό τόν τομέα.

— Τά ἐρευνητικά προγράμματα τῶν Κέντρων Ἑρευνῶν, ἀπό ὅσο γνωρίζω, ἀφοροῦν καιρία προβλήματα τῆς χώρας¹. Γιά νά ὑποστηρίξει κανεῖς τό ἀντίθετο, θά

1. Ἄλλο, βέβαια, θέμα τό ἄν συγκεντρῶνται στά Κέντρα Ἑρευνῶν οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά νά ἀξιοποιηθεῖ, στό στάδιο τῆς πρακτικῆς τῆς ἔρευνας, αὐτή ἡ ἐπιλογή —τά εἴπαμε αὐτά στό διήμερο τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Πανεπιστημιακῶν Δυτικῆς Εὐρώπης.

ἔπρεπε νά ξεκινήσει ὄχι ἀπό τό τί δέν περιλαμβάνουν (πράγμα πού σέ ἕνα βαθμό εἶναι συνέπεια ἔλλειψης μηχανισμοῦ γιά τόν καθορισμό τῶν προτεραιοτήτων καί ὄχι ἀποτέλεσμα καθαρῶν ἐπιλογῶν —καί στό κάτω κάτω, πάντα θά ὑπάρχουν καυτά θέματα γιά μελέτη), ἀλλά ἀπό τό ποιὰ εἶναι αὐτά τὰ προγράμματα. Γιά μιά ἀκόμα φορά ἡ διάθεση κριτικῆς ὁδηγεῖ σέ λάθος στόχο.

— Στόν ἰσχυρισμό ὅτι «ἡ παραγωγική διαδικασία ἐπιστημονικῆς ἔρευνας δέν παράγει τό ἀναμενόμενο προϊόν» θά ἔπρεπε νά διευκρινιστεῖ ποιός εἶναι ὁ «ἀναμενόμενος» καί τί λόγους ἔχει νά «ἀναμένει» κάτι ἄλλο. Δηλαδή: σέ σχέση μέ τί θεωροῦνται χαμηλοῦ ἐπιπέδου τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας στήν Ἑλλάδα; Σέ σχέση μέ τό επίπεδο τῶν ἐρευνητῶν πού θά ἔπρεπε —πράγμα πού δέν γίνεται— νά διασφαλίζεται ἀπό τὰ κριτήρια καί τοὺς ὁρους πρόσληψης καί ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξής τους; Σέ σχέση μέ τὰ μέσα πού ἔχουν στή διάθεσή τους οἱ ἐρευνητές; Σέ σχέση μέ τό ψυχολογικό κλίμα μέσα στό ὁποῖο καλοῦνται νά δουλέψουν; Σέ σχέση μέ τὰ κίνητρα πού (δέν) τοὺς παρέχονται γιά νά κάνουν δημιουργικό ἔργο; Σέ σχέση μέ τόν τρόπο λειτουργίας τῶν Κέντρων Ἑρευνῶν; Εἶναι σχῆμα πρῶτο ἢ δεύτερο νά «ρωτᾶμε γιά τήν ποιότητα», ὅταν τήν ξέρομε ὑποθηκευμένη.

Στήν πολυσέλιδη «Σύσταση σχετικά μέ τή θέση τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν» πού ἀπήυθνε ἡ Οὐνέσκο στά κράτη-μέλη της², ὑπάρχει ὀλόκληρο κεφάλαιο πού ἀφορᾶ τίς «Προϋποθέσεις ἐπιτυχίας τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν». Γιά ὁποῖον τό διαβάσει εἶναι φανερό, πῶς στή χώρα μας λείπουν ὀλοκληρωτικά αὐτές οἱ προϋποθέσεις. Λογική συνέπεια, ἡ ἀντιστροφή τῶν ὁρῶν: μιά χαμηλή σέ ποιότητα καί ποσότητα ἐπιστημονική πα-

2. Ψηφίστηκε ἀπό τή Γενική Συνέλευση τῆς Οὐνέσκο (δηλαδή καί ἀπό τήν Ἑλλάδα), στό Παρίσι, στίς 20 Νοέμβρη 1974.

3. Κεφάλαιο V (ὑπότιτλοι καί ἀποσπάσματα):

— ἄρθρο 20. Τά Κράτη-μέλη (τῆς Οὐνέσκο) ὀφείλουν α) νά προσέξουν τό γεγονός ὅτι τό δημόσιο συμφέρον καί τό συμφέρον τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν ἀπαιτεῖ νά προσφέρεται στοὺς ἐρευνητές ἠθική καί ὀλική στήριξη γιά νά τοὺς δοθεῖ ἡ δυνατότητα νά ἐκτελοῦν μέ ἐπιτυχία τήν ἐπιστημονική τους δραστηριότητα.

— ἄρθρο 21. Προοπτικές καί κατάλληλες δυνατότητες ἐπαγγελματικῆς ἐξέλιξης.

— ἄρθρο 22. Συνεχῆς ἐκπαίδευση.

— ἄρθρα 23-27. Κινητικότητα, ἰδιαίτερα σέ δημόσιες θέσεις.

— ἄρθρο 28. Πρόσβαση γιά τοὺς ἐπιστήμονες ἐρευνητές σέ πῶς ὕψηλές ὑπεύθυνες θέσεις καί στά ἀντίστοιχα πλεονεκτήματα.

— ἄρθρα 29-30. Προστασία τῆς υγείας. Κοινωνική ἀσφάλιση.

— ἄρθρα 32-34. Ἐκτίμηση (Τρόπος ἐκτίμησης τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν ἀπό τή μεριά τοῦ Κράτους καί τῶν ἄλλων ἐργοδοτῶν τους).

— ἄρθρα 35-37. Δημοσιεύσεις (καί πνευματική ἰδιοκτησία).

— ἄρθρα 38-40. Ἀναγνώριση.

... Ἐπομένως τὰ Κράτη ὀφείλουν νά ἔχουν ὀψη τους ὅτι:

τό μέτρο στό ὁποῖο ἡ δημιουργικότητα τῶν ἐπιστημῶν ἐρευνητῶν ἀναγνωρίζεται καί ἐκτιμᾶται μπορεῖ νά ἐπιδράσει στήν ἐπαγγελματική ἱκανοποίηση πού τοὺς δίνει ἡ δουλειά τους.

ἡ ἐπαγγελματική ἱκανοποίηση ἐπιδρᾶ στήν ἀξία τοῦ ἐρευνητικοῦ ἔργου γενικά καί μπορεῖ ἰδιαίτερα νά ἐπιδράσει στό δημιουργικό στοιχεῖο πού αὐτό περιέχει...

— ἄρθρο 42. Ὑπεράσπιση ἀπό τοὺς ἐπιστήμονες ἐρευνητές δρῶντες συλλογικά, τῶν διαφόρων συμφερόντων τους.

Τά Κράτη-μέλη ὀφείλουν νά ἀναγνωρίσουν πῶς εἶναι πέρα γιά πέρα νόμιμο καί μάλιστα εὐκαίριο, νά συνεταιριστοῦν οἱ ἐπιστήμονες ἐρευνητές γιά νά ὑπερασπίσουν καί νά προωθήσουν τὰ ἀτομικά καί συλλογικά τους συμφέροντα, ἰδρύοντας συνδικάτα, ἐπιστημονικές καί πολιτιστικές ἐνώσεις...

ραγωγή θά έπρεπε νά θεωρείται ή φυσική άπόληξη όλων τών έλλείψεων' όσο για τό ύψηλου επιπέδου προϊόν τής έπιστημονικής έρευνας, «μή άναμενόμενο» αυτό, θά έπρεπε νά χαιρετίζεται σάν άπόδειξη ιδιαίτερα ίκανού άνθρώπινου έρευνητικού δυναμικού —και νά έπισείεται σάν τόψη για τήν κατασπατάλησή του.

— Έάν ό κ. Θ. Λιανός επιθυμούσε νά μήν «άποπροσανατολίσει τόν άναγνώστη στρέφοντας τήν προσοχή του σέ λυπηρές, άλλα όχι προσδιοριστικές καταστάσεις», θά ήταν προτιμότερο νά μήν είχε άφιέρώσει τόσο χώρο στις περιπτώσεις έρευνητών-«φελλών». 'Αλλά έπιφαινόμενα, χρησιμεύουν για εύκολο άλλοθι του συστήματος πού τά δημιουργεί.

'Αλλά άς ξαναγυρίσουμε στό έρώτημα: ποιές είναι οι αιτίες τής σημερινής άποκαρδιωτικής κατάστασης στόν τομέα τής έρευνας; Μέ άλλα λόγια: γιατί δέν συγκεντρώθηκαν μέχρι τώρα οι προϋποθέσεις για τήν όργάνωση και τή λειτουργία της; Στο έρώτημα αυτό δίνεται συχνά μία σχηματική άπάντηση: τά οικονομικά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης άπαιτούν τή συσκότιση και όχι τήν προώθηση τής γνώσης, ώστε νά άποφεύγεται ή συνειδητοποίηση τών προβλημάτων από τήν πλευρά τών τάξεων πού ύφίστανται τήν έκμετάλλευση. 'Η ακόμα: τό πλέγμα τής έξάρτησης άπαγορεύει τήν άσκηση τής έπιστημονικής' δημιουργικότητας. Και άκολουθεί τό συμπέρασμα: άν δέν αλλάξει τό καθεστώς, δέν είναι δυνατό νά ύπάρξει έρευνα πρός όφελος τής συντριπτικής πλειοψηφίας του κοινωνικού συνόλου.

Πιστεύω πώς ένας τέτοιος συλλογισμός είναι λανθασμένος από τή βάση του, γιατί στηρίζεται σέ ένα άμάλαγμα όπου συνωθούνται οι δομές, τά εργαλεία και οι διαδικασίες. Δέν ύπάρχει «θετική» και «άρνητική» έπιστήμη, «προοδευτική» και «συντηρητική» έρευνα, «καπιταλιστική» και «σοσιαλιστική» γνώση: ύπάρχει ιδεολογική χρησιμοποίηση τής έπιστήμης, τής έρευνας, τής γνώσης, από τίς κοινωνικές δυνάμεις πού κατέχουν ή διεκδικούν τήν έξουσία. 'Ετσι, ή ύπαρξη ενός θεσμικού-όργανωτικού πλαισίου πού νά έπιτρέπει τή λειτουργία τής έρευνας όχι μόνο δέν ύποδηλώνει ότι τά άποτελέσματα τής έρευνας θά χρησιμοποιηθούν άποκλειστικά για τά συμφέροντα τής άρχουσας τάξης, άλλα και άποτελεί μία βασική προϋπόθεση για τόν ιδεολογικό άνεφοδιασμό κάθε άμφισβήτησης.

'Η κατάσταση τής έρευνας στην 'Ελλάδα είναι ένα από τά άποτελέσματα τής μακρόχρονης ύποανάπτυξης του τόπου. 'Η διαλεχτική σχέση άνάμεσα σ' αυτή τήν ύποανάπτυξη και τίς παραδοσιακές κοινωνικές δομές έκφράστηκε μέ ισχυρές δεσμεύσεις στόν ιδεολογικό χώρο: γλωσσικό ζήτημα, εκπαιδευτικό πρόβλημα, άρχαιολατρεία, ρόλος τής εκκλησίας, πρότυπα συμπεριφοράς... Σέ αυτές τίς συνθήκες, ή έπιστήμη και ακόμα λιγότερο ή έρευνα δέν άποτελούσαν πρωταρχικές άνάγκες.

Σήμερα όμως βρισκόμαστε σέ άλλη φάση. Τό σημερινό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης τής χώρας επιβάλλει τήν προσαρμογή τών ιδεολογικών μηχανισμών για νά διασφαλισθούν οι όροι τής αναπτυξιακής διαδικασίας —και αυτό άνεξάρτητα από τό είδος και τό

πνεύμα τής ανάπτυξης. Δέν είναι τυχαίο τό ότι τά περισσότερα Κέντρα 'Ερευνών ιδρύθηκαν στην 'Ελλάδα τήν ίδια, σχετικά πρόσφατη, περίοδο. Ούτε τό ότι θέματα πού λίμναζαν προωθήθηκαν, όλα μαζί, τά τελευταία χρόνια'. 'Εξακολουθεί όμως νά ύπάρχει άναντιστοιχία άνάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και τό ιδεολογικό τοπίο, στη συγκεκριμένη περίπτωση: άνάμεσα στις άνάγκες για έπιστημονική παραγωγή και τόν παραμερισμό τής έρευνας και τών έρευνητών.

'Η άναντιστοιχία αυτή είναι πρόσφορη για διεκδίκηση και για δράση. Στο μέτρο πού εξασφαλισθούν τά πλαίσια λειτουργίας τής έρευνας —πού συμβαίνει, όπως είπαμε, νά άποτελεί ζωτική άνάγκη και για τό σημερινό οικονομικό και κοινωνικό καθεστώς— άρχίζει νά ύπάρχει ή δυνατότητα ένεργητικής παρέμβασης, τόσο τών κοινωνικών ομάδων, όσο και τών έρευνητών, για τόν καθορισμό τών προτεραιοτήτων και τή χρησιμοποίηση του προϊόντος τής έρευνας. 'Όσο δέν ύπάρχουν αυτά τά πλαίσια, ή άναγωγή όλόκληρου του προβλήματος τής έρευνας στην ιδιοποίηση από τήν έξουσία του όποιου προϊόντος μιας ύποτονικής έρευνητικής δραστηριότητας ίσοδυναμεί μέ παραίτηση τών δυνάμεων πού αυτή ή έξουσία δέν έκφράζει.

'Ας πάρουμε πάλι τό παράδειγμα τής άνεργίας: σήμερα άγανακτούμε γιατί δέν μελετιέται —και αυτό είναι όλο. 'Αν όμως είχαμε εξασφαλίσει τά πλαίσια και τίς διαδικασίες πού ισχύουν π.χ. σέ άλλα καπιταλιστικά κράτη, θά ύπήρχαν και οι παρακάτω δυνατότητες:

1ο στάδιο: για τήν άποδοχή του θέματος και τόν καθορισμό τών προτεραιοτήτων.

—είσήγηση όρισμένων κοινωνικών ομάδων πού θά αντιπροσωπεύονταν στό κεντρικό 'Όργανο' προγραμματισμού τής έρευνας για νά περιληφθεί τό θέμα τής άνεργίας στις προτεραιότητες του προγράμματος έρευνών σέ έθνικό επίπεδο·

—άναμέτρηση τών άπόψεων στη διάρκεια τής συζήτησης·

—πρόταση τών έκλεγμένων αντιπροσώπων τών έρευνητών μέσα στό ίδιο 'Όργανο·

—άναμέτρηση·

—σχέδιο έρευνας από άτομα ή ομάδες έπιστημόνων σέ ένα ή πολλά Κέντρα 'Ερευνών·

—συνεδρίαση του 'Επιστημονικού Συμβουλίου (στό όποιο θά συμμετέχουν και έκλεγμένοι αντιπρόσωποι τών έπιστημόνων έρευνητών) του αντίστοιχου Κέντρου για νά παρθεί ή σχετική άπόφαση·

—σύμβαση ομάδας έρευνητών (μέσω του Κέντρου τους ή άπ' εύθείας) μέ ένα φορέα πού ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τή μελέτη του θέματος.

2ο στάδιο: για τή διασφάλιση τής έλευθερίας τής σκέψης και τής πνευματικής ιδιοκτησίας.

Διεκδίκηση, βήμα τό βήμα, σέ όλο τό διάστημα τής έρευνητικής διαδικασίας, τών όρων έλευθερίας του έπιστήμονα.

4. Δές σχετικά τό τέλος του άρθρου μου στόν *Πολίτη* του 'Οκτώβρη 1977.

5. 'Η σύνθεση όλων τών 'Όργάνων (διοικητικών, συμβουλευτικών, προγραμματισμού, συντονιστικών) άποτελεί και αυτή άντικείμενο άγωνιστικών διεκδικήσεων και άναμέτρησης τών δυνάμεων.

- από τούς αντιπρόσωπους τών έρευνητῶν στά διοικητικά Συμβούλια τών Κέντρων 'Έρευνῶν'
- από τούς αντιπρόσωπους τών έρευνητῶν στά 'Επιστημονικά Συμβούλια τών Κέντρων'
- από τίς συνδικαλιστικές ὀργανώσεις τών έρευνητῶν'
- από τίς ἐπιστημονικές ἐταιρίες.

3ο στάδιο: γιά τή χρησιμοποίηση τών ἀποτελεσμάτων τῆς έρευνας.

"Όλες αὐτές οἱ διαδικασίες, στό 1ο καί τό 2ο στάδιο, θά ἦταν ἀνοιχτές. Θά ὑπῆρχε δηλαδή δημοσιότητα τών ἀπόψεων καί δυνατότητα ἀνατροπῆς ἐνδεχόμενων κεραικῶν παρεμβάσεων, στό μέτρο πού ὁ συσχετισμός τών δυνάμεων θά ἐπέτρεπε τήν ἐκμετάλλευση τών ἀντιφάσεων τοῦ συστήματος. Ἔτσι, θά ἀνοίγε ὁ δρόμος καί γιά τή χρησιμοποίηση τοῦ προϊόντος τῆς έρευνας ἀπό τούς ἐνδιαφερόμενους φορεῖς πού θά μπορούσαν βέβαια νά ἀμφισβητήσουν μεθόδους, ἀναλύσεις καί συμπεράσματα καί νά κρατήσουν ὅ,τι θά θεωροῦσαν πρόσφορο γιά τούς δικούς τους στόχους.

"Όλα αὐτά δέν εἶναι οὐτοπίες. Ἀποτελοῦν ἀπό χρόνια καθημερινή πραγματικότητα σέ ἄλλες χώρες πού παρουσιάζουν πολλές ἀναλογίες μέ τήν Ἑλλάδα. Δέν ὑπάρχει κανένας ἀπαγορευτικός φραγμός, καμιά κατάρρα, πού νά ἀκυρώνει τίς δυνατότητες ἐξέλιξης καί στό δικό μας τόπο. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι οἱ γραμμικές ἀναλύσεις ὀδηγοῦν συχνά στήν ἀπαισιοδοξία. Τά κοινωνικά φαινόμενα ὁμως εἶναι ἀπό τή φύση τους ἀνοιχτά, σέ ἐξέλιξη. Τό πλέγμα τών προσδιοριστικῶν πα-

ραγόντων πού τά καθορίζει παρουσιάζει μιά διαρκή διακίνηση, ἀποτέλεσμα συνεχῶν ἀναμετρήσεων. Στόν τομέα τῆς ἐπιστημονικῆς έρευνας, στόν τομέα τών κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, τό παιχνίδι δέν ἔχει χαθεῖ. Στήν Ἑλλάδα, δέν ἔχει καν ἀκόμα παιχτεῖ. Ὡρα νά ἀνασκουπωθοῦμε.

Καί μιά τελευταία παρένθεση γιά ἓνα οὐσιαστικό θέμα: ἡ ἀναγνώριση τών περιορισμῶν τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας δέν θά ἔπρεπε νά συγγέεται μέ παραδοχή τοῦ δεδομένου οἰκονομικο-κοινωνικοῦ συστήματος. Τό σύστημα διαγράφει ἓνα πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο δροῦν οἱ κοινωνικές δυνάμεις — γιά νά τό διατηρήσουν ἢ γιά νά τό καταλύσουν. Οἱ ἀγῶνες γιά θεμελιακές δομικές ἀλλαγές διεξάγονται μέ ὄλες τίς δυνατές μορφές, σέ πολλά ἐπίπεδα, ἀνάλογα μέ τή στιγμή καί τό συσχετισμό τών δυνάμεων. Καί συντελοῦν, στό μέτρο τῆς εὐστοχίας καί τῆς ἐπιτυχίας τους, στή μεταβολή αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ. Οἱ χώροι ὅπου συντελοῦνται οἱ ἀναμετρήσεις (περισσότερο ἢ λιγότερο ἀποφασιστικές, ἀλλά ὄλες μέ συσσωρευτικά ἀποτελέσματα) εἶναι πολλοί. Οἱ ἐπιστήμονες, οἱ έρευνητές, μποροῦν μέ ἰδιαίτερη ἀποτελεσματικότητα νά δραστηριοποιηθοῦν στό δικό τους χώρο, γιά νά προετοιμάσουν ἐνεργητικά τήν κοινωνία πού δραματίζονται. Καί νά συνδέσουν τό αἶτημα γιά τήν κοινωνικοποίηση τοῦ προϊόντος τῆς έρευνας μέ τό αἶτημα γιά τήν κοινωνικοποίηση τοῦ προϊόντος κάθε ἀνθρώπινου μόχθου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 3 ΑΘΗΝΑ Τ.Τ. 142 Τηλ. 360.32.34

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ «ΨΥΧΟΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟΥ

Μερικές συνέπειες του ρεμπέτικου

Του
Δημοσθένη
Αγραφιώτη

Αν υποθεθεί ότι η καλλιτεχνική πράξη χωρίζεται σε τρεις συνιστώσες, διαδικασία παραγωγής/αυτόνομη ύπαρξη του έργου τέχνης/ πρόσληψη και κατανάλωση από το «κοινό», τότε μπορεί να νοηθεί μία σειρά από λόγους που έχουν σαν χώρους αναφοράς μία ή και περισσότερες συνιστώσες. Για τη συγκεκριμενοποίηση αυτής της δυνατότητας θα βοηθούσαν μερικές στοιχειώδεις και άπλουστευτικές παραπομπές. Η «Ποιητική» του Αριστοτέλη περιστρέφεται γύρω από το διώνυμο: χαρακτηριστικά του ποιητικού έργου/αίσθητικό αποτέλεσμα με την πρόσληψη και κατανάλωσή του. Με την απορρόφηση της τέχνης από τη φιλοσοφία και την πριμοδότηση των σχέσεων του έργου τέχνης με τις ιστορικές διεργασίες, ο Χέγκελ απαλείφει συμβολικά τον λεγόμενο «δημιουργό» και τον αποδέκτη του καλλιτεχνήματος. Ο καντιανός λόγος πριμοδοτεί την αντίληψη και την πρόσληψη του αισθητικού αντικειμένου μειώνοντας τις δύο άλλες συνιστώσες. Η μαρξιστική αισθητική τοποθετεί το πίο πάνω τριώνυμο στις διάφορες φάσεις του πολιτικο-κοινωνικού γίγνεσθαι. Στόν ανεπαρκή αυτόν Ισολογισμό μπορεί να προστεθεί και το πλησίασμα της τέχνης από την ψυχανάλυση και την ψυχιατρική που με τρόπο άμεσο ή έμμεσο ασχολείται με τις σχέσεις «δημιουργού» και αντικειμένου. Έτσι γεννιέται ένα πλησίασμα, δηλαδή ένας λόγος, με βάση τις έννοιες, τις μεθόδους και τα διδάγματα της ψυχανάλυσης και της ψυχιατρικής και διεκδικεί το δικαίωμα να φωτίσει την καλλιτεχνική πράξη. Αλλά από πού άντλει τη νομιμότητα αυτού του δικαιώματος; Τη στιγμή που υπάρχει μία ποικιλία ψυχοθεραπευτικών μεθόδων και μία ποικιλία θεωρητικών σχημάτων, ποιά μπορεί να είναι η αξία αυτού του πλησιασματος;

Η νομιμότητα μπορεί να αναζητηθεί στη φιλοδοξία του, όχι να περιγράψει αλλά και να δώσει εξηγήσεις, δηλαδή όχι να περιγράψει, τι είναι φανερό ή κρυμμένο στο έργο τέχνης αλλά να δώσει εξηγήσεις κάνοντας αναφορές στον ψυχισμό του καλλιτέχνη. Μία δεύτερη πηγή νομιμότητας είναι το γεγονός ότι η ψυχανάλυση και η ψυχιατρική διεκδικούν μία επιστημονικότητα γιατί μπορούν να παρουσιάσουν μεθόδους και πρακτικές θεραπείας και μία γνώση κρυσταλλωμένη σε θεωρητικά σχήματα. Η ψυ-

χανάλυση και η ψυχιατρική όχι μόνο αναγνωρίζουν συμπτώματα, όχι μόνον προσδιορίζουν ψυχικά προβλήματα ή ασθένειες, αλλά μπορούν να δώσουν και τις πρώτες αιτίες τους. Επιστήμες, σύμφωνα με όρισμένα κριτήρια, —έχουν θεωρία και πρακτική— αλλά δημιουργούν και μία νέα μυθολογία με την αναζήτηση των «άπαρχων» ή των ίχνων του παρελθόντος. Τα τελευταία χρόνια οι κριτικοί τέχνης όλο και χρησιμοποιούν το όπλοστάσιο της ψυχανάλυσης και οι πανεπιστημιακές εργασίες αυτοϊκανοποιούνται σε μία συστηματική χρήση των δεδομένων της κλινικής εμπειρίας και της θεωρητικοποίησής της. Μόδα; Ίσως, αλλά η μόδα δεν παύει να είναι μία λογική που δεν αποκαλύπτει το πρόσπο της και μία θεσμοποιημένη αυθαιρεσία.

Εδώ ακριβώς υπάρχουν όρισμένες δυσκολίες και αποτυπώνονται απαιτήσεις για διευκρινήσεις. Ψυχανάλυση του έργου ή του καλλιτέχνη; Το καλλιτεχνικό αντικείμενο είναι σύμπτωμα που οδηγεί στο ύποσυνείδητο; Ποια στοιχεία του έργου είναι ίχνη μιας προσωπικής εμπειρίας και ποιά σημεία μιας συλλογικής κατάστασης; Ποιά σχέση μπορεί να υπάρξει ανάμεσα σ' αυτό που λέγεται εμπνευση—ένταση μιας κάποιας στιγμής και στους αισθητικούς κώδικες και κανόνες, που μπορούν να μορφοποιήσουν και να ολοκληρώσουν αυτήν την ένταση σε μία αισθητή εσωτερικότητα; Με άλλα λόγια είναι η τέχνη ένα άπλο πέρασμα από τις πρωτογενείς διαδικασίες στο αισθητικό αντικείμενο; ή μπορεί να άγνοηθεί ή δευτερογενής εργασία πάνω στα άκατέργαστα προϊόντα της «εμπνευσης»; Η δευτερογενής εργασία δεν είναι εξίσου σημαντική και δεν άπαιτεί μία εξέταση μία εμπειρία και μία συλλογικότητα πολιτιστική;

Αν με την πίο πάνω όπτική, όσο κι αν είναι περιορισμένη, πλησιαστεί η εργασία του Ν. Παπαγιάννη «Ψυχοπαθολογία του ρεμπέτικου» (βλ. «Πολίτης» τεύχος 12, Αθ. - Σεπτ. 1977), τότε διαπιστώνεται ότι η μέθοδος και το θεωρητικό σχήμα της άπλοποιούν —αισιόδοξα ίσως— τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αναφέρθηκαν πίο πάνω. Μερικοί λόγοι: α) το τραγούδι θεωρείται συνειρμός θεωρώντας έτσι, πώς ο ποιητικός λόγος των ρεμπέτικων δεν είναι αποτέλεσμα μιας πολλαπλής δοκιμής, μιας γνώσης.

μιάς σχετικής κωδικοποίησης και μιάς κατεργασίας-μεταμόρφωσης ενός πρώτου ύλικου —ή παρουσία των ρεμπέτικων στίχων —ή ανθολογίες ποιήσης δεν είναι μία διακινδυνευμένη πρωτοτυπία αλλά σχεδόν μία επαγγελματική υποχρέωση· β) με τό να βλέπεται τό τραγούδι σάν άντανάκλαση, εφαρμόζεται μηχανικά μία διάσταση δομής-υπερδομή άγνοώντας πώς τό έργο μπορεί νά κρύβει, νά παραμορφώνει, νά άγνοεί, νά χλευάζει μία πραγματικότητα ή τέλος νά δίνει τή βιωματική έμπειρία μιάς μερικής-ειδικής πραγματικότητας· γ) ό ποιητικός λόγος του ρεμπέτικου είναι περισσότερο μία «έκφραση» συλλογική και ύποσυνειδητή όπου ένσωματώνεται τό μεράκι, ή μαστοριά και τό πάθος των στιχουργών και των μουσικών· τά ρεμπέτικα οδηγούν σέ ένα ύποσυνειδητό, ίσως όχι του ρεμπέτη αλλά σέ δομές, σέ διαστάσεις σταθερές, σέ μορφές ύποσυνειδητές και συλλογικές που χαρακτηρίζουν αυτή τήν κοινωνική ομάδα και που μπορούν νά προϋποθέτουν μία ψυχικότητα αλλά που είναι σέ στενή σχέση με τίς πολιτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες. Πηγαίνοντας πρós τό άσυνειδητό, ό τρόπος άνάγνωσης των ποιημάτων από τον Ν. Παπαγιάννη οδηγεί σέ μία ψυχολογιστική διατύπωση και έναν ιδεαλιστικό καθορισμό του «Ρεμπέτη»: για νά άποφευχθεί αυτή ή δυσκολία έπρεπε νά όρίσει με περισσότερη ακρίβεια τό corpus των ποιημάτων και νά έπιχειρήσει μία πιο έξονυχιστική έπιβεβαίωση των θέσεων που προτείνει σ' όλο τό corpus· δ) ή άνάγνωση των ποιημάτων χαρακτηρίζεται από μία αυτο-ικανοποιημένη κλασική συμβολική. Σημασία δεν έχει νά βρεθεί μία έρμηνεία τής τάδε λέξης, τής τάδε εικόνας, ή του τάδε αντικειμένου, αλλά νά βρεθούν ποιά είναι τά σημαίνοντα για τούς ρεμπέτες, πώς αυτά δένονται μεταξύ τους, πώς άνοίγονται πρós τον κόσμο και τί είδους πραγματικότητα παρουσιάζουν. 'Η ψυχανάλυση μπορεί νά δείξει τον πλούτο του σημαίνοντος —γιατί τό σημαίνον είναι πλούσιο—, αλλά δεν μπορεί νά τό οικειοποιηθεί σ' ένα σχήμα θεωρητικό· έτσι ό Ν. Παπαγιάννης παίρνει όποιους στίχους θέλει, άπ' όπου θέλει, από διαφορετικές έποχές, από διαφορετικές «σχολές» και

άντί νά δώσει τήν ποικιλία των νοημάτων τά βάζει στίς φόρμουλες τής ψυχοπαθολογίας. Τό πέρασμα από τό σημαίνον στό σημαινόμενο, δηλαδή από τή λέξη στην άναπαράσταση του πράγματος και στό πράγμα έχει μία ιδιαιτερότητα και αυτό κάνει ακριβώς τή «μυθολογία των ρεμπέτικων» μοναδική... 'Αποτέλεσμα του περιορισμένου τής όπτικής και τής μεθόδου: ό ρεμπέτης είναι «άρρωστος» στό όνομα μιάς μέσης ύγείας, στό όνομα μιάς σωστής μέσης κοινωνικής ζωής'. 'Ιδεολογική προκατάληψη του Ν. Παπαγιάννη ή σύνδρομο τής μεθόδου; Νομίζουμε είναι τό δεύτερο γιατί ή μέθοδος που είναι μία παραλλαγή τής ήθικο-χριστιανικής άποψης, που τονίζει τον ψυχισμό, τήν πρόθεση, τήν άξία του καλλιτέχνη, τήν παντοδυναμία του ύποκειμένου, τή δημιουργία,... μπορεί στό τέλος νά καταλήξει σέ έκκληση πρós τή φυσιολογική συμπεριφορά, τον άποκλεισμό των «άρρώστων» ρεμπέτηδων από τήν κοινωνικά όρθή τάξη των πραγμάτων...

Αυτές οι παρατηρήσεις έγιναν μόνο και μόνο για νά μπουν μερικά έρωτήματα γύρω από τά προβλήματα που μπαίνουν στό πλησίασμα του έργου τέχνης και για νά υπενθυμίσουμε σ' αυτούς που θέλουν τήν ψυχανάλυση και τήν ψυχιατρική σάν τό «όργανο θαύμα» ή απλά τό «σωστό όργανο», ότι δεν είναι πάντοτε τό «σίγουρο όργανο».

Τό έργο τέχνης, λοιπόν, δεν είναι ή βασιλική όδός πρós τό ύποσυνειδητό γιατί δεν είναι συνειρμός ή αυτόματη έκφραση: μία εργασία προσωπική και μία κατάσταση συλλογική τό διαπερνούν, ώστε αυτό νά μήν άνταντακλά αλλά νά κριτικάρει, νά ερωνεύεται, νά άπωθει, νά τρομοκρατεί ίσως. 'Οπωσδήποτε μπορούν νά βρεθούν ίχνη μιάς ψυχικότητας σ' ένα έργο τέχνης αλλά τό άναλυτικό πέρασμα από τό έργο στον ψυχισμό του «δημιουργού» και σ' αυτό που λέγεται πραγματικότητα ούτε εύκολο ούτε όμοιογενές ούτε τελεσίδικο είναι. 'Ενα σημαντικό έργο τέχνης έχει σπέρματα μιάς κριτικής και μιάς αυτοκριτικής· όποιοδήποτε πλησίασμα του έργου τέχνης δεν μπορεί νά άγνοεί αυτό τό άπλό γεγονός.

Παρίσι

1) Δεχόμαστε ότι οι στίχοι των ρεμπέτικων είναι ύλικό για τήν ψυχοπαθολογία, αλλά άσχει ενδιαφέρον νά παρουσιαστεί κι ένα ύλικό από συγκεκριμένες άναλύσεις ή ψυχοθεραπείες «άρρώστων» που αυτοαποκαλούνται ρεμπέτες.

«Ψυχοπαθολογία του Ρεμπέτικου»

του
Γρηγόρη 'Αμπατζόγλου

Τό κείμενο αυτό άποτελεί μία από τίς πρώτες έκδηλώσεις στην 'Ελλάδα, (άπ' όσο έχω τουλάχιστον ύπ' όψη μου) ενός φαινομένου που θά μπορούσαμε νά όνομάσουμε: 'Επέκταση του ψυχιατρικού-ψυχαναλυτικού λόγου.

Γιά νά γίνω σαφέστερος: Τά τελευταία χρόνια τουλάχιστο στη Δύση, ή ψυχοπαθολογία, έμπλουτισμένη κι άνανεωμένη

μέ τον καθολικεύοντα ψυχαναλυτικό λόγο, έχει τάσεις επέκτασης σέ πεδία στά όποια, μέχρι τελευταία, δεν τής άναγνωρίζονταν προνόμια ούτε στό λόγο ούτε στην πράξη. Σήμερα λίγο πολύ σ' όλες τίς άναπτυγμένες, καπιταλιστικές ή «σοσιαλιστικές» κοινωνίες διεκδικεί και κατ'άκτá θέσεις στην ιεραρχία τής έξουσίας.

Ἡ ἐπεκτατικότητά του αὐτὴ συνοδεύεται ἀπὸ τὸ ἀνάλογο ραφινάρισμα, κυρίως ψυχαναλυτικὸν τύπου καὶ ἐκφράζεται συγχρόνως σὰ μιά θεωρητικὴ πραγματικότητά, ὅπου ὁ ψυχιατρο-ἀναλυτικὸς λόγος ἐρμηνεύει χώρους πού μέχρι τώρα ἀνήκαν ἀλλοῦ καὶ σὰν μιά ὕλική κοινωνικὴ πραγματικότητά ὅπου τὸ ψυχιατρικὸ ἴδρυμα πολλαπλασιάζεται, διεισδύει, κατακτᾷ καὶ πλαισιώνει καινούριους χώρους (π.χ. γειτονιά, σχολεῖο, ἀναμορφωτήριον, ἐργοστάσιον κ.λπ.). Βρισκόμαστε πλέον μπρὸς σ' ἓνα ψυχιατρο-ψυχαναλυτικὸ ἱμπεριαλισμὸ, τόσο στὸ θεωρητικὸ πεδίο ὅσο καὶ ἀπὸ ἀποψη κατακτησεων στὸ κοινωνικὸ πεδίο.

Ἐν τῷ ψυχιατρικῷ λόγῳ ἐμφανίζεται ὄχι μόνον σὰν παντοδύναμος καὶ ἰκανὸς γιὰ ἐρμηνεῖα κάθε φαινομένου (καὶ μάλιστα κοινωνικοῦ) ἀλλὰ συγχρόνως —καὶ κυρίως— σὰν οὐδέτερος, ἐξω-πολιτικός. Φυσικὰ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἀθωότητά, ἡ δὴθεν ἀπολιτικότητά του εἶναι τελείως πλαστική, ἐνῶ συγχρόνως ἀποτελεῖ τὸ κύριο ἄλλοθι του. Προελαύνοντας σαρώνει κάθε ἄλλο προσδιορισμὸ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (κυρίως πολιτικῶν) προσφέροντας ἔτσι μιά καλυμμένη συνειδητή στήν ἐξουσία.

Τὸ παραπάνω θέμα δὲν μπορεῖ παρά νὰ θιγῆ βιαστικὰ μὲς στὰ πλαίσια ἐνός γράμματος. Θ' ἀξίζε πάντως ν' ἀναπτυχθῆ παρατέρα γιατί ἀποτελεῖ κίνδυνον «τῆς ἐποχῆς» καὶ φαίνεται πὼς κάνει τὰ πρῶτα του βήματα στήν Ἑλλάδα!

Μέσα στὰ πλαίσια τῶν παραπάνω διαπιστώσεων κινεῖται καὶ ἡ κριτικὴ ἢ μὴ στὸ ἄρθρον καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τὸς θέλω νὰ τὸ κοιτάξω.

Γίν ὀπτικὴ τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ μποροῦμε νὰ τὴ χαρακτηρίσουμε σὰν τυπικὰ «ψυχολογίζουσα», δηλ. σὰν ὄχι μόνον μιά προσέγγιση τῆς ψυχολογίας τοῦ ρεμπέτικου (ἢ τῆς ψυχοπαθολογίας του —ἀκόμη χειρότερα) ἀλλὰ σὰν μιά προσέγγιση ὅπου μόνον ἡ ψυχολογία τοῦ ρεμπέτικου καὶ κυρίως αὐτὴ εἶναι ἰκανὴ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει σὰν φαινόμενο κοινωνικόν. Αὐτὸ φυσικὰ ὁ συγγραφέας δὲν τὸ παραδέχεται ἀνοιχτὰ. Προσποιεῖται πὼς ἀγνωρίζει ἓναν κάποιο κοινωνιολογικὸ προσδιορισμὸ τοῦ ρεμπέτικου, ὅμως ἡ ὄλη προσέγγισή του δὲν εἶναι παρά μιά ἀναίρεση τοῦ προσδιορισμοῦ αὐτοῦ.

Οἱ κοινωνικοπολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθήκες θεωροῦνται πὼς ἐπενεργοῦν παράλληλα καὶ τὸ ἴδιο ἀποτελεσματικὰ στὴ διαμόρφωση τοῦ ρεμπέτικου μὲ τῆς ψυχολογικῆς προσέγγισής (σελ. 52). Ἡ ψυχολογικὴ προσέγγιση αὐτονομεῖται σὲ σχέση μὲ τὸν κοινωνιολογικὸν τῆς προσδιορισμῶ, θεωρεῖται ἓνας παράγοντας ἐξ ἴσου. Λίγο παρακάτω, στήν ἴδια σελίδα, συναντᾶμε τὴν ἔννοια τοῦ «φυσικοῦ πλαισίου» πού δρᾷ σὰν δημιουργός. Ἐννοία ἀρκετὰ σκοτεινὴ, πού ἴσως φανερώνει κάποιο βιολογισμό, ἀλλὰ πού σίγουρα δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ κοινωνικὸ πλαίσιο.

Δὲν μπορεῖ νὰ πείσει γιὰ μιά ὑποτιθέμενη κοινωνιολογικὴ μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους (πού ἔτσι καὶ ἀλλιῶς ἔχει ἀναίρεθῆ ἀπὸ τὰ προηγούμενα). Τὸ ρεμπέτικο τραγούδι δὲν μπορεῖ νὰ ἰδωθῆ σὰν ἓνα «ψυχοκοινωνικόν» προϊόν μᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς, γιατί ἀπλούστατα δὲν ὑπάρχουν «ψυχοκοινωνικά» προϊόντα, ἀλλὰ μόνον φαινόμενα (ψυχολογικά κ.ἀ.) τῶν διαφόρων ἐποχῶν καὶ πάντα κοινωνικά προσδιορισμένα (ἄρα καὶ πολιτικά). Ἡ ἴδια ἡ ψυχολογία εἶναι κοινωνικά προσδιορισμένη (ἰδιαιτέρα δὲ μιά τέτοια ψυχολογία ἐνός κοινωνικοῦ φαινομένου ὅπως τὸ ρεμπέτικο).

Κοιτάζοντας τὴν ἀνάλυση πού κάνει ὁ συγγραφέας, ἐκκινώντας ἀπὸ ἓνα ἀριθμὸ στίχων, μποροῦμε νὰ δοῦμε πὼς ξεκάθαρα τὸν «ψυχολογισμό» τῆς ὀπτικῆς του. Φυσικὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπεκταθῶ μὲς στὰ πλαίσια ἐνός γράμματος σ' «ὀλόκληρον τὸ φάσμα τῆς ψυχιατρικῆς» του, γ' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιοῦ μόνον ὀρισμένα παραδείγματα.

Βρίσκουμε μιά πρώτη προσέγγιση τοῦ ρεμπέτη μέσα ἀπὸ τὸ οἰδιπόδειον. Ὁ ρεμπέτης χαρακτηρίζεται, μὲ τὴ βοήθεια ὀρισμένων στίχων (ὅπου π.χ. καλεῖ τὴ μάνα του νὰ κλαφεῖ γιὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπ' τὴ φυλακὴ κ.λπ.), σὰν ὀτομο καθλωμένο στήν οἰδιποδικὴ φάση, πού «ἀναμφίβολα προσπάθησε καὶ σκληρὰ νὰ ξεπεράσει τὸ ψυχοσὺμπλεγμα μὰ πῆρε λάθος δρόμον (!) καὶ κατάληξε στὴ φυλακὴ». Ὡστε αὐτὸ εἶναι λοιπὸν ὁ ρεμπέτης, ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ ἄλυτον οἰδιπόδειον. Καὶ πὼς ἔγινε καὶ δὲν τὸ ἔλυσε; Καὶ πὼς γίνεται καὶ οἱ τὸσο ἄλλοι μὲ τὰ ἄλυτα οἰδιπόδεια πού κυκλοφοροῦν ἀνάμεσά μας δὲν γίνονται ρεμπέτες; Καὶ μήπως ὁ ρεμπέτης ἐκτός ἀπὸ τὸ ἄλυτον οἰδιπόδειον τοῦ εἶχε καὶ ἄλλα προβλήματα τοῦ ἄλυτου; (γιὰ τὰ ὀποῖα ἴσως δὲν φαῖνε τόσο ὁ πατέρας καὶ ἡ μάνα του, μιά καὶ γι' αὐτοῦς ἦταν ἄλυτα). Καὶ μιά τέτοια προσέγγιση δὲν δικαιολογεῖ ἀκόμη καὶ τὴν ἐρώτηση πού μᾶς ἔρχεται στὸ νοῦ; Μήπως ὑπάρχει χώρος πίσω ἀπὸ τὰ σίδερα τῆς φυλακῆς καὶ γιὰ τὸ ντιβάνι τοῦ ψυχαναλυτῆ; Διαβάζοντας τὸν Ν.Π. θὰ λέγαμε πὼς ναί, θὰ ἐγκαθιστούσαμε τὸ ντιβάνι καὶ θὰ γλιτώναμε ἀπὸ τοὺς ρεμπέτες.

Καὶ νὰ πού βάσει τοῦ γνωστοῦ «Δὲν φταῖς ἐσὺ ἀλλὰ οἱ γονεῖς σου» περνᾶμε στῆς εὐθύνες τῆς μάνας πού εἶναι φανερός (πὼς;) γιατί ἦταν ὑπερπροστατευτικὴ, φοβικὴ κ.λπ. καὶ τὸν ἀντιμετώπισε λαθεμένα. Ἐδῶ θ' ἀπορούσαμε γιὰ τὸ πὼς βρῆκε ὁ Ν.Π. μέσα στὸ δίστιχο πού ἀκολουθεῖ, ὄλους αὐτοὺς τοὺς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τὴ μάνα ἂν δὲν ξέραμε πὼς πρῶτον τοῦ εἶναι ἀναγκαῖοι γιὰ νὰ συμπληρωθῆ τὸ οἰδιπόδειον καὶ δεύτερον ὑπάρχουν μέσα στὰ βιβλία τῆς ψυχιατρικῆς ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ τοὺς ψαρεῦσουμε καὶ νὰ τοὺς πλασάρουμε

1. Θάθελα νὰ τονίσω πὼς μιλῶ γιὰ τὴν κυρίαρχη μορφή ψυχιατρικῆς-ψυχανάλυσης καὶ πὼς ἀναφέρομαι στὸ συνολικὸ ρόλον τοὺς σὲ κοινωνικὸ ἐπίπεδο. Δὲν συζητῶ ἐδῶ (ὄχι καὶ ἀρνούμαι ἐξάλλου) τὴν ἀνάγκη βοήθειας στὸν «ψυχικὰ ἄρρωστο» ὄχι τὸ τί πραγματικὰ καινούριον προσφέρει ἡ ψυχανάλυση στήν κατανόηση τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

2. Δὲν ἔχει σημασία ἂν ὁ Ν.Π. εἶναι ψυχίατρος ἢ ὄχι. Σημασία ἔχει ὅτι κοιτᾷ τὸν κόσμον σὰν ψυχίατρος. Κι ἐδῶ θὰ ἀξίζε νὰ κάνουμε μιά σύντομη σημείωση σχετικὰ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ψυχιατρικῆς νοσογραφίας (καὶ τῆς ψυχανάλυσης τῆς ἐνταγμένης μέσα σ' αὐτὴν τῆς νοσογραφικῆς προσέγγισής). Χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ ἐπεκταθῶ στὸ ρόλον καὶ τὸ ἰδεολογικὸ φορτίον τῆς ψυχιατρικῆς νοσογραφίας θάθελα νὰ τονίσω ὅσοσόν τὸ ρόλον τῆς σύγκρισης τῶν συμπεριφορῶν μὲ μιά στατιστικὰ φυσιολογικὴ νόρμα (ὅπου ὁ μέσος ὀρος στοιχείων, χαρακτηριστῆρα καὶ συμπεριφορᾶς τοῦ μέσου «λογικοῦ» ἀνθρώπου ἀποτελεῖ καὶ τὸ φυσιολογικόν). Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἡ παρέκκλιση ἀπὸ τὴ «μέση ὁδὸ» χαρακτηρίζεται σὰν παθολογικὴ (πάντα μὲ τὴν ἱατρικὴ ἔννοια τῆς ἀρρώστιας).

δπου μυριζόμαστε οιδιπόδειο πού πάει νά μάς ξεφύγει.

Καί μέ τόν πατέρα κλείνει ὁ κύκλος τοῦ Οιδιπόδα. Ὁ ρεμπέτης ἀντιμετωπίζει μέ ἐχθρότητα τήν ἐξουσία γιατί λόγω ἄλυτου οιδιπόδειου ἐκδικεῖται τά ὑποκατάστατα τοῦ πατέρα. Ὅποτε πλέον τό ἄλυτο οιδιπόδειο ἀνάγεται σέ κινητήρια δύναμη τῆς ἐξέγερσης. Ὁ ἀστυνόμος ἀποκαλεῖται μπάτσος ἀπό τό ρεμπέτη. Μά κι ἀπό ἄλλο σχεδόν τόν ἑλληνικό λαό ἀπ' ὅσο ξέρω. Μέ τέτοια ἀφθονία ἄλυτων οιδιπόδειων στήν Ἑλλάδα τό μέλλον μας ξανοίγεται αἰσιόδοξο. Ἡ ἀστυνομοκρατία δέ θά περάσει!

Ἀπό κεί καί πέρα πλέον ὁ Ν.Π. βλέπει τό ρεμπέτη νά παλινδρομεῖ ἄλλο καί σέ πρῶτα στάδια καί νά παρουσιάζει μιά ἄλλο καί βαρύτερη ψυχιατρική παθολογία: ἀποπροσωποποίηση, παραλήρημα, ψευδαισθήσεις, κατάθλιψη (μέ τήν ἔννοια κατάθλιψη-ψυχική ἀσθένεια). Δυσκολευόμαστε ἄλλο καί περισσότερο νά τόν παρακολουθήσουμε. Ὁ στίχος μεταμορφώνεται κάτω ἀπό τά μάτια μας σέ σύμπτωμα ψυχικῆς ἀσθένειας. Βρισκόμαστε στό γνωστό φαινόμενο: Ὁ ψυχίατρος πού κοιτᾷ σάν ψυχίατρος τό ἔργο τέχνης². Ὁ Jung νομίζω χαρακτήρισε σχιζοφρενή τόν Πικάσσο κοιτάζοντας

ἕνα πίνακά του (τό ἀναφέρει ὁ Γκαρωντύ)

Πῶς θά πρέπει τότε νά χαρακτηρίσουμε τά σύγχρονα ρεύματα τέχνης (π.χ. σουρεαλισμό) κοιτώντας τα ἔτσι ψυχιατρικά; Ἐκεῖ πιά πρέπει νά βροῦμε τό παραλήρημα στό ἀποκορύφωμά του. Θάκανε καλά ὁ Ν.Π. νά κοιτάζε τούς σύγχρονους νεοέλληνες ποιητές: Τόν διαβεβαιώνω πῶς θάβρισκε ἀφθονία ψυχοπαθολογικοῦ ὕλικου μέσα στά ποιήματά τους. Σίγoura ὁμως συγχρόνως θά τοῦ ξεφύγε κι ἄλλο τό νόημα τῆς τέχνης τους.

Ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα γυρνώντας στό ἄρθρο, στό στίχο γιά τήν Πέργαμο. Πραγματικά δυσκολεύομαι νά βρῶ ὁτιδήποτε τό «ψυχοπαθολογικό» στό ὅτι κλαίγανε σάν ἀφήγανε τήν Πέργαμο. Γιατί εἶμαι σίγoura καί πῶς ἄλλοι κλαίγανε, ἀλλά καί πῶς ὑπῆρχαν ἀνάμεσά τους κι ὀρισμένοι πού κλαίγανε οἱ ὅποιοι δέν χαρακτηρίζονταν οὔτε ἀπό ἀξημένο στοματικό ἔρωτισμό, οὔτε ἀπό στοματική καθήλωση, οὔτε ἀπό ἐνδοβολή ἀντικειμένου ἀγάπης κ.λπ.

Εἶναι ἀδύνατο νά παρακολουθήσουμε τόν Ν.Π. μέσα στά ζηλοτυπικά παραλήρηματα καί τίς σχιζοφρένειες πού ἀνακαλύπτει καί μάλιστα στήριζόμενος σέ

στιχοῦς ὅπως «θέλω νά ξέρω πού γυρνᾷς μέ ποιόνε κουβεντιάσεις» ἢ «ἡ γυναίκα π' ἀγαποῦσα μ' ἀπαράτησε...» (σελ. 50). Ἄδυνατοῦμε ἀκόμη νά δοῦμε ἴδια μ' αὐτόν τό κορίτσι πού «ξένο σάν ἴσκιος πλανιέται στή γῆ» (σελ. 51). Οὔτε ἀναίτιους γέλωτες βρισκόμαστε οὔτε βιαιότητες, οὔτε τήν τσάντα πού σέρνει βλέπουμε. Θάπρεπε νά βιάσει κανεῖς τά πράγματα γιά νά βγάλει ἀτά τά συμπεράσματα. Δυστυχῶς ὁμως ξέρουμε πού βρίσκονται ἄλλα αὐτά: Μέσα στήν ἀθλιότητα τῶν ἀσύλων καί μέσα στά βιβλία τῆς ψυχιατρικῆς πού ἐμπνέονται ἀπό αὐτά. Κι ἀρνούμαστε ἐπιπλέον νά δοῦμε νεολογισμούς (μέ τήν ψυχ. ἔννοια) καί μεπερδεμένη σκέψη μέσα σ' ἕνα τραγούδι.

Τελειώνοντας θάπρεπε λίγο νά σταθοῦμε στό χαρακτηρισμό τῆς πλειονότητας τῶν ρεμπέτων σάν ψυχοπαθητικῶν τύπων. Ἡ ἔννοια τοῦ ψυχοπαθητικοῦ τύπου ἀποτελεῖ μιά ἀπό τίς πιό ἀόριστες καί πολιτικά ἐπικίνδυνες τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς. Ἄς δοῦμε τόν ὄρισμό τῆς: Ἄτομα πού παραβλέπουν τίς κοινωνικές διατάξεις, τούς νόμους, τά θεσπίσματα. Πάλι ἡ γνωστή ψυχιατρική οὐδετερότητα. Οἱ νόμοι καί τά θεσπίσματα αὐτά ἀνήκουν σέ ποιά κοινωνία; Ποιοί παραβλέπουν τούς νόμους μιᾶς ταξικά διαιρεμένης κοινωνίας; Μέ τήν ἔννοια τοῦ ψυχοπαθητικοῦ τύπου φαντάζει ξεκάθαρα ἡ ἰδεολογική φόρτιση τῆς σύγχρονης ψυχιατρικῆς καί οἱ «διευκολύνσεις» πού μπορεῖ νά δώσει στήν ἐξουσία, γιά τήν ἐξουδετέρωση πρὸς ὄφελός τῆς τῶν κοινωνικῶν ἀντιθέσεων.

Συνοψίζοντας νομίζουμε πῶς τό ἄλλο θέμα πού συζητᾷμε μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ τό ἀκόλουθο ἐρώτημα: Τό ρεμπέτικο εἶναι τραγούδι ψυχοπαθῶν ἢ τραγούδι μιᾶς ὀρισμένης κοινωνικῆς ομάδας; Ἡ θετική ἀπάντηση στό πρῶτο σκέλος τῆς ἐρώτησης, φέρνει μαζί τῆς καί τήν ἀκύρωση τοῦ ἀληθινοῦ νοήματος τοῦ ρεμπέτικου.

Τελειώνοντας, θάπρεπε νά δοῦμε τή σκοτεινότητα καί τήν ἀοριστολογία πού κρύβει μέσα του τό ἄρθρο (φαινόμενο πολύ συχνό στήν πλειονότητα τῶν σύγχρονων ψυχολογικῶν γραπτῶν, πού φέρνει μέσα του ἕνα μυστικιστικό-μεταφυσικό χαρακτήρα). Π.χ. ἔννοιες ὅπως «σκοτεινό κι ἀνεξερεύνητο ἀσυνείδητο», «εὐαίσθητες χορδές τῆς ψυχῆς», «βάθη τοῦ ἀσυνείδητου» (σελ. 52), «δυνάμεις σκοτεινές ἀνεξέλεγκτες» (σελ. 47) δέν μποροῦν νά δικαιολογηθοῦν σ' ἕνα κείμενο πού θέλει νά ἐμφανιστεῖ ἐπιστημονικό. Ἡ ἰδεαλιστική φόρτισή τους εἶναι καταφανής. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά ἀόριστες ἐκφράσεις ὅπως «ψυχοπαθολογία εὐρύτερη... χώρου» κ.λπ. Ὅλα αὐτά μᾶς θυμίζουν τά γνωστά κλισέ περί ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου πού εἶναι σκοτεινή, ἀνεξιχνίαστη, ὅπου βράζουν πάθη κ.ά. Πρέπει κάποτε ἐπιτέλους νά τά ξεπεράσουμε.

Θεσσαλονίκη

Τό μαγαζί

- βιβλία
- δίσκοι
- νεανικά ρούχα
- τώρα καί Levi's
- δῶρα

Διδότου 59 καί Ζωοδόχου Πηγῆς
Ἀθήνα. τηλ. 36.02.539

αι γραμματα ζωριζω

Γιά τήν «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ» ἀπάντηση σέ μιά βιβλιοκρισία*

Διάβασα μέ πολύ ἐνδιαφέρον τή βιβλιοκρισία γιά τήν ἐργασία μου «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ» καί θά παρακαλοῦσα τή Σύνταξη τοῦ ΠΟΛΙΤΗ νά φιλοξενήσει αὐτό τό γράμμα μου, μέ τό ὅποιο προσπαθῶ νά διαλύσω ὀρισμένες ἐντυπώσεις πού δέν ἀνταποκρίνονται ἐντελῶς στά πράγματα.

Οἱ παρατηρήσεις γιά τά λάθη, τίς συγχύσεις, τίς ἀνακρίβειες καί τά κενά μέ βρίσκουν γενικά σύμφωνο, ἄν καί δέν εἶναι οἱ μόνες πού θά μπορούσαν νά γίνουν. Εἴμαστε, ὁμῶς, ἀπόλυτα σύμφωνοι ὅτι δέν πρόκειται γιά «ἱστορία», ἀλλά γιά «χρο-

νικό» καί μάλιστα πού ἀπευθύνεται στό ἰταλικό κοινό. Καί πού γράφτηκε στά χρόνια τῆς δικτατορίας, μακριά ἀπό τήν Ἑλλάδα, χωρίς τή γνώση καί ἔγκριση —ἤ μή— κανενός ἀπό τά δύο ΚΚΕ.

Τό βιβλίο αὐτό μοῦ τό ζήτησε τό 1973 ὁ Τέτι, ἕνας μικρός ἀριστερός ἐκδότης τοῦ Μιλάνου. Δέν ἔπρεπε νά ξεπερνᾶ τίς 120 σελίδες (τελικά κάτι μῦρεσα καί πρόσθεσα!), δέν ἔπρεπε νά ἔχει παραπομπές καί βιβλιογραφικές σημειώσεις καί ὀφείλε νά ἐντάσσεται σ' ἕνα γενικότερο σχέδιο, πού περιλάβαινε τήν ἱστορία τοῦ Γαλλικοῦ καί τοῦ Ἰσπανικοῦ ΚΚ.

Στίς συνθήκες τῆς δικτατορίας, ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ καί ἡ ἀπουσία μιᾶς ἐνεργοῦ καί δυναμικῆς ἀντί-

στασης κατά τῶν συνταγματάρχων (φυσικά, πρὶν τό Πολυτεχνεῖο), συνδέονταν μεταξύ τους στή συνείδηση τῶν Ἰταλῶν δημοκρατῶν πού ἀναζητοῦσαν τρόπους νά βοηθήσουν πῶς ἐνεργά τόν ἑλληνικό λαό νά ἀπαλλαγεῖ μιάν ὥρα ἀρχήτερα ἀπό τό καθεστῶς ἐκεῖνο πού μόλυνε ἐπικίνδυνα τήν ἀτμόσφαιρα καί τῆς Ἰταλίας.

Ἔπρεπε, λοιπόν, μέ τήν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ νά δοθεῖ στόν Ἰταλό ἀναγνώστη ἡ προϊστορία τῆς διάσπασης καί ὁ μηχανισμός τῆς, ἀλλά καί ἡ προϊστορία τῆς δικτατορίας, πού ἐπικαλοῦνταν γιά νά δικαιολογηθεῖ τόν «κομμουνιστικό κίνδυνο». Ἐπιδιώξή μου δέν ἦταν νά κάνω μιά κριτική ἀποτίμηση τῆς ἱστορίας τοῦ ΚΚΕ καί συνολική ἀνάλυση τῶν στοιχείων πού τή συνθέτουν, οὔτε νά ἀσκήσω κριτική στή μιά ἢ τήν ἄλλη παράταξη τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνισμοῦ. Αὐτό πού φαίνεται σάν ἐκλεκτικισμός καί σάν προσχώρηση στίς θέσεις τῆς ἐκάστοτε ἡγεσίας, μάλιστα μέ τρόπο ἀνακόλουθο καί πολλές φορές ἀντιφατικό, ἐκτός τοῦ ὅτι κρύβει (ἢ ἀποκαλύπτει...) τήν ἔλλειψη —τότε— πηγῶν (πράγμα πού βέβαια δέν ἀποτελεῖ ποτέ δικαιολογία γιά μιά μελέτη, ἄν καί ἐξηγεῖ τά ὀριά τῆς), εἶναι πολλές φορές μιά προσπάθεια, ἴσως ἀποτυχημένη, ἄν εἶναι ὀρθή ἡ παρατήρηση τοῦ Ἐλεφάντη, νά δοθεῖ στόν Ἰταλό ἀναγνώστη ἡ τραγική ἀντιφατικότητα τῶν ἡγετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνισμοῦ. Καί ἀκόμη ἡ εὐκολία μέ τήν ὁποία ἀσπάζονταν καί μηχανικά μετέφεραν (μήπως καί σήμερα, καί οἱ δύο πλευρές, δέν κάνουν συχνά τό ἴδιο) στίς δικές τους συνθήκες, θέσεις καί χαρακτηρισμούς πού χρησιμοποιοῦνται ἀπό τό διεθνές κίνημα, ἢ ἀναστρέφουν τίς θέσεις τους, ἢ μηδενίζουν τήν ἱστορία τους, προκειμένου νά χτυπήσουν τοὺς ἀντιπάλους τους στήν ἀδυσώπητη πάλη πού διεξάγουν μεταξύ τους στίς γραμμές τοῦ κινήματος, γιά τήν ἐξουσία, τήν ἐσωκομματική, φυσικά!

Ἐδῶ θά ἤθελα νά προσθέσω καί τό ἐξῆς. Κατά τή μακρόχρονη θητεία μου στό ΚΚΕ, πολλά ἀπό τά ἀρνητικά τῆς ἐκάστοτε ἡγεσίας του

* Βλέπε «Πολίτης», τεύχ. 14, κριτική στό βιβλίο τοῦ Ἀντόνιο Σολάρου, «Ίστορία τοῦ ΚΚΕ».

να γνωρίζω • και γραμμάρα γνωρίζω

δέν μόρεσα νά τά άντιληφθῶ. Κυρίως γιατί ζούσα μακριά από τήν Ἑλλάδα καί μοῦ ἔλειπαν οἱ συγκεκριμένες πληροφορίες τῆς πραγματικῆς κατάστασης. Οἱ πληροφορίες πού δεχόμουνα, ἦταν αὐτές πού ἡ ἡγεσία ἀφνε νά φτάσουν καί πού κατά κανόνα, ὄχι μόνο στήν Ἑλλάδα, εἶναι διαστρεβλωμένες. Ἄς προσθέσουμε σ' αὐτό καί τίς ζημιές τοῦ δογματισμοῦ, τήν ἀσφυκτικά πιεζερή πνευματικῆ ἀτμόσφαιρα τῶν Ἀνατολικῶν χωρῶν, τό σταλισμικό καί τό μετασταλισμικό. Μονάχα στά τελευταῖα δέκα χρόνια οἱ δυνατότητές μου μῖς κριτικῆς προσέγγισης τῆς ἀλήθειας ἀρχισαν νά πληθαίνουν καί ἡ κριτικῆ συνείδηση νά ἀπομακρύνει τά σύμβολα καί τούς μύθους, νά διαλθεῖ τίς συγχύσεις, πού δέν μπορούσαν νά μή γίνουν αἰσθητές σέ μιὰ ἐργασία πού γράφτηκε κάτω ἀπό ἐκεῖνες τίς συνθηκες στήν ἀρχή αὐτῆς τῆς περιόδου.

Παρ' ὅλα αὐτά, τό βιβλίο εἶχε ἐπιτυχία στήν Ἰταλία καί ἐξακολουθεῖ νά διαβάζεται μέ ἐνδιαφέρον, ἰδιαίτερα ἀπό τούς νέους. Σέ λίγο πρόκειται νά κυκλοφορήσει σέ ἀνατύπωση, γιατί ἐξαντλήθηκε.

Τό 1974, λίγο μετά τό τέλος τῆς δικτατορίας, ὑποσχέθηκα στόν Μανόλη Γλέζο νά τοῦ τό μεταφράσω στά ἑλληνικά, ξαναγράφοντάς το, ὥστε νά διορθῶσω λάθη καί κενά πού εἶχα στό μεταξύ διαπιστώσει ἡ πού μοῦ εἶχαν ἐπισημάνει φίλοι μας. Ἐπρεπε νά τό κάνω μέσα σέ λίγους μήνες. Δέν τό ἔκανα ποτέ, γιατί ὅσο τό σκεφτόμουν, τόσο περισσότερο πειθόμουν πῶς μιὰ μελέτη στά ἑλληνικά, γιά τούς Ἕλληνες, πού νά φωτίζει τήν ἱστορία τοῦ ἀριστεροῦ τους κινήματος, δέν μπορούσε νά μήν εἶναι ἓνα στρατευμένο ἔργο καί ὑπεύθυνο, κριτικό καί κατ' ἀρχήν στηριγμένο σέ ὅσο τό δυνατό περισσότερες ἱστοριογραφικές πηγές. Ὅχι βέβαια γιά νά κατηγορήσει πρόσωπα καί πράγματα, ξεκινώντας ἀπό ομορτυνιστικούς μικροπολογισμούς καί προσωπικές ἐμπάθειες ἢ πικρίες, ὅπως μερικές φορές συμβαίνει, ἀλλά γιά νά συμβάλει στήν ποιοτικῆ ἀνοδο τοῦ κινήματος, στήν ἀξιολόγηση τῆς ἱστορικῆς πείρας του.

Ξαφνικά φέτος, στίς ἀρχές τοῦ χρόνου, ἀπό διαφήμιση τοῦ ΠΟΛΙΤΗ καί ἄλλων ἐντύπων (μέ ἐξαίρεση τά δύο ΚΚ), ἔμαθα ὅτι τό βιβλίο μου εἶχε μεταφραστεῖ στά ἑλληνικά ἀπό τόν Κώστα Παντελίδη γιά λογαριασμό τῆς ΠΛΕΙΑΔΑΣ. Ἐμεῖνα κατάπληκτος καί τό πράγμα μέ στενοχώρησε ἀφάνταστα. Ἀπό γράμμα τοῦ ἐκδότη ἔμαθα γιά πρώτη φορά πῶς εἶχε ἀγοράσει τὰ συγγραφικά δικαιώματα (πού δέν μοῦ ἀνήκουν) τό 1974 ἀπό τόν Ἰταλό συνάδελφό του. Ἄν μέ εἶχαν συμβουλευτεῖ ἔστω καί γιά τή μετάφραση, ὀρισμένα χοντρά πράγματα, ὅπως γιά τόν Πουλιόπουλο, ἱστορικῆς ἀνακρίβειες ἀλλά καί λάθη τῆς μετάφρασης θά εἶχαν ἀποφευχθεῖ. Παρά τήν εὐσυνείδητη δουλειά τοῦ Κώστα Παντελίδη, ἡ ἔλλειψη προσωπικῆς πείρας του ἀπό τήν ἐσωκομματικῆ ζωῆ τοῦ ΚΚΕ καί τήν ἰδιόμορφη γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ στά κείμενά του, ἀλλά καί στήν καθημερινῆ ζωῆ τῶν μελῶν του, εἶναι ἀρκετά αἰσθητή. Ἀπό τά πιό χτυπητά: ὁ ΔΣΕ δέν εἶχε «φαντάρους», ἀλλά «μαχητές». Καί ἡ Τρίτη Διεθνῆς δέν εἶχε «ἐκτελεστικό», ἀλλά «ἐκτελεστικῆ». Τό βιβλίο, πάντως, χωρίς νά ξεπερνά τά σημερινά του ὄρια, ἀλλά μέ λιγότερα λάθη, θά χρησίμευε τουλάχιστον γιά μιὰ πρώτη, πολύ συνοπτικῆ γνωριμία, μέ τήν ἱστορία τοῦ ΚΚΕ, πού περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο κίνημα στήν Εὐρώπη ὑπέστη καί ὑφίσταται ὄχι μόνο τίς ἐπιθέσεις καί τίς συκοφαντίες καί διαστρεβλώσεις τοῦ ἀντικομμουνισμοῦ, ἀλλά καί τά ἀρνητικά τῆς Τρίτης Διεθνούς, τῆς βαριάς ἤττας τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στή δεκαετία τοῦ 1920, τοῦ σταλισμοῦ καί τοῦ μετασταλισμοῦ.

Εὐτυχῶς ἐργασίες ὅπως τοῦ Ἐλεφάντη, τοῦ Χατζῆ, τοῦ Λιναρδάτου, τοῦ Β. Νεφελούδη, τοῦ Π. Ρούσου, τοῦ Χ. Ρίχτερ καί ἄλλων, πού βλέπουν τά τελευταῖα χρόνια τό φῶς, μαζί καί μέ τή δυνατότητα προσέγγισης ἀρχείων καί πηγῶν, δημιουργοῦν ἐνθαρρυντικῆς προϋποθέσεις γιά νά φωτιστεῖ αὐτή ἡ ἱστορία. Λεῖπουν δυστυχῶς ἀκόμη οἱ προσωπικές μαρτυρίες τῶν πρωταγωνισ-

τῶν τῆς, πού εἶναι κι αὐτό ἓνα ἀπό τά πιό ἀρνητικά κατάλοιπα τοῦ πρόσφατου παρελθόντος τοῦ ΚΚΕ καί ἀπό τά πιό ἀρνητικά χαρακτηριστικά τῶν σημερινῶν ἡγετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος, «ἀνανεωτῶν» καί «δογματικῶν».

Δέν νομίζω ὅτι εἶναι ἀσχετο ἀπό αὐτή τή νοοτροπία τό γεγονός ὅτι ὁ Μπριλλάκης ἀρνήθηκε νά δημοσιεύσει ἔστω καί μιὰ ἀπλή διαφήμιση τῆς ἑλληνικῆς ἐκδοσης τοῦ βιβλίου, ὅπως ἔκαναν τόσες ἄλλες ἐφημερίδες, στήν ΑΥΓΗ τῆς ὁποίας ἀπό χρόνια, πρῖν ἀπό τή δικτατορία, εἶμαι ἀνταποκριτῆς στή Ρώμη. Μέ τό ἐπιχείρημα —ἀληθοφανές, βέβαια!— ὅτι τό βιβλίο γράφτηκε γιά ξένους καί δέν ἐνδιαφέρει τούς Ἕλληνες. Γιά τήν ἱστορία προσθέτω ὅτι ὁ σημερινός συνδιευθυντῆς τῆς ΑΥΓΗΣ Στ. Καρρᾶς, πρῖν τό τέλος τῆς δικτατορίας, μοῦ εἶχε προτείνει νά μεταφραστεῖ τό βιβλίο μου στά ἑλληνικά στό... Βουκουρέστι, ἀπό τό μηχανισμό τοῦ ΚΚΕ-Ἑσ. ὅπου φυσικά θά γίνονταν καί οἱ κατάλληλες... διορθώσεις. Δέν δέχθηκα καί νομίζω ὅτι εἶχα δίκιο.

Ἄντονιο Σολάρο

Ρώμη, 14. 12. 77.

